

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग - ५६

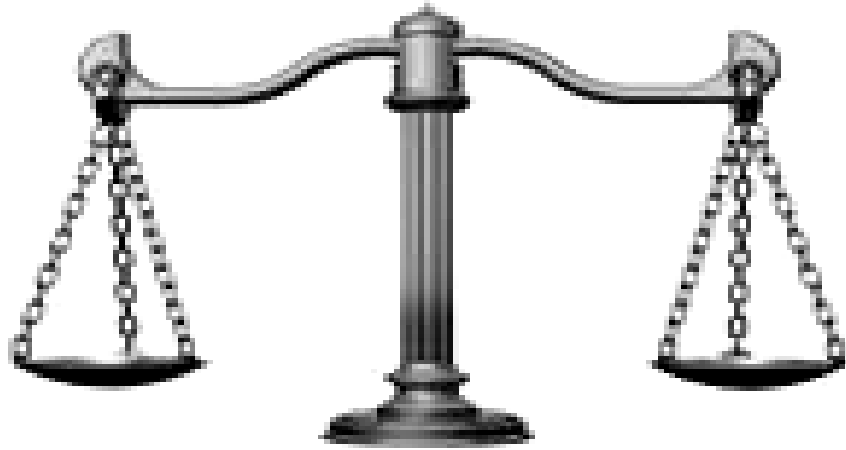
२०७१ असार

अङ्क - ३

२
०
७
१

अ
सा
र

अ
ङ्क

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

३

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
अध्यक्ष श्री रामप्रसाद गौडेल, प्रतिनिधि, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
निर्देशक प्रा.डा.श्री युवराज संग्रौला, प्रतिनिधि, काठमाडौं स्कुल अफ ल	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री लालबहादुर कुँवर, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री अम्बिकाप्रसाद निरौला

सम्पादन शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री ढाकाराम पौडेल
शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
ना.सु.श्री कृष्णबहादुर गुरुङ
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री अमृत विश्वकर्मा
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ

भाषाविद् : श्री भीमनाथ घिमिरे

विक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

डि.श्री नरबहादुर खत्री
कार्यालय सहयोगी श्री विदुर सापकोटा

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

मुद्रण अधिकृत श्री गीता न्यौपाने
सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री मधुसुदनमान श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मिस्त्री श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजाइनर श्री रसना बज्राचार्य
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
अफसेट प्रेसम्यान श्री सोभा सिग्देल
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित संख्या : ४००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७१... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७१, असार, नि.नं.११२८, पृष्ठ २७३

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७१ ... .. १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७१, असार — १, पृष्ठ १०

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९९० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना, रामशाहपथ, काठमाडौं ।

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९१२८ विशेष उत्प्रेषण परमादेश	मुकुन्द अधिकारी विरुद्ध राष्ट्रपतिको कार्यालय शीतल निवास, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ▪ राष्ट्रपति कार्यालयबाट पेश भएको लिखित जवाफमा राष्ट्रपतिबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान हुनुपर्ने जिकीर नलिई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम बैठक आह्वान गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा पत्र पठाइएको भनी उल्लेख भएको र मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान भइसकेको अवस्थामा निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति वा मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्ष कसले आह्वान गर्ने भन्ने विवाद रहेको नदेखिने। 	२७३
२.	९१२९ विशेष उत्प्रेषण परमादेश	राजीव बास्तोला विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ▪ जुन प्रतिष्ठानमा ट्रेड युनियन दर्ता गराउन खोजिएको हो सो प्रतिष्ठानमा रहेको जम्मा कर्मचारी संख्याको २५ प्रतिशत सदस्य संख्या पुन्याएमा प्रतिष्ठानस्तरको युनियन दर्ता गर्न सकिने गरी ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा दफा ७ को खण्ड (ख) ले स्पष्ट व्यवस्था गरिसकेपछि संघ संगठन दर्ता गर्न र सञ्चालन गर्न पाउने अधिकार कुण्ठित गरेको भन्न नमिल्ने। 	२८१
३.	९१३० विशेष उत्प्रेषण परमादेश	हिमेशकृष्ण खरेल विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ▪ अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. अनुसार पुनरावेदन नलाग्ने व्यवस्था स्वेच्छाले प्रतिवाद नगर्ने पक्षहरूको सम्बन्धमा भएको र त्यसबाट मुद्दामा बुझ्नुपर्ने प्रमाण बुझ्नुपर्ने भन्ने नभै सम्बन्धित प्रमाणहरूको मूल्याङ्कनबाट न्याय निरूपण गर्नुपर्ने कुरामा एवम् स्वच्छ सुनुवाइ 	२८९

			हुनुपर्ने कुरामा समेत बाधा पुगेको नदेखिनाले कार्यविधिगत कानूनलाई व्यवस्थित गर्न भएको उक्त व्यवस्थालाई बदर गर्न पर्ने भनी परेको निवेदन दावी अनुसार उत्प्रेषण आदेशसहितको रिट जारी गरिरहन नपर्ने ।	
४.	९१३१ विशेष उत्प्रेषण परमादेश	शिवचन्द्र पौडेल विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> निर्माण व्यवसायीले आफ्नो निर्माण व्यवसायको इजाजत नवीकरण गराउने प्रयोजनका लागि निर्माण व्यवसायीहरूको पेशागत संगठनको रूपमा रहेको नेपाल निर्माण व्यवसायी महासंघको सदस्यता लिनु अनिवार्य हुने गरी शर्त तोक्ने कार्यले संविधानप्रदत्त नागरिकको पेशा एवम् रोजगारीको हकलाई सङ्कुचन गराउने हुँदा त्यस्तो शर्त अनुचित किसिमको शर्त हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुने । 	३९६
५.	९१३२ विशेष परमादेश	ज्योति बानियासमेत विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> मानिसले जानेर वा नजानेर धूम्रपानको कुलतमा फस्ने भएकोले धूम्रपानविरूद्ध सचेतना अभिवृद्धि गर्नु, धूम्रपानको प्रवर्द्धन हुने गरी सार्वजनिक प्रचार प्रसार गर्नु, सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, रयापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिङ र लेबुलको बाहिरी भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यको लागि हानिकारक छ भन्ने ब्यहोराको चेतावनीमूलक सन्देश एवम् सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट हुने घातक रङ्गिन चित्र अनिवार्यरूपमा सुर्तिजन्य पदार्थ उत्पादन गर्ने कम्पनीलाई राख्न लगाउनु र सार्वजनिक स्थलहरूमा यसको उपयोगलाई प्रतिबन्धित गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व हुने । 	३०५
६.	९१३३ संयुक्त परमादेश निषेधाज्ञा	रतनकुमार खेतानसमेत विरूद्ध राष्ट्रिय वाणिज्य बैंङ्क, केन्द्रीय कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> एकाघर सगोलका मुख्य व्यक्तिले आफ्नो घर व्यवहार सञ्चालनको लागि लिएको ऋणमा सगोलका अन्य अंशियारको समेत दायित्व हुने भएपनि आफ्नै घर व्यवहार बाहेक अन्य व्यक्ति वा अर्को व्यक्तिको संस्था वा कम्पनीको कारोबारको लागि परिवारको कुनै सदस्यले व्यक्तिगतरूपमा गरिदिएको जमानतमा त्यस्तो जमानत गरिदिने व्यक्तिको परिवारका सदस्यसमेतमा जमानतको दायित्व वहन गराउन नमिल्ने । 	३२२

७.	९१३४ संयुक्त कुटपीटबाट गर्भपतन	नेपाल सरकार विरूद्ध कलावती चौधरीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> जाहेरवाला र स्वयम् पीडितले वारदातका विषयमा नै विरोधाभाष कुरा उल्लेख गर्नु र पीडितको शारीरिक परीक्षणसमेतबाट कुटपीट गरेको कुनै चिन्ह नपाइनुबाट वारदात नै स्थापित हुन सक्ने अवस्था छैन । वारदात स्थापित हुने त्यस्तो विश्वासप्रद प्रमाणसमेत वादीपक्षबाट गुजार्न सकेको पाईदैन । वारदात नै स्थापित हुन नआएको अवस्थामा जाहेरवाला तथा पीडित भनिएकी मीनाकुमारीले शङ्कास्पद किसिमले व्यक्त गरेका कुरालाई अदालतले प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने । 	३३०
८.	९१३५ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	शोभालक्ष्मी थान्जुसमेत विरूद्ध पशुपतिप्रसाद बस्यालसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कुनै कार्यका लागि सम्बन्धित पक्षलाई तोकिएको दिनमा सम्बन्धित पक्ष सम्बन्धित ठाउँमा उपस्थित हुँदैन वा उपस्थित भएर पनि मुचुल्कामा सहीछाप गर्न इन्कार गरेको कारणले मात्र प्रक्रियागत त्रुटि नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो कार्य गैर नहुने । 	३३६
९.	९१३६ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरूद्ध शेरबहादुर बस्नेतसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कसूर गर्दाको परिस्थितिको मात्र आधारमा कसूरलाई क्षम्य वा कम गम्भीर बनाउने कोशिस गर्ने हो भने अपराधिकताले बढावा पाउने वा अपराध बोध नहुने तथा सजायको प्रभाव नपर्ने भई कसूरको पुनरावृत्तिको पनि सम्भावना हुन्छ । कसूरको मात्रा र कसूरदारउपर तोकिएको सजायको असरको वाञ्छनियताबीचको सामञ्जस्यतालाई विवेकसङ्गतरूपमा विचार गरेरमात्रै अ.बं.१८८ नं. को प्रयोग गर्नुपर्ने । 	३४४
१०.	९१३७ संयुक्त सवारी ज्यान	नेपाल सरकार विरूद्ध गितबहादुर पुन	<ul style="list-style-type: none"> सवारी चलाएको बेलामा भएको चालकको अवस्था, ट्रकको यान्त्रिक अवस्था, घटनास्थल प्रकृति विवरण, सडक दुर्घटना प्रतिवेदन स्केच, प्रतिवादीको बयान, ट्रकका सहयोगीको कागज एवम् दुर्घटना भएको अवस्थामा तत्काल देख्ने मानिसहरूको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज प्रमाणहरूको रोहमा हेर्दा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) मा वर्णित अवस्थाको सवारी दुर्घटना भई मोटरसाइकल चालकहरूको मृत्यु भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट पुष्ट हुने । 	३५५

११.	९१३८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान र ज्यानमार्ने उद्योग	सुवास अधिकारीसमेत विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> सुरूदेखिको सबै श्रृङ्खलामा प्रतिवादीहरूको सरोकार र संलग्नता भएपछि अन्तिम अवस्थाको भीडसमेतको संलग्नतालाई आधार बनाई प्रतिवादीहरूले आफ्नो असंलग्नता र निर्दोषिताको जिकीर लिन सक्ने अवस्था नरहने । 	३६२
१२.	९१३९ संयुक्त हातहतियार खरखजाना बेचबिखन	महेन्द्रविक्रम शाहसमेत विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीहरूले सरकारी गोलीगुहा बिक्री गर्ने योजना र तयारीसमेत गरेको देखिए पनि बिक्री गरिसकेको अवस्था नहुँदा ऐनबमोजिमको सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने देखिँदा अ.बं.१८८ नं. बमोजिम प्रतिवादीहरूलाई ५ (पाँच) वर्षमात्र कैद हुने । 	३७६
१३.	९१४० संयुक्त भ्रष्टाचार	कृष्णप्रसाद घिमिरे विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रसेवक जस्तो व्यक्तिले नक्कली शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गर्ने अमर्यादित कार्य नै अपराधजन्य कार्य भएकाले उक्त प्रमाणपत्रबाट फाइदा नलिएकोबाट कसूर नहुने भन्ने पुनरावेदकको जिकीर उचित नदेखिने । 	३८६
१४.	९१४१ संयुक्त उत्प्रेषण/प्रतिषेध परमादेश	तोयानाथ ढुङ्गाना विरूद्ध न्याय परिषद् सचिवालय, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> न्याय परिषद्लाई संविधान वा प्रचलित कानूनले मापदण्ड निर्माण गरी लागू गर्न सक्ने अख्तियारी नै नदिएको भन्ने देखिन आएबाट कानूनी अख्तियारीबिना नै न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ बनाई लागू गरेको देखिँदा त्यसरी मापदण्ड बनाई लागू गर्ने न्याय परिषद्को निर्णय एवम् त्यस्तो निर्णयबाट बनाई जारी गरिएको मापदण्डसमेतमा कानूनको अख्तियारी देखिन नआउने । 	३९७

यी सारसंक्षेप *नेकाप* प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

- सम्पादक

निर्णय नं. ११२८

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
आदेश मिति : २०७०।९।२९।२
०७०-WS-००३९

विषय: उत्प्रेषण/परमादेश

निवेदक : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, मेथिनकोट
गा.वि.स., वडा नं. ६ स्थायी ठेगाना भई
हाल काठमाडौं जिल्ला, इचङ्गुनारायण
गा.वि.स., वडा नं. ९ ढुङ्गेधारा बस्ने
अधिवक्ता मुकुन्द अधिकारी

विरुद्ध

विपक्षी : राष्ट्रपतिको कार्यालय शीतल निवास,
काठमाडौंसमेत

- राष्ट्रपति कार्यालयबाट पेश भएको लिखित जवाफमा राष्ट्रपतिबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान हुनुपर्ने जिकीर नलिई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम बैठक आह्वान गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा पत्र पठाइएको भनी उल्लेख भएको र मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान भइसकेको अवस्थामा निवेदकले

प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति वा मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्ष कसले आह्वान गर्ने भन्ने विवाद रहेको नदेखिने ।

- संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट भई बैठक आह्वान गर्नेसम्बन्धी विषयमा प्रत्यर्थी बनाइएका निकायहरूको बीचमा कुनै विवाद नभई निर्विवाद रहेको संवैधानिक प्रश्नको अन्तर्वस्तुभित्र प्रवेश गरी यस अदालतबाट थप व्याख्या गरिरहन सान्दर्भिक नहुने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू गोविन्द शर्मा पौडेल, डा. कुमार शर्मा आचार्य र रवि नारायण खनाल, विद्वान अधिवक्ताहरू लक्ष्मीप्रसाद मैनाली, विष्णुमणि अधिकारी, विष्णुभक्त खत्री, अमर थापा, बलबहादुर राई, कर्णबहादुर थापा, भोजराज आचार्य, बालचन्द्र सिम्खडा, चन्द्रमणि पौडेल, कमला ओली, नवराज थपलिया, सुरेन्द्र मानन्धर, टिकाध्वज खड्का, नरेन्द्र झा, भक्तिराम घिमिरे र निवेदक स्वयम् मुकुन्द अधिकारी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान महान्यायाधिवक्ता द्रोणराज रेग्मी, नायब महान्यायाधिवक्ता राजनारायण पाठक र सहन्यायाधिवक्ता किरण पौडेल

Amicus curies का तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू रामप्रसाद श्रेष्ठ, देवेन्द्र सिंह, हरिप्रसाद उप्रेती र चण्डेश्वर श्रेष्ठ
अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९को उपधारा (१)

आदेश

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७ बमोजिम यस अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः

म रिट निवेदक संवैधानिक तथा कानूनी विषयमा देखिएका जटिलताको सन्दर्भमा उठेका प्रश्नहरूमा आम नागरिकलाई असर पार्ने सार्वजनिक सरोकारका विषयमा कलम चलाउँदै आएको एक अधिवक्ता हुँ। सम्पूर्ण नेपाली तथा आफ्नो विषयसँग सम्बन्धित कुनै पनि कुरामा सरोकार राख्ने भएको हुँदा सार्वजनिक सरोकारको विषयसमेत समावेश भएको संवैधानिक एवम् कानूनी प्रश्नको निरोपणको लागि सम्मानित सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रमार्फत यो रिट निवेदन प्रस्तुत गरेको छु। नेपालको अन्तरिम संविधानले विभिन्न संवैधानिक निकाय र अङ्गहरूको व्यवस्था गर्नुका साथै ती निकायहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारसमेत तोकेको छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ४क मा राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको व्यवस्था गरेको छ। साथै सोही संविधानको भाग ५ मा कार्यपालिकासम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ। कार्यपालिकाको प्रमुख प्रधानमन्त्री हुने व्यवस्थासमेत स्पष्टसँग संविधानमा उल्लेख गरिएको छ। यी दुई निकायहरूको काम, कर्तव्य र अधिकारसमेत संविधानले स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेको छ। नेपालमा मिति २०७० साल मङ्सिर ४ गते दोस्रो संविधानसभाको

निर्वाचन भई मिति २०७० पौष १५ गतेभित्र समानुपातिक निर्वाचनबाट छानिने सभासदहरूको नाम पठाउन निर्वाचन आयोगले मिति तोकी सोहीअनुरूप संविधानसभा गठनको प्रक्रियामा अगाडि बढिरहेको छ। अन्तिम निर्वाचन परिणाम आएपछि संविधानसभाको पहिलो बैठक बस्ने र तत्पश्चात संविधानसभाले आफ्नो कामकारवाही अगाडि बढाउनुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ जारी गर्दा दोस्रो संविधानसभाको परिकल्पना गरिएको थिएन भने अबका दिनमा पनि संविधानसभाको निर्वाचन फेरि पनि हुन सक्छ भन्ने परिकल्पना गर्नु राज्य, जनता र स्वयम् परिकल्पनाकारहरूको लागि समेत घातक सिद्ध हुन्छ। यसरी दोस्रो संविधानसभाको गठनपश्चात संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री कसले बोलाउने भन्ने सन्दर्भमा केही विरोधाभास अभिव्यक्ति राष्ट्रपति कार्यालय र प्रधानमन्त्री कार्यालयबाट आएको छ। यो तथ्य विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारले समेत पुष्टि गरिसकेको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ७ मा संविधानसभासम्बन्धी व्यवस्था छ। संविधानको धारा ६९ मा संविधानसभाको बैठकसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। धारा ६९ को उपधारा १ मा संविधानसभा सदस्यहरूको अन्तिम निर्वाचन परिणाम निर्वाचन आयोगले सार्वजनिक गरेको एक्काईस दिनभित्र प्रधानमन्त्रीले आह्वान गरेबमोजिम संविधानसभाको पहिलो बैठक बस्नेछ। त्यसपछिका बैठक संविधानसभाको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले तोकेको मिति र स्थानमा बस्नेछ भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। यसरी संविधानले स्पष्टरूपमा उल्लेख गरेको विषयमा संविधान अनुसार नै काम कारवाहीहरू हुनुपर्ने स्पष्ट देखिन्छ। आम नेपालीहरूको

चासोको विषय रहेको र हामी नेपालीहरूले नयाँ संविधान प्राप्त गर्ने संविधानसभाको बैठकसम्बन्धी विषय मलगायत हामी नेपालीहरूको सवाल र सरोकारको विषयसमेत हो । यसरी संविधानमा नै व्यवस्था नभएको सन्दर्भमा राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने विषय चर्चामा आउनु र राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्नु गैरसंवैधानिक हुन आउँछ । धारा ३६(क) को उपधारा ३ मा संविधानको संरक्षण र पालना गर्नु राष्ट्रपतिको प्रमुख कर्तव्य हुनेछ भन्ने व्यवस्थासमेत रहेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ५१ मा अधिवेशनको आह्वान र अन्तसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । धारा ५१ को उपधारा १ मा राष्ट्रपतिले प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा समयसमयमा व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन आह्वान गर्नेछ भनी उल्लेख गरिएको छ भने सोही धाराको उपधारा २ मा राष्ट्रपतिले प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशनको अन्त गर्नेछ भनी स्पष्टरूपमा लेखिएको छ । यसरी संविधानमा स्पष्टरूपमा लेखिएको अवस्थामा बाहेक राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने कार्य असंवैधानिक र गैरकानूनी हुन आउँछ । हालकै संवैधानिक अवस्था यथावत् रहेको स्थितिमा राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने हो भने यसले संविधान र कानूनको पालना गर्ने आम नेपाली नागरिक माथि कानून तथा संविधानको पालना गर्ने विषयमा प्रश्न चिह्न खडा हुन पुग्दछ । यो संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्नको निरूपण सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट हुने भएकोले यो रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छु ।

अतः माथि प्रकरणहरूमा उल्लेख भएको तथ्यहरूको आधारमा नेपालको अन्तरिम

संविधान, २०६३ को धारा ६९ यथावत् रहिरहेको अवस्थामा संवैधानिक सर्वोच्चता कायम राख्न राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ । राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने भनी कुनै निर्णय भए गरेको भए वा पछि हुने निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ । प्रधानमन्त्रीको हैसियतमा रहेका अन्तरिम मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्नु गराउनु भनी विपक्षीको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ ।

साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ यथावत् नै राखेर संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपतिबाट आह्वान गर्ने सन्दर्भमा कुनै काम कारवाही अगाडि नबढाउनु, बढाउन नलगाउनु र वर्तमान संवैधानिक अवस्था यथावत् रहँदासम्म राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान नगर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेतजारी गरी पाउँ । प्रस्तुत रिट निवेदन सार्वजनिक सरोकारको विषय र संवैधानिक सर्वोच्चताको जटिल प्रश्न समावेश भएकाले प्रस्तुत निवेदनलाई अग्राधिकारसमेत प्रदान गरी सुनुवाइ गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो आदेश जारी हुनु नपर्ने भए आधार र कारण खुलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत मिति २०७०।९।२९ गते वा सो भन्दा अगावै लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतको नाममा यो आदेश र रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै

राखी म्याद सूचना जारी गरी त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु ।

निवेदकले अन्तरिम आदेश जारी गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ (१) बमोजिम प्रधानमन्त्री (अध्यक्ष, मन्त्रपरिषद्) द्वारा संविधानसभाको बैठक बोलाउने माग गर्नुभएको पाइयो । निर्वाचन आयोगले संविधानसभाका सदस्यहरूको अन्तिम निर्वाचन परिणाम सार्वजनिक गरेको एक्काईस दिनभित्र बैठक बस्नु नै पर्ने भएको र धारा ५१(१) र धारा ६९(१) को संवैधानिक व्याख्याको जटिल प्रश्नको अन्तरिम आदेशबाट भन्दा अन्तिम निर्णयबाट नै निराकरण हुनुपर्ने अवस्था देखियो । तसर्थ २०७०।९।२९ गते प्रस्तुत मुद्दा पूर्ण सुनुवाइका लागि पेश गर्नु । संवैधानिक विषयवस्तुको गम्भीरता र राष्ट्रिय समस्याको शीघ्र संवैधानिक निदान तथा निष्कर्षका लागि यो मुद्दा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४(१)(ख) बमोजिम विशेष इजलाससमक्ष पेश गर्न आवश्यक भएबाट सम्माननीय प्रधानन्यायाधीशज्यूको ध्यानाकर्षण गराउनु । प्रस्तुत संवैधानिक प्रश्नको छलफलमा नेपाल बार एसोसिएसन र सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसनबाट दुई दुई जना अदालतका मित्रहरू (एमिकस क्यूरी) को नाम प्रस्तावित गर्न सम्बन्धित एसोसिएसनहरूलाई लेखी पठाउनु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०७०।९।२३ को आदेश ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा संविधानसभालाई मूल र व्यवस्थापिका संसदलाई त्यसको एउटा सहायक अङ्गको रूपमा राखिएको देखिएको अवस्थामा सहायक अङ्ग व्यवस्थापिका संसदको बैठकको आह्वान र अन्त्य

संविधानको धारा ५१ अनुसार राष्ट्रपतिले गर्ने तर मूल अङ्ग संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान प्रधानमन्त्रीले गर्नु अन्तर्राष्ट्रिय परम्परा तथा प्रचलनसँग मेल खाने देखिँदैन तथापि यस कार्यालयबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ बमोजिम संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने सम्बन्धमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयमा मिति २०७०।९।२७ मा पत्र पठाइसकिएको व्यहोरा सम्मानित अदालतसमक्ष सादर निवेदन गर्दछु । यस कार्यालयबाट प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयमा पठाइएको च.नं.२७ मिति २०७०।९।२७ को पत्रको प्रतिलिपि संलग्न गरेको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु । प्रस्तुत मुद्दा इजलाससमक्ष पेश हुँदा यस कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित हुने सरकारी वकिलको बहस पैरवीलाई यसै लिखित जवाफको अभिन्न अङ्ग मानी पाउँ भन्ने व्यहोराको राष्ट्रपतिको कार्यालयको तर्फबाट ऐ. कार्यालयका सचिव शारदाप्रसाद त्रितालको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) मा संविधानसभाका सदस्यहरूको अन्तिम निर्वाचन परिणाम निर्वाचन आयोगले सार्वजनिक गरेको एक्काईस दिनभित्र प्रधानमन्त्रीले आह्वान गरेबमोजिम संविधानसभाको पहिलो बैठक बस्नेछ भनी प्रष्ट व्यवस्था रहेको छ । मिति २०७० साल मङ्सिर ४ गते संविधानसभाको निर्वाचन सम्पन्न भई निर्वाचन आयोगले मिति २०६९।९।१९ मा संविधानसभाका सदस्यहरूको अन्तिम निर्वाचन परिणाम सार्वजनिक गरेको र सोही आधारमा मिति २०७०।९।२७ गते मन्त्रपरिषद्को सम्माननीय अध्यक्षले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम

मिति २०७०।१०।८ गते अपरान्ह ३:०० बजे अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र, नयाँ बानेश्वर काठमाडौंमा संविधानसभाको पहिलो बैठक बस्ने गरी संविधानसभाको बैठकको आह्वान गरिसकेको अवस्था हुँदा रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गरिराख्नुपर्ने औचित्य र आवश्यकता नरहेकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरी पाउँ । रिट निवेदनमा सुनुवाइको क्रममा उपस्थित हुनुहुने सरकारी वकिलको बहस जिकीरसमेतलाई यस लिखित जवाफको अभिन्न अङ्ग मानी पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट ऐ. कार्यालयका सचिव राजुमान सिंह मल्लको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी निवेदक तर्फबाट इजलाससमक्ष उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री गोविन्द शर्मा पौडेल, डा. कुमार शर्मा आचार्य र श्री रविनारायण खनाल एवम् विद्वान अधिवक्ताहरू श्री लक्ष्मीप्रसाद मैनाली, श्री विष्णुमणि अधिकारी, श्री विष्णुभक्त खत्री, श्री अमर थापा, श्री बलबहादुर राई, श्री कर्णबहादुर थापा, श्री भोजराज आचार्य, श्री बालचन्द्र सिम्खडा, श्री चन्द्रमणि पौडेल, श्री कमला ओली, श्री नवराज थपलीया, श्री सुरेन्द्र मानन्धर, श्री टिकाध्वज खड्का, श्री नरेन्द्र झा, श्री भक्तिराम घिमिरे र निवेदक स्वयम् श्री मुकुन्द अधिकारीले मिति २०७० साल मङ्सिर ४ गते संविधानसभा सदस्यको निर्वाचन भई अन्तिम निर्वाचन परिणामसमेत सार्वजनिक भइसकेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) मा संविधानसभा सदस्यहरूको अन्तिम निर्वाचन परिणाम निर्वाचन आयोगले सार्वजनिक गरेको एक्काईस दिनभित्र प्रधानमन्त्रीले आह्वान गरेबमोजिम संविधानसभाको

पहिलो बैठक बस्नेछ, त्यसपछिका बैठक संविधानसभाको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले तोकेको मिति र स्थानमा बस्नेछ भनी स्पष्टरूपमा व्यवस्था भएको विषयमा संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति वा प्रधानमन्त्री कसले बोलाउने भन्ने सम्बन्धमा विरोधाभासपूर्ण अभिव्यक्तिहरू बाहिर आएकोले संवैधानिक सर्वोच्चता र विधिको शासन कायम राख्न प्रधानमन्त्रीको हैसियतमा रहेका अन्तरिम मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्न गराउनको लागि सम्मानित अदालतबाट परमादेशको आदेश जारीको माग गरी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरिएको हो । हाल नेपाल राजपत्र, भाग ४, खण्ड ६३, मिति २०७० पुस २७ गते व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको प्रकाशित सूचना अनुसार मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट २०७० माघ ८ गते बुधबारका दिन संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान भइसकेको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनमा माग गरिएबमोजिम प्रधानमन्त्रीको हैसियतका रहेका अन्तरिम मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान भइसके तापनि सम्मानित अदालतबाट प्रस्तुत संवैधानिक विषयको अन्तर्वस्तुभित्र प्रवेश गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ उपधारा (१) को व्याख्या गरी निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान महान्यायाधिवक्ता श्री द्रोणराज रेग्मी, विद्वान नायब महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक र विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा प्रधानमन्त्रीको हैसियतमा रहनुभएका मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट

संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान हुन परमादेशको माग गर्नुभएको हो । हाल निवेदकको माग अनुसार मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट मिति २०७०।१०।८ गते बुधबारका दिन अपरान्ह ३:०० बजे अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र नयाँ बानेश्वरमा संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान भएको सूचना मिति २०७०।१।२७ गतेको राजपत्रमा प्रकाशन भएको छ । निवेदकले परमादेशको आदेश जारीको माग गरिएको विषय कार्यान्वयनमा आइसकेको अवस्था हुँदा रिट निवेदनको अन्तर्वस्तुभिन्न प्रवेश नै नगरी प्रारम्भमा नै प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज हुनुपर्दछ भन्नेसमेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यस अदालतको आदेशानुसार प्रस्तुत रिट निवेदनमा अदालतको सहयोगी (Amici Curiae) को रूपमा बहस पैरवी गर्न नेपाल बार एसोसिएसनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ र श्री देवेन्द्र सिंह एवम् सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिप्रसाद उप्रेती र श्री चण्डेश्वर श्रेष्ठले निवेदकले माग गरेबमोजिम मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान गर्नुभएको सम्बन्धी सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भइसकेको हुँदा सम्मानित अदालतबाट सम्बन्धित संवैधानिक व्यवस्था र संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान भइसकेको अवस्थालाई समेत मध्यनजर गरी उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गरी हेर्दा रिट निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो :

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकले प्रस्तुत निवेदनमा मिति २०७०।८।४ मा संविधानसभा सदस्यको निर्वाचन भई प्रत्यक्षतर्फको निर्वाचन परिणाम आइसकेको र समानुपातिक निर्वाचनबाट छानिने सभासदहरूको नाम पठाउन निर्वाचन आयोगले राजनीतिक दलहरूलाई मिति तोकी मिति २०७०।१।१९ गते निर्वाचनको पूर्ण विवरण निर्वाचन आयोगले राष्ट्रपतिसमक्ष पेश गर्ने तयारी गरेको तथ्य आयोगबाट प्रकाशित सूचनामा उल्लेख छ । संविधानसभाको गठनपश्चात् संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्रीको हैसियतका मन्त्रपरिषद्का अध्यक्ष कसले बोलाउने भन्ने सम्बन्धमा दुबै निकायले आआफ्नै ढङ्गले काम कारवाही अगाडि बढाएको भन्ने विरोधाभास अभिव्यक्तिहरू आएको तथ्यलाई विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारले पुष्टि गरेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) मा निर्वाचन आयोगले निर्वाचन परिणाम सार्वजनिक गरेको २१ दिनभित्र प्रधानमन्त्रीले आह्वान गरेबमोजिम संविधानसभाको पहिलो बैठक बस्नेछ भन्ने स्पष्ट संवैधानिक व्यवस्था रहेको हुँदा संवैधानिक सर्वोच्चता कायम राख्न राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान नगर्नु नगराउनु प्रधानमन्त्रीको हैसियतमा रहेका मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने माग गरेको देखिन्छ ।

३. विपक्षीमध्ये राष्ट्रपतिको कार्यालयतर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफमा यस कार्यालयबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ बमोजिम संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने सम्बन्धमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयमा

मिति २०७०।९।२७ मा पत्र पठाइसकिएको छ भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यस्तै विपक्षीमध्ये प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयतर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफमा मिति २०७०।९।२७ गते मन्त्रिपरिषद्का सम्माननीय अध्यक्षले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम मिति २०७०।१०।८ गते अपरान्ह ३:०० बजे अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र, नयाँ बानेश्वरमा संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान गरिसकेको अवस्था हुँदा रिट निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरी राख्नुपर्ने औचित्य र आवश्यकता नरहेकोले रिट निवेदन खारेजी गरी पाउँ भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

४. नेपाल राजपत्र भाग ४, खण्ड ६३, अतिरिक्ताङ्क २७, मिति २०७० पुस २७ गते प्रकाशित व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको सूचना हेर्दा “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्ष श्री खिलराज रेग्मीले संवत् २०७० साल माघ ८ गते बुधबारका दिन अपरान्ह ३:०० बजे अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र, नयाँ बानेश्वरमा संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्नुभएको हुँदा सम्बन्धित सबैको जानकारीको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ” भन्ने उल्लेख भएबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले माग गरेअनुसार मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान भइसकेको छ ।

५. प्रस्तुत रिट निवेदनका साथ आज यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको निवेदक अधिवक्ता विश्वास आचार्य विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको रिट नं. ०७०-WO-०४४१ को निवेदनमा

संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान राष्ट्रपतिबाट गर्न परमादेशको आदेश जारीको माग दावी भएकोमा रिट निवेदक निज विश्वास आचार्यले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्ने कार्य भइसकेकोले रिट निवेदन प्रयोजनहीन भइसकेको हुँदा रिट निवेदन तामेलीमा राखिपाउँ भन्ने माग गरी मिति २०७०।९।२८ गते ०७०-FN-०२१३ को निवेदन दिएकोले निवेदन माग अनुसार उक्त रिट तामेलीमा राखिदिने भनी आज यसै इजलासबाट आदेश भइसकेको छ । संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान राष्ट्रपतिबाट गर्ने वा मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट गर्ने भन्ने सम्बन्धमा फरकफरक माग राखी यस अदालतसमक्ष दुईवटा छुट्टाछुट्टै रिट निवेदन दायर भएकोमा राष्ट्रपतिबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान गर्न परमादेशसमेत जारी गरी पाउँ भनी अधिवक्ता श्री विश्वास आचार्यले दायर गर्नुभएको रिटमा निवेदन मागबमोजिम तामेलीमा राख्ने आदेश भएको र मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट बैठकको आह्वान गर्ने आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने माग गरी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरिएकोमा मन्त्रिपरिषद्का अध्यक्षबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान भइसकेको अवस्थामा यस अदालतबाट निवेदकको माग सम्बन्धमा थप विचार गरिरहनुपर्ने देखिन आएन ।

६. प्रस्तुत रिट निवेदनमा राष्ट्रपति कार्यालयबाट पेश भएको लिखित जवाफमा राष्ट्रपतिबाट नै संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान हुनुपर्ने जिकीर नलिई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम बैठक आह्वान गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा मिति २०७०।९।२७ मा पत्र

पठाइएको भनी उल्लेख भएको र मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान भइसकेको अवस्थामा निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति वा मन्त्रपरिषद्का अध्यक्ष कसले आह्वान गर्ने भन्ने विवाद रहेको देखिएन । संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट भई बैठक आह्वान गर्नेसम्बन्धी विषयमा प्रत्यर्थी बनाइएका निकायहरूको बीचमा कुनै विवाद नभई निर्विवाद रहेको संवैधानिक प्रश्नको अन्तर्वस्तुभिन्न प्रवेश गरी यस अदालतबाट थप व्याख्या गरिरहन सान्दर्भिक हुँदैन । प्रस्तुत रिटमा निवेदकले दावी गरेअनुसार नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान भइसकेको अवस्थामा निवेदन मागअनुसारको आदेश जारी गरिरहनुको औचित्य र आवश्यकता नपर्ने हुन्छ ।

७. संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबाट भइसके पनि प्रस्तुत संवैधानिक प्रश्नमा विवादित विषयको अन्तर्वस्तुभिन्न प्रवेश गरी यस अदालतबाट थप व्याख्या हुनुपर्दछ भनी निवेदकतर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूले बहसका क्रममा उठाउनु भएको विषयतर्फ विचार गर्दा, संविधानसभाको पहिलो बैठक कसले आह्वान गर्ने भन्नेसम्बन्धी विषय संवैधानिक विषय भएकोमा विवाद छैन । संविधानसभाको पहिलो बैठक राष्ट्रपति वा मन्त्रपरिषद्का अध्यक्ष कसले आह्वान गर्ने भन्नेसम्बन्धी विषयमा विवाद भएको भनी सोको निरूपणको लागि प्रस्तुत रिट निवेदन दायर हुन आएको छ । संविधान तथा कानूनले प्रदान गरेको अधिकारको प्रयोगको विषयमा दुई पक्षबीच विवाद

उत्पन्न भई सोको निरूपणको लागि यस अदालतमा दायर हुन आएको निवेदनमा यस अदालतले आवश्यकता अनुसार संविधान र कानूनको व्याख्या गरी न्यायिक निरूपण गर्दछ । प्रस्तुत रिटमा संविधानले सिर्जना गरेका दुई संवैधानिक अङ्गका प्रमुखहरू राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्रीको हैसियतका मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षबीचमा संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान सम्बन्धमा विवाद रहेको दावी गरेको देखिन्छ । तर प्रत्यर्थीहरूबाट पेश भएको लिखित जवाफबाट निवेदकले दावी गरेको विषयमा प्रत्यर्थी निकायहरूका बीचमा कुनै विवाद रहे भएको नदेखिँदा प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकले मागदावी गरेको विषयलाई विवादित विषय मान्न मिलेन । यदि कुनै विषय विवादित विषय नै होइन भने त्यस्तो विषयको अन्तर्वस्तुभिन्न प्रवेश गरी संविधानको व्याख्या गरिरहनु औचित्यपूर्ण हुँदैन । संविधानसभाको पहिलो बैठक आह्वान सम्बन्धमा कुनै विवाद नै नभई निर्विवाद रहेको विषयमा अदालतले स्वयम् पक्ष बनी विवाद घोषित गरी संविधानको व्याख्या गर्नु औचित्यहीन हुनुका साथै न्यायिक मान्यताको समेत प्रतिकूल हुन जान्छ । तसर्थ निवेदकतर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको उक्त बहससँग सहमत हुन सकिएन ।

८. तसर्थ माथि विवेचना गरिएअनुसार नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६९ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रपरिषद्का अध्यक्षले संविधानसभाको पहिलो बैठक बोलाउने गरी परमादेशको आदेशको माग गरेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा नेपाल राजपत्र खण्ड ६३, अतिरिक्ताङ्क २७, मिति २०७०।१।२७ मा प्रकाशित व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको सूचनामा मन्त्रपरिषद्का अध्यक्ष खिलराज रेग्मीबाट मिति २०७०।१०।८ गते बुधबारका

दिन अपरान्ह ३:०० बजे अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र, नयाँबानेश्वरमा संविधानसभाको पहिलो बैठकको आह्वान भएको देखिँदा निवेदकले मागदावी गरेअनुसारको कार्य सम्पन्न भइसकेको देखिएकोले यस अदालतबाट निवेदन मागबमोजिम परमादेशको आदेश जारी गरिरहनु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिटको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।
न्या. रामकुमार प्रसाद शाह
न्या. प्रकाश वस्ती

इति संवत् २०७० साल पुस २९ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : शिवप्रसाद खनाल

निर्णय नं.९१२९

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेश मिति : २०७०।३।१३।५
०६८-WS-००७८

विषय: उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडां. नं. ३५ बस्ने
अधिवक्ता राजीव बास्तोला

विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- ट्रेड युनियन गठन गर्ने अधिकार कुनै कामदारको व्यक्तिगत अधिकार नभई कामदारहरूको सामूहिक अधिकार भएको हुँदा सामूहिक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न गठन हुने त्यस्ता “ट्रेड युनियन” को दर्ता प्रक्रिया कामदारहरूको हितसमेतको विपरीत हुने गरी निःशर्त हुनुपर्दछ भन्न नमिल्ने ।
- सामूहिक अधिकारको संरक्षणमा गठन हुने यस्ता संस्थाको सामूहिक संख्या कामदारहरूको हक संरक्षण गर्ने उद्देश्यले कम्तीमा कति संख्यामा हुनुपर्ने भन्ने जस्ता सीमा र शर्त विधायिकाले नियमन गर्न नसक्ने भन्ने हुँदैन । सामूहिक अधिकार (Collective Right) मा कुनै एक कामदारको मात्र हितको लागि वा कुनै एक कामदारबाट मात्र ट्रेड युनियन गठन हुन नसक्ने कुरा निवेदकहरूले मनन गर्नुपर्ने ।
(प्रकरण नं.९)
- संविधानले विधायिकालाई अधिकार प्रत्यायोजन गरेअनुरूप संविधानद्वारा व्यवस्था गरिएको व्यक्तिको सापेक्षित स्वतन्त्रतासम्बन्धी हकमा बन्देज नहुने गरी शर्त सहित स्पष्टसम्म गरेको व्यवस्थालाई अनुचित बन्देज हो भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।
- सामूहिक अधिकारमा माग सम्बोधन हुन सक्ने तर व्यक्तिगत किसिमबाट

माग सम्बोधन हुन नपर्ने विषयलाई मध्य नजर राखी हेर्दा प्रतिष्ठानको २५ प्रतिशत कामदार सदस्य हुनुपर्ने भनी सीमा निर्धारण गरेको ऐनको व्यवस्था मनासिब छैन भनी भन्न सकिने अवस्था नहुने ।

(प्रकरण नं. १०)

- जुन प्रतिष्ठानमा ट्रेड युनियन दर्ता गराउन खोजिएको हो सो प्रतिष्ठानमा रहेको जम्मा कर्मचारी संख्याको २५ प्रतिशत सदस्य संख्या पुर्याएमा प्रतिष्ठानस्तरको युनियन दर्ता गर्न सकिने गरी ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा दफा ७ को खण्ड (ख) ले स्पष्ट व्यवस्था गरिसकेपछि सङ्घ सङ्गठन दर्ता गर्न र सञ्चालन गर्न पाउने अधिकार कुण्ठित गरेको भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १२)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता रविनारायण खनाल, विद्वान अधिवक्ताद्वय विनोद कार्की र राजिव बास्तोला

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता किरण पौडेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(घ) र ३०(२)
- ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा दफा ७ को खण्ड (ख)

आदेश

न्या.गिरीश चन्द्र लाल: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(१) बमोजिम निवेदन पर्न आएको प्रस्तुत रिट

निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः

ट्रेड युनियन र सामूहिक सौदावाजीलाई कामदारहरूको आधारभूत अधिकारको रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सर्वमान्यरूपमा स्वीकार गरिएको छ । यसरी ट्रेड युनियन अन्य किसिमका सङ्घ संस्था वा सहकारी भन्दा फरक छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३५(७) मा “देशको मुख्य सामाजिक र आर्थिक शक्तिको रूपमा रहेको श्रम शक्तिलाई रोजगार उपलब्ध गराई काम पाउने अधिकार सुनिश्चित गरी उनीहरूको हक र हितको संरक्षण गर्दै उद्यमको व्यवस्थापनमा सहभागिता बढाउने नीति राज्यले अवलम्बन गर्ने छ” भन्ने उल्लेख छ भने संविधानको धारा ३० मा श्रमसम्बन्धी हकको व्यवस्था गरी ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदावाजी गर्ने हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र र आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र तथा सामूहिक सौदावाजी गर्ने अधिकारसम्बन्धी महासन्धि नं.९८ लाई नेपालले ११ नोभेम्बर १९९६ मा आधिकारिकरूपमा अनुमोदन गरिसकेको र ट्रेड युनियन र सामूहिक सौदावाजीको अधिकारलाई सुनिश्चिता दिने कुरामा सैद्धान्तिक प्रतिबद्धता व्यक्त गरिसकेको छ ।

उल्लिखित प्रतिबद्धतालाई व्यवहारिक रूप दिई साकार गर्न नेपालले ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ जारी गरी लागू भएको छ । सो ऐनको दफा ३ ले प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड युनियनको दर्ता गर्न सकिने प्रावधान उल्लेख गरेको छ । तर ऐनको दफा ३ को उपदफा ३ अनुसार पञ्जिकाधिकारीले प्रमाणपत्र प्रदान गर्दा विचार गर्न पाउँदछ । संवैधानिक दृष्टिकोणमा ट्रेड युनियन स्थापना गर्ने वा सङ्घ संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता

एक भाग हो । स्वतन्त्रता पूर्ण र निरपेक्ष हुँदैन र सार्वजनिक व्यवस्था तथा सार्वजनिक हितमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउन सकिने विषय हुन्छ । तसर्थ ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ ऐनको दफा ३(२) र (३) को सन्दर्भमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(घ) को सङ्घ संस्था खोल्ने स्वतन्त्रतामाथिको मनासिब प्रतिबन्ध लागू हुन्छ । यस आधारमा पञ्जिकाधिकारीले प्रमाणपत्र दिनुअघि संविधानको धारा १२(३) को प्रतिबन्धात्मक प्रावधानमाथि गम्भीर विचार गर्नुपर्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) को प्रतिबन्धात्मक प्रावधानले केही निश्चित कुराहरूलाई मनासिब प्रतिबन्ध मानेर सन्तुलन गर्ने प्रयास गरेको छ । यसमा नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल् पर्ने वा हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहित गर्ने वा सार्वजनिक नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यलाई मात्र मनासिब प्रतिबन्धको विषयवस्तु मानेको छ ।

यसरी ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ ऐनको दफा ३(२) र (३) को व्यवस्था उचित र संविधानअनुकूल भएको अवस्थामा आफ्नो अधिकार भन्दा बढी अधिकार प्रयोग गरी विधायिकाले सो ऐनमा दफा ३ को उपदफा (४) को प्रावधान राखेको छ । यसले संविधानको धारा १२(३)(घ) को सङ्घ संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता र धारा ३०(२) अन्तर्गतको श्रमसम्बन्धी हकलाई सङ्कुचन गरेको छ । यसमा लेखिएको छ “उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत कामदारहरू सदस्य नभएको प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड युनियनलाई दर्ता गरिने छैन” भन्ने उल्लेख छ । यस दफालाई सशक्त बनाउने उद्देश्यले दफा ७(ख) मा दर्ता

गर्न इन्कार गर्न सकिने शर्त बन्दैजह्रू उल्लेख गरी सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा २५ प्रतिशत कामदार सदस्य नभएको प्रतिष्ठानको ट्रेड युनियन दर्ता नगरिने व्यवस्था गरिएको छ ।

अतः नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३०(२) अन्तर्गतको श्रमसम्बन्धी हक र धारा १२(३)(घ) अन्तर्गतको सङ्घ र संस्था खोल्ने स्वतन्त्रताको प्रावधानसँग ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७(ख) नियन्त्रणकारी प्रावधानहरू बाझिन गएको हुँदा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७(ख) लाई अमान्य र बदर गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन व्यहोरा ।

यसमा यस अदालतबाट मिति २०६९।२।२९ मा जारी भएको विपक्षीहरूको नामको कारण देखाउ आदेश ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३०(२) मा कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम प्रत्येक कामदार र कर्मचारीहरूलाई आआफना हित रक्षाको निमित्त ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदावाजीको हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । उक्त धाराले ट्रेड युनियनको परिभाषा गर्ने, त्यसको दर्ता प्रक्रिया निर्धारण गर्ने र दर्ताको लागि शर्त निर्धारण गर्ने सन्दर्भमा संसदलाई कुनै सीमा लगाएको छैन । संविधानले प्रदान गरेको विधायिकी अधिकारको सीमामा रही ऐन निर्माण भएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको लिखित जवाफ ।

औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूमा कार्यरत् कामदारहरूको सामूहिक उद्देश्य वा स्वार्थको रक्षा र प्रवर्द्धनको लागि कामदारहरूले आफू कार्यरत् उद्योग प्रतिष्ठानमा युनियन खोल्ने र युनियनको माध्यमबाट व्यवस्थापन पक्षसँग

आफ्नो हित संरक्षणको लागि सौदावाजी गर्न, सामूहिक सौदावाजीलाई कार्यान्वयन गर्न सामूहिक कदम चाल्न, कामदारको तर्फबाट माग प्रस्तुत गर्न, कामदारहरूको न्यायोचित समस्या र गुनासा समाधान गर्न मद्दत गर्ने आदि जस्ता कार्यहरूको लागि ट्रेड युनियन गठन हुने परिपाटी रही आएको छ । कामदारहरूको आर्थिक तथा सामाजिक समुन्नतिको लागि कामदार र व्यवस्थापकबीच सुमधुर सम्बन्ध राख्न तथा प्रतिष्ठानको उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी प्रतिष्ठानको अधिकतम हित संरक्षण गर्न ट्रेड युनियन गठन हुने हो । ट्रेड युनियन औद्योगिक प्रतिष्ठानमा कार्यरत कामदारहरूको सङ्गठन भएकोले ट्रेड युनियन गठन गर्ने अधिकार कुनै कामदारको व्यक्तिगत अधिकार नभई सामूहिक अधिकार हो । यसकारण ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) तथा ७ को खण्ड (ख) मा प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन दर्ता गर्न सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा २५ प्रतिशत कामदार सदस्य हुनुपर्ने व्यवस्था गरी ट्रेड युनियनको दर्तासम्बन्धी कारवाहीलाई नियमित गर्न एउटा संख्यात्मक स्थितिस्मम निर्धारण गरेको उक्त कानूनी प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ (३) को खण्ड (घ) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड ३ सँग बाझिएको छैन । ट्रेड युनियन ऐनको उक्त व्यवस्था ट्रेड युनियन ऐनको समग्र उद्देश्यसँग तादात्म्यता राखेको र संविधानसँग नबाझिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा (४) र दफा ७ को खण्ड (ख) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ (३) को खण्ड (घ) सँग बाझिएको छैन । यस दफाले

संविधानद्वारा व्यवस्था गरिएको व्यक्तिको सापेक्षित स्वतन्त्रतासम्बन्धी हकलाई शर्त सहित स्पष्टसम्म गरेको हो । कुनै व्यक्ति जुनसुकै बखत आफूलाई इच्छा लागेको संस्थाको सदस्यता लिन कानूनतः स्वतन्त्र छ र उसले सदस्यता लिन पाउँछ तर संस्था खोली कानूनी व्यक्तिको हैसियत प्रदान गर्नको लागि सार्वभौमसत्ता सम्पन्न संसदले कानून बनाई आवश्यक थप व्यवस्था गर्न सक्छ यसलाई संविधानसँग बाझिएको अर्थ लगाउन उपयुक्त हुँदैन ।

ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ ले जुन प्रतिष्ठानमा ट्रेड युनियन दर्ता गराउन चाहेको हो सो प्रतिष्ठानमा रहेको जम्मा कर्मचारी संख्याको २५ प्रतिशत सदस्य संख्या पुर्याएमा प्रतिष्ठान स्तरको युनियन दर्ता गर्न सकिने स्पष्ट व्यवस्था गरेको अवस्थामा ऐनको व्यवस्था बदर माग गर्नु उचित होइन । २५ प्रतिशत संख्या पुर्याउन नसकेको असक्षमता लुकाउन खोज्नु बाहेक अरु केही नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यवहाराको श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) मा सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत कामदारहरू सदस्य नभएको प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियनलाई दर्ता नगरिने भन्ने प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३० (२) र धारा १२ (३) को खण्ड (घ) अन्तर्गतको सङ्घ संस्था खोल्ने स्वतन्त्रताको हकसँग बाझिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने कानून न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकतर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता

श्री रविनारायण खनाल, विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री विनोद कार्की र राजीव बास्तोलाले नेपालको अन्तरिम संविधानले सङ्घ संस्था खोल्न बन्देज नगरेको अवस्थामा संविधानले निर्धारण गरेको सीमा भन्दा बाहिर गई सङ्घ संस्था खोल्न निश्चित संख्या आवश्यक पर्ने भनी विधायिकाले गरेको व्यवस्था संविधानविपरीत छ । ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) मा सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत कामदारहरू सदस्य नभएको प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियनलाई दर्ता नगरिने भन्ने प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३० (२) र धारा १२ (३) को खण्ड (घ) सँग बाझिएकोले अमान्य घोषित हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गरी लिखित बहसनोटसमेत पेश गर्नुभयो ।

सरकारी निकायको तर्फबाट विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले ट्रेड युनियन गठन गर्ने अधिकार कुनै कामदारको व्यक्तिगत अधिकार नभई सामूहिक अधिकार भएको हुँदा त्यस्तो प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन दर्ता गर्न सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा २५ प्रतिशत कामदार सदस्य हुनुपर्ने व्यवस्था गरी ट्रेड युनियनको दर्तासम्बन्धी कारवाहीलाई नियमित गर्न एउटा संख्यात्मक स्थितिसम्म निर्धारण गरेको अवस्थामा सङ्घ संस्था खोल्न नै प्रतिबन्ध गरेको भन्ने अर्थमा लिनु हुँदैन । ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) ले ट्रेड युनियन दर्ता गर्न रोकेको नभई दर्ता हुने ट्रेड युनियनको संख्या निर्धारणसम्म गरेको हुँदा उक्त व्यवस्था संविधानसँग बाझिएको नहुँदा रिट खारेज हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा श्रमिकहरूले आफ्नो हक हित

रक्षार्थ तथा सामूहिक सौदावाजीको लागि ट्रेड युनियन दर्ता गरी आफ्नो कार्य नियमित गर्न नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(घ) ले सङ्घ संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता र ३०(२) ले श्रमसम्बन्धी हक प्रत्याभूत गरेको अवस्थामा उक्त हक सङ्कुचन हुने गरी सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत कामदारहरू सदस्य नभएको प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियनलाई दर्ता नगरिने भन्ने ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) को प्रावधान राखेबाट उक्त प्रावधान नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (घ) र ३०(२) सँग बाझिएको हुनाले उक्त व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम असंवैधानिक र अमान्य घोषित गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी रहेको देखिन्छ ।

विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा ट्रेड युनियन औद्योगिक प्रतिष्ठानमा कार्यरत कामदारहरूको सङ्गठन भएकोले ट्रेड युनियन गठन गर्ने अधिकार कुनै कामदारको व्यक्तिगत अधिकार नभई सामूहिक अधिकार भएकोले प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन दर्ता गर्न सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा २५ प्रतिशत कामदार सदस्य हुनुपर्ने व्यवस्था गरी ट्रेड युनियनको दर्तासम्बन्धी कारवाहीलाई नियमित गर्न एउटा संख्यात्मक स्थितिसम्म निर्धारण गरेको र उक्त संख्या पुर्याई दर्ता माग गरेमा दर्ता गर्न रोकिने गरी कानून नबनेको अवस्थामा सङ्घ संस्था खोल्न पाउने संवैधानिक अधिकारमा अनुचित बन्देज लगाएको भन्न नमिल्ने भन्ने व्यहोरा उल्लेख छ ।

२. निवेदन व्यहोरा, लिखित जवाफ, निवेदक तथा विपक्षीहरूका तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहस, सम्बन्धित संवैधानिक एवम् कानूनी

व्यवस्थासमेतलाई दृष्टिगत गरी निवेदकले बदर गरी पाउँ भनी माग गरेको ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (घ) र ३०(२) सँग बाझिएको छ छैन र उक्त व्यवस्था अमान्य र बदर घोषित गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने प्रश्नको निरोपण गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

३. निवेदकले ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (घ) र धारा ३०(२) सँग बाझिएको भनी उक्त ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) को व्यवस्था बदरको लागि मागदावी गरेको देखिँदा निज निवेदकले माग गरेको विषयसँग सम्बन्धित संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था उल्लेख हुनु सान्दर्भिक देखिन आएको छ ।

४. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ अनुसार स्वतन्त्रताको हकअन्तर्गत उपधारा (३) मा प्रत्येक नागरिकलाई प्राप्त हुने स्वतन्त्रताको हकको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ जस अनुसार -

१२ (३) प्रत्येक नागरिकलाई देहायको स्वतन्त्रता हुनेछ :

- (क) विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता,
- (ख) बिना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने स्वतन्त्रता,
- (ग) राजनैतिक दल खोल्ने स्वतन्त्रता,
- (घ) सङ्घ र संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता,
- (ङ) नेपालको कुनै पनि भागमा आवतजावत र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता,
- (च) कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता ।

५. यसै गरी धारा ३० मा श्रमसम्बन्धी हकको प्रत्याभूति निम्न अनुसार गरिएको पाइन्छ :

३०. श्रमसम्बन्धी हक: (१) प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई उचित श्रम अभ्यासको हक हुनेछ ।

(२) कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई आआफना हित रक्षाको निमित्त ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदावाजी गर्ने हक हुनेछ ।

६. औद्योगिकीकरणको विकास प्रक्रियासँगै औद्योगिक प्रतिष्ठानहरू कम्पनी, उद्योग, कलकारखानामा कार्यरत् कर्मचारी, श्रमिक, कामदार वा मजदुरहरूको हक, हित, रक्षा र प्रवर्द्धनको सामूहिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि व्यवस्थापन पक्षसँग सामूहिक सौदावाजी गर्न ट्रेड युनियनको अवधारणाले द्रुत गति लिई नेपालमा समेत यसको सार्थक उपस्थिति रहेको छ । औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूमा कार्यरत् कामदारहरूले सामूहिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि युनियन खोली सोही युनियनको माध्यमबाट आफ्नो न्यूनतम पारिश्रमिकलगायत सेवाको सुरक्षाका विषयमा व्यवस्थापन पक्षसँग सो कुरा तय गर्न, कामदार तथा व्यवस्थापनबीचको सम्बन्धलाई नियमित गर्न, व्यवस्थापन पक्षसँग आफ्नो हित संरक्षणको लागि सौदावाजी गर्न, सामूहिक सौदावाजीद्वारा तय गरिएका कुराहरू कार्यान्वयन गर्न, कामदारको तर्फबाट माग प्रस्तुत गर्न तथा कामदारहरूको न्यायोचित समस्या र गुनासा समाधानका लागि मद्दत गर्न ट्रेड युनियन गठन हुने कुरा सर्वविदित छ । यसको साथसाथै समग्रतामा भन्नुपर्दा ट्रेड युनियन गठन गर्दा कामदारहरूको आर्थिक तथा

सामाजिक समुन्नति तथा प्रतिष्ठानको सम्बृद्धि हुने उद्देश्य लिई स्थापित भएको हुनुपर्ने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन ।

७. कुनै सङ्घ संस्था खोल्दा सो सङ्घ संस्था खोलेको कारणबाट नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका बीचको सुसम्बन्धमा खलल् पर्ने वा हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहित गर्ने वा सार्वजनिक नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्य देखिने मनासिब आधार भएमा त्यस्तो सङ्घ संस्थालाई मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन सकिने गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) को प्रतिबन्धात्मक व्याक्यांश बाहेक प्रत्येक नागरिकलाई सङ्घ र संस्था खोल्ने स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(घ) ले गरेको र धारा ३०(२) ले कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई आआफ्ना हित रक्षाको निमित्त ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदावाजी गर्ने हक प्रदान गरेको हुँदा ट्रेड युनियनको गठन गर्नमा प्रतिबन्ध लगाएको वा अनुचित शर्त बन्देज लगाएको अवस्था छैन । यसबाट प्रत्येक कामदार वा कर्मचारी आआफ्ना हित रक्षाको निमित्त कुनै ट्रेड युनियन खोल्ने प्रयोजनले सो ट्रेड युनियनको सदस्य बन्न, सङ्गठित हुन र सामूहिक सौदावाजीमा सहभागी हुन संविधानका प्रावधानहरू बाधक देखिएका छैनन ।

द. ट्रेड युनियन दर्ता हुन औद्योगिक प्रतिष्ठानमा कार्यरत् २५ प्रतिशत कामदारहरू हुनुपर्ने भन्ने ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ को खण्ड (ख) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (घ) र ३०(२) सँग बाझिएको भन्ने

निवेदकको जिकीर रहेको तर्फ हेर्दा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३(४) र दफा ७ मा देहायबमोजिमको व्यवस्था भएको पाइन्छ । (४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत कामदारहरू सदस्य नभएको प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड युनियनलाई दर्ता गरिने छैन ।

७. दर्ता गर्न इन्कार गर्न सकिने :
- पञ्जिकाधिकारीले देहायका अवस्थामा ट्रेड युनियन दर्ता गर्न इन्कार गर्न सक्नेछ
  - (क) दरखास्तसाथ आवश्यक विवरणहरू संलग्न नभएमा,
  - (ख) सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा २५ प्रतिशत कामदार सदस्य नभएको प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड युनियन भएमा,
  - (ग) ट्रेड युनियनको नाम पहिले दर्ता भएको कुनै ट्रेड युनियनको नामसँग मिल्ने भएमा,
  - (घ) ट्रेड युनियनको विधानमा दफा १० मा लेखिएका विवरणहरू समावेश नगरिएको भएमा ।

९. "ट्रेड युनियन" भन्नाले कामदारहरूको पेसागत हक हितको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न यस ऐनबमोजिम दर्ता भएको प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन सम्झनुपर्छ र सो शब्दले ट्रेड युनियन सङ्घ तथा ट्रेड युनियन महासङ्घलाई समेत जनाउँछ भनी ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा २ (घ) मा परिभाषा गरिएको छ । "ट्रेड युनियन" औद्योगिक प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कामदारहरूको सामूहिक सङ्गठन भएको हुँदा सामूहिक सौदावाजीको लागि एकीकृत वा सङ्गठित हुन पाउने हक स्पष्ट छ । ट्रेड युनियन गठन गर्ने अधिकार कुनै कामदारको व्यक्तिगत अधिकार

नभई कामदारहरूको सामूहिक अधिकार भएकोले यस सामूहिक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न गठन हुने त्यस्ता "ट्रेड युनियन" को दर्ता प्रक्रिया कामदारहरूको हितसमेतको विपरीत हुने गरी निःशर्त हुनुपर्दछ भन्न मिल्दैन । सामूहिक अधिकारको संरक्षणमा गठन हुने यस्ता संस्थाको सामूहिक संख्या कामदारहरूको हक संरक्षण गर्ने उद्देश्यले कम्तीमा कति संख्यामा हुनुपर्ने भन्ने जस्ता सीमा र शर्त विधायिकाले नियमन गर्न नसक्ने भन्ने हुँदैन । Collective Right मा कुनै एक कामदारको मात्र हितको लागि वा कुनै एक कामदारबाट मात्र ट्रेड युनियन गठन हुन नसक्ने कुरा निवेदकहरूले मनन गर्नुपर्ने कुरा हो । ट्रेड युनियन गठन गर्न सम्बन्धित प्रतिष्ठानका बढी भन्दा बढी कामदार सदस्यहरू सम्मिलित रहेको अपेक्षा गरी त्यस्ता सदस्यहरूको संख्या निर्धारण गरेको ऐनको उद्देश्य आफैमा बोधगम्य छ ।

१०. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३०(२) ले कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम प्रत्येक कामदार र कर्मचारीलाई आआफ्ना हित रक्षाको निमित्त ट्रेड युनियन खोल्ने, सङ्गठित हुने र सामूहिक सौदावाजी गर्ने हक प्रदान गरी ट्रेड युनियन खोल्न र सङ्गठित हुन कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम हुने गरी त्यस्ता ट्रेड युनियन खोल्न कानूनद्वारा नियमन गर्न सकिने गरी संविधानले विधायिकालाई अधिकार प्रत्यायोजन गरेअनुरूप संविधानद्वारा व्यवस्था गरिएको व्यक्तिको सापेक्षित स्वतन्त्रता सम्बन्धी हकमा बन्देज नहुने गरी शर्त सहित स्पष्टसम्म गरेको व्यवस्थालाई अनुचित बन्देज हो भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । कुनै कामदार आफूलाई इच्छा लागेको संस्थाको सदस्यता लिन, सङ्गठित हुन कानूनतः स्वतन्त्र हुन्छन् । तर कामदारले आफ्नो व्यक्तिगत प्रयोजनको निमित्त सामूहिक हक सँग खेलबाड

गर्न सक्ने गरी छूट प्रदान गर्दा सामूहिक हितको संरक्षण नहुन सक्ने अवस्थासमेत उत्पन्न हुन्छ । सामूहिक अधिकारमा माग सम्बोधन हुन सक्ने तर व्यक्तिगत किसिमबाट माग सम्बोधन हुन नपर्ने विषयलाई मध्य नजर राखी हेर्दा प्रतिष्ठानको २५ प्रतिशत कामदार सदस्य हुनुपर्ने भनी सीमा निर्धारण गरेको ऐनको व्यवस्था मनासिब छैन भनी भन्न सकिने अवस्था छैन ।

११. ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा ७ को खण्ड (ख) ले प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन दर्ता गर्न सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा २५ प्रतिशत कामदार सदस्य हुनुपर्ने व्यवस्थाले ट्रेड युनियनको गठन गर्नमा प्रतिबन्ध लगाएको वा अनुचित शर्त बन्देज वा सीमा लगाएको होइन । उक्त दफाहरूको व्यवस्थाले ट्रेड युनियनको दर्तासम्बन्धी कारवाहीलाई नियमित गर्न र सामूहिक हितको निमित्त सौदावाजीसमेत गर्न पाउने गरी एउटा संख्यात्मक स्थितिसम्म निर्धारण गरेको देखिन्छ । संविधानले प्रत्याभूत गरेको हकलाई उपभोग गर्न कानूनको माध्यमबाट झन सहजीकरण गरिएको त्यस्तो अवस्थामा कानून संविधानसँग बाझिएको भनी कानून बदरको माग गर्नु उचित देखिन आउँदैन । संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरिएका हक हनन् हुने गरी कानून निर्माण भएको छ भने त्यस्तो अवस्थामा मात्र यस अदालतले आफूमा अन्तर्निहित रहेको अधिकार प्रयोग गरी कानूनलाई संविधानको कसीमा राखी परीक्षण गरी बाझिएको देखिएमा मात्र अमान्य घोषित गर्न सक्ने हुनाले निवेदकको माग मनासिब छ भनी भन्न सकिने अवस्था देखिएन ।

१२. यसको अतिरिक्त जुन प्रतिष्ठानमा ट्रेड युनियन दर्ता गराउन खोजिएको हो सो प्रतिष्ठानमा रहेको जम्मा कर्मचारी संख्याको २५ प्रतिशत

सदस्य संख्या पुर्याएमा प्रतिष्ठानस्तरको युनियन दर्ता गर्न सकिने गरी ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा दफा ७ को खण्ड (ख) ले स्पष्ट व्यवस्था गरिसकेपछि सङ्घ सङ्गठन दर्ता गर्न र सञ्चालन गर्न पाउने अधिकार कुण्ठित गरेको भन्न मिलेन । त्यसकारण प्रतिष्ठानमा ट्रेड युनियन दर्ता गराउन जम्मा कर्मचारी संख्याको २५ प्रतिशत पुर्याउन नसक्ने कामदारहरूले प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कर्मचारीहरूको सामूहिक हित रक्षा, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन पक्षसँग सामूहिक सौदावाजी गरी कामदारका उपरोक्त हक हित रक्षार्थ प्रतिनिधित्व गर्न नसक्ने कुरा विधायिकाले आत्मसात् गरी प्रतिष्ठानमा रहेको जम्मा कर्मचारी संख्याको २५ प्रतिशत सदस्य संख्या पुर्याएमा ट्रेड युनियन दर्ता हुने गरी भएको कानूनी व्यवस्थालाई संवैधानिकता परीक्षणको कसीमा राखी अमान्य घोषित गर्नुपर्ने अवस्थासमेत रहे भएको देखिएन ।

१३. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कर्मचारी वा कामदारहरूको जम्मा संख्याको २५ प्रतिशत सदस्य संख्या पुर्याएका अवस्थामा प्रतिष्ठानस्तरको युनियन दर्ता गर्न सकिने गरी ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा ७ को खण्ड (ख) मा भएको व्यवस्थाले सङ्घ संस्था खोल्ने वा ट्रेड युनियन खोल्ने हकमा कुनै किसिमको बन्देज नगरेको हुँदा ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा दफा ७ को खण्ड (ख) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(घ) र ३०(२) सँग बाझिएको भन्न मिलेन । त्यसकारण निवेदकले संविधानसँग बाझिएकोले बदर गरी पाउँ भनी माग गरेको ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ को दफा ३ को उपदफा ४ तथा दफा ७ को खण्ड (ख) संविधानसँग बाझिएको नदेखिएकोले मागबमोजिम आदेश जारी

गर्नु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई गराई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।
का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा
न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल असार १३ गते रोज ५ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं.९१३०

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेश मिति : २०७०।३।१३।५
०६८-WS-००८४

विषय: उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : जिल्ला सप्तरी, राजविराज नगरपालिका
वडा नं. ३ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला,
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.९ बस्ने
हिमेशकृष्ण खरेल

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. को व्यवस्थाबाट आरोपित व्यक्तिलाई प्रतिवाद गर्न आफ्नो हकमा प्रमाण प्रस्तुत गर्नबाट रोकिएको नभै उक्त व्यवस्थाले प्रतिवाद नगर्ने पक्षहरूका सन्दर्भमा मात्र पुनरावेदन नलाग्ने भनी व्यवस्था गरेको देखिने ।
- प्रतिवाद नगर्ने पक्षको सन्दर्भमा समेत न्यायिक निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने अवस्थामा वादी पक्षबाट प्रस्तुत भएका प्रमाणहरू एवम् मुद्दाको निर्णय गर्नुपर्ने विषयको सम्बन्धमा बुझ्नुपर्ने प्रमाणको मूल्याङ्कन एवम् परीक्षण गर्नुपर्ने नै हुन्छ तर स्वेच्छाले प्रतिवाद नै नगरी बस्ने पक्षको सम्बन्धमा निजको नाउँमा जारी भएको समाह्वान इतलायनामा रीतपूर्वकको भए नभएको हेरी न्याय निरूपण गर्नुपर्ने भए पनि जुन पक्षले स्वेच्छाले प्रतिवाद नगरी बसेको छ त्यस्तो पक्षलाई पुनरावेदन गर्ने अवसर प्रदान गर्नेपर्ने कुरालाई कार्यविधिगत न्यायिक प्रक्रियाको दृष्टिले समुचित मान्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.५)

- अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. अनुसार पुनरावेदन नलाग्ने व्यवस्था स्वेच्छाले प्रतिवाद नगर्ने पक्षहरूको सम्बन्धमा भएको र त्यसबाट मुद्दामा बुझ्नुपर्ने प्रमाण बुझ्नुपर्ने भन्ने नभै सम्बन्धित प्रमाणहरूको मूल्याङ्कनबाट न्याय निरूपण गर्नुपर्ने

कुरामा एवम् स्वच्छ सुनुवाइ हुनुपर्ने कुरामा समेत बाधा पुगेको नदेखिनाले कार्यविधिगत कानूनलाई व्यवस्थित गर्न भएको उक्त व्यवस्थालाई बदर गर्न पर्ने भनी परेको निवेदन दावी अनुसार उत्प्रेषण आदेशसहितको रिट जारी गरिरहन नपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता प्रेमकुमार काफ्ले

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता किरण पौडेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(५), २४(९)
- नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १४(५)
- मुलुकी ऐन, अ.बं.२०८ नं.
- बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९

आदेश

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(१) बमोजिम निवेदन पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छः-

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १००(१) ले "नेपालको न्यायसम्बन्धी अधिकार यो संविधान र अन्य कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त अनुसार अदालत तथा न्यायिक निकायहरूबाट प्रयोग गरिनेछ" भन्ने

कुराको प्रत्याभूति गरेको छ । त्यसै गरी सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(१) मा “कुनै सन्धिको कुरा प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा सो सन्धिको प्रयोजनको लागि बाझिएको हदसम्म प्रचलित कानून अमान्य हुनेछ र तत्सम्बन्धमा सन्धिको व्यवस्था नेपाल कानूनसरह लागू हुनेछ” भन्ने व्यवस्था छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(९) मा “कुनै पनि व्यक्तिलाई सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट स्वच्छ सुनुवाइको हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था, धारा २४(५) मा “कसूरदार प्रमाणित नभएसम्म निर्दोष मानिने” प्रत्याभूति र धारा २४(८) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई निजविरुद्ध गरिएको कारवाहीको जानकारी पाउने हक प्रदान गरेको छ ।

नेपालमा पुनरावेदन गर्ने अधिकार सम्बन्धमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. को व्यवस्था हेर्दा “अड्डाबाट जारी भएको समाहान इतलायनामाको म्याद तारिखमा प्रतिवादी नदिई म्याद गुजारी बसेका झगडियाको ऐनबमोजिम एकतर्फी प्रमाण बुझी भएका फैसलाउपर पुनरावेदन लाग्न नसक्ने भन्ने उल्लेख छ । छुट्टाछुट्टै कार्यविधिअन्तर्गतका मुद्दाहरूमा पनि पुनरावेदनको म्याद दिने वा नदिने भन्ने कुरा सुनुवाइको क्रममा प्रतिवादी उपस्थित रहेको छ कि छैन भन्ने कुरालाई आधार बनाउने गरिएको छ । सङ्क्षिप्त कार्यविधि वा विशेष कार्यविधिअन्तर्गतको मुद्दाहरूमा पनि प्रतिवाद गर्न नसक्ने प्रतिवादीहरूले पुनरावेदनको अवसर पाएको अवस्था छैन ।

सूचनाको जानकारी पाए पनि अधिकारक्षेत्रभित्र नपर्ने विषय वादीले आधारभूत प्रमाण पेश गर्न नसक्ने अवस्था र हदम्याद कायम नरहेको जस्ता अवस्थामा प्रतिवादीले न्यायिक प्रक्रियामाथिको आफ्नो विश्वासको

कारणले प्रतिवाद गर्न आवश्यक ठानेको हुँदैन । यस्तो अवस्थामा प्रतिवाद गर्न नआएको भन्ने कारणले मात्र पुनरावेदनको अवसरबाट वञ्चित गर्नु उचित होइन । प्रतिवाद गर्न प्राप्त गर्ने सूचना उचित हुनुपर्ने, सुनुवाइ उचित र स्वच्छ हुनुपर्ने यी कुरा यथोचित विधिबमोजिमको प्रक्रियाका सिद्धान्त हुन् । यस सिद्धान्तलाई नेपालको न्याय प्रणालीमा आत्मसात् गरिएको छ । तर प्रतिवाद गर्न नआएको कारणले पुनरावेदन गर्न नपाउने व्यवस्था गर्नु स्वच्छ सुनुवाइको सिद्धान्तविपरीत छ ।

अतः मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. मा रहेको “अड्डाबाट जारी भएको समाहान इतलायनाको म्याद तारिखमा प्रतिवादी नदिई म्याद गुजारी बसेका झगडियाको ऐनबमोजिम एकतर्फी प्रमाण बुझी भएका फैसलाउपर पुनरावेदन लाग्न सक्दैन” भन्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(५) र २४(९) नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९६६ को धारा १४(५) समेतसँग बाझिएको हुनाले अ.बं.२०८ नं. को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम असंवैधानिक र अमान्य घोषित गरी ऐन संशोधन मस्यौदा पेश हुँदा प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिको हकमा समेत पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था पेश गर्नका लागि विपक्षीहरूको नाममा आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा ।

यसमा यस अदालतबाट मिति २०६९।४।७ मा जारी भएको विपक्षीहरूको नाउँको कारण देखाउ आदेश ।

अड्डाबाट जारी भएको समाहान वा इतलायनामा बुझी प्रतिवाद नगर्ने र आफ्नो हक अधिकारप्रति उदासीन रहने त्यस्ता व्यक्तिलाई सुनुवाइको हकबाट वञ्चित गरिएको भन्नु न्यायोचित

होइन । रीत नपुर्याई म्याद तामेल भएको भए सो सम्बन्धमा उजूरी गर्ने र उजूरी लाग्ने व्यवस्था सोही अ.बं.२०८ नं.मा गरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

अ.बं.२०८ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था अनुसार अ.बं. ११० नं. बमोजिम रीत नपुर्याई म्याद तामेल भएको हकमा त्यस्तो व्यहोरा खुलाई प्रतिवाद गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था रहेको हुँदा अदालतबाट जारी भएको म्याद गुजारी बस्ने झगडियाको हकमा पुनरावेदन गर्ने हक अधिकार हनन् भएको भन्ने दावी कानूनसम्मत छैन । नेपाल कानून आयोगबाट गरिएका र गरिने कुनै काम कारवाहीबाट निवेदकको मानव अधिकारसम्बन्धी हक हनन् हुने कार्य नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल कानून आयोगको लिखित जवाफ ।

मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. को व्यवस्था भनेको सम्बन्धित अदालतबाट प्रचलित कानूनबमोजिमको रीत पुर्याई सम्बन्धित प्रतिवादीको नाउँमा म्याद जारी भएकोमा पनि त्यसलाई थाहा पाई बेवास्ता गरी प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिका हकमा लागू हुने व्यवस्था हो । रीतपूर्वकको म्याद तामेल नभएको कारण आफूविरुद्ध उजूरी परेको थाहा पाउन नसकेको व्यक्तिको हकमा सो व्यवस्था आकर्षित हुँदैन । आफूविरुद्ध उजूरी परेको विषयमा सम्बन्धित निकायबाट रीतपूर्वक म्याद तामेल भई थाहा पाई प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिको हकमा सम्बन्धित अदालतले निजको भनाइ सुन्ने र प्रमाण परीक्षण गर्ने लगायतका दोहोरो सुनुवाइसम्बन्धी कार्यविधि पूरा गर्न नसक्ने हुनाले त्यस्तो अवस्थामा एकतर्फी फैसला हुन सक्ने कुरा स्वाभाविक हो ।

अ.बं. २०८ नं. को कानूनी व्यवस्थाले व्यक्तिको स्वच्छ सुनुवाइसम्बन्धी मौलिक हकमा कुनै प्रतिकूल असर पाँदैन । अदालतबाट जारी भएको समाह्वान इतलायनामाको म्याद तारिखमा प्रतिवादी नदिई म्याद गुजारी बस्ने व्यक्तिको विरुद्धमा सबै अवस्थामा एकतर्फी फैसला गरिनुपर्छ भन्ने अ.बं. २०८ नं. को मनसाय होइन । वादीले पेश गरेको प्रमाणको परीक्षणबाट सम्बन्धित अधिकारी सन्तुष्ट भई प्रथम दृष्टिमा नै वादीको दावी पुग्ने जस्तो देखिएको अवस्थामा मात्र एकतर्फी फैसला हुन सक्छ । प्रतिवादीले प्रतिवाद नगर्दा एकतर्फी फैसला हुने होइन । रीतपूर्वक म्याद तामेल नभएको कारणले प्रतिवाद गर्न नपाई एकतर्फी फैसला भएको अवस्थामा सोको उपचार अ.बं.२०८ नं. ले गरेको छ । उक्त प्रावधानले स्वच्छ सुनुवाइको मौकालाई वञ्चित गरेको छैन ।

अ.बं. २०८ नं. को व्यवस्थाले पुनरावेदन गर्ने अधिकारमाथि अड्डुश लगाएको वा त्यस्तो अधिकार खोसेको होइन । आफूविरुद्ध मुद्दा वा उजूरी परेको कुरा थाहा पाएपछि सुनुवाइमा सम्मिलित हुनुपर्ने निजको पनि कानूनी कर्तव्य हो । त्यसकारण अ.बं. २०८ नं. को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(५) र (९), नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९६६ को धारा १४(५) सँग बाझिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री प्रेमकुमार काफ्लेले प्रतिपाद नगरेको कारणले पुनरावेदन गर्ने हक समाप्त हुन र प्रतिस्थापित हुन सक्दैन । अ.बं.२०८ नं. को व्यवस्थाले

स्वच्छ सुनुवाइ र पुनरावेदन गर्न पाउने व्यक्तिको हक हनन् गरेको हुँदा उक्त व्यवस्था अमान्य र बदर घोषित हुनुपर्दछ भनी बहस गरी लिखित बहसनोटसमेत प्रस्तुत गर्नुभयो ।

सरकारी निकायको तर्फबाट विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले अ.बं.२०८ नं. को कानूनी व्यवस्थाले व्यक्तिको स्वच्छ सुनुवाइसम्बन्धी मौलिक हकमा कुनै प्रतिकूल असर पारेको छैन । रीतपूर्वक म्याद तामेल नभएको कारणले प्रतिवाद गर्न नपाई एकतर्फी फैसला भएको अवस्थामा सोको उपचार अ.बं.२०८ नं. ले गरेको र उक्त व्यवस्था संविधानसँग बाझिएको अवस्था नहुँदा रिट खारेज हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निवेदक तथा विपक्षीतर्फबाट प्रस्तुत भएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन माग दावीबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. मा रहेको “अड्डाबाट जारी भएको समाह्वान इतलायनाको म्याद तारिखमा प्रतिवादी नदिई म्याद गुजारी बसेका झगडियाको ऐनबमोजिम एकतर्फी प्रमाण बुझी भएका फैसलाउपर पुनरावेदन लाग्न सक्दैन” भन्ने व्यवस्था उचित र स्वच्छ सुनुवाइको सिद्धान्तविपरीत भई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(५) र २४(९), नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १४(५) सँग समेत बाझिएको हुनाले उक्त अ.बं.२०८ नं.को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम असंवैधानिक र अमान्य घोषित गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी रहेको देखिन्छ ।

तत्सम्बन्धमा विपक्षीहरूको तर्फबाट परेका लिखित जवाफहरू हेर्दा आफूविरुद्ध उजूरी परेको विषयमा सम्बन्धित निकायबाट रीतपूर्वक म्याद तामेल भई थाहा पाई प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिको हकमा सम्बन्धित अदालतले निजको भनाई सुन्ने, प्रमाण परीक्षण गर्नेलगायतका दोहोरो सुनुवाइसम्बन्धी कार्यविधि पूरा गर्न नसक्ने हुनाले त्यस्तो अवस्थामा एकतर्फी फैसला हुन सक्ने भए पनि वादीले पेश गरेको प्रमाणको परीक्षणबाट सम्बन्धित अधिकारी सन्तुष्ट भई प्रथम दृष्टिमा नै वादीको दावी पुग्ने जस्तो देखिएको अवस्थामा मात्र एकतर्फी फैसला हुने हो तर प्रतिवादीले प्रतिवाद नगर्दैमा एकतर्फी फैसला हुने होइन । रीतपूर्वक म्याद तामेल नभएको कारणले प्रतिवाद गर्न नपाई एकतर्फी फैसला भएको अवस्थामा सोको उपचार अ.बं.२०८ नं. ले गरेको नै हुँदा स्वच्छ सुनुवाइको मौकाबाट वञ्चित गरिएको भन्न नमिल्ने भन्ने व्यहोरा ती लिखित जवाफहरूमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

निवेदन व्यहोरा, लिखित जवाफहरू, निवेदक तथा विपक्षीहरूका तर्फबाट प्रस्तुत भएका बहसहरू, सम्बन्धित संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाहरू र नेपालले अनुमोदन गरेको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ समेतलाई दृष्टिगत गरी निवेदकले बदर गरी पाउँ भनी माग गरेको मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. को व्यवस्था, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(५) र २४(९), नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १४(५) सँग बाझिएको छ छैन र उक्त व्यवस्था अमान्य र बदर घोषित गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने प्रश्नको निरोपण गर्नुपर्ने देखिएको छ । सो सम्बन्धमा निज निवेदकले माग गरेको

विषयसँग सम्बन्धित संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाहरूतर्फ हेर्दा निम्नअनुसारका व्यवस्थाहरू रहेको पाइन्छ ।

२. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा १ देखि ९ सम्म न्यायसम्बन्धी हकको व्यवस्था भई सोअन्तर्गत मुद्दा सुनुवाइको क्रममा व्यक्तिलाई प्राप्त हुने विभिन्न हकको व्यवस्था गरिएको छ । जसअन्तर्गत धारा २४(५) र २४(९) मा भएका व्यवस्थाहरू देहायबमोजिम भएको पाइन्छ ।

२४ (५) “कुनै अभियोग लगाइएको व्यक्तिलाई निजले गरेको कसूर प्रमाणित नभएसम्म कसूरदार मानिने छैन ।”

२४(९) “कुनै पनि व्यक्तिलाई सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट स्वच्छ सुनुवाइको हक हुन्छ ।”

३. कसूर प्रमाणित नभएसम्म कसूरदार नमानिने संवैधानिक व्यवस्था फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त अर्थात् अभियुक्तको निर्दोषिताको अनुमानसँग सम्बन्धित छ भन्ने कुरामा दुईमत हुन सक्तैन । सो अनुसारको निर्दोषिताको अनुमानले मुद्दाको अनुसन्धानदेखि निर्णयको चरणसम्म निर्देशित गरेको हुन्छ । अभियोग लागेको व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम दोषी ठहर गर्दा निजलाई प्रतिरक्षाको सुविधा प्रदान गरियो वा गरिएन भन्ने कुरा पनि स्वच्छ सुनुवाइको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ र बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को नेपाल पक्ष राष्ट्र भई उक्त महासन्धिलाई अनुमोदन गरी उक्त महासन्धिमा व्यवस्थित गरिएका निर्दोषिताको अनुमानको प्रावधानलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले आत्मसात गरी मौलिक हकको रूपमा मान्यता प्रदान गरी

संविधानमा त्यस्ता हकको संरक्षण र उपचारको व्यवस्थासमेत गरेको पाइन्छ । उक्त कुरालाई निवेदकले अ.बं. २०८ नं.को कानूनी व्यवस्थासँग जोडी व्यक्तिको स्वच्छ सुनुवाइसम्बन्धी मौलिक हकविपरीत पुनरावेदन गर्न पाउने हकलाई अनुचित बन्देज गरेको भनी चुनौती गरेको देखिएको छ ।

४. स्वच्छ सुनुवाइ आधारभूत मानव अधिकार संरक्षणको आधार स्तम्भ भएकोले त्यसको अभावमा न्यायको निष्पक्षतामाथि प्रश्न उठ्न सक्छ । त्यसैले सुनुवाइको क्रममा पालन गर्नुपर्ने कार्यविधिमा कुनै त्रुटि हुन गएमा संविधानले प्रत्याभूत गरेका मौलिक हक र सारवान् कानूनले प्रदान गरेका कानूनी हकमा प्रतिकूल असर पुग्न जान्छ । त्यसकारणले पनि स्वच्छ सुनुवाइको प्रावधानले कार्यविधिगत निष्पक्षतालाई अँगाल्नुपर्ने नै हुन्छ । राज्यले कुनै व्यक्तिउपर कुनै आरोपमा अभियोग लगाए वा कुनै व्यक्तिले कुनै व्यक्तिविरुद्ध मुद्दा दायर गरेमा निजलाई आफ्नो बनाई राख्ने अवसर प्रदान नगरी न्यायिक निर्णय गर्नुलाई स्वच्छ सुनुवाइ भन्न मिल्दैन । तसर्थ निवेदन दावी सम्बन्धमा विचार गर्न सर्वप्रथम अ.बं. २०८ को व्यवस्थालाई हेर्नुपर्ने देखियो ।

२०८ नं. ११११ “अड्डाबाट जारी भएको समाहान इतलायनामाको म्याद तारिखमा प्रतिवादी नदिई म्याद गुजारी बसेका झगडियाको ऐनबमोजिम एकतर्फी प्रमाण बुझी भएका फैसलाउपर पुनरावेदन लाग्न सक्तैन । समाहान इतलायनामा तामेल गर्दा यसै महलको ११० नम्बरबमोजिम रीत नपुर्याई तामेल गरेकोले थाहा पाउन नसकी प्रतिवादी दिन नपाई म्याद गुज्रेको भन्ने उजूरीसाथ फैसला भएको ६ महिनाभित्रमा थाहा पाएको पैँतीस

दिनभित्र झगडियाले प्रतिवादी लेखी दिन ल्यायो भने पहिले मिसिल सामेल रहेको तामेली समाहान हेरी रीतपूर्वक तामेल भएको देखिन आएन भने सोही व्यहोराको पर्चा लेखी प्रतिवादी दर्ता गरी ऐनबमोजिम बुझनुपर्ने प्रमाण बुझी मुद्दा फैसला गर्नुपर्छ । रीत पुगी तामेल भएको देखिएमा सोही व्यहोरा खोली उजूर लाग्न सक्ने भनी दरपीठ गरी फिर्ता दिनुपर्छ ।”

५. मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. को उक्त व्यवस्थाबाट आरोपित व्यक्तिलाई प्रतिवाद गर्न आफ्नो हकमा प्रमाण प्रस्तुत गर्नबाट रोकिएको नभै उक्त व्यवस्थाले प्रतिवाद नगर्ने पक्षहरूका सन्दर्भमा मात्र पुनरावेदन नलाग्ने भनी व्यवस्था गरेको देखिएको छ । प्रतिवाद नगर्ने पक्षको सन्दर्भमा समेत न्यायिक निष्कर्षमा पुगनुपर्ने अवस्थामा वादी पक्षबाट प्रस्तुत भएका प्रमाणहरू एवम् मुद्दाको निर्णय गर्नुपर्ने विषयको सम्बन्धमा बुझनुपर्ने प्रमाणको मूल्याङ्कन एवम् परीक्षण गर्नुपर्ने नै हुन्छ तर स्वेच्छाले प्रतिवाद नै नगरी बस्ने पक्षको सम्बन्धमा निजको नाउँमा जारी भएको समाहान इतलायनामा रीत पूर्वकको भए नभएको हेरी न्याय निरूपण गर्नुपर्ने भएपनि जुन पक्षले स्वेच्छाले प्रतिवाद नगरी बसेको छ त्यस्तो पक्षलाई पुनरावेदन गर्ने अवसर प्रदान गर्नेपर्ने कुरालाई कार्यविधिगत न्यायिक प्रक्रियाको दृष्टिले समुचित मात्र सकिँदैन । जहाँसम्म नागरिक एवम् राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा १४(५) मा पुनरावेदनसम्बन्धी भएको व्यवस्थाको प्रश्न छ :

१४(५) “अपराधमा सजाय पाएका

प्रत्येक व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम कुनै उच्च न्यायाधिकरणबाट आफ्नो सजाय तथा दण्ड पुनरालोकन गराई पाउने अधिकार हुनेछ” भनी व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

६. उक्त व्यवस्थासमेतमा कानूनबमोजिम पुनरालोकन गराई पाउने व्यवस्था भएको पाइएकोले अ.बं. २०८ नं. अनुसार पुनरालोकन लाग्न नसक्ने व्यवस्था स्वेच्छाले प्रतिवाद नगरेका पक्षहरूसँग सम्बन्धित रहेकोले सो अ.बं. २०८ नं. को व्यवस्थालाई कानूनबमोजिमको व्यवस्था नभएको भनिरहनु परेन ।

७. अतःएव मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०८ नं. अनुसार पुनरावेदन नलाग्ने व्यवस्था स्वेच्छाले प्रतिवाद नगर्ने पक्षहरूको सम्बन्धमा भएको र त्यसबाट मुद्दामा बुझनुपर्ने प्रमाण बुझनुपर्ने भन्ने नभै सम्बन्धित प्रमाणहरूको मूल्याङ्कनबाट न्याय निरूपण गर्नुपर्ने कुरामा एवम् स्वच्छ सुनुवाइ हुनुपर्ने कुरामा समेत बाधा पुगेको नदेखिनाले कार्यविधिगत कानूनलाई व्यवस्थित गर्न भएको उक्त व्यवस्थालाई बदर गर्न पर्ने भनी परेको निवेदन दावी अनुसार उत्प्रेषण आदेशसहितको रिट जारी गरी रहन परेन । निवेदन दावी खारेज हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई गराई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल असार १३ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं. ११३१

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेशमिति : २०७०।१।१८।५
०६९-WS-००१९

विषय: उत्प्रेषण/परमादेश

निवेदक : तनहुँ जिल्ला, ढोरफिर्दि गाउँ विकास
समिति वडा नं ९ बस्ने शिवचन्द्र पौडेल
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार
काठमाडौंसमेत

- संविधानले नै मार्गदर्शन गरेअनुरूप नियमनका शर्तहरू तोक्ने गरी बनाएका कानूनले पेसागत स्वतन्त्रतामा अनुचित बन्देज लगाएको मात्र मिल्दैन । तर संविधानले नै तोकिदिएको नियमनका शर्तहरूको मर्म र भावनाविपरीत नागरिकको पेसा तथा रोजगार गर्ने स्वतन्त्रतालाई सङ्कुचित पार्न स्वेच्छाचारीरूपमा शर्तहरू तोकेर कानून बनाउन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

- निर्माण व्यवसायीले आफ्नो निर्माण व्यवसायको इजाजत नवीकरण गराउने

प्रयोजनका लागि निर्माण व्यवसायीहरूको पेसागत सङ्गठनको रूपमा रहेको नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिनु अनिवार्य हुने गरी शर्त तोक्ने कार्यले संविधानप्रदत्त नागरिकको पेसा एवम् रोजगारीको हकलाई सङ्कुचन गराउने हुँदा त्यस्तो शर्त अनुचित किसिमको शर्त हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुने ।

- निर्माण व्यवसाय इजाजतपत्र नवीकरण गराउन नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिई त्यस्तो सदस्यता लिनुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्था नियममा राख्न सकिने अधिकार निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ को कुनै पनि प्रावधानले दिएको नदेखिने ।
- पेसा तथा रोजगारीको स्वतन्त्रता संविधानप्रदत्त मौलिक हक एवम् कानूनद्वारा व्यवस्थित कानूनी हक भएकोमा आम नागरिकको हितअनुकूल बनाउन वा व्यवसायसँग सिधै सम्बन्ध रहेको विषयमा नियमन गर्न बाहेक अन्य कुनै संस्थाको सदस्यतासँग जोडेर पेसागत स्वतन्त्रतालाई हस्तक्षेप गर्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ७)

- पेसागत सङ्गठनको रूपमा संस्थापित नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिने वा नलिने भन्ने कुरा सम्बन्धित व्यवसायीको स्वेच्छिक अधिकार हो । अनुसूचीको व्यवस्था हेरफेर गर्न सक्ने अधिकारको नाममा निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता बाध्यात्मक हुने शर्त थप गरी निर्माण व्यवसायी इजाजतपत्र

**नवीकरण नगर्ने प्रायोजन गर्नु कानूनसम्मत
मान्न नसकिने ।**

(प्रकरण नं.८)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता प्रेमराज
सुवेदी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता
किरण पौडेल

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०६९ असार, नि.नं.८७७७,
पृ.३५७

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को
धारा १२(३)(च)
- निर्माण व्यवसायी नियमावली, २०५६

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) र (२)
बमोजिम यस अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई
दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त
तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :

म निवेदकको नाउँमा दर्ता रहेको निर्माण
व्यवसाय गर्ने उद्देश्यको "शिव निर्माण सेवा" नामक
प्राइभेट फर्म आ.व. २०६६/०६७ को लागि
नवीकरणका लागि विपक्षी जिल्ला विकास समितिमा
निवेदन गर्दा निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६
को अनुसूची ५ मा निर्दिष्ट दरखास्तको ढाँचाको
देहाय (क) र (ख) बमोजिमको प्रक्रिया पूरा
गरेपछि मात्र इजाजतपत्र नवीकरण हुने अन्यथा
नहुने भनी विपक्षी जिल्ला विकास समितिले भनेपछि
यसै सम्मानित अदालतमा नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र धारा
१८(१) को हक कुण्ठित गरेउपर धारा ३२ तथा

१०७ (१) र (२) अन्तर्गत विपक्षीहरूका उपर
संवत् २०६६ सालको रिट नं. २०६६-WS-
००३३ दायर गरेकोमा विपक्षी मन्त्रिपरिषद्ले
उक्त रिट निवेदन विचाराधीन हुँदाका अवस्थामा
मिति २०६८।१।५ गते उक्त निर्माण व्यवसाय
नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय
५ को खण्ड (क) र (ख) मा संशोधन गरी
निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिन
ऐच्छिक व्यवस्था गरेको हुँदा रिट निवेदनमा माग
गरेअनुसार अनुसूचीका उक्त व्यवस्था बदर घोषित
हुन्छ भनी बोलिरहन परेन तर यी रिट निवेदक
नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता
नवीकरण नभएको भन्ने कारणबाट मात्र निजको
निर्माण व्यवसायको इजाजतपत्र नवीकरण गर्ने
कार्य रोक्का राख्नु संविधान र निर्माण व्यवसाय
ऐन, २०५५ को प्रतिकूल हुँदा हाल प्रचलित
कानूनबमोजिम अन्य प्रक्रिया वा रीत पूरा गरेको
भए यी निवेदकको इजाजतपत्र रोक्का भएको
मितिदेखि नै लागू हुने गरी नवीकरण गरिदिनु
भनी प्रत्यर्थी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय,
तनहुँका नाउँमा परमादेश जारी गरिदिएको छ
भनी मिति २०६८।१०।५ मा पाँच सदस्यीय
विशेष इजलासबाट फैसला भयो ।

उक्त फैसलाबमोजिम मेरो इजाजतपत्र
नवीकरणका लागि विपक्षी जिल्ला विकास
समितिको कार्यालयमा मिति २०६९।४।१०।४
मा निवेदन गरेकोमा नेपाल राजपत्र, भाग ५, मिति
२०६९।२।८ मा प्रकाशित सूचनाबमोजिम
भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको मिति
२०६९।४।२९ च.नं.३६ को पत्र र जिल्ला
विकास समितिको मिति २०६९।४।३१ को
निर्णयबमोजिम रोक्का रहेको अवधिदेखि आ.व.
२०६८/०६९ सम्मको नवीकरण हुने भएकोले
नवीकरणका लागि इजाजत प्रमाणपत्र पेश गर्नु

हुन र आ.व. २०६९/०७० को नवीकरणको लागि निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ मा संशोधन भएबमोजिमका आवश्यक कागजातसमेत समावेश गर्नुहुन जानकारी गराइएको भनी मेरो इजाजतपत्र उक्त नियमावलीमा गरेको पछिल्लो संशोधनका कारण देखाई नवीकरण गर्न इन्कार गरियो ।

रिट नं. ०६६-WS-००३३ को फैसलामा निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) को व्यवस्था संविधान तथा ऐनसँग बाझिएको विश्लेषण गरिएको छ । विपक्षीहरूले उक्त नियमावलीको व्यवस्थालाई उक्त रिट निवेदन विचाराधीन हुँदाहुँदै मिति २०६८।१।५ मा संशोधन गरेको र फैसला भै सकेपछि पुनः सोही नियमावलीमा संशोधन गरी साविककै व्यवस्था हुबहु राखी मिति २०६९।२।८ को नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेको कार्य र सो सम्बद्ध विपक्षी मन्त्रपरिषद्को निर्णय अत्यन्त दुराशययुक्त, संविधान र कानूनको विपरीत भै बदर भागी छ, बदर गरी पाउँ । विपक्षीहरूले नियमावलीको व्यवस्थालाई पटकपटक फेरबदल गरी मेरो मौलिक हकलाई कुण्ठित गर्नुका साथै यस सम्मानित अदालतको मिति २०६८।१०।५ को फैसलालाई समेत निष्प्रयोजित बनाएका छन् । एकै विषयमा पटकपटक सम्मानित अदालत आउनुपर्ने बाध्यता खडा गर्ने गरी विपक्षीहरूले नियमावली संशोधन गर्ने क्रियाले नागरिक हक, संवैधानिक सर्वोच्चता र विधिको शासनलाई चुनौती दिएको छ ।

तसर्थ विपक्षी मन्त्रपरिषद्ले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र धारा १८(१) विपरीत मेरो पेसा, रोजगार, उद्योग गर्ने हकमाथि अनुचित प्रतिबन्ध लगाउने हिसाबले

गैरसरकारी संस्था नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता अनिवार्य गराउने गरी निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा गरेको पछिल्लो संशोधन संविधान तथा ऐनसँग बाझिई बदरभागी भएकाले संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम निर्णय मितिदेखि अमान्य र बदर घोषित गरी धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा मेरो इजाजतपत्र नवीकरण रोक्का भएको मितिदेखि नै लागू हुने गरी नवीकरण गरी दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ । मलाई मिति २०६६/०६७ सालदेखि मेरो निर्माण व्यवसायीको इजाजतपत्र नवीकरण नगरी रोजगार र पेसाबाट वञ्चित गरी अपूरणीय क्षति पुर्याई राखेकाले उक्त रिट नं.०६६-WS-००३३ को निवेदनमा भएको आदेशअनुरूप प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म तत्काल मेरो इजाजतपत्र नवीकरण गरी व्यवसाय गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी न्याय पाउँ । साथै प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिई शीघ्र सुनुवाइ गरी पाउँ । निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ मा गरेको पछिल्लो संशोधन बदनियतपूर्ण र यस अदालतबाट प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तलाई अटेरी गर्नेहरूउपर आवश्यक विभागीय कारवाहीको निमित्त सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पूर्जा जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु ।

अन्तरिम आदेशका सम्बन्धमा विचार गर्दा, निर्माण व्यवसायी फर्म नवीकरण गर्दा निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिनुपर्ने कानूनी व्यवस्थालाई यिनै रिट निवेदक रहेको *नेकाप* २०६९ असार, नि.नं.८७७७ को पृष्ठ ३५७ मा यसै अदालतको पाँच सदस्यीय विशेष इजलासले मिति २०६८।१०।५ मा अवैध घोषित गरी सकेको पाइयो । तर, मिति २०६९।२।८ को नेपाल राजपत्रमा नेपाल सरकार, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको सूचनामा नेपाल सरकारले निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को नियम २१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सोही नियमावलीको अनुसूची ५ को खण्ड ५ को सट्टा देहायको खण्ड ५ राखी हेरफेर गरेको छ - “५(क) नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता नं. (ख) नवीकरण मिति” भन्ने व्यवस्था राखेको पाइयो ।

सर्वोच्च अदालतबाट भईसकेको व्याख्याको प्रतिकूल रहेको उक्त प्रावधान यो रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०६९।६।२ को आदेश ।

निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ को दफा २७ ले नेपाल सरकारलाई नियमावली बनाउने अधिकार प्रादन गरेकोले नै सोहीबमोजिम निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ बनाई लागू गरेको

हो । उक्त नियमावलीको नियम २१ ले नेपाल सरकारलाई नियमावलीको अनुसूचीमा थपघट वा हेरफेर गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । यसरी नियमावलीले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मौजुदा अनुसूची-५ को क्रमसंख्या ५ को सट्टा नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता नं. र नवीकरण मिति राखी हेरफेर गर्ने भनी नेपाल सरकार (मन्त्रिस्तर) बाट मिति २०६९।१।२६ मा निर्णय भई सोको सूचना मिति २०६९।२।८ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक तथा मौलिक हकमा प्रतिकूल असर पुग्ने गरी यस मन्त्रालयबाट कुनै काम कारवाहीसमेत भए गरेको नहुँदा बिनाआधार कारण र प्रमाण यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ । यस मन्त्रालयको तर्फबाट उपस्थित हुने सरकारी वकिलले गर्ने बहस जिकीर र प्रतिरक्षासमेतलाई यसै लिखित जवाफको अभिन्न अङ्ग मानी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भौतिक योजना, निर्माण तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयका तर्फबाट ऐ.का सचिव तुलसीप्रसाद सिटौलाको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकले यस कार्यालयको के कस्तो काम कारवाही वा निर्णयबाट निजको के कस्तो मौलिक हकमा आघात परेको हो भन्ने कुरा उल्लेखसम्म पनि गर्न नसकेको अवस्थामा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दायर भएको देखिँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ । नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अदालतका आदेश एवम् फैसलाहरूको कार्यान्वयन गर्ने गराउने कुरामा अत्यन्त सचेत र प्रतिबद्ध रहेको छ । यसै प्रयोजनका लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को

कार्यालयमा कानून तथा फैसला कार्यान्वयन शाखाको गठन गरी तदनु रूप कार्यसमेत हुँदै आएको व्यहोरा सम्मानित अदालतलाई अवगत गराउँदछु । जहाँसम्म नेपाल निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा गरेको पछिल्लो संशोधन संविधान तथा ऐनसँग बाझिएको भन्ने सम्बन्धी प्रश्न छ, सो सम्बन्धमा नेपाल निर्माण व्यवसाय ऐन, २०४८ को दफा २७ ले सो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारलाई नियम बनाउन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको पाइन्छ । ऐनले नदिएको अधिकारको प्रयोग गरी वा ऐनले दिएको अधिकारक्षेत्र भन्दा बाहिर गई नेपाल सरकारबाट नेपाल निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा संशोधन भएको भनी विपक्षीले दावी लिन सक्नुभएको छैन । विपक्षी निवेदकलाई संविधानको धारा १२(३)(च) ले प्रदान गरेको मौलिक हकमा के कसरी आघात पर्न गएको हो भन्ने कुरा निवेदनमा स्पष्टरूपमा उल्लेख भएको छैन । संविधानको धारा १२(३)(च) मा व्यवस्थित कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रतासमेत निर्विवाद एवम् सीमारहित हक होइन । संविधानको धारा १२(३)(च) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (५) मा कुनै उद्योग, व्यापार, पेसा वा रोजगार गर्नको लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन सकिने कुरालाई मान्यता दिइएको छ । विपक्षी निवेदकले दावी लिनभएको नेपाल निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ मा संशोधन गरी इजाजतपत्र नवीकरणका लागि निश्चित कागजात पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था संविधानको धारा १२(३)(च) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम गरिएको व्यवस्था हुँदा

मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट ऐ. का. का. मु. सचिव राजुमान सिंह मल्लको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री प्रेमराज सुवेदीले यिनै निवेदकले यसै सम्मानित अदालतमा दायर गरेको ०६६-WS-००३३ को निवेदनमा निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा निर्माण व्यवसाय इजाजतपत्र नवीकरणका लागि नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिन अनिवार्य हुने गरी भएको व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) सँग बाझिएको भनी यस अदालत विशेष इजलासबाट मिति २०६८।१०।५ मा फैसला भएको थियो । विपक्षी भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयबाट मिति २०६८।१।५ मा नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिन ऐच्छिक गरे पनि पुनः मिति २०६९।२।८ मा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी उही पुरानै शर्तसहितको व्यवस्था राखी नियमावलीको अनुसूचीमा संशोधन गरेकोले सर्वोच्च अदालतको मिति २०६८।१०।५ को फैसला निष्प्रयोजित भई नागरिक हक, संवैधानिक सर्वोच्चता र विधिको शासनलाई चुनौती दिएको छ । तसर्थ निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ खण्ड (क) र (ख) मा गरेको पछिल्लो संशोधित व्यवस्था निर्णय मितिदेखि नै उत्प्रेषणको आदेशबाट अमान्य र बदर घोषित गरी निवेदकको इजाजतपत्र नवीकरण रोक्का भएको मितिदेखि नै लागू हुने गरी नवीकरण गरिदिनु भनी विपक्षीका

नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले सम्मानित अदालतबाट भएको आदेश एवम् फैसलाको कार्यान्वयन गर्ने कुरामा नेपाल सरकार प्रतिबद्ध रहेको छ । नेपाल निर्माण व्यवसाय ऐन, २०४८ को दफा २७ ले सो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारलाई नियम बनाउन सकिने अधिकार प्रदान गरेको छ । संविधानको धारा १२(३)(च) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (५) मा कुनै उद्योग, व्यापार, पेसा वा रोजगार गर्नको लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन सकिने कुरालाई मान्यता दिएको हुँदा नेपाल निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) बदर गरी पाउँ भन्नेसमेतको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गरी रिट निवेदन माग दावीबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ मा को देहाय ५ खण्ड (क) र (ख) मा रहेको नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता नं. र नवीकरण मितिसमेत समावेश गरी निवेदन गरेमा मात्र इजाजतपत्र नवीकरण हुने अन्यथा नहुने भन्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र १८(१) प्रतिकूल हुँदा बदर घोषित गरी पाउँ भनी यसै सम्मानित अदालतमा विपक्षीहरूका उपर संवत् ०६६-WS-००३३

को रिट दायर गरेकोमा विपक्षी मन्त्रिपरिषद्ले उक्त रिट निवेदन विचाराधीन हुँदाका अवस्थामा मिति २०६८।१।५ गते निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा संशोधन गरी निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिन ऐच्छिक व्यवस्था गरेको थियो । उक्त रिटमा निवेदकले दावी गरेको निर्माण व्यवसायी नियमावलीको व्यवस्था संविधान र ऐनसँग बाझिएको विश्लेषण गर्दै निवेदकको निर्माण व्यवसायको इजाजतपत्र नवीकरणको लागि विपक्षीका नाममा परमादेश जारी भई मिति २०६८।१०।५ मा पाँच सदस्यीय विशेष इजलासबाट फैसला भएको थियो । उक्त फैसलाबमोजिम इजाजतपत्र नवीकरण गर्नुको सट्टा सो नियमावलीमा संशोधन गरी साविक कै व्यवस्था हुबहु राखी मिति २०६९।२।८ को नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेको कार्य र सो सम्बद्ध विपक्षी मन्त्रिपरिषद्को निर्णय दुराशययुक्त, संविधान र कानूनको विपरीत हुनुको साथै यसै सम्मानित अदालतको मिति २०६८।१०।५ को फैसलालाई समेत निष्प्रयोजित बनाएको हुँदा निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ को देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा गरेको पछिल्लो संशोधन संविधान तथा ऐनसँग बाझिई बदरभागी भएकाले संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम प्रारम्भदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गरी धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा निर्माण व्यवसायी इजाजतपत्र नवीकरण रोक्का भएको मितिदेखि नै लागू हुने गरी नवीकरण गरी दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने दावी लिएको पाइन्छ ।

३. विपक्षीतर्फको लिखित जवाफमा निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ को दफा २७ ले

नेपाल सरकारलाई नियमावली बनाउने अधिकार प्रदान गरेबमोजिम निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ बनाई लागू गरेको र उक्त नियमावलीको नियम २१ ले नेपाल सरकारलाई नियमावलीको अनुसूचीमा थपघट वा हेरफेर गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । यसरी नियमावलीले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मौजुदा अनुसूची-५ को क्रमसंख्या ५, खण्ड (क) र (ख) मा "नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता नं." र "नवीकरण मिति" भन्ने शब्द राखी हेरफेर गर्ने भनी नेपाल सरकार (मन्त्रिस्तर) बाट मिति २०६९।१।२६ मा निर्णय भई सोको सूचना मिति २०६९।२।८ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिएको कार्य कानूनसङ्गत भई उक्त कार्यबाट निवेदकले माग गरेबमोजिम संवैधानिक तथा मौलिक हकमा प्रतिकूल असर नपुगेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत उल्लेख भएको पाइन्छ ।

४. नेपाल निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र धारा १८ सँग बाझिएकोले उक्त नियमावलीको अनुसूचीको व्यवस्था संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य र बदर घोषित गरी पाउँ भनी यस अदालतमा यिनै निवेदकले रिट नं. ०६६-WS-००३३ को निवेदन दायर गरेकोमा पाँच सदस्यीय विशेष इजलासबाट निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५, देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) संविधानको धारा १२(३)(च) सँग बाझिएको भनी मिति २०६८।१०।५ मा फैसला भईसकेकोमा सो फैसलाबमोजिमको व्यवस्था गर्नुपर्नेमा नगरी पुरानैरूपमा पुनरावृत्ति गरी यस अदालतको आदेशको प्रतिकूल निर्माण व्यवसायी

इजाजतपत्र नवीकरण गर्न नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता अनिवार्य हुने गरी शर्त तोकी नेपाल राजपत्रमा मिति २०६९।२।८ मा सूचना प्रकाशन गरेको देखिन आउँछ ।

५. प्रस्तुत रिट निवेदनमा निर्माण व्यवसायको इजाजतपत्र नवीकरण गर्नका लागि दरखास्त दिँदा निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा रहेको व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र १८(१) को प्रतिकूल छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा सर्वप्रथम विवादित कानूनी व्यवस्था दृष्टिगत गर्नुपर्ने देखियो । निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५ मा निर्माण व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र नवीकरणका लागि दिइने दरखास्त फारामको ढाँचाको व्यवस्था भएको देखिन्छ । जसमा निर्माण व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र नवीकरण गर्नको लागि खुलाउनुपर्ने विवरणहरू अन्तर्गत उक्त अनुसूचीको देहाय ५ को खण्ड (क) मा "नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घ" को सदस्यता नं. र खण्ड (ख) मा "नवीकरण मिति" भन्नेसमेत व्यवस्था भएको देखिन्छ । उक्त व्यवस्था अनुसार निर्माण व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र नवीकरणका लागि नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिई नवीकरण गरेको हुनुपर्ने गरी अनिवार्य शर्तहरू तोकेको देखिन्छ ।

६. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले मौलिक हकको व्यवस्था गरी पेसा र व्यवसाय गर्न पाउने हकका सम्बन्धमा संविधानको धारा १२ मा स्वतन्त्रताको हकअन्तर्गत धारा १२(३) मा प्रत्येक नागरिकलाई देहायको स्वतन्त्रता हुनेछ, भन्दै देहाय (च) मा "कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ" भन्ने उल्लेख छ ।

सोही उपधाराको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड (५) मा “खण्ड (च) को कुनै कुराले सर्वसाधारण जनताको सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा रोक लगाउने वा कुनै खास उद्योग, व्यापार वा सेवा राज्यले मात्र सञ्चालन गर्ने वा कुनै उद्योग, व्यापार, पेसा वा रोजगार गर्नको लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन” भन्ने उल्लेख छ । नागरिकको पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता संविधानद्वारा मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको विशिष्ट हक हो । नागरिकको आधारभूत मानव अधिकारसँग सामिप्यता राख्ने यस प्रकृतिको स्वतन्त्रता सामान्यतः अहरणीय हुन्छ । नागरिकको यस्तो स्वतन्त्रतालाई सरल, संयमित एवम् आम नागरिकको हितअनुकूल बनाउन राज्यले कानूनद्वारा आवश्यक व्यवस्थापन गर्न सक्दछ । संविधानद्वारा प्रदत्त हक तथा स्वतन्त्रतालाई नागरिकको हितअनुकूल बनाउने प्रयोजनको लागि बाहेक अन्य कुनै कारणले त्यस्तो हक तथा स्वतन्त्रतामा सङ्कुचन, सीमित तथा खण्डित हुने गरी कानून निर्माण वा संशोधन गर्न हुँदैन । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) द्वारा प्रदत्त हकलाई नियमन गर्ने सम्बन्धमा उक्त उपधारा (३) को खण्ड (५) मा नियमनका शर्त तोकेको पाइन्छ । उक्त नियमनका शर्तहरू आम जनसमुदाय र राज्यको हितका लागि स्पष्ट र विवेकसम्मत भएको देखिन्छ । संविधानले नै मार्गदर्शन गरेअनुरूप नियमनका शर्तहरू तोक्ने गरी बनाएका कानूनले पेसागत स्वतन्त्रतामा अनुचित बन्देज लगाएको मान्न मिल्दैन । तर संविधानले नै तोकिदिएको नियमनका शर्तहरूको मर्म र भावनाविपरीत नागरिकको पेसा तथा रोजगार गर्ने स्वतन्त्रतालाई सङ्कुचित पार्न स्वेच्छाचारीरूपमा

शर्तहरू तोकेर कानून बनाउन मिल्दैन ।

७. निर्माण व्यवसायीले आफ्नो निर्माण व्यवसायको इजाजत नवीकरण गराउने प्रयोजनका लागि निर्माण व्यवसायीहरूको पेसागत सङ्गठनको रूपमा रहेको नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिनु अनिवार्य हुने गरी शर्त तोक्ने कार्यले संविधानप्रदत्त नागरिकको पेसा एवम् रोजगारीको हकलाई सङ्कुचन गराउने हुँदा त्यस्तो शर्त अनुचित किसिमको शर्त हो भन्ने कुरा स्पष्ट छ । निर्माण व्यवसाय इजाजतपत्र नवीकरण गराउन नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिई त्यस्तो सदस्यता लिनुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्था नियममा राख्न सकिने अधिकार निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ को कुनै पनि प्रावधानले दिएको देखिन्न । विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा अनुसूचीमा समावेश गरेका शर्तको वैधता र औचित्यताको पुष्टि गर्न सकेका छैनन् । पेसा तथा रोजगारीको स्वतन्त्रता संविधानप्रदत्त मौलिक हक एवम् कानूनद्वारा व्यवस्थित कानूनी हक भएकोमा आम नागरिकको हितअनुकूल बनाउन वा व्यवसायसँग सिधै सम्बन्ध रहेको विषयमा नियमन गर्न बाहेक अन्य कुनै संस्थाको सदस्यतासँग जोडेर पेसागत स्वतन्त्रतालाई हस्तक्षेप गर्न मिल्ने देखिन्न ।

८. नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घ निर्माण व्यवसायीहरूको पेसागत हक हितका लागि संस्थापित र सञ्चालित निर्माण व्यवसायीहरूको पेसागत सङ्गठनसम्म भएको पाइन्छ । निर्माण व्यवसायीहरूको पेसागत हकहितको लागि स्थापना गरिएको उक्त महासङ्घलाई निर्माण व्यवसायमा आवद्ध व्यक्तिहरूलाई वा तिनीहरूको व्यवसायलाई नियमन वा नियन्त्रण गर्न सक्ने गरी कुनै कानूनले अख्तियारी प्रदान गरेको पनि देखिन आउँदैन । पेसागत सङ्गठनको रूपमा संस्थापित

उक्त नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता लिने वा नलिने भन्ने कुरा सम्बन्धित व्यवसायीको स्वेच्छिक अधिकार हो । अनुसूचीको व्यवस्था हेरफेर गर्न सक्ने अधिकारको नाममा निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता बाध्यात्मक हुने शर्त थप गरी निर्माण व्यवसायी इजाजतपत्र नवीकरण नगर्ने प्रायोजन गर्नु कानूनसम्मत मान्न सकिन्न ।

९. यिनै रिट निवेदकले यसै विवादित विषयमा यस अदालतमा दायर गरेको मिति ०६६-WS-००३३ को रिट निवेदनमा यस अदालतको पाँच सदस्यीय विशेष इजलासबाट “मनासिब शर्त तोक्ने गरी बनाइएको कानूनले पेसा रोजगार गर्ने स्वतन्त्रतामा अनुचित बन्देज लगाएको मान्न मिल्दैन तर, संविधानद्वारा निर्दिष्ट गरिएको मनासिब नियन्त्रणको परिधि नाघेर राज्यबाट जथाभावी र स्वेच्छाचारी ढङ्गले नागरिकका संविधानप्रदत्त पेसा व्यवसायको स्वतन्त्रतामा बन्देज लगाउने वा नियन्त्रण गर्ने गरी शर्तयुक्त कानून बनाउन पाउने छूट छैन । संविधानले प्रदान गरेको नागरिक स्वतन्त्रता (Civil Liberties) मा अनुचित बन्देज वा अड्डुश लगाउने गरी बनाइएको कानून असंवैधानिक हुने हुँदा संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य र बदरयोग्य हुने” भनी (नेकाप २०६३, असार निर्णय नं. ८७७७ पृष्ठ ३५७) मा व्याख्या भईसकेको छ । सर्वोच्च अदालतले एक पटक आधिकारिकरूपमा व्याख्या गरी निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५, देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) को व्यवस्थालाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) सँग बाझिएकोले अमान्य गरी सकेको अवस्थामा त्यसको अनदेखा गरी उहीरूपमा मिति २०६९।२।८ को राजपत्रमा निर्माण व्यवसाय

नियमावली, २०५६ को अनुसूची ५, देहाय ५ को खण्ड (क) र (ख) मा संशोधनको सूचना प्रकाशित गरेको देखियो । उक्त प्रकाशित सूचनाबाट यस अदालतको मिति २०६८।१०।५ को आदेशको अक्षर र भावनाको विपरीत काम गरेको र अदालतको आदेशको ठाडो उल्लङ्घन भएको देखिएकोले त्यसरी नियमावली संशोधन गर्ने निर्णय गरी राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गर्ने प्रक्रियामा संलग्न हुने र निर्णय गर्ने व्यक्ति उपर सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४९ को दफा ७ बमोजिम कारवाही एवम् सजायका लागि प्रक्रिया प्रारम्भ गर्न उपयुक्त देखिन आएकोले सो सम्बन्धमा आज यस इजलासबाट छुट्टै आदेशसमेत भएको छ ।

१०. तसर्थ माथि विवेचना गरिएअनुसार नेपाल राजपत्र खण्ड ६२, संख्या ६, भाग ५, मिति २०६९।२।८ मा नेपाल सरकार, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको सूचनामा नेपाल सरकारले निर्माण व्यवसाय नियमावली, २०५६ को नियम २१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सोही नियमावलीको अनुसूची-५ खण्ड ५ को सट्टा खण्ड ५ (क) नेपाल निर्माण व्यवसायी महासङ्घको सदस्यता नं. र (ख) नवीकरण मिति भन्ने राखी हेरफेर गरेको सूचना नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) सँग बाझिएको हुँदा उक्त सूचना प्रारम्भदेखि नै उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । साथै निवेदक शिवचन्द्र पौडेलको निर्माण व्यवसायसम्बन्धी इजाजतपत्र नवीकरणका लागि प्रचलित कानूनबमोजिम पूरा गर्नुपर्ने अन्य प्रक्रिया पूरा गरेको भए निर्माण व्यवसाय इजाजतपत्र नवीकरण रोक्का भएको मितिदेखि नै लागू हुने गरी नवीकरण गरिदिनु भनी विपक्षी जिल्ला विकास समिति, तनहुँका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत

आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

विरूद्ध

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या.गिरीश चन्द्र लाल

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल पुस १८ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : शिवप्रसाद खनाल

निर्णय नं.९१३२

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
आदेश मिति : २०७०।१।१४।१
०६८-WO-०३८३

विषय :- परमादेश ।

निवेदक : उपभोक्ता हित संरक्षण मञ्च, नेपालको
तर्फबाट समेत अख्तियार प्राप्त अधिवक्ता
ज्योति बानियासमेत

- मानिसले जानेर वा नजानेर धूम्रपानको कुलतमा फस्ने भएकोले धूम्रपानविरूद्ध सचेतना अभिवृद्धि गर्नु, धूम्रपानको प्रवर्द्धन हुने गरी सार्वजनिक प्रचार प्रसार गर्नु, सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, र्यापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिङ र लेबुलको बाहिरी भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यको लागि हानिकारक छ भन्ने व्यहोराको चेतावनीमूलक सन्देश एवम् सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट हुने घातक रङ्गिन चित्र अनिवार्यरूपमा सुर्तिजन्य पदार्थ उत्पादन गर्ने कम्पनीलाई राख्न लगाउनु र सार्वजनिक स्थलहरूमा यसको उपयोगलाई प्रतिबन्धित गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व हुने ।

(प्रकरण नं.६)

- जनस्वास्थ्यको सम्बन्ध व्यक्तिका जीवनलगायतका अनेकौं हकहरूको प्रचलनसँग पनि सम्बन्धित हक हुनाले सुर्तिजन्य पदार्थ सेवनको समस्याले अन्य मौलिक हकहरूमा असर र प्रभावसमेत पार्ने हुँदा राज्यले विधायिकी अधिकारको प्रयोग गरी कानूनको निर्माण, कार्यान्वयन तथा आवश्यक नियम बनाई सोको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा सरकारी संयन्त्रमार्फत् प्रभावकारी नियमन गर्नु राज्यको कर्तव्य हुन आउने ।

(प्रकरण नं.८)

■ सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण भई मिति २०६८।४।२७ देखि नै लागू भएको र प्रस्तुत रिट निवेदन मिति २०६८।७।२२ मा दर्ता भएपछि हालसम्म दुई वर्ष भन्दा बढी समय व्यतीत भईसक्दासमेत ऐन आउँदै नआए सरह उत्पादन निरन्तर राखी उत्पादित वस्तुहरूको खपतको बजारीकरण गर्न खोज्ने अतिशययुक्त नाफामूलक दृष्टिकोण देखिने ।

■ ऐन लागू हुने भनी घोषित भएका मितिबाट कानूनले तोकेको समयभित्र उत्पादित वस्तु निखार्नुपर्ने र नयाँ वैधानिक व्यवस्था अनुसार नै उत्पादन सुरु गर्नुपर्नेमा मुद्दा दिएको, अन्तरिम आदेश भएको वा मुद्दामा निर्णय भएको कुनै मितिपछि ऐन लागू भएको मिति साँदै जाने र त्यसबाट अन्य अन्य लाभको गणना गर्ने कुरा न्यायोचित नदेखिने ।

(प्रकरण नं. २९)

■ FCTC महासन्धिको धारा ११(१) (ख) मा उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थको लेबुल वा प्याकेजको बाहिरी कूल भागको ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी भागमा चेतावनीमूलक सन्देश वा चित्र अङ्कित हुनुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको र ३० प्रतिशत भन्दा कम हुन नहुने व्यवस्था गरेकोमा सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९ ले उक्त महासन्धिमा उल्लेख भएको ५० प्रतिशत भन्दा बढी ७५ प्रतिशत भागमा सुर्तिजन्य पदार्थको लेबुल वा प्याकेटको बाहिरी कूल भाग ओगट्ने गरी

गरेको व्यवस्थालाई उक्त महासन्धिको व्यवस्थाविपरीत भयो भन्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ३०)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर दाहाल, अधिवक्ताहरू ज्योति बानिया, पुण्यप्रसाद दंगाल, जगन्नाथ मिश्र

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता किरण पौडेल, विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू बद्रीबहादुर कार्की, श्यामप्रसाद खरेल र अनिलकुमार सिन्हा एवम् अधिवक्ताहरू तिलकविक्रम पाण्डे, अनुप उप्रेती र समीर शर्मा

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप, स्वर्ण शुभजन्मोत्सव विशेषाङ्क, २०५२, पृ. १६८, २०६२ सालको रिट नं. ३८२२
- सूर्य नेपाल प्रा.लि. वि. नेपाल सरकारसमेत भएको २०६८ रिट नं. WO-००२२

सम्बद्ध कानून :

- सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८
- सुर्तिजन्य नियमावली, २०६८
- सुर्तिजन्य निर्देशिका, २०६८

आदेश

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अनुसार परमादेश र प्रतिषेधलगायतको आदेश जारी गरी पाउँ भनी यस अदालतमा परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यस प्रकार रहेको छ :-

नेपालको विधायिकाद्वारा निर्मित "सुर्तिजन्य

पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८" मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण गरी सो ऐनको दफा ९ बाहेकका सम्पूर्ण दफाहरू सो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले ९१ औं दिनबाट र दफा ९ ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले १८० औं दिनबाट लागू हुने गरी जारी गरी हाल सो ऐनको प्रस्तावना सहितका सम्पूर्ण दफाहरू लागू भएको अवस्था छ । सो ऐनको उद्देश्यमा "धूम्रपान तथा सुर्ति सेवन मानव स्वास्थ्यको लागि अत्यन्त हानिकारक भएको र धूम्रपान, सुर्ति सेवनले मानव जीवनको आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक क्रियाकलापमा समेत नकारात्मक असर पार्ने भएकोले सो कार्यलाई नियन्त्रण गरी सर्वसाधारण जनताको स्वास्थ्य, सुविधा र आर्थिक हितको अभिवृद्धि गर्न सुर्तिजन्य पदार्थको उत्पादन, बिक्री, वितरण तथा सेवन गर्ने कार्यलाई न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्ने" भन्ने रहेको छ ।

ऐनको दफा २२ मा नेपाल सरकारले धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थको नियन्त्रण तथा उपभोगबाट उत्पन्न रोगको रोकथाम र उपचारको लागि स्वास्थ्य कर कोषको व्यवस्था गर्नुपर्ने लगायतका कानूनी व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै दफा ९ मा चेतावनीमूलक सन्देश दफा २० मा समितिले गर्नुपर्ने काम, कर्तव्य, दफा ५ मा सार्वजनिक स्थलमा धूम्रपान गर्ने सूचना टाँस गर्नुपर्ने, दफा ६ मा अरूलाई असर पर्ने गरी घर तथा निजी सवारीको साधनमा धूम्रपान गर्न नहुने, दफा १० मा कुनै पनि माध्यमहरूबाट सुर्तिजन्य पदार्थको विज्ञापन, प्रवर्द्धन वा कुनै कार्यक्रम, समाचार वा सूचना सम्प्रेषण वा प्रयोजन गर्न नपाउने, दफा ११ मा बिक्री वितरण र प्रदर्शनमा बन्देज लगाउने व्यवस्था गरेको छ । उल्लिखित ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयनको लागि दफा २७

बमोजिम नियमावली तर्जुमा गरी लागू नगरेको, दफा ९ को विपरीत गई सुर्तिजन्य पदार्थहरू उत्पादन बिक्री वितरण र आयात भइरहेको, दफा २० बमोजिमको समिति क्रियाशील नभएको, दफा १० को विपरीत गई सुर्तिजन्य पदार्थको विज्ञापन, प्रचार प्रसार भइरहेको छ । सो कार्यले विधायिकी मनसाय र कानूनी दायित्व तथा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ को दफा ६ समेतबाट प्रदत्त अधिकारको हनन् भएको छ ।

तसर्थ, सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९ को पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्नु गराउनु र भन्सारबाट सुर्तिजन्य पदार्थ आयात गर्दा वा छुटाउँदा (Clearance) सो मापदण्ड पूरा भएको पदार्थलाई मात्र आयात गर्नु गराउनु साथै ऐनको दफा १(२) र ९ बमोजिम २०६८।७।१८ देखि सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टामा फोकसो, मुखको क्यान्सर, अप्रत्यक्ष धूम्रपानले बच्चा मरेको लगायतका अनिवार्य चित्र सहित बट्टा रयापर्स, प्याकिङको बाहिरी भागमा नेपाली भाषामा लेखिएको चेतावनीयुक्त सन्देश सहितको सुर्तिजन्य पदार्थमात्र आयात, उत्पादन, बिक्री वितरण गर्न पाउनेमा सो बाध्यकारी कानूनी व्यवस्थाबमोजिम कुनै काम कारवाही नगरेकोले सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, रयापर्स प्याकेटको बाहिरी भागको न्यूनतम् ७५ प्रतिशत भागमा उल्लिखित रङ्गिन चित्र सहितको सन्देश भएको सुर्तिजन्य पदार्थ आयात गर्नु, गराउनु र सो उल्लेख नभएको सुर्तिजन्य पदार्थलाई आयात, उत्पादन र बिक्री वितरणमा रोक लगाउनु भन्नेसमेतको प्रतिषेधयुक्त परमादेश जारी गरी पाउँ । त्यस्तै दफा २७ बमोजिमको नियमहरू तर्जुमा गरी लागू गर्नु गराउनु, दफा १९ को समिति र दफा २२ को कोषमा सम्बन्धित क्षेत्रमा काम गरिरहेको संस्थाको प्रतिनिधित्व गर्नु गराउनु, दफा १० विपरीतका होर्डिङ बोर्ड,

विज्ञापनहरू तुरुन्त हटाउनु ऐनको परिच्छेद ४ बमोजिको काम कारवाही सम्पन्न गर्नका लागि दफा १२ बमोजिम निरीक्षकलाई पर्याप्त बजेटको विनियोजन गर्नु गराउनु, ऐनको दफा ५ बमोजिमको सूचना टाँस गर्नु गराउनु, सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा २(क) बमोजिमको सार्वजनिक सडकलाई ऐनको दफा ३ को सार्वजनिक स्थलमा समावेश गर्नु गराउनु, दफा २(६) र ४(झ) लाई संशोधन गर्नु गराउनु र दफा २० बमोजिमको काम कारवाही गर्नु गराउनु भनी परमादेशलगायतको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु । साथै अन्तरिम आदेशको माग भएकोमा सौतर्फ विचार गर्दा व्यवस्थापिका संसदबाट सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणित भै नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएको देखिन्छ । ऐ ऐनको दफा ९(१) मा उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, र्यापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिङ र लेबुलको बाहिरी कूल भागमध्ये कम्तीमा ७५ प्रतिशत भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यलाई हानिकारक छ भन्ने जस्ता व्यहोरा मन्त्रालयले तोकेबमोजिम चेतावनीमूलक सन्देश र सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट भएको घातक रङ्गिन चित्र प्रष्टरूपमा बुझ्ने र देख्ने गरी नेपाली भाषामा छापनु र अङ्कित गर्नुपर्ने भनी कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ । त्यस्तै ऐ. उपदफा ३ मा आयातकर्ताले उपदफा १ बमोजिको मापदण्ड पूरा नभएको सुर्तिजन्य पदार्थ आयात गर्न नपाउने प्रावधान गरिएको पाइन्छ ।

ऐ.ऐनको दफा १ को उपदफा (२) मा ऐनको दफा ९ प्रमाणीकरण भएको मितिले १८० औं दिन र अन्य दफा ९१ औं दिनदेखि लागू हुने भनी उल्लेख भएकोमा निवेदकको जिकीर अनुसार १८० दिन मिति २०६८।७।१८ मा पुगे पनि ऐनको दफा ९ लागू नगरिएको भन्ने जिकीर रहेको हुनाले ऐ. दफा ९ को उपदफा (१) र (३) यो आदेश प्राप्त भएका मितिले प्रतिरक्षीहरू र अन्तर्गत निकायहरूबाट तत्काल लागू गर्नु र अर्को आदेश नभएसम्मको लागि तात्कालिकरूपमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अन्तर्गत ऐ.सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९(१) र (३) को मापदण्ड पूरा नगरेको सुर्ति र सुर्तिजन्य पदार्थको उत्पादन बिक्री वितरण आयातसमेत नगर्नु, नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा तात्कालिक अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । यो अन्तरिम आदेशले निरन्तरता पाउने नपाउने सम्बन्धमा छलफलका निमित्त विपक्षीहरूलाई २०६८।८।५ को पेशीको सूचना दिई पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।७।२३ मा भएको आदेश ।

यसमा यसै विषयमा विपक्षीमध्येको सूर्य नेपाल प्रा.लि.को तर्फबाट परेको ०६८-WS-००२२ को रिट निवेदनमा अन्तरिम आदेशको छलफलको निमित्त मिति २०६८।८।७।४ को तारिख तोकी विशेष इजलासमा पेश हुने भन्ने देखिएकोले प्रस्तुत निवेदन पनि उक्त निवेदनसँगै राखी हेर्न उपयुक्त हुने देखिँदा प्रस्तुत निवेदनमा समेत अन्तरिम आदेशको छलफलको लागि सोही निवेदकको तारिख तोकी सो दिनसम्मको निमित्त मिति २०६८।७।२३ मा भएको अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता दिई पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६८।८।५ गते भएको

आदेश ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको कारवाहीमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४२(२) का आधारमा संलग्न हुन पाउँ भनी सन्तलाल बन्दासमेतले यस अदालतमा दिएको निवेदन । यसैगरी सूर्य नेपाल प्रा.लि.को तर्फबाट अधिकार प्राप्त सञ्चालक सन्जीव केशवाले कम्पनीको हक र स्वार्थ गाँसिएको विषयमा चलेको मुद्दामा सामेल हुन पाउँ भन्ने व्यहोराको यस अदालतमा पेश गरेको निवेदन ।

त्यस्तै प्रस्तुत रिट निवेदन ०६८-WO-०३८३ का विषयमा हामी निवेदकहरूको हक र स्वार्थ गाँसिएकोले यस मुद्दाको कारवाहीमा संलग्न हुन अनुमति पाउँ भनी सूर्य नेपाल प्रा. लि.मा कार्यरत कामदार तथा कर्मचारीहरूको आधिकारिक ट्रेड युनियन नेपाल बहुराष्ट्रिय कम्पनी मजदूर युनियनको तर्फबाट अध्यक्ष बेनी प्रसाद तिमल्सिनासमेतले यस अदालतमा दिएको निवेदन ।

रिट निवेदकले सुर्तिजन्य पदार्थको आयात, उत्पादन बिक्री वितरण सम्बन्धमा सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मा उल्लेख भएका व्यवस्थाहरू पूर्णरूपले पालना गर्नु गराउनु भनी दिएको रिट निवेदनको सम्बन्धमा यस मन्त्रालयबाट के कुन कार्य गर्नुपर्ने हो नगरेको भनी स्पष्टरूपमा आफ्नो रिट निवेदनमा उल्लेख गर्न सक्नु भएको देखिँदैन । मापदण्डविपरीतका सुर्तिजन्य पदार्थको आयातमा प्रतिबन्ध लगाउन सम्मानित अदालतबाट भएको अन्तरिम आदेशबमोजिम यस मन्त्रालयबाट आदेश कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित निकायमा पत्राचारसमेत गरी सकेकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने व्यहोराको विपक्षी नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट पेश भएको

लिखित जवाफ ।

जहाँसम्म सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १(२) र ९ को पूर्णरूपमा कार्यान्वयन भन्सार विभाग र अन्तर्गतका भन्सार कार्यालयले नगरेको भनी विपक्षी रिट निवेदकहरूले उठाएको सवालका सम्बन्धमा उक्त ऐन नेपाल सरकारद्वारा मिति २०६८।१।२६ गतेको राजपत्रमा प्रकाशित भै सोको कार्यान्वयन गर्न गराउनको लागि भन्सार विभागको प.सं.परिपत्र ०६८/६९ च.नं.५२६ मिति २०६८।८।४ गते यसअन्तर्गतका सम्पूर्ण भन्सार कार्यालयसमेतलाई निर्देशन गरी सकेकोले भन्सार विभागले उक्त ऐनको पूर्णपालना गरेन भनी विपक्षी रिट निवेदकले लगाएको आरोप निराधार र कपोलकल्पित भएकाले उक्त निवेदन खारेजभागी छ । नेपाल अर्बुद रोग निवारण संस्थाले दिएको निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को सम्बन्धमा जारी भएको अन्तरिम आदेश कार्यान्वयन गर्न मूल भन्सार कार्यालयहरूलाई निर्देशन गरी सकेको र प्रचलित ऐन नियम एवम् निर्देशनहरूको पूर्णरूपमा पालना गर्ने गराइने व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको विपक्षी भन्सार विभागबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार (कार्य विभाग) नियमावली, २०६४ बमोजिम सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को कार्यान्वयनसम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयको कार्य क्षेत्रभित्रको विषय नभएको हुँदा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन निरर्थक छ । जहाँसम्म ऐनको उद्देश्य पूरा गर्न दफा २७ बमोजिमको नियम तर्जुमा गरी लागू गर्नु भन्ने विपक्षीको रिट निवेदनका सन्दर्भमा

सम्बन्धित निकायले सोको लागि सहमति माग गरेको अवस्थामा यस मन्त्रालयले सहमति प्रदान गर्ने छ । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी विपक्षी नेपाल सरकार, कानून तथा न्याय मन्त्रालयका तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थ सेवन मानव स्वास्थ्यको लागि अत्यन्त हानिकारक भएकोले सुर्तिजन्य पदार्थको आयात, उत्पादन, बिक्री वितरण तथा सेवन कार्यलाई न्यूनीकरण नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने उद्देश्यका साथ बनेको सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ का सबै दफाहरू हाल लागू भइसकेका छन् । उक्त ऐनको उद्देश्यअनुरूप प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालय र मातहतका निकायहरू क्रियाशील रहेका छन् । यसै क्रममा ऐनको सफल कार्यान्वयनको लागि ऐनको प्रावधानबमोजिम विभिन्न समुदाय, जिल्ला र क्षेत्रीयस्तरमा सचेतनामूलक कार्यक्रमको सञ्चालन, निरीक्षक तोक्ने, नीति निर्धारण समितिको गठन, चेतावनीमूलक चित्र र सन्देश, पूर्व परीक्षण गर्ने सम्बन्धमा थाइल्याण्ड, सिंगापुर र युरोपियन युनियनबाट चेतावनीमूलक चित्र प्रयोग गर्ने अनुमति लिने कार्य भएको छ । चेतावनीमूलक चित्र र सन्देश छाप्ने तथा अङ्कित गर्ने कार्यको लागि उद्योगहरूलाई तयारीमा राख्न मिति २०६८।२।३० मा नै जानकारी पठाइसकिएको छ । आम उपभोक्ता र जनताहरूलाई सुर्तिजन्य पदार्थको नकारात्मक असर र रोगहरूका बारेमा शिक्षित बनाउन शैक्षिक सामग्री उत्पादन, वितरण र प्रसारण गर्ने काम भएको छ । ऐनको दफा ९ बमोजिम मन्त्रालयले तोक्ने गरी ऐनमा व्यवस्था भए अनुसार चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छाप्ने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८ जारी भै

चेतावनीमूलक सन्देश र चित्रसमेत तोकिइसकेको अवस्था छ । साथै ऐनअन्तर्गत बन्नुपर्ने नियमावली तर्जुमा गर्ने कार्यसमेत अगाडि बढाइएको छ । चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र नभएका सुर्तिजन्य पदार्थहरू मिति २०६८।७।१८ गतेदेखि उत्पादन, बिक्री वितरण र खरीद गर्न नपाउने गरी कानूनी व्यवस्था भइसकेको अवस्थामा मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार केन्द्रबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन मानव स्वास्थ्यको लागि अत्यन्त हानिकारक भएको तथ्यलाई हृदयङ्गम गरी सुर्तिजन्य पदार्थको आयात, उत्पादन, बिक्री वितरण तथा सेवन कार्यलाई न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने उद्देश्यका साथ बनेका सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ का सबै दफाहरू हाल लागू भइसकेका छन् । ऐनको उद्देश्यअनुरूप प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालय र मातहतका निकायहरू क्रियाशील रहेका छन् । यसै सिलसिलामा ऐनको सफल कार्यान्वयनको लागि ऐनको प्रावधानबमोजिम सचेतनामूलक कार्यक्रमको सञ्चालन, निरीक्षक तोक्ने नीति निर्धारण समितिको गठन र दफा ९ बमोजिम मन्त्रालयले तोक्ने चेतावनीमूलक सन्देश र चित्रसमेत तोकिइसकेको अवस्था छ भने ऐनअन्तर्गत बन्नुपर्ने नियमावली तर्जुमा गर्ने कार्यसमेत अगाडि बढाइएको छ । ऐनको दफा ९ बमोजिमको चेतावनीमूलक सन्देश र चित्रका सन्दर्भमा तत्सम्बन्धी निर्देशिका मिति २०६८।७।१८ मा नै स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइसकेको अवस्था भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी

पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्री, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयका तर्फबाट छुट्टाछुट्टैरूपमा पेश भएको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद् सुर्तिजन्य पदार्थको नियन्त्रण र नियमन गरी नागरिकको स्वास्थ्य जीवनयापन गर्न पाउने मौलिक हकको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने कुरामा अत्यन्त सचेत र प्रतिबद्ध रहेको छ । धूम्रपान तथा सुर्तिसेवन मानव स्वास्थ्यको लागि अत्यन्त हानिकारक भएको र धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थले मानव जीवनको आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक क्रियाकलापमा समेत नकारात्मक असर पार्ने भएकोले सो कार्यलाई नियन्त्रण गरी सर्वसाधारण जनताको स्वास्थ्य, सुविधा र आर्थिक हितको अभिवृद्धि गर्न सुर्तिजन्य पदार्थको आयात, उत्पादन, बिक्री, वितरण तथा सेवन गर्ने कार्यलाई न्यूनीकरण नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने उद्देश्यले व्यवस्थापिका संसदले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ निर्माण गरेको छ । ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि मन्त्रिपरिषद्बाट नेपाल सरकारका सम्बन्धित निकाय एवम् पदाधिकारीहरूलाई समयसमयमा निर्देशनसमेत दिइँदै आएको छ । आगामी दिनमा अनुगमन, सुपरीवेक्षण एवम् निर्देशनको कार्यलाई थप सक्रिय पारिने छ । ऐनबमोजिम सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यहरू गर्नका लागि विभिन्न समुदाय, जिल्ला र क्षेत्रीयस्तरमा सचेतनामूलक कार्यक्रमको सञ्चालन, निरीक्षक तोक्ने कार्य, दफा १९ बमोजिम नीति निर्धारण समितिको गठन, नियमावलीको मस्यौदा तयार गर्ने कार्यसमेत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयबाट प्राथमिकताका साथ सम्पन्न भएको छ । ऐनको कार्यान्वयनको सिलसिलामा केही नभएको भन्ने निवेदकको दावी सत्य होइन ।

ऐनका सबै प्रावधानहरू ऐनमा उल्लेख भएको समयदेखि नै प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गरिने छन् । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

आफूहरू लामो समयदेखि सुर्ति तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन गरी सोबाट अर्बुद रोगबाट पीडित व्यक्ति भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४२(२) बमोजिम निवेदन कारवाहीमा संलग्न हुन पाउँ भनी ठाकुर शाही, राजेन्द्रप्रसाद प्रधान, बद्री थापाले छुट्टाछुट्टैरूपमा यस अदालतमा मिति २०६८।८।२२ मा दिएको निवेदन ।

यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकको के कस्तो हक अधिकारको हनन् भएको हो, त्यसको स्पष्ट जिकीर नलिई बिनाआधार र कारण यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाइएको छ । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ लागू भई कार्यान्वयनमा आइसकेको छ । ऐन लागू गर्ने सन्दर्भमा यस मन्त्रालयको कुनै भूमिका नरहेकोले यस मन्त्रालयको हकमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, उद्योग मन्त्रालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

यस जनकपुर चुरोट कारखाना हाल बन्द रहेको छ । कम्पनीले पछि चुरोट उत्पादन गरी बिक्री वितरण गरेमा ऐनबमोजिमका सम्पूर्ण प्रावधानहरू लागू गरिने छन् । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १० बमोजिमका सम्पूर्ण कार्यहरू यस संस्थाले विगतदेखि नै पालना गरी आएको थियो । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ

भन्ने व्यहोराको विपक्षी जनकपुर चुरोट कारखाना लि.को तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

यसमा अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा अधिकांश विपक्षीहरूको लिखित जवाफ परिसकेको देखिँदा बाँकी विपक्षीहरूको लिखित जवाफ परेपछि वा लिखित जवाफ पर्ने अवधि व्यतीत भएपछि प्रस्तुत रिट निवेदन चाँडो गरी पूर्ण सुनुवाइको लागि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६८।८।२२ मा भएको आदेश ।

यस लिखित जवाफवाला कम्पनीले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९ बाहेकका अन्य व्यवस्थाहरूलाई ऐनले तोकेको समय सीमाभित्र परिपालना गर्दैआएका छौं । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १(२) र ९ तथा नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयबाट मिति २०६८।७।१८ मा जारी सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट, र्यापर्स, पेटी तथा पार्सल, प्याकेजिङमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३, १९, २४(९) बमोजिम असंवैधानिक भएकोले धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य घोषणा गरी पाउँन मिति २०६८।७।२९ मा यस अदालतसमक्ष रिट निवेदन दायर गरिएको छ । सो रिट हाल विचाराधीन अवस्थामा छ । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मा भएको कार्यान्वयन गर्न सकिने व्यवस्थालाई यस कम्पनीले परिपालना गरिसकेको छ । ऐनको दफा ९ तथा दफा १(२) सम्बन्धी व्यवस्था WHO Framework Convention on Tobacco Control को भावना र मनसायविपरीत छ । चेतवनीमूलक सन्देश तथा चित्र छापने कार्य गर्दा आधार र कारण सहित औचित्यता

पुष्टि हुनुपर्दछ । प्रस्तुत निवेदन जिकीर गलत तथा गैरकानूनी भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सूर्य नेपाल प्रा.लि.को तर्फबाट यस अदालतमा पेश भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल, अधिवक्ताहरू श्री ज्योति बानिया, श्री पुण्यप्रसाद दंगाल, श्री जगन्नाथ मिश्रले विधायिकाद्वारा निर्मित सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण भइसकेको छ । उक्त ऐनको दफा ९ मा उल्लिखित व्यवस्था ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले १८० औं दिनबाट र अन्य दफाहरू ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले ९१ औं दिनबाट लागू हुने भन्ने व्यवस्था गरेको छ । ऐनको दफा ९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयबाट “सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट, र्यापर्स, पेटी तथा पार्सल प्याकेजिङका चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८” मिति २०६८।७।१८ मा जारी गरिएको छ । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मा भएको कानूनी व्यवस्था र स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट जारी निर्देशिका प्रभावकारीरूपमा तत्काल कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । सोको लागि राज्यले आवश्यक संयन्त्रसमेत गठन गरी आम नागरिकको स्वास्थ्यको संरक्षण गर्नुपर्ने हुँदा निवेदक मागबमोजिमको आदेश जारी गरियोस् भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद् प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयसमेतको

तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले व्यवस्थापिका संसदले निर्माण गरेको सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण भइसकेको छ । ऐनमा उल्लिखित व्यवस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ र सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट, प्यार्सल, पेटी तथा पार्सल प्याकेजिडमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८ समेत जारी भइसकेको छ । तसर्थ ऐन कार्यान्वयनका सिलसिलामा केही नभएको भन्ने निवेदकहरूको दावी निरर्थक भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरियोस् भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी विपक्षीमध्येको सूर्य टोवाको प्रा. लि.को तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री बद्रीबहादुर कार्की, श्री श्यामप्रसाद खरेल र श्री अनिलकुमार सिन्हा एवम् अधिवक्ताहरू श्री तिलकविक्रम पाण्डे, श्री अनुप उप्रेती र श्री समीर शर्मासमेतले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९ मा भएको सुर्तिजन्य पदार्थको लेबुल वा प्याकेजको बाहिरी कूल भागको कम्तीमा ७५ प्रतिशत भाग ओगट्ने व्यवस्था नेपाल पक्ष भएको WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC) को धारा ११(१)(ख) को प्रावधानविपरीत छ । साथै ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले दफा ९ बमोजिम १८० औं दिनमा लागू गर्ने गरी भएको व्यवस्थासमेत व्यवहारिक छैन । जसको लागि १८ महिनाको थप समय आवश्यक पर्दछ । साथै सुर्तिजन्य पदार्थको प्याकेटको बाहिरी कूल भागको ७५ प्रतिशत भाग ओगट्ने गरी चेतावनीमूलक सन्देश राख्दा बाँकी २५

प्रतिशत भागमा उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०५४ को दफा ९ ले तोकेका विवरणहरू, अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ बमोजिमको स्टिकर, ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ बमोजिमको ट्रेडमार्क चिह्न अङ्कित गर्ने ठाउँ नपुग हुने हुँदा कानूनको कार्यान्वयन हुन सक्ने अवस्था छैन । यस प्रकारको कानूनी व्यवस्थालाई संवैधानिक भन्न मिल्दैन । त्यसैगरी सार्वजनिक सडकलाई पनि सार्वजनिक ठाउँ मान्नुपर्ने भन्ने निवेदकहरूको निवेदन दावीसमेत व्यवहारिक छैन । ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न असम्भव, अव्यवहारिक र न्यायोचितसमेत नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरियोस् भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उल्लिखित विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस सुनी निवेदन सहितको सम्पूर्ण मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १(२) ले यो ऐनको दफा ९ प्रमाणीकरण भएको मितिले एक सय असीऔं दिन र अन्य दफाहरू एकानब्बेऔं दिनदेखि लागू हुने व्यवस्था भएकोमा सो ऐन २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण भइसकेको छ । ऐनको दफा ९ बमोजिम सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, र्यापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिड र लेबुलको बाहिरी कूल भागमध्ये कम्तीमा ७५ प्रतिशत भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यलाई हानिकारक छ भन्ने जस्ता व्यहोराको मन्त्रालयले तोकेबमोजिम चेतावनीमूलक सन्देश र सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट भएको घातक, रङ्गिन चित्र प्रष्टरूपमा बुझ्ने र देख्ने गरी नेपाली भाषामा छापनु तथा अङ्कित गर्नुपर्ने

व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी आयातकर्ताले समेत उल्लिखित मापदण्ड पूरा नभएको सुर्तिजन्य पदार्थ आयात गर्न नपाउने व्यवस्थाबमोजिम कुनै काम कारवाही विपक्षीहरूले नगरेकोले उल्लिखित सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, र्यापर्स, प्याकेटको बाहिरी भागको न्यूनतम् ७५ प्रतिशत भागमा चेतावनीयुक्त सन्देश र चित्र नभएको सुर्तिजन्य पदार्थ आयात नगर्नु, आयात गरेमा भन्सारमा नै रोक्न लगाउनु र बिक्री वितरणमा रोक लगाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा प्रतिषेधयुक्त परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुख्य निवेदन मागदावी रहेको देखिन्छ । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ लाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्ने क्रममा यस मन्त्रालयबाट सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट, र्यापर्स, पेटी तथा पार्सल, प्याकेजिङमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा समेत ल्याईसकेको छ । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ अन्तर्गत नियमावली तर्जुमा गर्ने कार्यसमेत अगाडि बढिरहेको छ । ऐनको उद्देश्यअनुरूप प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालय र मातहतका निकायहरू क्रियाशील रहेको हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयसमेतको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

३. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(१) ले प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक प्रदान गरेको छ भने सोही उपधारा (२) मा कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नगरिने प्रत्याभूति दिइएको छ । जीवनको अधिकारको सुनिश्चितताको लागि प्रत्यक्ष वा

परोक्षरूपमा यस अधिकारलाई नोक्सान पार्ने कुनै कार्य हुनुहुँदैन ।

४. धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनबाट मानिसको मुख, गिजा, श्वासनली, दाँत तथा फोक्सोको क्यान्सर, पेट, मृगौला, प्याङ्क्रियाज, ठूलो आन्द्रा, मूत्रथैली र पाठेघरको क्यान्सर हुन्छ । त्यस्तै मुटु तथा रक्तनलीसँग सम्बन्धित रोग, अन्धोपन, गिजा सुन्निने, दम खोकी, निमोनिया, स्नायुतन्तुको क्षय, श्वास प्रणालीका दीर्घ रोग, नपुसङ्कता र बाँझोपन बढ्ने, थकान, अनिन्द्रा, अपच, मुड डिसअडर (मानसिक असन्तुलन) जस्ता रोगको खतरा बढेर जान्छ । गर्भवती महिलाले धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थ सेवन गरेमा अपाङ्ग तथा मृत बच्चा जन्मने सम्भावना रहन्छ ।

५. सुर्तिजन्य कम्पनीहरूले सुर्ति सेवकहरूलाई लोभ्याउन चुरोट, पान, मसला, गुटखाहरूमा चकलेट, चिनी, भेनिला, जडीबुटी तथा मरमसलासमेत मिसाएका हुन्छन् । यी स्वास्थ्यका लागि हानिकारक नभए तापनि सुर्ति सेवन गर्ने व्यक्तिमा लत लगाई दिने भएकोले सुर्ति सेवनको नशामा फस्ने डर हुन्छ । सुर्ति, खैनी र गुटखा सेवनले मुख तथा पेटको क्यान्सर गराउँछ साथै मुटुका रक्तनलीसँग सम्बन्धित रोग, रोग प्रतिरोधात्मक क्षमताको कमी गराउने, रगतको क्यान्सर र नपुङ्सकतालाई निम्त्याउँछ । खैनीमा मिसिएको चुनाले मुखको तथा पेटको अल्सर गराउँछ भने गुटखा तथा अन्य सुर्तिको सेवनले रक्तचाप बढाउने, स्नायुक्षय, मधुमेह, मानसिक तनाव, चिन्ता, डर र उदासीनताका समस्या ल्याउँछ । सुर्तिको धुँवामा पाइने टार, एननाइट्रोसोनो, निकोटिन वेन्जोपाइरिन जस्ता तत्व क्यान्सरका प्रमुख कारक मानिन्छ ।

६. धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन गर्ने मान्छेले प्रत्येक हप्तामा एक दिन बराबरको

आयु छोट्याउँछ अर्थात् धूम्रपानले मानिसको लगभग १४ वर्ष आयु घटाउँछ भन्ने कुरा विभिन्न अनुसन्धानबाट पुष्टि भएको छ । अमेरिकाको नेशनलन इन्स्टिच्यूट अन ड्रग अब्युज (एनआइडिए) को एक अध्ययन अनुसार निकोटिनमा लागु औषध होरोइन वा कोकिन जत्तिकै चाँडो लत लगाउने क्षमता हुन्छ, जसले गर्दा युवाहरू सुर्ति सेवनको कुलतमा फस्दछन् । मानिसले जानेर वा नजानेर धूम्रपानको कुलतमा फस्ने भएकोले धूम्रपानविरुद्ध सचेतना अभिवृद्धि गर्नु, धूम्रपानको प्रवर्द्धन हुने गरी सार्वजनिक प्रचार प्रसार गर्नु, सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, र्यापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिङ र लेबुलको बाहिरी भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यको हानिकारक छ भन्ने व्यहोराको चेतावनीमूलक सन्देश एवम् सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट हुने घातक रङ्गिन चित्र अनिवार्यरूपमा सुर्तिजन्य पदार्थ उत्पादन गर्ने कम्पनीलाई राख्न लगाउनु र सार्वजनिक स्थलहरूमा यसको उपयोगलाई प्रतिबन्धित गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व हुन्छ ।

७. सुर्तिजन्य पदार्थको प्याकेटमा छापिने त्यस्ता सूचनाले धेरै प्रयोगकर्तालाई स्वास्थ्यप्रति सचेत हुन मद्दत गर्दछ । सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनकर्ताले यस्ता तस्वीर देखेपछि उसको मस्तिष्कमा चुरोट खानु हुँदैन भन्ने कुरा गडेर बस्छ र ढीलो चाँडो ऊ यो कुलतबाट मुक्त हुन खोज्छ साथै युवा पीढीलाई धूम्रपान गर्नबाट निरूत्साहित गर्छ । त्यस्तो फोटो छापिएको देखिदेखि कोही पनि पहिलोचोटी चुरोट तथा सुर्ति सेवन गर्न तम्सिदैन । त्यसैले सार्वजनिक स्वास्थ्यको विषयमा समेत राज्यले सकारात्मक र ठोस कदमहरू चाल्नु अपरिहार्य हुन्छ । सार्वजनिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्न जाने विषयहरू पहिचान गरी तिनको प्रभावकारीरूपमा

नियन्त्रण गर्ने तथा नागरिकलाई प्रभावकारीरूपमा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउनुपर्ने राज्यको दायित्वअन्तर्गत पर्दछ । अन्यथा संविधानमा उल्लेख भएका नागरिकका मौलिक हकहरू कार्यान्वयन हुन नसक्ने मात्र होइन, ती हकहरूको उल्लङ्घन हुने निश्चित छ ।

८. सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्दछ भन्ने कुरा विज्ञानसम्मत कुरा हो । सार्वजनिक स्वास्थ्य भनेको व्यक्ति एवम् व्यक्तिहरूको मौलिक हकको विषय हुनुको अतिरिक्त त्यसको संरक्षण गर्ने राज्यको दायित्वको पनि प्रश्न हो । जनस्वास्थ्यको सम्बन्ध व्यक्तिका जीवनलगायतका अनेकौं हकहरूको प्रचलनसँग पनि सम्बन्धित हक हुनाले सुर्तिजन्य पदार्थ सेवनको समस्याले अन्य मौलिक हकहरूमा असर र प्रभावसमेत पार्दछ । यसक्रममा राज्यले विधायिकी अधिकारको प्रयोग गरी कानूनको निर्माण, कार्यान्वयन तथा आवश्यक नियम बनाई सोको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा सरकारी संयन्त्रमार्फत् प्रभावकारी नियमन गर्नु राज्यको कर्तव्य हुन आउँछ । यदि राज्यको तर्फबाट यस्ता कदमहरू चालिदैनन् भने नागरिकलाई संविधानले प्रत्याभूत गरेको जीवनको अधिकारको संरक्षण गर्ने दिशामा राज्य संयन्त्र उदासीन भएको मान्नुपर्ने हुन्छ ।

९. त्यसैगरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १६ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने तथा स्वस्थको हकसमेत प्रदान गरेको देखिन्छ । धूम्रपानबाट निस्कने धुवाँले एक जनाको सेवनबाट अर्कोलाई र अन्ततः वातावरणलाई प्रदूषित पार्ने हुँदा धूम्रपान गर्नेहरूबाट नगर्ने व्यक्तिहरूको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक उल्लङ्घन हुने अवस्था सिर्जना हुनपुग्दछ । स्वच्छ र स्वस्थ

वातावरण जीवनको समग्रताको अङ्ग भएकोले जीउने अधिकारभित्र स्वच्छ र स्वास्थ्य वातावरणको हक पनि समाहित हुन्छ भन्ने मान्यतालाई यस अदालतले सूर्यप्रसाद शर्मा हुंगेलविरूद्ध गोदावरी मार्बल इन्डस्ट्रिज प्रा.लि. समेत भएको मुद्दामा (नेकाप, स्वर्ण शुभजन्मोत्सव विशेषाङ्क, २०५२ पृ. १६८) मा आत्मसात् गरिसकेको अवस्था छ ।

१०. संविधानप्रदत्त मौलिक हकको संरक्षण गर्ने प्रमुख दायित्व राज्यको भएकोले आम नागरिकको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूति हुने कार्य पनि राज्यले नै निर्वाह गर्नुपर्दछ । धूम्रपानजन्य पदार्थको उत्पादन, ओसार पसारलगायतका विषयहरूलाई प्रतिबन्धित गर्नेदेखि यस्ता वस्तुहरूको उत्पादनको सार्वजनिकरूपमा प्रचार प्रसार, विज्ञापन तथा प्रायोजन गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्नेसम्मको दायित्व राज्यकै हुन्छ । त्यसैगरी संविधानको भाग ४ अन्तर्गत राज्यको निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरूमा समेत स्वच्छ वातावरण र नागरिक स्वास्थ्यको क्षेत्रमा राज्यका नीति र कार्यक्रमहरू प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन गरिने विषयसमेत रहेको देखिन्छ ।

११. विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको छपत्रौँ विश्व स्वास्थ्य सभाले सन् २००३ मा पारित गरेको सुर्तिजन्य पदार्थको नियन्त्रणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC) लाई नेपालले औपचारिकरूपमा मिति २०६३।७।२१ तदनुसार ७ नोभेम्बर, २००६ मा अनुमोदन गरिसकेको छ । उक्त महासन्धिको प्रस्तावनाले सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन वा धूम्रपानको खारबाट जनस्वास्थ्यलगायत सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय क्षेत्रमा विश्वव्यापी विनाशकारी परिणाम उत्पन्न भएको र खास गरी विकासोन्मुख देशमा यसको बढ्दो उपभोग हुने गरेबाट विपन्न समुदाय

वा परिवार एवम् राष्ट्रिय स्वास्थ्य व्यवस्थामा यसबाट भार थपिएको कुराप्रति चिन्ता र सरोकार व्यक्त गर्दै त्यसको नियन्त्रणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नै सहयोग, समन्वय र सहभागिता रहनु पर्ने कुरा औल्याइएको पाइन्छ ।

१२. प्रस्तुत विवादको सम्बन्धमा सुर्तिजन्य पदार्थको नियन्त्रणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC) को धारा ११(१) (ख) को प्रावधान सान्दर्भिक रहेको छ । जस अनुसार उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थको प्रत्येक इकाई, प्याकेट वा पेटीको बाहिरी भागमा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनबाट स्वास्थ्यलाई हुने हानि नोक्सानीका सम्बन्धमा चेतावनीमूलक सन्देश राख्न अनिवार्य गरेको पाइन्छ । त्यसका अतिरिक्त त्यस्ता चेतावनीमूलक सन्देश वा चित्र बाहिरी कूल भागको ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी भाग ओगट्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसरी अङ्कित भएका सन्देशमूलक सन्देश वा चित्रले ओगटेको भाग ३० प्रतिशतभन्दा कम हुन नहुने र सो व्यवस्था देशको सक्षम निकायबाट अनुमोदन भएको हुनुपर्ने पनि सोही महासन्धिमा उल्लेख भएको देखिन्छ । (Each unit packet and package of tobacco products and any outside packaging and labeling of such products also carry health warnings describing the harmful effects of tobacco use, and may include other appropriate messages. These warnings and message:

- (i) shall be approved by competent national authority,
- (ii) shall be rotating,
- (iii) shall be large, clear, visible and legible,

- (iv) should be 50% or more of the principal display areas but shall be no less than 30% of the principal display areas,
- (v) may be in the form of or include pictures or pictograms.)

नेपालले यस महासन्धिलाई अनुमोदन गरिसकेको परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ बमोजिम राष्ट्रिय कानूनसरह यसको पालना र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१३. निवेदक अधिवक्ता प्रकाशमणि शर्मासमेत विरूद्ध नेपाल सरकार, वातावरण तथा प्रविधि मन्त्रालयसमेत विपक्षी भएको संवत् २०६२ सालको रिट नं.३८२२ को परमादेश मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६३।२।३० मा सुर्तिजन्य पदार्थ एवम् धूम्रपान नियन्त्रण सम्बन्धमा विपक्षीहरूका नाउँमा देहायबमोजिम परमादेशको आदेश जारी भएको देखिन्छ:

- (१) घरभित्र वा बाहिरका सेवा प्रदायक कार्यालय, निकाय, अस्पताल, शैक्षिक प्रतिष्ठान, सार्वजनिक जमघट हुने स्थान र भवनसमेतका सार्वजनिक स्थलहरूमा धूम्रपान निषेध गर्नु,
- (२) धूम्रपानजन्य चीजवस्तुको विज्ञापन, छापा, सञ्चार माध्यममा समेत निषेध गर्न अविलम्ब निर्णय गर्नु,
- (३) धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनबाट हुने हानि नोक्सानी सम्बन्धमा एवम् यस्ता वस्तुको सेवन नगर्नेतर्फ जनचेतना जगाउने खालका कार्यक्रमहरू ल्याई कार्यान्वयन गर्नु,
- (४) यो आदेश प्राप्त गरेको एक वर्षमा सार्वजनिक स्थलमा गरिने धूम्रपान

निषेध गर्ने आवश्यक कानून निर्माण गर्नेतर्फ पहल गर्नु ।

१४. उल्लिखित निर्देशनात्मक आदेशलाई मध्यनजर गरी विधायिका संसदले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ निर्माण गरेको देखिन्छ । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को उद्देश्यको सम्बन्धमा प्रस्तावनामा “धूम्रपान तथा सुर्ति सेवन मानव स्वास्थ्यको लागि अत्यन्त हानिकारक भएको र धूम्रपान तथा सुर्ति सेवनले मानव जीवनको आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक क्रियाकलापमा समेत नकारात्मक असर पार्ने भएकोले सो कार्यलाई नियन्त्रण गरी सर्वसाधारण जनताको स्वास्थ्य, सुविधा र आर्थिक हितको अभिवृद्धि गर्न सुर्तिजन्य पदार्थको आयात, उत्पादन, बिक्री, वितरण तथा सेवन गर्ने कार्यलाई न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्ने” भन्ने रहेको छ ।

१५. ऐनको सोही उद्देश्य कार्यान्वयन गर्नका लागि सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा २७ मा नेपाल सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्ने कानूनी व्यवस्था भएअनुसार नेपाल सरकारले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ बनाई मिति २०६९।१।२५ मा जारी गरेको पाइन्छ ।

१६. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १ को उपदफा (२) ले “यो ऐनको दफा ९ प्रमाणीकरण भएको मितिले एक सय असीऔं दिन र अन्य दफाहरू एकानब्बेऔं दिनदेखि प्रारम्भ हुनेछ” भन्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी ऐनको दफा ९ को व्यवस्था यस प्रकार रहेको छ ।

“९. चेतावनीमूलक सन्देश तथा चित्र उल्लेख गर्नुपर्ने:

- (१) उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, रयापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिङ र लेबुलको बाहिरी कूल भागमध्ये कम्तीमा पचहत्तर प्रतिशत भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यलाई हानिकारक छ भन्ने जस्ता व्यहोराको मन्त्रालयले तोकेबमोजिम चेतावनीमूलक सन्देश र सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट भएको घातक, रङ्गिन चित्र प्रष्टरूपमा बुझ्ने र देख्ने गरी नेपाली भाषामा छापुनु तथा अङ्कित गर्नुपर्नेछ ।
- (२) मन्त्रालयको उपदफा (१) बमोजिमको चेतावनीमूलक सन्देश तथा सङ्केत चिह्न समय समयमा थप गर्न सक्नेछ ।
- (३) आयातकर्ताले उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड पूरा नभएको सुर्तिजन्य पदार्थ आयात गर्न पाउने छैन ।”

१७. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण भएबाट उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार दफा ९ को व्यवस्था ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले एक सय असीऔं दिन अर्थात् मिति २०६८।७।१८ देखि र ऐनका अन्य दफाहरू एकानब्बेऔं दिनदेखि अर्थात् मिति २०६८।४।२७ देखि नै प्रारम्भ हुने देखिन्छ ।

१८. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ३ ले सरकारी निकाय, संस्था वा कार्यालय, शिक्षण संस्था, पुस्तकालय, तालिम तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी संस्था, विमानस्थल, वायुसेवा तथा सार्वजनिक सवारीका साधन, बालकल्याण गृह, शिशु स्याहार

केन्द्र, वृद्धाश्रम, अनाथालय, बाल उद्यान तथा क्लब, सार्वजनिक शौचालय, उद्योग तथा कल कारखानाका कार्यस्थल, चलचित्र घर, साँस्कृतिक केन्द्र तथा नाट्यशाला, होटल, मोटल रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट, बार, भोजनालय, चमेना गृह, लज, छात्र वा छात्रावास तथा अतिथि गृह, रङ्गशाला, कवर्ड हल, शारीरिक सुसङ्गठन, व्यायाम केन्द्र, पौडी पोखरी तथा पुल हाउस, डिपार्टमेण्टल स्टोर तथा मिनी मार्केट, धर्मशाला तथा धार्मिक स्थल, सार्वजनिक सवारीका प्रतिकालय तथा टिकट काउण्टरसमेतलाई सार्वजनिक स्थल मानेको छ । ऐनको दफा ४ ले यस्ता सार्वजनिक स्थलमा कसैले पनि धूम्रपान तथा सुर्ति सेवन गर्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी ऐनको दफा ६ मा कसैले पनि अन्य व्यक्तिलाई असर पर्ने गरी घर तथा निजी सवारी साधनभित्र धूम्रपान गर्न हुँदैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ ।

१९. ऐनको दफा ८ ले उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थ बिक्री वितरण गर्नुअघि त्यस्तो पदार्थ भएको निकोटिनको मात्रा, हानिकारक तत्त्वलगायत अन्य आवश्यक कुराहरूको विवरण मन्त्रालयसमक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी दफा ९(१) ले उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, रयापर्स, प्याकेट तथा पार्सलको प्याकेजिङ र लेबुलको बाहिरी कूल भागमध्ये कम्तीमा पचहत्तर प्रतिशत भागमा सुर्तिजन्य पदार्थ स्वास्थ्यलाई हानिकारक छ भन्ने जस्ता व्यहोराको मन्त्रालयले तोकेबमोजिमको चेतावनीमूलक सन्देश र सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट भएको घातक, रङ्गिन चित्र प्रष्टरूपमा बुझ्ने र देख्ने गरी नेपाली भाषामा छापुनु तथा अङ्कित गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

२०. ऐनको दफा १० मा उत्पादकलगायत कसैले पनि पत्रपत्रिका तथा रेडियो, टेलिभिजन,

एफ.एम, इन्टरनेट, इमेल जस्ता विद्युतीय सञ्चारमाध्यम, अन्तरक्रिया कार्यक्रम, होडिड बोर्ड, भित्ते लेखन, लोगो, सङ्केत, लेख, दृश्य, आवाज, चिह्न, व्यक्ति वा अन्य कुनै पनि माध्यमबाट सुर्तिजन्य पदार्थको विज्ञापन वा प्रवर्द्धन गर्न वा कुनै कार्यक्रम, समाचार वा सूचना सम्प्रेषण वा प्रायोजन गर्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ ।

२१. त्यसैगरी ऐनको दफा ११ ले कसैले पनि अठार वर्ष नपुगेका व्यक्ति र गर्भवती महिलालाई सुर्तिजन्य पदार्थ बिक्री वितरण गर्न वा गर्न लगाउन वा निःशुल्क उपलब्ध गराउन नपाउने व्यवस्था गरेको छ । साथै कसैले पनि शिक्षण तथा स्वास्थ्य संस्था, बाल कल्याण गृह, शिशु स्याहार केन्द्र, वृद्धाश्रम, अनाथालय र नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको सार्वजनिक स्थलबाट कम्तीमा एक सय मिटरभित्रको घर, पसलबाट सुर्तिजन्य पदार्थ बिक्री वितरण गर्न गराउन नपाउनेसमेतको व्यवस्था गरेको छ ।

२२. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९(१) बमोजिमको चेतावनीमूलक सन्देश र सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनको असरबाट भएको घातक, रङ्गिन चित्र स्वास्थ्य मन्त्रालयले तोक्ने कानूनी व्यवस्था भएकोले नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले “सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट, रयापर्स, पेटी तथा पार्सल, प्याकेजिडमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८” मिति २०६८।७।१८ मा जारी गरिसकेको छ । उक्त निर्देशिकाको दफा ३ मा उत्पादकको सुर्तिजन्य पदार्थको प्रत्येक बट्टा, प्याकेट, रयापर्स, पेटी, पार्सल र प्याकेजिडको कूल बाहिरी भागमध्ये कम्तीमा पचहत्तर प्रतिशत मुख्य माथिल्लो भागमा देहायबमोजिमको चेतावनीमूलक

सन्देश र चित्र देहायबमोजिमको अक्षर, आकार, स्थान, रङ्ग, ढाँचा र गुणस्तर छापनु र अङ्कित गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

- (१) चुरोटको बट्टा, प्याकेट र रयापर्समा छापिने सन्देश र चित्रको सम्बन्धमा छापिने सन्देश, सन्देश लेखिने अक्षरको नाम, सन्देश लेखिने अक्षरको आकार, सन्देश लेखिने अक्षरको रङ्ग, सन्देश लेखिने पृष्ठभूमीको रङ्ग र रङ्गको मात्रा, चित्र, चित्रको गुणस्तरको साथै ३० खिल्ली भएको चुरोटको बट्टा, प्याकेट र रयापर्समा छापिने सन्देश र चित्रको डिजाइन, १० खिल्ली भएको चुरोटको बट्टा, प्याकेट र रयापर्समा छापिने सन्देश र चित्रको डिजाइन,
- (२) बिडीको बट्टा, प्याकेट र रयापर्समा छापिने सन्देश चित्र,
- (३) खैनी, सुर्ति, गुट्टा जस्ता सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट र रयापर्समा छापिने सन्देश चित्र,
- (४) सुर्तिजन्य पदार्थको प्याकेजिड, पेटी र पार्सलमा छापिने सन्देश र चित्रको सम्बन्धमा मापदण्ड निर्धारण गरी तोकिएको पाइन्छ ।

२३. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा २७ ले यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्ने व्यवस्था भएबमोजिम नेपाल सरकारले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ मिति २०६९।१।२५ मा लागू गरेको छ ।

२४. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ का नियम ९

मा चेतावनीमूलक सन्देश र सङ्केत चिह्न थप वा परिवर्तन गर्ने कार्यविधिको सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी नियमावलीको नियम ११(१) मा बिक्रेताले आफ्नो बिक्री कक्षको प्रवेशद्वारमा सजिलै देख्न र पढ्न सक्ने गरी देहायबमोजिमको विवरण खुलाइएको सूचना पाटी राख्नु पर्नेछः-

- (क) अठार वर्ष उमेर नपुगेका व्यक्तिलाई सुर्तिजन्य पदार्थ नबेचिने र बेचन नलगाइने,
- (ख) गर्भवती महिलालाई सुर्तिजन्य पदार्थ नबेचिने र बेचन नलगाइने ।

२५. सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १२ मा सार्वजनिक स्थलमा धूम्रपान र सुर्तिजन्य पदार्थ सेवन गरी वा नगरेको वा उत्पादक वा व्यवस्थापकले ऐनबमोजिम गर्नुपर्ने कुरा पूरा नगरेको सम्बन्धमा निरीक्षण गर्नको लागि नेपाल सरकारले कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई निरीक्षकको रूपमा तोक्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ भने नियमावलीको नियम १५ मा निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्धमा विस्तृतरूपमा उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी नियम १८ ले नेपाल सरकारले आर्थिक ऐनद्वारा लगाएको धूम्रपान तथा सुर्तिजन्य पदार्थको अन्तःशुल्क करबाट उठेको कूल रकमको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत रकम स्वास्थ्य कर कोषमा जम्मा गरिने व्यवस्थासमेत गरेको छ ।

२६. यसै लगाउको निवेदक सूर्य नेपाल प्रा.लि.को तर्फबाट प्रबन्ध सञ्चालक संजीव केशवासमेत विरुद्ध नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको ०६८-WO-००२२ को उत्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दामा यस अदालतबाट

मिति २०६८।८।१ मा विपक्षीहरूको नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी भएकोले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८, सुर्तिजन्य पदार्थको बट्टा, प्याकेट, र्यापर्स, पेटी तथा पार्सल, प्याकेजिङमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८ एवम् सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ निर्माण भएर पनि हालसम्म कार्यान्वयनमा आउन सकेको छैन ।

२७. निवेदकतर्फबाट उपस्थित कानून व्यवसायीहरूले बहसको क्रममा सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा १(२) अनुसार दफा ९ ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले एकसय असीऔं दिन र अन्य दफाहरू एकानब्बेऔं दिनदेखि प्रारम्भ हुने कानूनी व्यवस्था भए तापनि यस अदालतबाट मिति २०६८।८।१ मा अन्तरिम आदेश जारी भई ऐनको कार्यान्वयन हुनबाट रोकिएको हुँदा प्रस्तुत निवेदनमा आदेश भएको मितिले उद्योग एवम् व्यवसायीहरूले समय पाउनुपर्ने भन्ने जिकीर लिएको सम्बन्धमा विचार गर्दा सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ विधायिका संसदबाट पारित भई मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरणसमेत भइसकेको अवस्थामा ऐन लागू भएको दुई वर्ष बितिसकदा पनि ऐनमा उल्लिखित व्यवस्थाबमोजिम अनुकूल चेतावनीमूलक व्यवस्था गर्न नसकिएकोले थप समय दिनुपर्छ भनी लिइएको तर्क युक्तिसङ्गत देखिएन ।

२८. कानूनहरू तोकिएको दिनदेखि लागू हुने अपेक्षा गरिन्छ । प्रस्तुत ऐनको हकमा पनि अपवाद बनाउन मिल्दैन । निवेदकहरूले प्रस्तुत निवेदनको रोहमा भएको अन्तरिम आदेशलाई कानून स्थगनको रूपमा लिई आफूले निरन्तर पूर्ववत् उत्पादन गरी रहन सक्नेरूपमा बुझेको

देखिन्छ । ऐन लागू हुँदाको बखत भै सकेको उत्पादित वस्तुको खपतको हिसाबले सामान राख्ने एउटा कुरा हो तर ऐन लागू हुने घोषित गरेपछि पनि ऐनविपरीत पूर्ववत् रूपमा सुर्तिजन्य पदार्थ उत्पादन गरिरहन पाइन्छ भन्ने सोच कानून र न्यायसङ्गत छैन । अन्तरिम आदेशले त्यस्तो अनुमति दिएको अर्थ गर्न पनि मिल्दैन । यस अदालतबाट जारी भएको अन्तरिम आदेशबाट मुद्दाको अन्तिम किनारा नहुँदासम्म कार्यान्वयन रोकेकोसम्म हो । कानूनको उल्लङ्घन गर्ने अनुमति दिइएको होइन ।

२९. सुर्तिजन्य पदार्थको नकारात्मक असरबारे स्वयम् निवेदक व्यवसायीहरूबाट हुने अपेक्षा गरिने हुनाले ऐन, नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सबै भन्दा बढी सहयोग व्यवसायीले नै दिन सक्दछन् । सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ मिति २०६८।१।२६ मा प्रमाणीकरण भई मिति २०६८।४।२७ देखि नै लागू भएको र प्रस्तुत रिट निवेदन मिति २०६८।७।२२ मा दर्ता भएपछि निर्णय हुन हालसम्म दुई वर्ष भन्दा बढी समय व्यतीत भई सक्दासमेत निर्णय हुन अघिल्लो दिनसम्म ऐन आउँदै नआए सरह उत्पादन निरन्तर राखी उत्पादित वस्तुहरूको खपतको बजारीकरण गर्न खोज्ने अतिशययुक्त नाफामूलक दृष्टिकोण देखिन्छ । वास्तवमा ऐन लागू हुने भनी घोषित भएका मितिबाट कानूनले तोकेको समयभित्र उत्पादित वस्तु निखार्नु पर्ने हुन्छ र नयाँ वैधानिक व्यवस्था अनुसार नै उत्पादन सुरु गर्नुपर्ने हुन्छ । मुद्दा दिएको, अन्तरिम आदेश भएको वा मुद्दामा निर्णय भएको कुनै मितिपछि ऐन लागू भएको मिति साँदै जाने र त्यसबाट अन्य अन्य लाभको गणना गर्ने कुरा न्यायोचित देखिँदैन । यसरी ऐन लागू भएको यत्तिका लामो अवधिसम्म

पनि आफ्नो तर्फबाट तयारी पूरा भएकोले कानून कार्यान्वयन गरी दिए हुने भनी सकारात्मक जवाफ दिन सक्नुपर्नेमा निवेदकतर्फबाट सो भएको अवस्थासमेत छैन ।

३०. विपक्षी सूर्य नेपाल प्रा.लि.को तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका कानून व्यवसायीहरूले सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९ मा उल्लिखित सुर्तिजन्य पदार्थको लेबुल वा प्याकेजको बाहिरी कूल भागको कम्तीमा ७५ प्रतिशत भाग ओगट्ने व्यवस्था WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC) प्रावधानविपरीत रहेको भनी जिकीर लिएको तर्फ विचार गर्दा उल्लिखित (FCTC) महासन्धिको धारा ११(१) (ख) मा उत्पादकले सुर्तिजन्य पदार्थको लेबुल वा प्याकेजको बाहिरी कूल भागको ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी भागमा चेतावनीमूलक सन्देश वा चित्र अङ्कित हुनुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको र ३० प्रतिशत भन्दा कम हुन नहुने व्यवस्था गरेकोमा सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ को दफा ९ ले उक्त महासन्धिमा उल्लेख भएको ५० प्रतिशत भन्दा बढी ७५ प्रतिशत भागमा सुर्तिजन्य पदार्थको लेबुल वा प्याकेटको बाहिरी कूल भाग ओगट्ने गरी गरेको व्यवस्थालाई उक्त महासन्धिको व्यवस्थाविपरीत भयो भन्न मिल्ने देखिँदैन । कति प्रतिशत भागमा चेतावनीमूलक सन्देश वा चित्र राख्ने भन्ने सम्बन्धमा राष्ट्रहरूको फरकफरक अभ्यास रहेको छ । उदाहरणको लागि उरुग्वे र श्रीलङ्कामा सुर्तिजन्य पदार्थको प्याकेटको ८० प्रतिशत भाग त्यस्ता सूचनाले ढाकेको हुनुपर्ने प्रावधान रहेको पाइन्छ भने अष्ट्रेलिया र क्यानडामा त्यस्तो सूचना छापदा ७५ प्रतिशत भाग ओगट्नुपर्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ । यसरी कति प्रतिशत भागमा चेतावनीमूलक सन्देश

वा चित्र छापने भन्ने कुरा यो कुनै विधिशास्त्र एवम् सिद्धान्तको कुरा नभई राष्ट्रहरूको आवश्यकताको कुरा भएको हुँदा विपक्षी सूर्य नेपाल प्रा.लि.को तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन ।

३१. धूम्रपान तथा सुर्ति सेवन मानव स्वास्थ्यको लागि अत्यन्त हानिकारक भएको र सर्वसाधारण जनताको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने स्वास्थ्यसम्बन्धी हकको प्रत्याभूति हुने कार्य राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने हुँदा सर्वसाधारण जनताको स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्षरूपमा प्रभाव पार्ने सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८ स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट जारी गरिएको सुर्तिजन्य पदार्थ, बट्टा, प्याकेट, रयापर्स, पेटी तथा पार्सल, प्याकेजिङमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८ एवम् सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ मा उल्लिखित कानूनी व्यवस्था प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गरी राज्यले आफ्नो दायित्व पूरा गर्न तत्परता देखाउनुपर्ने हुन्छ ।

३२. समग्रमा उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्था, यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त एवम् धूम्रपान निषेध गर्नेसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिसमेतको मर्म र भावना अनुरूप निर्मित सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) ऐन, २०६८, स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट जारी सुर्तिजन्य पदार्थ, बट्टा, प्याकेट, रयापर्स, पेटी तथा पार्सल, प्याकेजिङमा चेतावनीमूलक सन्देश र चित्र छापने तथा अङ्कित गर्ने निर्देशिका, २०६८ एवम् नेपाल सरकारबाट निर्मित सुर्तिजन्य पदार्थ (नियन्त्रण र नियमन गर्ने) नियमावली, २०६८ लाई तत्काल प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नु गराउनु सो विपरीतका उत्पादित सुर्तिजन्य पदार्थहरूलाई अविलम्ब बजारबाट हटाउनु भनी विपक्षीहरूको

नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या. तर्कराज भट्ट

न्या. ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल पुस १४ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : हरि कोइराला

निर्णय नं. ११३३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास

स.का.मु.प्र.न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा

माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती

फैसला मिति : २०७०।११।११।११

०६६-CI-०५४८

विषय : परमादेश/निषेधाज्ञा

पुनरावेदक/वादी : नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन

प्रा.लि.को सञ्चालक रतनकुमार खेतानसमेत

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : अध्यक्ष, सञ्चालक समिति,

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, केन्द्रीय कार्यालय,

काठमाडौंसमेत

■ एकाघर सगोलका मुख्य व्यक्तिले आफ्नो घर व्यवहार सञ्चालनको लागि लिएको ऋणमा सगोलका अन्य अंशियारको समेत दायित्व हुने भएपनि आफ्नै घर व्यवहार बाहेक अन्य व्यक्ति वा अर्को व्यक्तिको संस्था वा कम्पनीको कारोबारको लागि परिवारको कुनै सदस्यले व्यक्तिगतरूपमा गरिदिएको जमानतमा त्यस्तो जमानत गरिदिने व्यक्तिको परिवारका सदस्यसमेतमा जमानतको दायित्व वहन गराउन नमिल्ने ।

■ परिवारका सदस्य बाहेक अर्को व्यक्ति वा त्यस्तो अर्को व्यक्तिका नामको संस्थाले लिएको ऋणमा कुनै व्यक्तिले परिवारका सदस्यको मन्जुरीबिना व्यक्तिगतरूपमा जमानत दिएमा सो जमानत दिने व्यक्ति व्यक्तिगतरूपमा मात्र जवाफदेही हुन्छ । त्यस्तो ऋण नलिने नखाने अवस्थाका जमानी दिनेको व्यक्तिको परिवारका सदस्यमा जमानतको दायित्व वहन गराउनु न्यायपूर्ण नहुने ।

(प्रकरण नं. ५)

■ ऋणको प्रथम दायित्व सम्बन्धित ऋणी हुने र तत्पश्चात जमानी दिने व्यक्तिलाई हुन्छ । सो बाहेक ऋणको साँवा व्याज असूल नभएको भन्ने अर्थ गरी जमानत नदिने अन्य व्यक्तिको जग्गा तथा घर रोक्का राखी रहनु कानूनप्रतिकूल हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय
बाबुराम खत्री र हेमराज अधिकारी

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३ र १९ ।
- नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ७ र ९ ।
- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७

सुरू तहमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या. श्री मोहनप्रसाद घिमिरे

मा.न्या. श्री दिनेशकुमार कार्की

फैसला

का.मु.प्र.न्या.श्री दामोदरप्रसाद शर्मा :

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।५।२४ को फैसलाउपर दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :-

नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन प्रा.लि. सञ्चालनका लागि कर्जा आवश्यक परी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क मुख्य शाखा कार्यालयबाट विभिन्न मितिमा बैङ्किङ सुविधाअन्तर्गत लिएको कर्जाको सुरक्षणवापत हामी सञ्चालकहरूको नाम दर्ता हक भोगको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १क को कि.नं. ४४८ र ४४९ को क्रमशः क्षेत्रफल ०-१०-३-० र ०-७-०-० जग्गा र सो जग्गामा बनेका घरहरू मिति २०५२।१२।१२ मा बैङ्कको नाउँमा धितो बन्धक पारित गरी दिएका थियौं । उक्त धितो लिखतको व्यहोरामा ऋणी नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन प्रा.लि. बाहेक अन्य कसैको लागि कसैको पक्षमा धितो बन्धक जमानत इत्यादि दिएका छैनौं भन्ने उल्लेख गरिएको थियो । हाम्रो

नामको उल्लिखित घर जग्गा धितो राखी विपक्षी बैङ्कबाट लिएको सम्पूर्ण कर्जा रकम मिति २०६२।३।३० मा नै चुक्ता गरी सके तापनि धितोमा रहेका घर जग्गाहरू रोक्का फुकुवा गराई लिन पटकपटक विपक्षी बैङ्क शाखामा अनुरोध गर्दा आलटाल गरी रहेको छ । बैङ्कले च.नं. २३६/४० मिति २०६२।३।१० को पत्रबाट मिति २०४९।२।५ मा खोलिएको इन्डियन Letter of credit नं. २७/४१७ को सावाँ व्याज सहित बाँकी रकम ऋणी तिरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले हालसम्म नतिरेकाले म निवेदकलाई जमानतमा बसेको भन्ने उल्लेख गरी ऋणीले साँवा व्याज सहितको रकम नबुझाएमा नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलीन प्रा.लि. को कर्जा कारोबारका लागि सुरक्षणका लागि हामी निवेदकहरूले दिएका अचल सम्पत्ति लिलाम कारवाही वा आफैँ सकार गरी रकम असूलउपर गरिन्छ भनी गैरकानूनीरूपमा हामीहरूलाई पत्राचार गरियो । हामीले आफ्नो कारोबारको ऋण चुक्ता गरिसकेकोमा अन्य ऋणीले लिएको हामीले तिर्नु नै नपर्ने रकम जबर्जस्ती तिराउन खोजी कर्जा चुक्ता भइसकेको धितोलाई फुकुवा नगरी अड्काई राखेकाले धितो फुकुवाका लागि पटकपटक लिखित एवम् मौखिक निवेदन गर्दा कुनै मतलब नै नगरी हाम्रो सम्पत्ति आर्जन गर्ने भोग गर्ने सो सम्पत्तिबाट व्यापार व्यवसाय गर्ने बढाउने लगायत नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ७ र ९ तथा नेपालका अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३ र १९ द्वारा प्रदत्त अधिकार हनन भएकाले नलिए नखाएको रकम नतिराउनु र कर्जा चुक्ता गरी सकेको अवस्थामा सुरक्षणवापत राखिएको धितो फुकुवा गरी दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेश सहितको परमादेशयुक्त निषेधाज्ञाको आदेश जारी

गरी पाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो जारी हुन नपर्ने कुनै मनासिब माफिकको आधार र कारणहरू भए खुलाई आफूसँग भएको सबै सबूद प्रमाणहरू सहित यो आदेश सहितको म्याद प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालयको हकमा पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पाटनमार्फत र अन्य प्रत्यर्थीहरूको हकमा आफैँ वा कानूनबमोजिमको वारेसमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रस्तुत निवेदन र यो आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथ राखी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा म्याद जारी गरी लिखित जवाफ पेश भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६५।९।२७ को आदेश ।

विपक्षी रतनकुमार खेतानले नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलीन प्रा.लि. सञ्चालनका लागि आफ्नो नाममा रहेको जग्गा र सोमा बनेको घर धितो बन्धक राखी विभिन्न मितिमा यस बैङ्कबाट कर्जा सुविधा लिएकोमा उक्त कारोबारको हकमा रकम चुक्ता गरी सके तापनि निजसँग सम्बन्धित महालक्ष्मी फर्चिनर प्रा.लि.समेतको तर्फबाट विपक्षी रतनकुमार खेतान जमानी बसी यस कार्यालयबाट ऋणी श्याम गोयन्कासँग सम्बन्धित तिरूपती बाजाली ट्रेडिङ कम्पनीले मिति २०४९।२।५ मा खोलेको भा.रू. १३,३२,१००।- को इन्डियन L.C. २७/४१७ को साँवा तथा व्याज रकम हालसम्म चुक्ता नगरेकोले उक्त रकम चुक्ता नगरे सम्मका लागि घर जग्गा फुकुवा नगरिएको हो । उक्त L.C. खोल्ने तीरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनी प्रा.लि. ले सो L.C. वापतको रकम नतिरे नबुझाएमा सोको पूर्ण जिम्मेवारी एवम् दायित्व स्वीकार

गर्ने शर्तमा विपक्षीले जमानी बसेको कुरा उक्त L.C. निवेदनमा “We undertake guarantee and take full risks and responsibilities in opening this credit” भन्ने प्रष्ट शर्त उल्लेख भएबाट पुष्टि हुन्छ । उक्त L.C. कारोबारबाट हुन आउने दायित्व विपक्षीले स्वीकारी सकेको अवस्थामा यस बैङ्कलाई तिर्नु बुझाउनुपर्ने रकम ऋणी तिरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनी प्रा.लि. का जमानीकर्ता विपक्षीले हालसम्म भुक्तानी नगरेकाले सो रकम असूलउपर नभएसम्म विपक्षीले सो दायित्वबाट छुटकारा पाउन नसक्ने व्यवस्था वाणिज्य बैङ्क ऐन एवम् बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐनमा भएकाले उक्त दायित्वबाट विपक्षीले उन्मुक्ति पाउन सक्दैनन् । अतः विपक्षीले आफ्नो दायित्व पूरा गरी नसकेको अवस्थामा निजलाई सो दायित्वबाट उन्मुक्ति दिने गरी यस कार्यालयको नाममा धितो सुरक्षणमा रहेको घर जग्गा फुकुवा हुन नसक्ने स्पष्ट हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी भएकाले खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क सञ्चालक समितिका अध्यक्ष कृष्णहरि बास्कोटा, ऐ बैङ्कका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत जनार्दन आर्चाय, ऐ. बैङ्क कर्जा असूली तथा पुनर्संरचना विभागको विभागीय प्रमुख भेषराज पन्थी, ऐ बैङ्क आन्तरिक लेखा परिक्षण विभागको विभागीय प्रमुख कविराज अधिकारी, ऐ. बैक विशालवजार मुख्य शाखा कार्यालय, काठमाडौंको प्रबन्धक विष्णुप्रसाद बैद्यबाट पेश भएको एकै व्यहोराको संयुक्त लिखित जवाफ ।

विपक्षीले व्यवसाय सञ्चालनका लागि राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कबाट कर्जा सुविधा लिई सुरक्षणवापत आफ्नो घर जग्गा यस कार्यालयमा रजिस्ट्रेसन पास गरी दिएकोमा कर्जा चुक्ता गरी सकेकोले धितो फुकुवा गरी दिनु भनी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कबाट कुनै पनि पत्र यस कार्यालयमा

प्राप्त हुन नआएकोले नियमानुसार फुकुवा गर्न नमिल्ने अवस्था विद्यमान हुँदा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन त्रुटिपूर्ण हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारको तर्फबाट ऐ.का प्रमुख मालपोत अधिकृत प्रेमबहादुर खापुङको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकले तिरूपती बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले खोलेको L.C. कारोबारमा आफूसमेत संलग्न रहेको महालक्ष्मी फर्निचर इन्डस्ट्रिजसमेतको तर्फबाट जमानत बसेको कुरा स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा बैङ्कलाई तिर्नुपर्ने रकम सम्बन्धित संस्थाले नतिरेमा जमानी बस्ने व्यक्तिबाट असूलउपर गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था भएकाले ऋण चुक्ता नभएसम्म जमानी बस्नेको धितो फुकुवा नगरेको कार्य प्रचलित कानून अनुकूल नै हुँदा आफ्नो कानूनी दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउनका लागि दिइएको रिट निवेदन त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको नेपाल राष्ट्र बैङ्कको तर्फबाट ऐका गर्भनर दीपेन्द्रबहादुर क्षेत्रीको लिखित जवाफ ।

बैङ्क तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६३ को दफा ५७ ले धितो रहेको जग्गा बैङ्कले कारवाही गरी असूल गरी लिन पाउनेसमेत व्यवस्था गरेको देखियो । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली ऐन, २०५८ को दफा २६ मा जमानत दिने व्यक्तिसमेत ऋणीको रूपमा रहने देखिन्छ । ऋणीबाट लिनुपर्ने रकम साँवा व्याज असूलउपर नभएमा जमानी बस्ने व्यक्ति ऋणीसमेत रहने र जमानी बसेको जवाफदेहिताबाट निवेदकले उन्मुक्ति पाउँछन् भन्न नसकिने हुँदा आफूले लिएको मिति २०५२।१२।१२ को कर्जा मिति २०६२।३।३० मा चुक्ता भएपनि श्याम गोयन्काको L.C. खोल्दा बसेको जमानीबाट सो L.C. को कारोबार चुक्ता नभएसम्म निवेदकले

राखेको जमानीको धितोको जग्गाबाट उन्मुक्ति पाउने भन्ने देखिएन । तसर्थ, उपरोक्त आधार प्रमाणबाट निवेदकका नाउँको धितो फुकुवाको लागि परमादेशको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।५।२४ को फैसला ।

हामी पुनरावेदकका नामको कि.नं. ४४८ र ४४९ को घरजग्गा नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलीन प्रा.लि. को नामबाट लिएको कर्जाको हकमा मात्र मिति २०५२।१२।१२ मा धितो जमानत दिएका हौं । उक्त प्रा.लि. को नामबाट लिएको सम्पूर्ण कर्जा रकम मिति २०६२।३।३० मा चुक्ता राफ साफ गरी सकेपछि पनि विवादको २७/४१७ को L.C. कर्जा रकम चुक्ता गर्न गरेको पत्राचारलाई आधार सहित इन्कार गरेका छौं । ऋणीसँगको लेना रकम ऋणीबाटै असूल गर्नुपर्छ, धितो नै नदिएको हाम्रो सम्पत्तिबाट असूल गर्छौं भन्नु बैङ्कको बलमिचाई हो । हाम्रो सम्पत्तिबाट असूल गर्नुपर्ने जस्तो भावना झल्कने किसिमले रिट खारेज गर्ने प्रयोजनार्थ फैसलामा तथ्य नै नबुझी आत्मपरक निर्णय गरिएको प्रष्ट हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । ऋणी तिरूपति बालाजीका सञ्चालक श्याम गोयन्काले खोलेको L.C. नं. २७/४१७ को कर्जाको हकमा भनेर तोकेरै घर जग्गा सुरक्षण लेखिदिएको अवस्थामा मात्र धितो रहेको घरजग्गाबाट असूल गरी लिन पाउने हुन्छ । सो २७/४१७ को L.C. कर्जाको हकमा सुरक्षणवापत भनी धितो नै लेखी नदिएको घर जग्गाबाट बैङ्कले कारवाही गरी असूल गरी लिन पाउँछ भनी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । स्वयम् ऋणीले उक्त L.C. नं. २७/४१७ को कर्जा तिर्नु बुझाउनु पर्ने दायित्व

रतनकुमार खेतानको होइन भनी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क मुख्य शाखासमक्ष सन् १०।०९।२००५ मा पत्र लेखेको तथ्य छ भने ऋणीकै २४ विगाहा जग्गा बैङ्ककै धितोमा रोक्का रहेको छ । सो सम्पत्तिबाट असूल गर्नेतर्फ बैङ्कको कुनै चासो छैन । धितो नै नदिएको घर जग्गा रोक्का गर्न, लिलाम गर्न, सकार गर्न, मिल्दैन भनी सम्मानित अदालतबाट *नेकाप* २०५७, अङ्क ३, पृष्ठ २४१, *नेकाप* २०६६, अङ्क १, पृष्ठ ६४ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको बर्खिलाप हुने गरी कि.नं. ४४८ र कि.नं. ४४९ को घरजग्गा विपक्षी बैङ्कबाट गरेको गैरकानूनी रोक्कालाई सर्भथन गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी हामी पुनरावेदकका नामको उल्लिखित घरजग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रतनकुमार खेतान र कीरण खेतानको एकै व्यहोराको संयुक्त पुनरावेदनपत्र ।

यसमा श्याम गोयन्काले खोलेको L.C. मा पुनरावेदक रतनकुमार खेतान जमानी बसेको देखिए पनि पुनरावेदकमध्येकी कीरण खेतान जमानी बसेको भन्न नसकेको अवस्थामा निजको नाउँको जेथा धितो फुकुवा नगरी राखेतर्फ मूल्याङ्कन नगरी निवेदन नै खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको निर्णय फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं.२०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।६।१४ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदकतर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने विद्वान कानून व्यवसायीको उपस्थिति नभएको

र प्रत्यर्थी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री बाबुराम खत्रीले विपक्षी रतनकुमार खेतान जमानी बसी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कबाट ऋणी श्याम गोयन्कासँग सम्बन्धित तिरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले मिति २०४९।२।५ मा कारोबार गरेको भा.रू. १३,३२,१००।-को इन्डियन L.C. २७/४१७ को रकम हालसम्म चुक्ता नगरेकोले रकम चुक्ता नगरेसम्मका लागि घरजग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने प्रष्ट छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ मा धितो रहेको जग्गा बैङ्कले कारवाही गरी असूल गरी लिन पाउने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । ऋणीबाट असूल गरी लिनुपर्ने रकम असूल नभएमा जमानी बस्ने व्यक्तिबाट असूल गर्न सकिने भनी सम्मानित अदालतबाट विष्णुप्रसाद उपाध्याय विरूद्ध राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क शाखा कार्यालय, सुर्खेतसमेत भएको परमादेश मुद्दामा सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट फैसला भई (नेकाप २०५९ पुस/माघ, निर्णय नं. ७१३८, पृष्ठ ६५९) मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको कानून सम्मत फैसला सदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्कको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री हेमराज अधिकारीले निवेदकले राष्ट्र बैङ्कलाई विपक्षी बनाई प्रस्तुत मुद्दा दायर गर्नुपर्ने औचित्य नै छैन । राष्ट्र बैङ्कको के कस्तो कार्यले विपक्षीको हक हनन् भएको भन्ने उल्लेख गर्न सक्नुभएको छैन । तिरूपती बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले खोलेको L.C. कारोबारमा जमानत बसेको अवस्थामा जमानी बस्ने व्यक्तिबाट ऋण असूल गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था भएकोले ऋण

असूली नभएसम्म जमानीको धितो फुकुवा हुन नसक्ने हुँदा निवेदन मागबमोजिम जग्गा फुकुवा नहुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला कानूनसम्मत हुँदा उक्त फैसला सदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गर्दा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ छैन, पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकहरू रतनकुमार खेतान र कीरण खेतानले निवेदनमा हामीहरू संयुक्त सञ्चालक भएको नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन प्रा.लि. को लागि राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क मुख्य शाखा कार्यालयबाट कर्जा लिँदा सुरक्षण वापत हामी सञ्चालकको नाम दर्ताको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. १क को कि.नं. ४४८ को क्षेत्रफल ज.रो. ०-१०-३-० र ऐ. कि.नं. ४४९ ले क्षेत्रफल ज.रो. ०-७-०-० जग्गा तथा सो जग्गामा बनेको घरहरूसमेत मिति २०५२।१२।१२ मा बैङ्कको नाममा धितो बन्धक लेखी दिई बैङ्कलाई तीर्नु बुझाउनुपर्ने सम्पूर्ण कर्जा मिति २०६२।३।३० मा चुक्ता गरी सकेका छौं । सो बाहेक उक्त जग्गा कहिँ कतै धितो दिएका छैनौं । बैङ्कले ऋणी श्याम गोयन्कासँग सम्बन्धित तिरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले मिति २०४९।२।५ मा खोलेको भा.रू.१३,३२,१००।- को इन्डियन Letter of credit नं. २७/४१७ को रकम वापतसमेत हाम्रो नामको कि.नं. ४४८ र ४४९ को जग्गा रोक्का राखेको हुँदा बैङ्कको उक्त कार्य कानून प्रतिकूल भएकोले उक्त जग्गा रोक्का फुकुवाको लागि विपक्षीका नाममा परमादेशयुक्त निषेधाज्ञाको

आदेश जारी गरी पाउँ भनी माग गरेको पाइन्छ ।

३. विपक्षीहरूले लिखित जवाफमा नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन प्रा.लि. का नाममा लिइएको कर्जा चुक्ता गरे तापनि महालक्ष्मी फर्निचर प्रा.लि. समेतको तर्फबाट रतनकुमार खेतान जमानी बसी यस शाखाबाट कर्जा कारोबार गर्ने ऋणी श्याम गोयन्कासँग सम्बन्धित तिरूपती बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले मिति २०४९।२।५ मा खोलेको भा.रू.१३,३२,१००।- को इन्डियन Letter of credit नं. २७।४१७ को रकम चुक्ता नगरेकोले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ बमोजिम जमानीकर्ताबाट लेना रकम असूल गर्न सकिने भई दावीको घर जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने हुँदा निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

४. प्रस्तुत विवादमा पुनरावेदक निवेदकहरू रतनकुमार खेतान र कीरण खेतान सञ्चालक भएको नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन प्रा. लि.का नामबाट राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क मुख्य शाखा कार्यालयबाट कर्जा कारोबार गरी निज रतनकुमार खेतान र कीरण खेतानका नाम दर्ताको कि.नं. ४४८ र ४४९ को जग्गा तथा सोमा बनेको घर मिति २०५२।१२।१२ मा मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारबाट धितो बन्धत पारित गरिदिएको र उक्त कर्जा मिति २०६२।३।३० सम्ममा चुक्ता गरेको तथ्यमा निवेदक र विपक्षी बैङ्क दुबैतर्फ विवाद रहेको देखिन्छ । निवेदकपक्षले उक्त ऋण चुक्ता गरी सकेपछि सो ऋणवापतको धितोमा रहेका कि.नं. ४४८ र ४४९ का जग्गा तथा घर रोक्का फुकुवा हुनुपर्ने दावी लिएको पाइन्छ । विपक्षीले नेपाल टेन्ट एन्ड टारपोलिन प्रा.लि.को ऋण चुक्ता भए पनि रतनकुमार खेतानको

जमानतमा श्याम गोयन्कासँग सम्बन्धित तिरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनीले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क मार्फत खोलेको Letter of credit रकमको साँवा व्याज चुक्ता नभएको हुँदा उक्त जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी जिकीर लिएको पाइयो । मिसिल संलग्न तिरूपति बालाजी ट्रेडिङ कम्पनी लि. तर्फबाट श्याम गोयन्काले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क मार्फत कारोबार गरेको २७/४१७ को L.C. निवेदनमा महालक्ष्मी फर्निचर इन्डस्ट्रिज प्रा.लि.का तर्फबाट रतनकुमार खेतानले “We undertake guarantee and take full risks and responsibilities in opening this credit” भनी हस्ताक्षर गरेको देखिन्छ । यसरी श्याम गोयन्काले कारोबार गरेको L.C. मा पुनरावेदक रतन कुमार खेतान जमानी बसेको देखिए पनि पुनरावेदकमध्येकी कीरण खेतान जमानी बसेको भन्ने देखिन्छ ।

५. प्रत्यर्थी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कतर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीले बहसको क्रममा श्याम गोयन्काले कारोबार गरेको L.C. मा रतनकुमार खेतान जमानी बसेको कारण निजको श्रीमती कीरण खेतानको नामको जग्गा तथा घरसमेत ऋण असूलीको प्रयोजनका लागि रोक्का गर्न मिल्ने भनी बहस गरेतर्फ विचार गर्दा एकाघर सगोलका मुख्य व्यक्तिले आफ्नो घर व्यवहार सञ्चालनको लागि लिएको ऋणमा सगोलका अन्य अंशियारको समेत दायित्व हुने भए पनि आफ्नै घर व्यवहार बाहेक अन्य व्यक्ति वा अर्को व्यक्तिको संस्था वा कम्पनीको कारोबारको लागि परिवारको कुनै सदस्यले व्यक्तिगतरूपमा गरिदिएको जमानतमा त्यस्तो जमानत गरिदिने व्यक्तिको परिवारका सदस्यसमेतमा जमानतको दायित्व वहन गराउन नमिल्ने हुन्छ । परिवारका

सदस्य बाहेक अर्को व्यक्ति वा त्यस्तो अर्को व्यक्तिका नामको संस्थाले लिएको ऋणमा कुनै व्यक्तिले परिवारका सदस्यको मन्जूरीबिना व्यक्तिगतरूपमा जमानत दिएमा सो जमानत दिने व्यक्ति व्यक्तिगतरूपमा मात्र जवाफदेही हुन्छ । त्यस्तो ऋण नलिने नखाने अवस्थाका जमानी दिनेको व्यक्तिको परिवारका सदस्यमा जमानतको दायित्व वहन गराउनु न्यायपूर्ण नहुने हुँदा विद्वान कानून व्यवसायीको बहससँग सहमत हुन सकिएन ।

६. रतनकुमार खेतान जमानत बसी हस्ताक्षर गरेको L.C. मा निजको श्रीमती कीरण खेतानको कुनै दायित्व नरहेको अवस्थामा कीरण खेतानसमेतले आफ्नो कम्पनीको हकमा लिएको कर्जा चुक्ता भइसकेपछि कीरण खेतानको नाममा रहेको जग्गा तथा घर फुकुवा नगरी यथावत् रोक्का राख्ने कार्य कानूनसङ्गत हुन सक्दैन । ऋणको प्रथम दायित्व सम्बन्धित ऋणी हुने र तत्पश्चात जमानी दिने व्यक्तिमा हुन्छ सो बाहेक ऋणको साँवा व्याज असूल नभएको भन्ने अर्थ गरी जमानत नदिने अन्य व्यक्तिको जग्गा तथा घर रोक्का राखी रहनु कानूनप्रतिकूल हुने हुन्छ । पुनरावेदकहरूको नामको मिसिल संलग्न जग्गा धनी प्रमाण पूर्जाको प्रतिलिपि हेर्दा रोक्का रहेको कि.नं. ४४९ को जग्गा रतनकुमार खेतान र कीरण खेतानको संयुक्त नाममा रहेको देखिन्छ भने कि.नं. ४४८ को जग्गा पुनरावेदक रतनकुमार खेतानको एकलौटी नाममा रहेको देखिन्छ । उक्त कि.नं. ४४९ को जग्गा पुनरावेदक कीरण खेतानको समेत भएकोमा निजको हकसम्मको जग्गा तथा घर रोक्का फुकुवा गरिदिनुपर्नेमा रोक्का फुकुवा नहुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको देखिएन ।

७. तसर्थ माथि विवेचना गरिएबमोजिम

ऋणी श्याम गोयन्काको लागि रतनकुमार खेतानले जमानी बसेको आधारमा निजको श्रीमती कीरण खेतानको नामको सम्पत्ति रोक्का राख्ने कार्य कानूनप्रतिकूल हुँदा रतनकुमार खेतान र कीरण खेतानको संयुक्त नाममा रहेको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका साविक वडा नं. १क को कि. नं. ४४९ को क्षेत्रफल ज.रो. ०-७-०-० जग्गा एवम् सो जग्गामा निर्मित घरमा कीरण खेतानको आधा हक हुँदा कीरण खेतानको हकसम्मको उक्त आधा घर एवम् जग्गा फुकुवा गर्नुपर्नेमा फुकुवा नगरी रिट खारेज हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला सो हदसम्म उल्टी भई कीरण खेतानका नामको हकसम्मको उक्त कि.नं. ४४९ को क्षेत्रफल ज.रो.०-७-०-० मध्ये आधा जग्गा एवम् सो जग्गामा निर्मित घर फुकुवा गरी दिनु भनी विपक्षी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला उल्टी भई रतनकुमार खेतान र कीरण खेतानको संयुक्त नाममा रहेको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, साविक वडा नं. १क कि.नं. ४४९ को क्षेत्रफल ज.रो. ०-७-०-० जग्गा तथा घरमध्ये कीरण खेतानको आधा हकसम्म फुकुवा हुने भनी विपक्षी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कका नाममा परमादेश जारी हुने ठहर भएकाले उक्त कि.नं. ४४९ को क्षेत्रफल ज.रो. ०-७-०-० मध्ये कीरण खेतानको आधा हकसम्म जग्गा एवम् सो जग्गामा निर्मित घर फुकुवा गरी दिनु भनी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, मुख्य शाखा कार्यालय, काठमाडौंमा लेखी पठाउनु -----१

प्रस्तुत मुद्दाको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी
मिसिल नियमानुसार बुझाईदिनु ----- १

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. प्रकाश वस्ती

इति संवत् २०७० साल फागुन ११ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : शिवप्रसाद खनाल

■ जाहेरवाला र स्वयम् पीडितले वारदातका
विषयमा नै विरोधाभाष कुरा उल्लेख गर्नु
र पीडितको शारीरिक परीक्षणसमेतबाट
कुटपीट गरेको कुनै चिह्न नपाइनुबाट
वारदात नै स्थापित हुन सक्ने अवस्था
छैन । वारदात स्थापित हुने त्यस्तो
विश्वासप्रद प्रमाणसमेत वादी पक्षबाट
गुजार्न सकेको पाइँदैन । वारदात
नै स्थापित हुन नआएको अवस्थामा
जाहेरवाला तथा पीडित भनिएकी
मीनाकुमारीले शङ्कास्पद किसिमले
व्यक्त गरेका कुरालाई अदालतले
प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

निर्णय नं. ११३४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।३।१।१
०६७-CR-०४६२

मुद्दा : कुटपीटबाट गर्भपतन ।

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला सप्तरी, हर्दिया गाउँ
विकास समिति वडा नं. ४ बस्ने विन्दीलाल
चौधरीको जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला सप्तरी, गाउँ विकास
समिति हर्दिया वडा नं. ४ बस्ने कलावती
चौधरीसमेत

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : उपन्यायाधिवक्ता
श्री पुष्कर सापकोटा

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

■ मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको
२८ नं. ।

सुरू तहमा फैसला गर्ने :-

मा.जि.न्या.श्री टेकराज नेपाल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री शम्भुबहादुर खड्का

मा.न्या.श्री कुमार चुडाल

फैसला

न्या.तर्कराज भट्ट : न्याय प्रशासन ऐन,
२०४८ को दफा ९ बमोजिम वादी नेपाल
सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परी पेश हुन
आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यस

प्रकार रहेको छ :-

मिति २०६२।५।४ गते मेरो पोखरीको डीलमा प्रतिवादीमध्येकी कलावती चौधरीले घाँस काटिरहेकी मेरी गर्भवती श्रीमतीले देखी घाँस काट्न मनाही गर्दा निज कलावती चौधरी आवेशमा आई मेरी श्रीमतीलाई लछार पछार गर्दा सोही स्थान नजिकै धान काटिरहेका अन्य प्रतिवादीहरूसमेत आई लछार पछार कुटपीट गरी मेरी श्रीमतीको पेटमा भएको ६ महिनाको गर्भपतन गराएको हुँदा प्रतिवादी कलावती चौधरी, प्रतिवादी ममता चौधरी, प्रतिवादी रामकुमार चौधरी, प्रतिवादी कानन चौधरी र प्रतिवादी रूकमणि चौधरीसमेतलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित मीनाकुमारी चौधरीका श्रीमान् विन्दीलाल चौधरीको जाहेरी दरखास्त ।

म मेरो पोखरीमा नुहाउन भनी गएकोमा सोही पोखरीको डीलमा प्रतिवादी कलावती चौधरीले घाँस काट्दै गरेको देखी घाँस काट्न मनाही गर्दा निज कलावती चौधरीले वादविवाद गरी लछार पछार गरी सोही पोखरी नजिकै धान काटिरहेका अन्य विपक्षीहरूसमेत उक्त स्थानमा आई मलाई कुटपीट गरी प्रतिवादीमध्येका रामकुमार चौधरीले मेरो पेटमा लात्तीले हानी थिचेकोले मेरो ६ महिनाको गर्भको बच्चाको मृत्यु भएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएकी मीनाकुमारी चौधरीको कागज ।

जिल्ला ससरी, गाउँ विकास समिति हर्दिया वडा नं. ४ स्थित विन्दीलाल चौधरीको माछा पोखरी दालवाली लगाएको स्थानमा प्रतिवादी कलावती चौधरीसमेतका प्रतिवादीहरूले मीनाकुमारी चौधरीलाई कुटपीट लछार पछार गरी निजको गर्भमा रहेको ६ महिनाको गर्भको बच्चाको मृत्यु हुन गएको भनिएको घटनास्थलको

चारकिल्ला विवरण ।

मिति २०६२।५।४ गते पोखरीमा मीनाकुमारी चौधरी नुहाउन भनी गएकोमा सो स्थानमा प्रतिवादी कलावती चौधरीले घाँस काटिरहेको देखी निज मीनाकुमारीले घाँस काट्न मनाही गर्दा वादविवाद भै लछार पछार हुँदा नजिकै धान काटिरहेका रामकुमार चौधरीसमेतका अन्य प्रतिवादीसमेत आई निज मीनाकुमारी चौधरीलाई कुटपीट लछार पछार गरी निजको गर्भमा रहेको ६ महिनाको बच्चाको मृत्यु भएकोमा विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका वविताकुमारीको कागज ।

मीनाकुमारी चौधरीको गर्भबाट निकालिएको बच्चाको हात खुट्टा आकृति मात्र देखिएको जातक बच्चामा कुनै चोट पटक नदेखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको बच्चाको लास प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०६२।५।४ गते जाहेरवालाकी श्रीमती मीनाकुमारी चौधरी आफ्नो पोखरीको डीलमा घाँस काट्न भनी गएकोमा उक्त पोखरीको डीलमा प्रतिवादी कलावती चौधरीले घाँस काटिरहेको देखी मीनाकुमारी चौधरीले किन हाम्रो पोखरीको डीलमा घाँस काटेको भन्दा विवाद भई लछार पछार हुँदा सोही पोखरी नजिकै धान काटिरहेका अन्य प्रतिवादीहरू रामकुमार चौधरी, ममता चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीसमेत उक्त घटनास्थलमा आई गर्भवती मीनाकुमारी चौधरीलाई शरीरको विभिन्न भागमा कुटपीट तथा लछार पछार गरी निज मीनाकुमारी चौधरीको पेटमा भएको ६ महिनाको गर्भको बच्चाको मृत्यु हुन गएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएकी दुर्गी चौधरी र संजयकुमार चौधरीको अलग अलग कागज ।

मिति २०६२।५।४ गते आफ्नो

पोखरीमा नुहाउन भनी गएको मीनाकुमारी चौधरीलाई सोही पोखरीको डीलमा घाँस काटिरहेकी कलावती चौधरीले लछार पछार गरी वादविवाद भएकोमा सोही घटनास्थल नजिकै भएका निज कलावती चौधरीकी छोरी ममता चौधरी, रामकुमार चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीसमेतका मानिसहरू आई निज मीनाकुमारी चौधरीको शरीरको विभिन्न भागमा कुटपीट लछार पछार गरी निजको गर्भमा रहेको ६ महिनाको बच्चाको पेट मै मृत्यु हुन गएको वारदातमा संलग्न प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम होस् भन्नेसमेत व्यहोराको एकै मिलानको घटनास्थल वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल मुचुल्का, पीडित मीनाकुमारी चौधरीको कागज, बुझिएका व्यक्तिहरूको कागज, स्वास्थ्य परीक्षण रिपोर्टसमेतका सबूद प्रमाणका आधारमा मीनाकुमारीको गर्भपतन भएको तथ्य पुष्टि हुन आएकोले प्रतिवादी कलावती चौधरी, ममता चौधरी, रामकुमार चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको २८ नं. को कसूरमा सोही महलको २८ नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ र फरार रहेका सबै प्रतिवादीहरूलाई अदालतबाट म्याद जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग दावी ।

जाहेरवालाकी श्रीमती मीनाकुमारी चौधरीको गर्भको बच्चा हामीले कुटपीट गरेको कारणले गर्भपतन भएको होइन । उनलाई बच्चा झर्ने रोग लागेको छ । अभियोग दावी अनुसारको कसूर नगरेकोले सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत प्रतिवादी कलावती र कानन चौधरीको एकै मिलानको अदालतमा गरेको बयान ।

वारदात मिति समयमा म वारदात स्थलमा नभै अन्यत्र थिएँ । वारदातमा मेरो संलग्नता

छैन । अभियोग दावी अनुसारको कसूर नगरेकोले सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकुमार चौधरीले अदालतमा गरेको बयान ।

हामीले कुटपीट गरी मीनाकुमारी चौधरीको गर्भपतन भएको होइन । जमीनको रिसइविले हामीलाई फसाउन मुद्दा दिएको हो । अभियोग दावी अनुसार सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको रूकमणि चौधरीले अदालतमा गरेको बयान ।

२०६० साल देखि नै म लहानमा बस्छु । हामीले मीनाकुमारी चौधरीलाई कुटपीट गरेको होइन । निजको गर्भमा रहेको बच्चाको मृत्यु भएको छैन । निजको पहिलेदेखि नै गर्भ तुहिने रोग थियो । अभियोग दावी अनुसार कुनै कसूर नगरेकोले सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको ममता चौधरीले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रहरीमा कागज गर्ने बबिताकुमारी चौधरी, दुर्गादेवी चौधरी, पीडित मीनाकुमारी चौधरी र जाहेरवाला विन्दीलाल चौधरीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी कलावती चौधरी, प्रतिवादी कानन चौधरीसमेतका साक्षी सिरपति लाल चौधरी र पाँचु चौधरी, प्रतिवादी ममता चौधरीका साक्षी सुरेश कुमार चौधरी, प्रतिवादी रूकमणि चौधरीका साक्षी महेन्द्रप्रसाद चौधरी र प्रतिवादी रामकुमार चौधरीका साक्षी सन्तोषकुमार चौधरीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीमध्येका रामकुमार चौधरीले पीडित मीनाकुमारीको पेटमा लात्तीले तथा अन्य प्रतिवादीहरूले हात मुक्काले हानेको कुटाईबाट मीनाकुमारी चौधरीको गर्भपतन भएको पुष्टि भएको हुँदा प्रतिवादीमध्येका रामकुमार चौधरी, कलावती

चौधरी, ममता चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीले आरोपित कसूर गरेको ठहरेकोले प्रतिवादी रामकुमार चौधरीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको २८ नं. ले कैद महिना तीन र अन्य प्रतिवादीहरू कलावती चौधरी, ममता चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको २८ नं. ले जनही एक महिनाका दरले कैद सजाय हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।१० को फैसला ।

गर्भपतन हुनुको मुख्य कारण शङ्कास्पद छ । परिवारसँगको पूर्व रिसइबि जग्गा विवाद आदि कुराहरूबाट झूठा उजूरी दिई आफन्तहरूबाट बकपत्र गराइएको छ । वी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको परीक्षणको विश्लेषण गरिएको छैन । पीडितको शरीरमा कुनै किसिमको घाउ चोट देखिएको छैन । चिकित्सकले समेत गर्भपतनको मुख्य कारण किटानी साथ दिन सकेका छैनन् । बिना प्रमाण दोषी ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू कलावती चौधरी, ममता चौधरी, रामकुमार चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीको पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा परेको संयुक्त पुनरावेदनपत्र ।

यसमा No definite opinion can be made for the cause of IUFD. There was no signs of external injury over the body of Mrs. Meena Kumari Chaudhary at the time of admission. भनी डाक्टरले रिपोर्ट दिएको, जाहेरी दरखास्तमा र पीडितले मौकामा कागज गर्दा घटनास्थल फरक फरक रहेको देखिएको साथै चश्मदिद् गवाहसमेत नभएको अवस्थामा सुरुबाट प्रतिवादीहरूलाई

सजाय हुने ठहरी भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि विपक्षी झिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६६।८।२४ को आदेश ।

समूहले गरेको भनेको कुटपीटमा केही चोट चिह्न देखिनुपर्नेमा चिकित्सकको परीक्षण प्रतिवेदनबाट केही नदेखिएको हुँदा प्रतिवादीहरूले कसूर गरेको भन्ने ठोस सबूद प्रमाणको अभाव हुँदा प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर गरेको ठहर गरी सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१।१० मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६६।१०।१३ को फैसला ।

पीडित मीनाकुमारी चौधरीले मौकामा गरेको कागजलाई समर्थन गरी अदालतमा समेत बकपत्र गरेकी छिन् । गर्भिणी महिलालाई अस्वभाविकरूपले पेटमा दखल पुग्ने गरी लछार पछार गर्ने क्रममा पीडित पोखरीको डीलबाट तल खस्न पुगी बाहिरी चोट नदेखिए पनि सोही पीडाबाट गर्भपतन हुन पुगेको छ । बकपत्र गर्ने क्रममा विषयको श्रृङ्खलामा सामान्य फरक पर्न सक्दछ तर घटना व्यहोराको उल्लेख सामान्य फरक पर्दैन वारदात नै नभएको भनी निष्कर्षमा पुग्नु उचित होइन । अतः प्रतिवादीहरूको कुटपीटको कारणबाट मीनाकुमारीको गर्भपतन भएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाइ दिएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको

पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले प्रस्तुत गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला मिलेको छ छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा प्रतिवादी कलावती चौधरी, ममताकुमारी चौधरी, रामकुमार चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीले गर्भवती मीनाकुमारी चौधरीलाई कुटपीट तथा लछार पछार गरेको र सोही कारणबाट मीनाकुमारी चौधरीको गर्भपतन भएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको २८ नं. को कसूरमा सोही महलको २८ नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग माग दावी भएकोमा अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय हुने ठहर गरेको सुरू सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी प्रमाणको अभावमा प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको पाइयो ।

२. गर्भिणी महिलालाई अस्वभाविकरूपले पेटमा दखल पुग्ने गरी लछार पछार गर्ने क्रममा पीडित पोखरीको डीलबाट तल खस्न पुगी बाहिरी चोट नदेखिए पनि सोही पीडाबाट गर्भपतन हुन पुगेको र बकपत्र गर्ने क्रममा घटना व्यहोराको विषयको श्रृङ्खलामा सामान्य फरक परे पनि वारदात नै नभएको भन्न नमिल्ने भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर रहेको छ ।

३. अभियोग दावी एवम् पुनरावेदन जिकीरबमोजिम प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर

गरेका हुन् होइनन् भन्नेतर्फ विचार गर्दा मीनाकुमारी गर्भवती भएको र निजको गर्भपतन भएको कुरामा विवाद भएन तर निज मीनाकुमारीको गर्भपतन यिनै प्रतिवादीहरूको कुटपीटको कारणबाट भएको हो होइन भन्ने नै प्रस्तुत विवादमा निरोपण गरिनुपर्ने प्रश्न रहेको छ ।

४. मीनाकुमारीको हकभोगभिन्नको पोखरीको डीलमा प्रतिवादी कलावती चौधरीले मिति २०६२।५।४ का दिन घाँस काटेको विषयमा सोही स्थानमा मीनाकुमारी चौधरी र कलावती चौधरीबीच विवाद हुँदा अन्य प्रतिवादीहरू रामकुमार चौधरी, ममता चौधरी, कानन चौधरी र रूकमणि चौधरीसमेत आई सबै प्रतिवादीहरूले लात मुक्काले कुटपीट लछार पछारसमेत गरेको कारणबाट मीनाकुमारी चौधरीको पेटमा भएको ६ महिनाको गर्भको बच्चाको मृत्यु हुन गएको भन्ने जाहेरी र अभियोग छ । तर उक्त आरोपित कसूरमा प्रतिवादीहरू अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा समेत इन्कार रही बयान गरेको अवस्था छ ।

५. मीनाकुमारीको शरीरको परीक्षण प्रतिवेदनमा No definite opinion can be made for the cause of IUFD. There was no signs of external injury over the body of Mrs. Meena kumari Chaudhary at the time of Admission. भन्ने उल्लेख छ । पाँच जना व्यक्तिहरूले एउटा व्यक्तिउपर सामूहिक आक्रमण गरी कुटपीट गरेको भए पीडित भनिएकी मीनाकुमारीको शरीरको कुनै न कुनै भागमा त्यसरी कुटपीट गरिएको चोटको चिह्न देखिनुपर्दथ्यो, तर शरीरको बाहिरी भागमा कुनै पनि कुटपीटका चोटका चिह्न नभएको भन्ने तथ्यको पुष्टि परीक्षण प्रतिवेदनले गरेको छ । यसरी विशेषज्ञले परीक्षण गरी प्रस्तुत गरेको रायको आधिकारिताका सम्बन्धमा प्रश्न

उठाउनु पर्ने कुनै कारण छैन ।

६. जहाँसम्म तथ्यको उल्लेखमा सामान्य फरक परे पनि त्यसले वारदात स्थापित गर्नमा कुनै तात्त्विक असर पार्न सक्दैन भन्ने पुनरावेदन जिकीर रहेतर्फ विचार गर्दा वारदातको जानकारी पाएका, देखेका वा स्वयम् पीडित भएका भनिएका व्यक्तिहरूले अनुसन्धानको क्रममा र अदालतमा उक्त कुरा व्यक्त गर्दा वारदातको चित्रणमा सिलसिला वा क्रम नमिलेको त्यति कारणले मात्र इन्साफमा तात्त्विक असर पार्दैन तर ती व्यक्तिहरूले व्यक्त गरेको कुरामा नै विरोधाभाष छ भने त्यस्तो विरोधाभाषरूपले व्यक्त गरिएको कुरालाई आधार बनाई निर्दोषीलाई दोषी साबित गर्ने आधार हुन सक्दैन । पीडितका पति जाहेरवालाले घटनाका सम्बन्धमा दिएको जाहेरीमा श्रीमतीलाई कुटपीट गरी घाइते बनाएको भन्ने सुनी घटनास्थलमा जाँदा सख्त घाइते अवस्थामा छाडेको अवस्थामा फेला पारेको भनी उल्लेख गरेका छन् भने अदालतमा गरेको बकपत्रमा घटना आफ्नै आँखाले देखेको भनी उल्लेख गरेका छन् । यसरी जाहेरी दरखास्तमा सुनेको र अदालतमा गरेको बकपत्रमा देखेको भनी परस्पर विरोधाभाष कुरा गरेका छन् । सख्त घाइते अवस्थामा वारदातस्थलमा श्रीमतीलाई फेला पारेको भन्नु तर निज पीडितको शरीरमा कुटपीटका कुनै लक्षण नदेखिनुबाट जाहेरवालाका भनाई नै शङ्कास्पद छन् । यसरी जाहेरवाला र स्वयम् पीडितले वारदातका विषयमा नै विरोधाभाष कुरा उल्लेख गर्नु र पीडितको शारीरिक परीक्षणसमेतबाट कुटपीट गरेको कुनै चिह्न नपाइनुबाट वारदात नै स्थापित हुन सक्ने अवस्था छैन । वारदात स्थापित हुने त्यस्तो विश्वासप्रद प्रमाणसमेत वादी पक्षबाट गुजार्न सकेको पाइँदैन । वारदात नै स्थापित हुन नआएको अवस्थामा जाहेरवाला

तथा पीडित भनिएकी मीनाकुमारीले शङ्कास्पद किसिमले व्यक्त गरेका कुरालाई अदालतले प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने देखिएन । त्यसकारण यी प्रतिवादीको कार्यबाट मीनाकुमारी चौधरीको गर्भपतन भएको तथ्य स्थापित नभएको हुँदा प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई बेमनासिब भन्न मिलेन ।

७. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट जाहेरवाला र पीडितको भनाइ विरोधाभाषपूर्ण रहेको, समूहले गरेको भनेको कुटपीटमा कुटपीटका कुनै चोट चिह्न नदेखिएको हुँदा प्रतिवादीहरूले कुटपीट गरी मीनाकुमारी चौधरीको गर्भपतन गराएको भन्ने वारदात नै स्थापित हुन नआएबाट प्रतिवादीहरूले आरोपित कसूर गरेको ठहर गरेको सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६४।९।१० को फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६६।१०।१३ को फैसला मिलेको देखिदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०७० साल असार ९ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं. ११३५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
आदेश मिति : २०७०।१०।१२।१
०७०-WO-०२११

विषय :- उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : जिल्ला रूपन्देही, बुटवल नगरपालिका
वडा नं. ५ दरबारलाइन बस्ने शोभालक्ष्मी
थान्जुसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला रूपन्देही, बुटवल नगरपालिका
वडा नं. ५ गोलपार्क बस्ने पशुपतिप्रसाद
बस्यालसमेत

- कुनै कार्यका लागि सम्बन्धित पक्षलाई
तोकिएको दिनमा सम्बन्धित पक्ष सम्बन्धित
ठाउँमा उपस्थित हुँदैन वा उपस्थित भएर
पनि मुचुल्कामा सहीछाप गर्न इन्कार
गरेको कारणले माल प्रक्रियागत लुटि
नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो कार्य गैर
नहुने ।
- विवादमा प्रतिवादी बाहेक उनाऊ व्यक्ति
रहेको नदेखिएको र मुद्दाका सम्बन्धित
पक्षहरूले अदालतबाट तोकिएको पाएको
डोरको तारिख लिएको अवस्थामा सूचना
नै नपाएको भन्ने अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता
डेकेन्द्रप्रसाद सुवेदी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता
श्यामप्रसाद खरेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को
नियम ७९
- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको
४३ र ६१ नं.

आदेश

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा
३२ तथा १०७ (२) बमोजिम निवेदन पर्न
आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र
आदेश यस प्रकार छ :

प्रत्यर्थीमध्ये पशुपतिप्रसाद बस्याल वादी र
हामी निवेदकहरू प्रतिवादी भई चलेको घर दिवाल
भत्काई जग्गा खाली गराई पाउँ भन्ने मुद्दामा मिति
२०६०।३।२३ मा भएको नक्सा मुचुल्काको
न.नं. १० खाली जग्गा, न.नं. ११ ईँटा सिमेन्ट
जोडाइको पर्खाल, न.नं. १२ ईँटा चागेको अस्थायी
पर्खाल, न.नं. १३ काठको खम्बा टिनको छाना
भएको टहरा, न. नं. १४ खाली जग्गा प्रतिवादीको
कि.नं. १३० भित्रको नभई वादीको कि.नं. १२९
भित्रको भएकोले खिचोला मेटाई चलन चलाई
दिने भनी रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको
मिति २०६०।६।७ को फैसला सदर गर्ने गरी
मिति २०६३।१।३१ मा पुनरावेदन अदालत,
बुटवलबाट तथा मिति २०६७।२।९ मा सर्वोच्च
अदालतबाट फैसला भई उक्त फैसलाहरू अन्तिम
रहेका छन् । हाल फैसला कार्यान्वयनको काम
कारवाही रूपन्देही जिल्ला अदालतमा विचाराधीन

अवस्थामा रहेको छ । फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा रूपन्देही जिल्ला अदालतको तहसील शाखाबाट मिति २०६९।१२।२४ मा बेरीतपूर्वक डोर मुचुल्का तयार गरी सोही अनुसार ऐ.२८ गते तहसीलदारबाट आदेश भएको छ । उक्त आदेश सहितको डोर मुचुल्का बदर गरी पाउन रूपन्देही जिल्ला अदालतसमक्ष मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ६१ नं. बमोजिम निवेदन गरेकोमा रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।३।२९ मा तथा पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०७०।५।१३ मा डोर तथा चलन मुचुल्कालाई सदर गरी आदेश भएको छ । फैसला कार्यान्वयन र सोलाई सदर गरेको आदेशबाट फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्यविधिको प्रत्यक्ष त्रुटि भएको र उक्त आदेशले हामी निवेदकहरूलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १२(२), १२(३)(ड), १३(१), १३(२) र धारा १९ द्वारा प्रत्याभूत गरेको मौलिक हकमा समेत प्रतिकूल असर गरेको र उक्त आदेश बदर गराउने अन्य कुनै वैकल्पिक उपचारसमेत नभएकोले उक्त आदेश बदर गरी पाउँन यो निवेदन गरेका छौं ।

रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट डोर मुचुल्का हुँदा “न.नं.११ को इँटा सिमेन्टको जोडाइ भएको पर्खाल फिल्डमा भत्काई खाली रहेको, न.नं.१२ इँटाको चागेको अस्थाई पर्खाल भत्काई हाल खाली रहेको, न.नं.१३ काठको खम्बा टिनको छानो भएको टहरा हाल हटाई उत्तरतर्फ एउटा खाँबो मात्र रहेको अन्य नम्बरहरू खाली रहेको किल्ला गाडी वादीले चलन बुझी लिएको तर प्रतिवादी र वारिसहरू डोरमा उपस्थित नभएको” भन्ने वाक्यांशको प्रयोग भएको छ । निवेदक प्रतिवादी तथा वारिसको हैसियतले हामी स्वयम् डोरमा उपस्थित भए पनि नभए पनि कुनै अर्थ

लाग्ने होइन । चलनतर्फको फैसला कार्यान्वयन गर्दा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ को प्रक्रिया पुर्याउनुपर्दछ । तर उक्त मितिमा तयार गरिएको डोर मुचुल्काको व्यहोरामा न.नं.११ मा उल्लेख भएको भनिएको पर्खाल, न.नं.१२ मा उल्लेख भएको भनिएको इँटाको चागेको अस्थाई पर्खाल, न.नं.१३ मा उल्लेख भएको भनिएको काठको खम्बा टिनको छानो भएको भनिएको टहरा विवादको निराकरण नहुन्जेल यथास्थितिमा नै रहेको थियो । तर उक्त संरचना भएको स्थानमा चलन चलाई पाउने विषयमा अदालतबाट उक्त नियमावलीको नियम ७९ मा उल्लेख गरिएको कार्यविधिसम्म पनि नअपनाई हटाइएको छ । डोरको व्यहोरामा पक्ष विपक्षलाई मिति २०६९।१२।२४ गतेको डोरको तारिख तोकिएकोमा प्रतिवादी निवेदकका वारिसहरू उक्त तोकिएको डोरमा उपस्थित नभएको भन्ने उल्लेख भएको रहेछ । उक्त कार्यको सम्बन्धमा हामीहरू तथा हामीहरूका वारिसको उपस्थिति हुनु र नहुनुमा कुनै अर्थ लाग्ने होइन । कानूनले तोकिएको कार्यविधिगत प्रक्रियाको अक्षरशः पालना हुनुपर्ने हो सो हुन नसकेको कारणबाट चलन चलाएको कार्य गैरकानूनी रहेको छ ।

रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट तयार भएको न.नं.१५ मा समेटिएको घरको दिवालमा वादीको दावी नपुग्ने ठहर गरी फैसला भएको अवस्था हो । तर उक्त मितिमा तयार गरेको भनिएको डोर मुचुल्कामा कहीं केही उल्लेखसमेत नगरी उक्त न.नं.१५ मा समेटी हामीहरूको हक भोगमा रहेको घरको वाल पर्खाल भत्काई डोर मुचुल्का तयार पारिएको छ । पशुपति प्रसाद बस्यालको कि.नं.१२९ को जग्गा पूर्व सिद्धार्थ राजमार्ग पश्चिम कि.नं.१३१ को जग्गा रहेकोमा

हाल हामीहरूको जग्गाको मोहडा ६ फीट घुसाई कित्ताकाट गरी जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा बनाएका रहेछन् । हामीहरूको साँधियार विपक्षी आउनु भन्दा अगाडि नै कि.नं.१३० को जग्गामा हामीहरूले घर निर्माण गरी बसोबास गरी आएका थियौं । रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६०।६।७, पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६३।१।३१ तथा सर्वोच्च अदालतको मिति २०६७।२।९ को फैसलामा घर दिवाल भत्काउन नपर्ने गरी फैसला भई अन्तिम भइरहेको अवस्था छ । पूर्ववत् अवस्थामा हामीले घर निर्माण गर्दा निज विपक्षीको साँधतर्फ ६ फीट जग्गा खाली राखेका थियौं । उक्त जग्गा हामीहरूको भोगमा छ । उक्त भोगलाई असर पर्ने गरी तयार गरेको उक्त डोर मुचुल्का त्रुटिपूर्ण छ । त्यस्तो बेरीतको चलन मुचुल्का सदर गरेको जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, का आदेशसमेत बदरभागी छुन् ।

हामी निवेदकहरूले यिनै विपक्षी पशुपतिप्रसाद बस्यालउपर विवादित जग्गाका विषयमा दायर गरेको दूषित खिचोला मेटाई हक कायम मुद्दामा दावी नपुग्ने ठहर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१२।२६ र सोलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।६।१४ को फैसलाउपर मुद्दा दोहोर्याई पाउन सर्वोच्च अदालतमा निवेदन परी कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको अवस्थामा फैसला कार्यान्वयन गरेको कार्यसमेत त्रुटिपूर्ण रहेको छ ।

अतः मिति २०६९।१२।२४ को डोर मुचुल्का, ऐ. २८ को तहसीलदारको आदेश र सोलाई सदर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०७०।३।२१ को आदेश तथा सो आदेशलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत,

बुटवलबाट मिति २०७०।५।१३ मा भएको आदेशबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १२(२), १२(३)(ड), १३(१), १३(२) र धारा १९ द्वारा प्रत्याभूत मौलिक हकमा समेत प्रतिकूल असर परेको हुँदा उक्त आदेशहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पाउँ साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी आदेश कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन आदेश जारी हुनु नपर्ने भएमा सोको कारण तथा प्रमाण सहितको लिखित जवाफ बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं. १ ले आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमाफत तथा विपक्षी नं. २, ३ र ४ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमाफत पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा म्याद जारी गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ पेश भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । निवेदनमा अन्तरिम आदेशको माग भएतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा दुबै पक्षहरू उपस्थित गराई छलफल गर्न उपयुक्त हुने हुँदा मिति २०७०।६।१६ गते छलफलका लागि पेशी तोकिएको सोको सूचना प्रत्यर्थीहरूलाई दिनु । साथै सो छलफल नभएसम्म प्रस्तुत रिट निवेदन विचाराधीन रहेकै अवस्थामा निवेदनमा उल्लिखित फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी आदेशको कार्यान्वयन नगरी हाललाई यथास्थितिमा राख्नु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम

अल्पकालीन अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।६।८ को आदेश ।

शोभालक्ष्मी थान्जुले पशुपतिप्रसाद बस्यालउपर दिएको मुद्दा नं. ०२४३९ को दूषित खिचोला मेटाई हक कायम गरी पाउँ भन्ने मुद्दा मिति २०६८।१२।२६ मा यस अदालतबाट फैसला भई सोउपर पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा पुनरावेदन दिएको हुँदा उक्त मुद्दामा विवादित रहेको जग्गा र प्रस्तुत चलन मुद्दाको विवादित जग्गा एउटै भएको हुँदा उक्त मुद्दाको अन्तिम किनारा नहुँदासम्म चलन चलाउने कार्य स्थगित गरी पाउँ भनी शोभालक्ष्मी थान्जुले मिति २०६९।३।१२ मा निवेदन दिएको उक्त निवेदनमा “यसमा निवेदक प्रतिवादीले दायर गरेको डि.पी. ०६१९ को दूषित खिचोला मेटाई हक कायम गरी पाउँ भन्ने मुद्दामा ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा सर्वोच्च अदालतसमेतबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम चलन चलाउने कार्यको लागि कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको प्रस्तुत चलन चलाउने कार्य स्थगित गर्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु” भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६९।३।१८ मा तहसीलदारबाट आदेश भएको थियो ।

तहसीलदारबाट भएको मिति २०६९।३।१८ को आदेश बदर गरी पाउँ भनी प्रतिवादी शोभालक्ष्मी थान्जुले मिति २०६९।३।२१ मा निवेदन दिएको र उक्त निवेदन इजलाससमक्ष पेश हुँदा “यसमा यस अदालतका तहसीलदारबाट मिति २०६९।३।१८ मा भएको आदेश मिलेकै देखिँदा फैसला कार्यान्वयनको कारवाही अगाडी बढाउनु” भन्ने मिति २०६९।६।१९ मा आदेश भएपश्चात् चलन चलाउनको लागि वादी प्रतिवादीलाई मिति २०६९।८।२ को डोरको तारिख तोकी यस

अदालतबाट डोर खटिई फैसलाबमोजिम वादीलाई चलन चलाई दिएको र प्रस्तुत दरखास्त मिति २०६९।८।१७ मा तामेलीमा राखेकोमा कुनै जानकारी नदिई मिति २०६९।८।२ मा डोर खटिई मेरो अनुपस्थितिमा चलन चलाई दिएको र सोही आधारमा तहसीलदारबाट मिति २०६९।८।१७ मा मुद्दा तामेली राखेको गैरकानूनी हुँदा बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शोभालक्ष्मी थान्जुको मिति २०६९।८।१८ मा उजूरी निवेदन परेको र उक्त निवेदन इजलाससमक्ष पेश हुँदा “उल्लिखित मितिको चलन मुचुल्का रीतपूर्वकको देखिन नआएबाट बेरीतसँग भएको चलन मुचुल्काको आधारमा भएको मिति २०६९।८।१७ को तामेली आदेश बदर गरी दिएको छ । पुनः नियमानुसार गरी चलन चलाउनु” भन्ने मिति २०६९।१०।१२ मा इजलासबाट आदेश भै पुनः चलन चलाउनको लागि वादी प्रतिवादीलाई मिति २०६९।१२।२४ गतेको डोर तारिख तोकी यस अदालतबाट डोर खटिई फैसलाबमोजिम वादीलाई चलन चलाई दिएको हो ।

फलाना मितिमा अदालतबाट घर जग्गा चलन चलाई दिनको लागि डोर खटिने हुँदा उक्त मितिअगावै वादीले चलन पाउने ठहरेको घर जग्गा चलन छाडीदिनु भन्ने म्याद नदिई हाम्रो अनुपस्थितिमा मिति २०६९।१२।१४ मा डोर खटिई चलन चलाई दिएको चलन मुचुल्का कानूनबमोजिम नभै बेरीतको हुँदा बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शोभालक्ष्मी थान्जुसमेतको मिति २०७०।१।१२ मा उजूरी निवेदन परेको र उक्त निवेदन इजलाससमक्ष पेश हुँदा “तहतह अदालतको फैसलाबमोजिम घर जग्गा चलन चलाउनको लागि पक्षविपक्षलाई मिति २०६९।१२।२४ गतेको डोरको तारिख

तोकिएकोमा प्रतिवादी निवेदकका वारिसहरू उक्त तोकिएको डोरमा उपस्थित नभएको भन्ने मुचुल्काबाट देखिएको र अदालतबाट तोकिएको डोरमा उपस्थित नभै मुचुल्का बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदन परेको देखिँदा मिति २०६९।१२।२४ गतेको मुचुल्का कानूनबमोजिम रीतपूर्वककै देखिँदा निवेदन मागबमोजिम बदर गर्नु परेन कानूनबमोजिम गर्नु” भन्ने मिति २०७०।३।२१ मा यस अदालतबाट भएको आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा प्रतिवादी शोभालक्ष्मी थान्जुसमेतको परेको उजूरी निवेदनमा निवेदक प्रतिवादीहरूलाई समेत मिति २०६९।१२।२४ गतेको डोर तारिख तोकिएको भन्ने कैफियत प्रतिवेदनबाट देखिनुका साथै उक्त तारिख तोकिएको हो भनी प्रतिवादीहरूले निवेदनमा समेत स्वीकार गरेको अवस्थामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ बमोजिम सूचना दिइएन भन्ने निवेदन जिकीर मनासिब नदेखिँदा त्यस अदालतको मिति २०७०।३।२१ को आदेश मिलेकै देखिँदा परिवर्तन गर्नु परेन कानूनबमोजिम गर्नु” भन्ने आदेश भएको हुँदा यस अदालतसमेतका आदेशानुसार भएका काम कारवाहीले निवेदकको हकहितमा कुनै असर परेको नदेखिँदा मागबमोजिम आदेश जारी हुनु नपर्ने हुँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने रूपन्देही जिल्ला अदालतको तर्फबाट सो अदालतका तहसीलदारको लिखित जवाफ ।

यसमा निवेदक प्रतिवादीहरूलाई समेत मिति २०६९।१२।२४ गतेको डोर तारिख तोकिएको भन्ने कैफियत प्रतिवेदनबाट देखिनुका साथै उक्त तारिख तोकिएको हो भनी प्रतिवादीहरूले निवेदनमा समेत स्वीकार गरेको अवस्थामा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ बमोजिम सूचना दिइएन भने निवेदन

जिकीर मनासिब नदेखिँदा त्यस अदालतको मिति २०७०।३।२१ को आदेश मिलेकै देखिँदा परिवर्तन गर्नु परेन कानूनबमोजिम गर्नु” भन्ने यस अदालतबाट मिति २०७०।५।१३ मा आदेश भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको लिखित जवाफ ।

मिति २०६७।२।९ गतेको सर्वोच्च अदालतको फैसलाले प्रष्टरूपमा रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको नक्सा मुचुल्काको न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ का जग्गाहरू विपक्षी रिट निवेदकको कि.नं.१३० को जग्गाभित्रको नभई म लिखित जवाफवालाको कि.नं.१२९ भित्रको देखिएको भनी स्पष्टरूपमा बोलिएको छ । सोही फैसलाबमोजिम नै कानूनको रीत पुर्याई चलन भएको हो । सुरू जिल्ला अदालतदेखि सर्वोच्च अदालतसम्म भएका फैसला र सो फैसला अनुसार चलन चलाएको सम्पूर्ण काम कारवाही कानूनसङ्गत भएको र विपक्षीले एउटै विषयमा पटकपटक मुद्दा दिएको र साधारण अधिकारक्षेत्रबाट विवादको अन्तिम निरूपण भइसकेको अवस्थामा यसै विषयमा विपक्षीको रिट निवेदन दर्ता भएको हुँदा यस्तो अवस्था र परिस्थितिमा रिट क्षेत्र आकर्षित हुन नसक्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने पशुपतिप्रसाद बस्यालको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फका विद्वान अधिवक्ता श्री डेकेन्द्रप्रसाद सुवेदी तथा विपक्षीमध्ये पशुपतिप्रसाद बस्यालको तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री श्यामप्रसाद खरेलले प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकीर सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादी पशुपतिप्रसाद बस्याल र प्रतिवादी आफू निवेदकहरू बीच चलेको घर दिवाल भत्काई जग्गा खाली गराई पाउँ भन्ने मुद्दामा रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६०।३।२३ को नक्सको न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ को जग्गा वादीको कि.नं.१२९ भित्रको र न.नं.१५ को जग्गा हामी निवेदकहरूको कि.नं.१३० भित्रको ठहरी रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६०।६।७, पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट मिति २०६३।१।३१ र सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।२।९ मा फैसला भई उक्त फैसलाहरू अन्तिम भएर रहेका छन् । उक्त फैसलाबमोजिम चलनको लागि मिति २०६९।१२।२४ को डोरको तारिख तोकिए पनि हाम्रो अनुपस्थितिमा चलन चलाइएको र त्यसरी चलन चलाउने कार्य गर्दा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ बमोजिमको प्रक्रिया नपुर्याई गरिएको तथा फैसलामा नै दावी नपुग्ने भएको न.नं.१५ को घर पर्खाल भत्काई डोर मुचुल्का तयार गरिएको तर डोर मुचुल्कामा उक्त कुरा उल्लेख नगरेबाट मिति २०६९।१२।२४ को चलन मुचुल्का बदर गर्नुपर्नेमा सदर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०७०।३।२१ र पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०७०।५।१३ को आदेशबाट फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्यविधिमा गम्भीर त्रुटि भई साम्पतिक अधिकारमा आघात परेको तथा हामीहरूले यिनै विपक्षी पशुपतिप्रसाद बस्यालउपर विवादित जग्गाका विषयमा दायर गरेको दूषित खिचोला मेटाई हक कायम मुद्दामा दावी नपुग्ने ठहर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१२।२६ र सोलाई

सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।६।१४ को फैसलाउपर मुद्दा दोहोर्याई पाउन सर्वोच्च अदालतमा निवेदन गरी कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको अवस्थामा चलन चलाइएको कार्यलाई सदर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०७०।३।२१ को तथा पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०७०।५।१३ को आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा रहेको देखिन्छ ।

३. विपक्षीमध्ये रूपन्देही जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, बुटवलको लिखित जवाफमा सर्वोच्च अदालतसमेतबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम दावीको जग्गाको चलनको लागि पक्ष विपक्षलाई मिति २०६९।१२।२४ को डोरको तारिख तोकिएको हुँदा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ बमोजिम सूचना नदिएको भन्न नमिल्नुको साथै फैसलाबमोजिम नै चलन चलाउने कार्य भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख छ । अर्का विपक्षी पशुपतिप्रसाद बस्यालको लिखित जवाफमा सर्वोच्च अदालतको मिति २०६७।२।९ को फैसलाले न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ का जग्गाहरू आफ्नो कि.नं.१२९ भित्रको हुँदा उक्त फैसलाबमोजिम चलन चलाएको र साधारण अधिकार क्षेत्रबाट विवादको अन्तिम निरूपण भइसकेको छ भन्ने व्यहोरा उल्लेख छ ।

४. विद्वान कानून व्यवसायीहरूबाट प्रस्तुत भएको बहस जिकीर निवेदन व्यहोरा र लिखित जवाफको व्यहोरा अध्ययन गरी हेर्दा यी निवेदिकाले माग गरेबमोजिम रिट जारी गरी फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी काम कारवाही र सोलाई सदर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालत

तथा पुनरावेदन अदालत, बुटवलका आदेशहरू बदर गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

५. यसमा यिनै विपक्षी पशुपतिप्रसाद बस्यालले यिनै निवेदकउपर दायर गरेको घर दिवाल भत्काई खिचोला मेटाई हक कायम चलन चलाई पाउँ भन्ने मुद्दामा रूपन्देही जिल्ला बुटवल नगरपालिका वडा नं.६ कि.नं.१२९ को वादीको जग्गा र कि.नं.१३० प्रतिवादीको जग्गा मिति २०६०।३।२३ मा नाप नक्सा भएको जग्गाको न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ को जग्गा वादीको कि.नं.१२९ भित्रको हुँदा वादीले चलन चलाई पाउने र न.नं.१५ को घर दिवाल हटाउनेतर्फको वादी दावी नपुग्ने ठहर गरेको सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६०।६।७ को फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट भएको मिति २०६३।१।३१ को फैसला सदर हुने ठहरी ०६७-CI-०५६९ र ०६७-CI-०५७० को मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६७।२।९ मा फैसला भई अन्तिम भएर रहेको देखियो । यस अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम फैसला कार्यान्वयनको लागि वादीको दरखास्त परी वादी प्रतिवादीलाई मिति २०६९।१२।२४ को डोरको तारिख तोकी उक्त दिन फैसलाबमोजिम चलन चलाउने कार्य सम्पन्न भएको देखिन्छ ।

६. उक्त मिति २०६९।१२।२४ को चलन चलाएको काम कारवाही बदर गरी पाउन यी निवेदकहरूले दण्ड सजायको महलको ६१ नं. बमोजिम जिल्ला अदालतसमक्ष उजूर गरेकोमा सो चलन मुचुल्का सदर गर्ने गरी भएको मिति २०७०।३।२१ को आदेशलाई नै सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति

२०७०।५।१३ को आदेशलाई त्रुटि भनी यी निवेदकहरूले चुनौती दिएको अवस्था छ ।

७. मिति २०६९।१२।२४ मा चलन चलाउँदा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ को प्रक्रिया नपुर्याइएको भन्ने जिकीर गरेको हुँदा सोतर्फ विचार गर्दा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७९ मा भएको कानूनी व्यवस्था उल्लेख हुनु सान्दर्भिक हुँदा उक्त नियम ७९ मा भएको व्यवस्था देहायबमोजिम छ :-

७९. चलन चलाउने सूचना “फैसलाबमोजिम चलन चलाई पाउँ भनी निवेदन परेपछि फलानो मितिमा चलन चलाउने डोर खटी आउँदैछ सोभन्दा अगावै घर वा जग्गा खाली गरिदिनु होला भनी विपक्षीका नाउँमा र त्यस्तो सम्पत्ति मुद्दाका पक्ष बाहेक उनाऊ व्यक्तिको भोग कब्जामा रहेछ भने त्यस्ता व्यक्तिलाई पनि सूचना दिनुपर्दछ र सूचना तोकिएको दिनमा गई कानूनबमोजिम चलन चलाउने काम गरिदिनुपर्दछ ।”

८. उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार फैसलाबमोजिम चलन चलाउनको लागि दिन किटान गरी विपक्षीका नाममा सूचना दिनुपर्ने उल्लेख भएबाट वादीलाई चलन दिनुपर्ने प्रतिवादीले सूचना पाएको छ वा छैन भन्ने कुराले अर्थबोध राख्दछ । प्रस्तुत विवादमा मिति २०६९।१२।२४ मा चलन चलाउनुपूर्व नै वादी प्रतिवादीलाई मिति २०६९।८।२ को डोरको तारिख तोकी चलन चलाएकोमा उक्त चलन मुचुल्का बेरीत भएबाट मिति २०६९।१०।१२ को आदेशले बदर भई पुनः चलनको लागि वादी

प्रतिवादीलाई मिति २०६९।१२।२४ को डोरको तारिख तोकिएको हुँदा यी निवेदकहरूले सूचना नै नपाएको भन्न मिलेन । यसरी पहिलादेखि नै तारिखमा रहेका पक्षहरूलाई चलन चलाउने कार्यको लागि विधिवतरूपमा डोरको तारिख तोकिएकोमा यी निवेदकले उक्त तारिख लिन अस्वीकार गरेको वा तारिख नलिएको अवस्था प्रस्तुत विवादमा देखिँदैन । कुनै कार्यका लागि सम्बन्धित पक्षलाई तोकिएको दिनमा सम्बन्धित पक्ष सम्बन्धित ठाउँमा उपस्थित हुँदैन वा उपस्थित भएर पनि मुचुल्कामा सहीछाप गर्न इन्कार गरेको कारणले मात्र प्रक्रियागत त्रुटि नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो कार्य गैरकानूनी हुने होइन । प्रस्तुत विवादमा प्रतिवादी बाहेक उनाऊ व्यक्ति रहेको नदेखिएको र मुद्दाका सम्बन्धित पक्ष यी निवेदकहरूले अदालतबाट तोकिएको डोरको तारिख लिएको अवस्थामा सूचना नै नपाएको भन्ने अर्थ गर्न मिलेन ।

९. सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसलामा न.नं.१५ मा दावी नपुग्ने ठहर भएकोमा डोर मुचुल्कामा न.नं.१५ को बारेमा केही उल्लेख नगरी घरको पर्खाल भत्काई डोर मुचुल्का तयार पारिएको भन्ने जिकीर रहेतर्फ विचार गर्दा अन्तिम फैसलाबमोजिम फैसला कार्यान्वयन हुने हो । फैसलाविपरीत हुने गरी फैसला कार्यान्वयन हुन नसक्ने कुरा सर्वविदित छ । प्रस्तुत विवादमा वादीले न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ को जग्गा चलन चलाई पाउने ठहर भएको र सोही फैसलाबमोजिम मिति २०६९।१२।२४ मा न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ को जग्गा चलन चलाई सोहीबमोजिम मुचुल्का भएको देखिन्छ । यसरी वादीले चलन चलाउन नपाउने ठहर भएको न.नं.१५ को हकमा जिल्ला अदालतबाट भएको चलन मुचुल्कामा न.नं.१५

उल्लेख हुनु वा गर्नुको कुनै औचित्य रहँदैन । न.नं.१५ को जग्गा प्रतिवादीको भनी फैसलामा उल्लेख भएको अवस्थामा चलन मुचुल्कामा न.नं. १५ लाई बाहेक गरी न.नं.१०, ११, १२, १३ र १४ को जग्गा चलन चलाई भएको उक्त मुचुल्कामा न.नं.१५ उल्लेख नभएको भन्ने निवेदन जिकीर सान्दर्भिक देखिन आएन ।

१०. यिनै विपक्षी वादीउपर आफूले दूषित खिचोला मेटाई हक कायम मुद्दा दायर गरेकोमा हाल उक्त मुद्दा यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्याई पाउन निवेदन परी विचाराधीन रहेको हुँदा उक्त निवेदनमा अन्तिम टुङ्गो नलाग्दै फैसला कार्यान्वयन गरेको कार्यलाई सदर गरेका आदेशहरू त्रुटिपूर्ण रहेको भन्ने जिकीर रहेतर्फ विचार गर्दा “एउटै विषयमा तहतह हुँदै अन्तिम फैसला भएपश्चात् सोही विषयलाई लिएर पुनः दूषित खिचोला मेटाई हक कायम गरी पाउँ भनी लिएको दावी पुनः नसक्ने ठहरी सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१२।२६ मा भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।६।१४ को फैसलाउपर यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्याई पाउन निवेदन परी विचाराधीन अवस्थामा रहेको देखिन आयो । सुरु अदालतको फैसलाउपर यी निवेदकहरूले तहतह पुनरावेदन गरी यस अदालतसमेतबाट मिति २०६७।२।१९ मा अन्तिम फैसला भई फैसला कार्यान्वयनको चरणमा रहेको तत्कालीन अवस्थामा अन्तिम फैसलाको कार्यान्वयनमा बाधा पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ पुनः पहिलाका प्रतिवादी हाल वादी पनि बनी सोही विवादित जग्गाका विषयमा गरेको दावीसमेत नपुग्ने ठहर भई दुई तहबाट फैसला भइसकेको छ । यसबाट जुन जग्गामा चलन चलाई पाउँ भनी मुद्दा दायर भएको हो सो फैसला अन्तिम भई

फैसलासमेत हाल कार्यान्वयन भइसकेको स्थिति छ ।

११. पुनरावेदन लाग्ने मुद्दामा पुनरावेदन म्यादसम्म चलन चलाउनेतर्फ कारवाही गर्न नमिल्ने हो । सम्बन्धित मुद्दामा सर्वोच्च अदालतमा दोहोरिने तर्फ निवेदन परेको मुद्दामा उक्त निवेदनमा सोको टुङ्गो लागेपछि मात्र चलन चलाउने तर्फ कारवाही गर्नुपर्ने गरी दण्ड सजायको महलको ४३ नं. मा कानूनी व्यवस्थासमेत नभएको र त्यस्तो अवस्थामा मुद्दा दोहोर्याउने निवेदन परेकै कारणले फैसला कार्यान्वयन रोकी रहन नपरी कार्यान्वयन हुन सक्ने स्थितिमा यिनै निवेदक प्रतिवादी भई चलेको मुद्दामा अन्तिम फैसला भई फैसलाबमोजिम चलनको कार्यसमेत सम्पन्न भएको स्थितिमा पुनः यी निवेदक वादी भई चलेको मुद्दामा मुद्दा दोहोर्याई पाउन दिएको निवेदनका आधारमा पहिला नै तहतह निर्णय भई अन्तिम भई फैसला नै कार्यान्वयन भइसकेको अवस्थामा भएका काम कारवाही र आदेश बदरको माग गरेको निवेदकहरूको दावी कानूनसम्मत देखिन आएन ।

१२. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट यस अदालतको मिति २०६७।२।९ को अन्तिम फैसलाबमोजिम मिति २०६९।१२।२४ मा चलन चलाएको उक्त कार्यलाई सदर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०७०।३।२१ को पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०७०।५।१३ को आदेशमा कुनै त्रुटि देखिन नआएबाट रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । रिट निवेदन खारेज हुने ठहरेकोले यस अदालतबाट मिति २०७०।६।८ मा जारी भएको अल्पकालीन अन्तरिम आदेशसमेत निष्क्रिय हुने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई गराई दायरीको लगत कट्टा गरी

मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल माघ १२ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं.११३६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
फैसला मिति : २०७०।८।२४।२
२०६७-CR-५५०

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/वादी : दुर्गादेवी बस्नेतको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला सल्यान, सेजवाल टाकुरा
गा.वि.स.वडा नं.९ बस्ने शेरबहादुर बस्नेत

२०६७-CR-८५५

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला सल्यान, सेजवाल
टाकुरा गा.वि.स.वडा नं. ९ घर भै हाल
कारागार कार्यालय, सल्यानमा थुनामा
रहेकी भागीरथी बस्नेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : दुर्गादेवी बस्नेतको जाहेरीले नेपाल सरकार

२०६७-CR-०९९१

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला सल्यान, सेजवाल टाकुरा गा.वि.स.वडा नं.९ बस्ने शेरबहादुर बस्नेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : दुर्गादेवी बस्नेतको जाहेरीले नेपाल सरकार

- वस्तुतः सजायनिर्धारणदण्डको सिद्धान्तमा आधारित प्रक्रिया र विधि हो । गम्भीर प्रकृतिका अपराध गरेवापत सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद हुने मुद्दामा कानूनले तोकेको सजाय तोक्दा कसूरदारलाई चर्को पर्ने अवस्था भएमा यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्न सकिने भए पनि कैद सजाय निर्धारणको विधि न्यायोचित हुन जरूरी हुने ।
- सजायको उद्देश्य कसूरदारलाई दण्डित गर्ने, त्यस्तो कसूर गर्नबाट अरूलाई निरूत्साहित गर्नु र कानूनको अधीनमा रही कसूरदारमा अपराधको बोध गराई सुधारको बाटोतर्फ लाग्न प्रेरित गर्नु हो । तजबिजी अधिकारको प्रयोग गर्दा दण्डसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तलाई अत्यन्त हलुको ढङ्गले लिन नमिल्ने ।
- तजबिजी अधिकारको प्रयोग गरी कसूरदारलाई विधायिकी मनसायविपरीत हुने गरी अति हलुको, निरर्थक र निष्प्रभावी प्रकृतिको वा अति चर्को सजाय तोक्ने हो

भने सजायले आफ्नो उद्देश्य र तात्पर्य गुमाउने ।

- नाममात्रको सजाय गर्ने हो भने सजाय सजाय नै हुँदैन । अति चर्को सजाय गर्ने हो भने कसूर र सजायको अनुपात नमिली उद्देश्य पराजित हुन्छ । यसले न्यायलाई परास्त गर्छ । अपराधको न्यूनीकरण, अपराधीमा दण्डको अनुभूति तथा पीडितलाई राहत महसूस गराउने दायित्वसमेत सजाय निर्धारणसँग सन्निहित हुने ।

(प्रकरण नं.९)

- कसूर गर्दाको परिस्थितिको मात्र आधारमा कसूरलाई क्षम्य वा कम गम्भीर बनाउने कोशिस गर्ने हो भने आपराधिकताले बढावा पाउने वा अपराध बोध नहुने तथा सजायको प्रभाव नपर्ने भई कसूरको पुनरावृत्तिको पनि सम्भावना हुन्छ । कसूरको मात्रा र कसूरदारउपर तोकिएको सजायको असरको वाञ्छनियताबीचको सामञ्जस्यतालाई विवेकसङ्गत रूपमा विचार गरेरमात्रै अ.बं.१८८ नं. को प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- यो व्यवस्थाको अति वा विकृत उपयोग भएमा कानूनले निर्धारित सजायको प्रयोजन नै निरर्थक हुन सक्ने हुनाले अति कठोर वा उदारता होइन, उपयुक्त र पर्याप्त सजाय तोक्ने हिसाबले हेर्न जरूरी छ । जुन हदसम्म सजाय तोक्न पर्ने हुन्छ त्यो नै पर्याप्तता हो र जुन जति मात्रामा सजाय गरे पनि सजायको उद्देश्य हासिल हुने हो त्यो नै उपयुक्त सजाय मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.११)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान
उपन्यायाधिवक्ता टिकेन्द्र दाहाल
प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय
रामप्रसाद अर्याल र तारा खनाल
अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३),
१७(२), १७(३), अ.बं.१८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री शिवप्रसाद भेले

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री वीरसिंह महारा

मा.न्या.श्री सलाहुद्दीन अख्तर सिद्धिकी

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन,
२०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको
अधिकारक्षेत्रभित्र परी दायर हुन आएको प्रस्तुत
मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार
छः-

जेठी बुहारी भागीरथी र माहिलो छोरा
शेरबहादुर बस्नेतबीच करणी लिनुदिनु भई जन्मेको
छोरालाई २०६५ साल मङ्सिर १४ गते रातको
समयमा निज माहिलो छोरा शेरबहादुर बस्नेत
र जेठी बुहारी भागीरथी बस्नेतको मिलोमतोबाट
जीवित बच्चालाई भागीरथीकै घरको पूर्वतर्फ
शेरबहादुरको तोरीबारीमा कर्तव्य गरी मारी लास
गाडेको हुँदा कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत
व्यहोराको दुगदिवी बस्नेतको जाहेरी दरखास्त ।

कपडाले घाँटी थिचिएको डाम भएको
लासलाई बोरामा राखी गाडेको भन्नेसमेत
व्यहोराको घटनास्थल तथा लास प्रकृति विवरण
मुचुल्का ।

२०६३ सालदेखि होटल सञ्चालन गर्दै
आएकोमा काम गर्ने मानिस कोही पनि नहुँदा
भाउजू भागीरथी बस्नेतलाई होटलमा बोलाई
होटल सञ्चालन गर्ने क्रममा भाउजू भागीरथी
बस्नेतसँग हिमचिम बढ्दै गएकोले हामीहरूको
सहमतिमा पटकपटक यौनसम्पर्क भएको
हो । सोही यौनसम्पर्कको कारण २०६४ सालमा
भाउजूको पेटमा गर्भ रहन गएको रहेछ । सो
कुरा ४/५ महिनापछिमात्र थाहा पाई बच्चा फाल्ने
सम्बन्धमा डाक्टरसँग सल्लाह गर्दा डाक्टरले ७
महिना पुगिसकेको हुँदा यस्तो अवस्थामा केही गर्न
सकिँदैन भनेकाले घरमा फर्की आएको हुँ । दिन
बित्दै जाँदा भाउजूबाट मिति २०६५/८/१४ गते
बच्चा जन्मेको रहेछ । भाउजूले मरेको बच्चा
जन्मेको छ के गर्ने भनेपछि तत्काल गाउँ घरमा
हो हल्ला होला भनी घरमा गई पुनः रातको
समयमा भाउजूको घरमा प्लास्टिकको सिमेन्टको
बोराभित्र रहेको बच्चालाई मेरो तोरीको बारीमा
लगी खाडल खनी रातको १२.०० बजेतिर म
एकलैले गाडेको हुँ । मैले बच्चालाई मारेको होइन
बच्चा जन्मेपछि भाउजूले कर्तव्य गरी मार्नुभएको
हो, मैले बच्चाको लास दबाउने काम गरेको हुँ
भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतले
अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान
कागज ।

मेरो लोग्ने बलबहादुर बस्नेतले कान्छी
श्रीमती विवाह गरी ६ वर्ष अगाडिदेखि भारतमा
बस्दै आइरहनुभएको छ । २०६३ साल
चैत्र महिनातिर मेरो माहिलो देवर शेरबहादुर
बस्नेतले सञ्चालन गरेको होटलमा निज देवरलाई
काममा सघाउनका निमित्त काम गर्दै आएकोमा
हामीहरूबीच एकआपसमा राजीखुशीले करणी
लिनुदिनु भइरहेको र मेरो पेटमा गर्भ रही २०६५
साल मङ्सिर १४ गते दिउँसो बच्चा जन्मेकोमा

जन्मेको केही समयपश्चात सिमेन्टको प्लास्टिकको बोरामा राखेकी र साँझ देवर घरमा आएपछि निजलाई सबै कुरा बताइसकेपछि निज देवर शेरबहादुर बस्नेतले लास आफ्नै तोरीबारीमा लगी गाड्नुभएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

प्रतिवादी भागीरथी बस्नेत र शेरबहादुर बस्नेत देवर भाउजूबीच अवैध सम्बन्ध भई बच्चा जन्मिएको हुँदा आफूले गरेको अपराध लुकाउनको लागि दुबैजनाको मिलोमतोबाट बच्चालाई मारेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको कमलबहादुर बस्नेत, साउनी बस्नेत, लिला बस्नेत, तोला सिंह बस्नेत, बिके वि.क.समेतले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको कागज ।

प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेत तथा भागीरथी बस्नेतले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. तथा ४ नं. मा परिभाषित कसूर गरेको हुँदा निजहरू दुबै जनालाई ऐ.महलको १३(३) नं. तथा ४ नं. बमोजिम थप सजाय हुनसमेत मागदावी लिएको अभियोगपत्र मागदावी ।

देवर शेरबहादुर बस्नेतले सञ्चालन गर्नुभएको होटलमा मैले सघाउँदै आएकोमा राजीखुशीले करणी लिनुदिनु भैराखेको र मेरो पेटमा गर्भ रहेको, सो कुरा ६ महिनापछि देवर शेरबहादुरलाई भन्दा जन्मेको बच्चा पालनपोषण गरौंला भनी भन्नुभएको थियो । २०६५ साल मङ्सिर १४ गते दिउँसो छोरा जन्मिएको हो । जन्मिएको उक्त जातक बच्चा रोई कराई नगर्ने र श्वास प्रश्वास पनि नफेर्ने भएको हुनाले बच्चा मरेको जस्तो लागी सो बच्चालाई कपडाले बेरी राखी राखें । त्यतिखेर मलाई धेरै खुन परेको थियो । साँझ ५ बजेतिर देवर शेरबहादुर बस्नेत मेरो घरमा आएपछि बच्चा मरिसकेको

छ भनी मैले भन्दा मरेको भए किन राख्ने भन्नुभयो । खुन परेको अवस्थामा म वेहोश भएकी र उक्त जातक बच्चालाई देवर शेरबहादुर बस्नेतले खाडल खनी गाड्नुभएछ । कुन ठाउँमा र कति बजेको समयमा बच्चालाई गाड्नुभएको हो मलाई थाहा भएन, पछि प्रहरी गएपछि मृतक बच्चाको खोजतलास गर्दा देवर शेरबहादुर बस्नेतको तोरीबारीमा गाडेको थाहा पाएँ भन्ने प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले सल्यान जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६४ साल चैत महिनादेखि हामी देवर भाउजूबीच यौन सम्पर्क हुँदै आएको अवस्थामा प्रतिवादी भागीरथीको पेटमा मेरो करणी वीर्यबाट गर्भ रहन गै २०६५ साल मङ्सिर १४ गते दिउँसो २.०० बजे प्रतिवादी भागीरथीको गर्भबाट बच्चा जन्मिएछ । सो समयमा म घरमा नभएको हुनाले जिउँदो जन्मिएको वा मृत अवस्थामा जन्मिएको हो मलाई थाहा भएन । म गाउँबाट साँझको ५/६ बजेतिर भाउजूको घरमा जाँदा भाउजूले बच्चा जन्मियो, मरेको छ भन्नुभयो । म त्यहाँबाट उठेर आफ्नो घरमा गइसकेपछि खाना खाएँ, जहान, केटाकेटी सुताई सकेपछि फेरि म भाउजू भागीरथीको घरमा गएर मैले आफ्नो साथमा लिएको कोदालोले मृत अवस्थामा रहेको बच्चालाई खाल्डो खनेर गाडी दिएको हुँ । मृतक बच्चालाई मार्नमा मेरो कुनै संलग्नता छैन भन्ने प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतले सल्यान जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवाला दुर्गादेवी बस्नेत, मौकामा बुझिएका तोला सिंह बस्नेत, लिला बस्नेत, घटना तथा लास प्रकृति मुचुल्कामा कागज गर्ने डोटीराम रेउले, प्रतिवादीका साक्षी धनबहादुर थापा, रोम प्रकाश थापासमेतले अदालतमा बकपत्र गर्दा बच्चा जन्मेको देखिन, मृत अवस्थामा बच्चा

जन्मेको थियो भनी बकपत्र गरेको ।

प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. तथा दफा ४ नं. को कसूर गरेको देखिन आएकोले ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेत र प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतलाई जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्छ । लास जाँच नहुँदै गाड्ने प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतलाई सोही महलको ४ नं. बमोजिम ६ महिना थप कैद हुन्छ । देवर भाउजूको बीचमा अनैतिक सम्बन्ध भई गर्भ रही लोकलाजबाट बचन शिशु मारेको देखिँदा यस्तो अवस्था विचार गर्दा उक्त सजाय चर्को हुने देखिँदा निज प्रतिवादीहरू जना २ लाई जनही ३ वर्षका दरले कैद हुन मनासिब देखिएकोले अ.बं.१८८ नं. बमोजिम यो राय व्यक्त गरेको छु भन्ने सल्यान जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६/३/१० मा भएको फैसला ।

म भागीरथी बस्नेतले अभियोग दावीबमोजिमको कसूर नगरेको तथ्य वादीका सम्पूर्ण साक्षी र मेरा साक्षीको बकपत्रबाटसमेत पुष्टि भएको र आफूले जन्माएको बच्चालाई मारेकी होइन । त्यसैगरी पुनरावेदक प्रतिवादी म शेरबहादुर बस्नेतले भागीरथी बस्नेतले जन्माएको मरेको बच्चा बोरामा छ भनी बताएपछि उक्त बच्चाको लासलाई बारीमा लगी गाडेको हुँ । मेरो इन्कारी बयानलाई वादी तथा मेरा साक्षीबाट पुष्टि भैरहेको अवस्थामा सुरु अदालतबाट कसूरदार ठहर्याई गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेत र भागीरथी बस्नेतको पुनरावेदन अदालत, तुल्सीपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीमध्ये शेरबहादुर बस्नेतले कसूरमा इन्कार रही बयान गरेको र सहअभियुक्त भागीरथी बस्नेतले गरेको बयानमा पनि निज

प्रतिवादीलाई बच्चा मार्ने कसूर गरेको भनी पोल गरेको नदेखिएको अवस्थामा निज शेरबहादुर बस्नेतलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्ने ठहर्याई सुरुबाट भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छुलफलको लागि सरकारी वकिल कार्यालयलाई पेशीको जानकारी दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, तुल्सीपुरको आदेश ।

प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेत मृतक नवजात बालकको हत्याका मतलबीसम्मका कसूरदार देखिएका र हत्या भएको लास दबाउने, गाड्ने कार्य गरेको देखिइरहेबाट निजलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. को कसूर सजाय गर्ने गरेको हदसम्मको सुरु सल्यान जिल्ला अदालतको फैसला नमिलेकोले त्यति हदसम्म उल्टी भई निज प्रतिवादी शेरबहादुरलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(२) नं. अनुसार कैद वर्ष १ र ऐ. महलको ४ नं. बमोजिम थप ६ महिना कैद हुने र अर्का प्रतिवादी भागीरथीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. अनुसार सजाय गर्ने गरेको हदसम्मको फैसला मिलेकै हुँदा निजको हकमा सुरु इन्साफ सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, तुल्सीपुरबाट मिति २०६७/१/७ मा भएको फैसला ।

भाउजूले मरेको बच्चा जन्मेको भनेकीले बोरामा रहेको शिशुको लासलाई खाल्डो खनेर गाडी दिएको हुँ, बच्चालाई मार्नमा मेरो कुनै संलग्नता छैन । मेरो इन्कारी बयान विपक्षी वादीका साक्षीहरूको बकपत्र तथा मेरा साक्षीको बकपत्रबाट समेत पुष्टि भएको छ । सहअभियुक्त भागीरथीको मौकाको तथा अदालतको बयानमा समेत बच्चाको मृत्युमा मेरो कुनै संलग्नता नरहेको भन्ने उल्लेख भएको अवस्थामा ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(२) नं. तथा ४ नं. बमोजिम थप

कैद हुने ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३, २५, २७ र ५४ प्रतिकूल हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी झूठा अभियोग दावीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतले यस अदालतसमक्ष गरेको पुनरावेदन ।

अवैध यौन सम्बन्धबाट बस्न गएको गर्भ फँयाक्ने उद्देश्यले दुबै प्रतिवादी डाक्टरसमक्ष पुगेको र ७ महिनाको गर्भ फँयाक्न डाक्टरले सहयोग नगरेपछि यी दुबै देवर भाउजूले एकआपसमा सल्लाह गरी बच्चालाई मारेको भन्ने तथ्यबाट सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । भाउजूसँगको अनैतिक सम्बन्ध रहेपछि सामाजिक बेइज्जतीका कारण यी प्रतिवादी मार्ने कार्यमा अनभिज्ञ रहेको भनी विश्वास गर्न सकिने अवस्थै देखिँदैन । जाहेरवाली र प्रतिवादीका साक्षीहरूले बच्चा जन्मदा मृत अवस्थामा जन्मेको भनी बकपत्र गरेपनि उक्त बकपत्र Autopsy Report बाट सो बच्चा जिउँदै जन्मिएको र जन्मिसकेपछि मात्र कर्तव्य गरी मारेको भन्ने पुष्टि भएकोले प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतको हकमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(२) नं. बमोजिम कसूर ठहर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला सो हदसम्म उल्टी गरी अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतसमक्ष परेको पुनरावेदन ।

म सुत्केरी महिलालाई प्रहरीले पक्राउ गरी हिरासतमा राखी आफै तयार पारेको बयानमा मेरो सहीछाप गराएका र उक्त बयान मेरो अदालतको बयानबाट खण्डन भैसकेको अवस्थामा सो बयानलाई प्रमाणमा लिई तथा मेरो अदालतसमक्षको वास्तविक बयानलाई र मेरा साक्षी तथा जाहेरवालीको बकपत्रलाई प्रमाणमा

नलिई अभियोग दावीबमोजिम कसूरदार ठहर्याई भएको उक्त फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) को देहाय २ तथा दफा २५ विपरीत रहेको छ । म प्रसव पीडाले आफ्नो जीउज्यान नै स्याहार गर्न नसकेको अवस्थामा अवैध बच्चाको स्याहार गर्न नसकेकोले बच्चाको मृत्यु भएकोमा घटना घट्टाको अवस्था परिस्थितिलाई नजर अन्दाज गरी तथा उक्त वारदात मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ५ र ६ नं. अन्तर्गतको देखिइरहेको अवस्थामा घटनाको वास्तविकता बुझ्दै नबुझी अभियोग दावीबमोजिम कसूरदार ठहर्याई भएको सुरू सल्यान जिल्ला अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसलालाई सदर हुने ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला अ.बं. १८४क ज्यानसम्बन्धीको महलको ५, ६ नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८, २५, २७ र ५४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको समेत प्रतिकूल हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी झूठा अभियोग दावीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतको यस अदालतसमक्ष परेको पुनरावेदन ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा सुरू तथा पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरियो । वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री टिकेन्द्र दाहालले प्रतिवादीहरू देवर भाउजूको बीचमा अवैध करणी लेनदेनभै जन्मेको जातक दुबैजनाको मिलेमतोमा मारी प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतले खाल्टो खनी गाडेको भन्ने कुरा जाहेरी दरखास्त, मौकामा बुझिएका मानिसहरूको भनाईबाट पुष्टि भैरहेको अवस्थामा प्रतिवादी शेर बहादुरलाई मतलबीसम्मको कसूरदार ठहर गरी

गरेको पुनरावेदनको फैसला नमिलेको हुँदा बदर हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । पुनरावेदक प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री रामप्रसाद अर्याल, श्री तारा खनालले बच्चा मरेको जन्मेपश्चात लोकलाजको कारण लाससम्म दबाएको कसूरमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) को कसूरमा सजाय गर्ने गरेको इन्साफ नमिलेको हुँदा उल्टी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

मिसिल संलग्न कागजात तथा विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीरसमेतका आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नहरूमा सीमित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

- प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले जन्माएको जातक मरेको जन्मेको हो वा जीवितै जन्मेको र यदि जन्मेपश्चात कर्तव्य गरी मारेको हो भने को कसको कर्तव्यले निज जातकको मृत्यु भएको हो
- पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरले गरेको फैसला मिलेको छ वा छैन, पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो वा होइन

यसमा प्रतिवादीहरू शेरबहादुर बस्नेत तथा भागीरथी बस्नेतले मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धीको महलको १ नं. तथा ४ नं. मा परिभाषित कसूर गरेको हुँदा निजहरू दुबै जनालाई सोही ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. तथा ४ नं. बमोजिम थप सजाय मागदावी भएको अभियोगपत्र रहेको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. तथा दफा ४ नं. को कसूरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्म कैदको सजाय हुने र लास जाँच नहुँदै गाड्ने प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतलाई सोही महलको ४

नं. बमोजिम ६ महिना थप कैद हुने ठहर भई निज प्रतिवादीहरू जना २ लाई जनही ३ वर्षका दरले कैद हुन मनासिब देखिएकोले अ.बं.१८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त भएको सल्यान जिल्ला अदालतको फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतको हकमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. को कसूर सजाय गर्ने गरेको हदसम्मको केही उल्टी भई ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(२) नं. अनुसार कैद वर्ष १ र ऐ.महलको ४ नं. बमोजिम थप ६ महिना कैद हुने र अर्का प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतको हकमा सुरू इन्साफ सदर हुने ठहर गरेको उपर वादी नेपाल सरकार तथा प्रतिवादीहरूको यस अदालतसमक्ष अलगअलग पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

२. अब पहिलो प्रश्नको रूपमा रहेको प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले जन्माएको जातक मरेको जन्मेको हो वा जीवितै जन्मी जन्मेपश्चात कर्तव्य गरी मारेको हो भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा वारदातको मिति २०६५/९/१४ गतेका दिन दिउँसो २ बजे नवजात शिशु जन्मिएपछि देवरसँगको अवैध यौन सम्बन्धबाट गर्भ रहेकोले लोकलाजका कारण कपडाको डोरीले कसी मारेर सिमेन्टको प्लास्टिकको बोरामा राखेको र साँझ ५ बजे देवर आउँदा त्यो लास दबाउन भनेको, राती निज देवरले लास दबाएको भनेको छ भने प्रतिवादी पुनरावेदक शेरबहादुरले मृतक बालक जन्मदा आफू त्यहाँ नभएको र साँझ ५ बजे भाउजूले बच्चा जन्मेको र मरेको छ भनेकाले राती कसैलाई नभनी आफैले लगी बारीमा गाडेको भनी प्रतिवादीहरूले मौकाको बयानमा उल्लेख गरेको देखिएको छ । भागीरथीको गर्भ रहेको थाहा पाएपछि गर्भ पतन गराउन खोज्दा डाक्टरले ७ महिनाको बच्चा जन्मेपछि त बाँचन पनि सक्छ

भनेकाले गर्भ पतन गराउन नसकेको तथ्यसमेत सो बयानमा स्वीकारेको अवस्था छ । मौकाको बयानलाई यी प्रतिवादीहरूले अन्यथा भन्न सकेको समेत छैन । जहाँसम्म जाहेरवालीले अदालतमा आई प्रतिवादी कसूरदार होइनन् भनी बकेको भनाई छ त्यसतर्फ हेर्दा आफैँ प्रहरी कार्यालयमा गै निवेदन दर्ता गराउने व्यक्तिलाई प्रहरीले आफैँ लेखी सही गराएको भन्ने तर्क यथार्थरूपमा मान्न सकिने अवस्था रहँदैन । घटनास्थल लासजाँच मुचुल्कामा रातो कपडाको डोरीले घाँटी कसिएको, U आकारको डाम तथा घाउसमेत रहेको भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । जातकको Autopsy Report हेर्दा मृत्युको कारणमा Asphyxial death due to cloth's rope around the neck भनी उल्लेख भएको समेतबाट प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले जन्माएको जातक मृत जन्मेको नभै जीवित जन्मेको बालकको हो भन्ने कुरा पुष्टि हुन आउँछ ।

३. अब को कसको कर्तव्यले निज जातकको मृत्यु भएको हो भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले मौकामा गरेको बयानमा कपडाको डोरीले घाटीमा बाँधी गाँठो पारेको कारण बच्चाको मृत्यु भएको भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । निजले अदालतसमक्ष बयान गर्दा बच्चा रोइ कराई नगरेको र श्वासप्रश्वास नभएको कारण मरेको ठानेको भनेको भए पनि मरे नमरेको यकीन खुलाउन पनि नसकेको र कपडाले बेरी राखेको भनी उल्लेख गरेकोबाट मौकाको बयानलाई अन्यथा भन्न नसकेको अवस्थामा निजको मौकाको बयान प्रमाणयोग्य मान्नुपर्ने हुन्छ । निजको उक्त कथन मृतक बालकको Autopsy Report मा उल्लेख भएको मृत्युको कारणबाटसमेत समर्थित भईरहेको अवस्था विद्यमान देखिन्छ । प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतका

साक्षीहरू प्रत्यक्षदर्शी नभएका सुनिजानेको भरमा अनुमान गरी व्यक्त गरेको कुराहरू प्रतिवादीको बयानसँगसमेत मेल खाने नदेखिँदा त्यसमा विश्वाससमेत गर्न सकिने स्थिति छैन । यस्तो अवस्थामा पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फका कानून व्यवसायीले प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले समेत आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउनुपर्ने भन्ने तर्कसँग सहमत हुन सकिएन । प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले जन्मदिएको बच्चा जिउँदै जन्मिएपश्चात यी प्रतिवादी भागीरथीकै कर्तव्यबाट मरेको कुरा पुष्टि हुन आउँछ ।

४. अर्का प्रतिवादी पुनरावेदक शेरबहादुर बस्नेतका हकमा विचार गर्दा निजको मौकाको बयानमा प्रतिवादी निजको भाउजू नाता पर्ने भागीरथीसँगको अवैध यौन सम्पर्कबाट गर्भ रहेको थाहा पाई गर्भ पतन गराउन खोज्दा डाक्टरबाट ७ महिनाको बच्चा जन्मेपछि बाँच्न सक्छ भनी मनाही गरेको कुरा स्वीकार गरी व्यहोरा लेखाएको पाइन्छ । यी प्रतिवादी नवजात बालकलाई मार्नमा प्रत्यक्षरूपमा सहभागी भएको भन्ने कुरा कहिकतैबाट खुल्न आएको अवस्था नभए पनि अवैध करणी गरेको र गर्भधारण हुँदा हाडनाताबाट जोगिनलाई निज पनि प्रयासरत रहेको मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट देखिइरहेको छ । बच्चा जन्मिसकेपछि प्रतिवादी भागीरथीले निज शेरबहादुरलाई बोलाएको र निजको मिलेमतोमा जिउँदो जन्मेको बच्चालाई प्रतिवादी भागीरथीले मारी प्रतिवादी शेरबहादुरले आफ्नो बारीमा खाल्टो खनी गाडेको भन्ने कुरा निज प्रतिवादीहरूको बयानबाट देखिएको छ । जाहेरवालाले खुलाएको माहिलो छोरा शेरबहादुर बस्नेत र जेठी बुहारी भागीरथीबीच अवैध करणी लेनदेनभै रहेको गर्भबाट जन्मेको जिउँदो बच्चा दुबैको मिलेमतोमा मारी गाडेको भन्ने कथनबाटसमेत पुष्टि भैरहेको

पाइन्छ । यस्तो स्थितिमा निज प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतको हकमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(२) नं. आकर्षित हुने नभई ऐ. १७(३) नं. आकर्षित हुने हुँदा निजको हकमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(२) नं. बमोजिम कैद वर्ष १ गर्ने गरेको हदसम्म पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला नमिलेको हुँदा सो हदसम्म उल्टी भई निज प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(३) नं. बमोजिम कैद वर्ष २ $\frac{१}{३}$ (दुई वर्ष छ महिना) हुने र ऐ.महलको ४ नं. बमोजिम थप ६ महिना कैद हुनेसमेत ठहर्छ । निज प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतलाई समेत ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको तथा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

५. प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले जन्मदिएको बच्चा जिउँदै जन्मिएपश्चात यी प्रतिवादी भागीरथीकै कर्तव्यबाट मरेको कुरा पुष्टि हुन आएको हुँदा निजको हकमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. अनुसार सजाय गर्ने गरेको हदसम्मको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको मिति २०६७/१/७ को फैसला मिलेकै हुँदा सदर हुने ठहर्छ । अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

६. सुरू सल्यान जिल्ला अदालतबाट यी प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतका हकमा समेत अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ३(तीन) वर्ष कैदको सजाय हुने राय व्यक्त गरेको र सो रायसमेत पुनरावेदन अदालतबाट सदर भएको देखियो । सुरू तथा पुनरावेदन अदालतबाट व्यक्त गरिएको राय मिले नमिलेको के रहेछ अब सो सम्बन्धमा समेत निर्णय दिनुपरेको छ ।

७. उपरोक्तबमोजिम राय व्यक्त गर्दा सुरू सल्यान जिल्ला अदालतले देवर भाउजूको बीचमा अनैतिक सम्बन्ध भई गर्भ रही लोकलाजबाट बचन शिशु मारेको देखिएको र यस्तो अवस्था विचार गर्दा उक्त सजाय चर्को पर्ने देखिएको भन्ने मुख्य आधार लिई उक्त राय व्यक्त गरेको देखियो ।

८. अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा यी प्रतिवादीले माहिलो देवर प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतसँग भएको करणीबाट गर्भ रहन गएको, महिनावारी रोकिएर रहने गरेकोले महिनावारी रोकिएको थाहा नभएको र गर्भ रहेको थाहा भएपछि बच्चालाई जन्म दिने कुरा भएको, २०६५/८/१३ का दिन साँझ ८ बजे व्यथा लागी भोलिपल्ट दिउँसो २ बजे बच्चा जन्मिएको त्यसपछि जन्मेको केही समयपश्चात गाउँलेहरूको लोकलाजको कारण रगत लतपतिएको कपडाको डोरीले निज बालकको घाँटीमा बाँधी मारेकी हुँ भनी जीवित जन्मेको बच्चा मारेकोमा स्वीकार गरेको देखिन्छ । अदालतसमक्षको बयानमा २०६५/८/१४ गते दिउँसो छोरा जातक बच्चा जन्मिएको, जन्मिएको उक्त जातक बच्चा रोइकराई नगर्ने र श्वासप्रश्वास नभएको हुनाले मरेको जस्तो लागी सो बच्चालाई कपडाले बेरी राखेको जातक जन्मेपछि रोइकराई नगरेको हुनाले बच्चा मरेजस्तो लागेको हुनाले प्लास्टिकको बोरामा राखिदिएको र बच्चाको घाँटीमा कपडाको डोरीले बाँधी मारेको भनी जातक बच्चालाई आफूले मारेको कुरा स्वीकार गरेको देखिन्छ । उक्त वारदातमा अरू कसैको सहयोग नलिई आफूले नै जातक मारेको कुरा स्वीकार गरी न्यायिक प्रक्रियालाई सहयोग गरेकोसम्म देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा निजले कसूर स्वीकार गरी अदालतलाई न्यायिक प्रक्रियामा

सहयोग गरेबापत मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. को कानूनी प्रावधानका आधारमा निजका हकमा ३(तीन) वर्षको कैद सजायको राय व्यक्त भएको देखिन आयो ।

९. माहिलो देवर प्रतिवादी शेरबहादुरसँगको आफूखुशी गरेको करणीबाट उक्त गर्भ रहेको वस्तुस्थितिबाट देखिन्छ । देवर र आफूबीच भएको स्वेच्छिक करणीबाट गर्भ रही जीवितरूपमा जातक जन्मेको अवस्था मिसिलबाट देखिन्छ । निजको बयानबाटै देवरसँगको करणीबाट आफ्नो गर्भ रहेपछि उक्त जातकलाई जीवितरूपमै जन्माउनेसम्मको सल्लाह भएको कुरालाई यी प्रतिवादीले बयानका रोहमा व्यक्त गरेको देखिन्छ । जातक जन्मिसकेपछि गाउँलेको लोकलाजका कारणबाट बच्ने हिसाबले उक्त जन्मेको जातक सालनालसहित रक्ताम्य रहेकोमा आफूसँग रहेको कपडाले बाँधी जातकको हत्या गरेको र सो हत्या आफूले नै गरेको भनी निजले कसूर स्वीकार गरी बयान गरेको देखिन्छ । यसरी जीवित जातकलाई जन्मिसकेपछि निजको घाँटीमा कपडाले कसी कर्तव्य गरी मारेको कार्य ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. को कसूर गरेको देखिन आउँछ । अ.बं.१८८ नं. मा भएको कानूनी प्रावधानलाई हेर्दा सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद गर्नुपर्ने भएका मुद्दामा साबित ठहरे पनि हाकिमका चित्तले भवितव्य हो कि भन्न हुनेसम्मको शङ्काले वा अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा कसूरदारलाई ऐनबमोजिमको सजाय दिँदा चर्को हुने भै घटी सजाय हुनुपर्ने चित्तले देखेमा ऐनले गर्नुपर्ने सजाय ठहराई आफ्ना चित्तले देखेको कारणसहितको खुलासा राय पनि साधक तोकमा लेखी जाहेर गर्नुपर्नेसमेतको व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

१०. विधायिकाद्वारा निर्दिष्ट कानूनी

प्रावधानले सजाय निर्धारण गर्दा सजाय तोक्ने अधिकारीमा निहित अधिकारको प्रयोगलाई विवेकसम्मत बनाउन ठाउँ दिएको देखिन्छ । वस्तुतः सजाय निर्धारण दण्डको सिद्धान्तमा आधारित प्रक्रिया र विधि हो । गम्भीर प्रकृतिका अपराध गरेबापत सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद हुने मुद्दामा कानूनले तोकिएको सजाय तोकदा कसूरदारलाई चर्को पर्ने अवस्था भएमा यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्न सकिने भए पनि कैद सजाय निर्धारणको विधि न्यायोचित हुन जरूरी हुन्छ । सजाय निर्धारण गर्दा कसूरदारको कसूरको गाम्भीर्यता हेरी निर्धारण गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ । सजायको उद्देश्य कसूरदारलाई दण्डित गर्ने, त्यस्तो कसूर गर्नबाट अरूलाई निरूत्साहित गर्नु र कानूनको अधीनमा रही कसूरदारमा अपराधको बोध गराई सुधारको बाटोतर्फ लाग्न प्रेरित गर्नु हो । तजबिजी अधिकारको प्रयोग गर्दा दण्डसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तलाई अत्यन्त हलुको ढङ्गले लिन मिल्दैन । तजबिजी अधिकारको प्रयोग गरी कसूरदारलाई विधायिकी मनसायविपरीत हुने गरी अति हलुको, निरर्थक र निष्प्रभावी प्रकृतिको वा अति चर्को सजाय तोक्ने हो भने सजायले आफ्नो उद्देश्य र तात्पर्य गुमाउँछ । नाममात्रको सजाय गर्ने हो भने सजाय सजाय नै हुँदैन । अति चर्को सजाय गर्ने हो भने कसूर र सजायको अनुपात नमिली उद्देश्य पराजित हुन्छ । यसले न्यायलाई परास्त गर्छ । अपराधको न्यूनीकरण, अपराधीमा दण्डको अनुभूति तथा पीडितलाई राहत महसूस गराउने दायित्वसमेत सजाय निर्धारणसँग सन्निहित हुन्छ ।

११. सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद भएका कसूरदारहरूलाई उक्त विधायिकी व्यवस्थाले प्रबन्ध गरेको सजाय तोकदा चर्को पर्ने भएमा कम सजाय गर्न सकिने भए पनि त्यस्तो

सजाय निर्धारणको आधार मनासिब र न्यायोचित हुन आवश्यक हुन्छ । यस्ता अधिकतम् सजाय हुने कसूरमा संलग्न प्रतिवादीहरूलाई अति कम सजाय तोक्दा पनि निजहरूमा कानून मिच्ने र न्यून सजायको फाइदा उठाई निरन्तर अपराधमा लागिरहने सम्भावनालाई नकार्न सकिन्न । यी सबै कुराहरूमा अ.बं.१८८ नं. बमोजिमको राय अभिव्यक्त गर्दा विचार गर्नु जरूरी छ ।

१२. यी प्रतिवादीले अभियोगबमोजिमको कसूर स्वीकार गरी न्यायिक प्रक्रियालाई सघाएको देखिन्छ । कसूरको प्रकृतिबाट कानूनले जन्मकैदको सजाय पनि तोकेको छ तर कसूरको प्रकृति, कसूर गर्दाको परिस्थिति आदि कुराले कसूरदारको अपराधिक मनोदशा वा प्रवृत्तिलाई स्पष्ट गर्ने गर्छ । प्रतिवादी भागीरथी बस्नेत र शेरबहादुर बस्नेत भाउजू र देवरको नाताको देखिने र प्रतिवादी भागीरथीको लोग्ने धेरै लामो समयदेखि भारतमा बसी निजसँग टाढा रहेको अवस्थामा यौन सम्बन्ध कायम रहेको अवस्था देखिन्छ । जैविक आवश्यकता र पारिवारिक परिस्थितिलाई यो हदसम्म बुझ्न सकिन्छ । अवैध यौन सम्बन्धबाट जन्मेको अवस्थामा प्रतिवादी भागीरथीले सामाजिक र पारिवारिकरूपमा लाञ्छित हुने अवस्था पनि बुझ्न सकिन्छ तथापि गर्भ पतन गराउन सक्ने हदसम्मको उपाय नगर्ने, बच्चा जन्मेमा देखभाल गर्नेलगायतका कुरा पनि गर्ने अनि जन्मेपछि बालकलाई जुन ढङ्गले साङ्घातिकरूपमा घाँटी थिची हत्या गरिएको छ त्यो मातृत्वलाई सुहाउने कुरा पनि होइन । कसूर गर्नुपर्ने परिस्थिति एउटा हो तर कसूरको शैली र कसूरदारको व्यवहार पनि त्यत्तिकै विचारणीय हुन्छ । त्यसैले कसूर गर्दाको परिस्थितिको मात्र आधारमा कसूरलाई क्षम्य वा कम गम्भीर बनाउने कोशिस गर्ने हो भने अपराधिकताले बढावा पाउने

वा अपराध बोध नहुने तथा सजायको प्रभाव नपर्ने भई कसूरको पुनरावृत्तिको पनि सम्भावना हुन्छ । त्यसैले कसूरको मात्रा र कसूरदारउपर तोकिएको सजायको असरको वाञ्छनियताबीचको सामञ्जस्यतालाई विवेकसङ्गतरूपमा विचार गरेरमात्रै अ.बं.१८८ नं. नम्बरको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । यो व्यवस्थाको अति वा विकृत उपयोग भएमा कानूनले निर्धारित सजायको प्रयोजन नै निरर्थक हुन सक्ने हुनाले अति कठोर वा उदारता होइन, उपयुक्त र पर्याप्त सजाय तोक्ने हिसाबले हेर्न जरूरी छ । जुन हदसम्म सजाय तोक्न पर्ने हुन्छ त्यो नै पर्याप्तता हो र जुन जति मात्रामा सजाय गरे पनि सजायको उद्देश्य हासिल हुने हो त्यो नै उपयुक्त सजाय मान्नुपर्ने हुन्छ । यो हरेक न्यायकर्ताले विचार गर्नुपर्ने कुरा हो ।

१३. प्रस्तुत मुद्दामा आफूले धारण गरेको गर्भबाट जीवितै जन्मेको बालकलाई प्रतिवादी भागीरथीले डोरीले घाँटीमा बाँधी गाँठो पारेको र सिमेन्टको बोरामा राखेको भन्ने निजको प्रारम्भिक बयानमा देखिन्छ । यस्तो कार्यले निजभित्रको आपराधिकताको हदलाई प्रष्ट गर्ने हुनाले सामाजिक लोकलाजको जे कारण भए पनि यस्तो आपराधिक प्रवृत्ति र शैली पनि कम आपत्तिपूर्ण नहुने हुनाले सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले प्रस्ताव गरेजस्तो ज्यादै कम सजाय निर्धारण गरी यी प्रतिवादीलाई छाड्नु पनि मनासिब देखिन आएन । कर्तव्य गरी जातक मारेको र जन्मकैदको सजायसम्मको कसूर गरेको अवस्थामा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट अ.बं.१८८ नं. बमोजिम ३(तीन) वर्ष राय व्यक्त गरेको सजाय अत्यन्त न्यून रहेको देखियो । तथापि यी प्रतिवादीलाई निजले गरेको कसूरबमोजिमको सजाय गर्दा चर्को पर्ने देखिएको छ । कसूर गर्दाको परिस्थिति, गर्भ पतनको सेवा लिन नसकेको अवस्था, सामाजिक लाञ्छनाको

भएसमेतको स्थिति विचार गर्दा अब अ.बं.१८८ नं. बमोजिम निजलाई कैद वर्ष १०(दश) को सजाय निर्धारण गर्दा पनि ऐनको मनसाय पूरा हुने भै निजका हकमा समेत सो सजाय पर्याप्त हुने देखिएकोले निजको हकमा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको रायको हकमा परिवर्तन भै निजलाई १० (दश) वर्ष कैद ठहराउनु मनासिब देखियो ।

१४. माथि विवेचित आधार कारणहरूसमेतबाट यी पुनरावेदक प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतले आफ्नै देवरसँगको अवैध करणी सम्बन्धबाट जन्मेको जातकलाई सामाजिक लोकलाजका कारण मारुपनेसम्मको परिस्थिति सिर्जना भई सो जातकको कर्तव्य गरी मारेको मिसिल संलग्न कागजात प्रमाणबाट देखिइरहेको हुँदा निजलाई जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्ने देखिई कैद वर्ष १० (दश) गर्दासमेत ऐनको उद्देश्य पूरा हुने देखिँदा निज प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतलाई अ.बं.१८८ नं. बमोजिम १०(दश) वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेतलाई कैद वर्ष ३ (तीन वर्ष) हुने ठहर भएको हुँदा निज प्रतिवादी शेरबहादुर बस्नेत पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला बमोजिम १ वर्ष ६ महिना कैद भुक्तान गरी मिति २०६७।२।१८ मा छुटी गएको देखिँदा बाँकी कैद १ वर्ष ६ महिना (एक वर्ष छ महिना) बेरूजु हुँदा लगत कसी असूल उपर गर्नु भनी सुरु सल्यान जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----१ प्रतिवादी भागीरथी बस्नेतको हकमा पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर भई रायको हकमा १० (दश) वर्ष कैद सजाय हुने ठहरी फैसला भएकोले सोहीबमोजिमको संशोधित कैदीपूर्जी निज प्रतिवादी

भागीरथी बस्नेतलाई दिनु भनी सुरु सल्यान जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु -----२ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु -----३

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर २४ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत: विष्णुप्रसाद गौतम/आत्मदेव
जोशी

निर्णय नं.११३७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।५।३१।२
०६६-CR-०७९६

मुद्दा : सवारी ज्यान ।

पुनरावेदक/वादी : सुकबहादुर गुरूडसमेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : प्युठान जिल्ला, खैरा
गा.वि.स.वडा नं. २ बस्ने गितबहादुर पुन

- सवारी चलाएको बेलामा भएको चालकको अवस्था, ट्रकको यान्त्रिक अवस्था, घटनास्थल प्रकृति विवरण, सडक दुर्घटना प्रतिवेदन स्केच, प्रतिवादीको बयान, ट्रकका सहयोगीको कागज एवम् दुर्घटना भएको अवस्थामा तत्काल देख्ने मानिसहरूको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज प्रमाणहरूको रोहमा हेर्दा सवारी तथा यातायात व्यवस्थापन ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) मा वर्णित अवस्थाको सवारी दुर्घटना भई मोटर साइकल चालकहरूको मृत्यु भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट पुष्टि हुने ।

(प्रकरण नं.१०)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्था/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १४७, १६१(२), १६१(३)

सुरू फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री हरिकुमार पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री नारायणप्रसाद दाहाल

मा.न्या.श्री नीता गौतम दीक्षित

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६६।८।१ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा

९ बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर निम्नबमोजिम छः

मिति २०६४।८।२४ गते दिउँसो अन्दाजी २ बजेको समयमा गितबहादुर पुनले हाँकेको ना.२.ख. ६८८४ नं. को ट्रकले पोखरा विरौटाचोकमा बुद्ध गुरुडले हाँकेको ग.३.प ६२८ नं. को मोटरसाइकललाई ठक्कर दिँदा बुद्ध गुरुडको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएको र उक्त मोटरसाइकलपछाडि बसेका तेन्जीन योङदेनको उपचारको क्रममा पश्चिम क्षेत्रीय अस्पताल पोखरामा मृत्यु भएको, प्रत्यक्षदर्शीको अनुसार ट्रकचालकले गाडी पछाडि लगेर किचेको भन्नेसमेत व्यहोराको सुकबहादुर गुरुडसमेतको संयुक्त जाहेरी दरखास्त ।

लिङ्ग वरिपरिको सम्पूर्ण भाग किचिई क्षतविक्षत अवस्थामा रहेको, निर्धारमा दायौतर्फ गालाको भागमा ठोक्किएको र घिसारिएको नीलडाम, बायाँ कन्चटमा काटेको चोट, दुबै घुडाँ पछाडि ७ इन्च गोलाईको काटेको घाउ, दुबै साँप्राको बीचको भाग छुट्टिएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक तेन्जीन योङदेनको लासजाँच मुचुल्का ।

पोखरा १७, विरौटाचोकस्थित पूर्व पश्चिम सडक, उत्तर विरौटाचोक, दक्षिणतर्फ सडक र आइलेन्ड रहेको, उक्त सडकको मूल चौडाई ३८ फिट रहेको, सडकको बीच भागमा पश्चिम मोहडा गरी ना.२.ख ६८८४ नं. को ट्रक रहेको, उक्त ट्रकको पछाडि टायरबाट १४ फिट पूर्वसम्म टायरडाम देखिएको, ट्रकको पछाडि दायौ टायरले बुद्ध गुरुडको टाउको किचेको, उक्त ट्रकबाट ६ फिट दक्षिणमा ग.३.प.६२८ नं. को मोटरसाइकल पल्टिएको अवस्थामा रहेको, मृतक बुद्ध गुरुडको अनुहारलगायत टाउको किचिई क्षतविक्षत देखिएको, छाती र करडमाथि टायरडाम

देखिएको, सो भाग केही दबेको समेत देखिएको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल तथा मृतक बुद्ध गुरुङको लास जाँच मुचुल्का ।

सडक दुर्घटना प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहेको ।

घटनास्थलमा लिइएको मृतकहरूको फोटो थान ५ मिसिल संलग्न रहेको ।

मृतक बुद्ध गुरुङ र तेन्जीन योङदेनको शव परिक्षण प्रतिवेदन थान २ मिसिल संलग्न रहेको ।

मिति २०६४।८।२४ गते दिउँसो मैले हाँकेको ना.२.ख. ६८८४ नं. को ट्रक पोखरा विरौटामा पुग्दा एक्कासी घुन्नुक गरेको आवाजसँगै ट्रकले केही जम्पिड खाएको अवस्थामा सडकको दायाँ बायाँबाट मान्छे किच्यो भन्ने आवाज सुनें, मैले तत्काल गाडीको ब्रेक लगाउँदा गाडी हल्का लस्किएर केही घुम्यो, गाडी १५ कि.मि. प्रतिघण्टाको रफतारमा र २ नं. गियरमा थियो । जानी जानी दुर्घटना गराएको होइन, गाडी पछाडि लगेर मानिस मारेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गितबहादुर पुनको बयान ।

मिति २०६४।८।२४ गते दिउँसो गितबहादुर पुनले हाँकेको ना.२.ख.६८८४ नं. को ट्रक पोखरा विरौटामा पुग्दा केही चीज वस्तु ठोक्किएको जस्तो ड्याङ्ग आवाज आएको र सो पश्चात सडक वरपरका मानिसहरूले मान्छे किच्यो भनेर कराएपछि ड्राइभरले गाडीको ब्रेक लगाए र त्यसपछि म सडकमा झरेर हेर्दा १ जना व्यक्ति ट्रकको दायाँ टायरमुनि र अर्को व्यक्ति बायाँ टायरको अगाडि च्यापिएको अवस्थामा देखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको उक्त ट्रकका सहयोगी बलबहादुर विष्टको कागज ।

तीव्र गतिमा आएको ट्रकले एक्कासी मोड्दा बुद्ध गुरुङले हाँकेको मोटरसाइकलको

पछाडितर्फको भागमा ठक्कर दिई पुनः चालकले गाडी पछाडि लगेर बुद्ध गुरुङको टाउकोमा र तेन्जीन योङदेनको कम्मरको भागमा किचेको हो । यी ट्रक चालकले मार्ने नै नियत राखेर गाडी पछाडि लगेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल प्रत्यक्षदर्शी वसन्तराज भण्डारी, सूर्यबहादुर गुरुङ, गौरव भण्डारी, पदमराज गुरुङ, परशुराम ओझा, प्रवेश अधिकारी र सहदेव ढकालले वस्तुस्थिति मुचुल्कामा गरेको कागज ।

प्रतिवादी गितबहादुर पुनको सो कसूरजन्य कार्य सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १४७ र दफा १६१(२) मा वर्णित कसूर अपराध भएको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा १६१(२) नं. बमोजिम अन्तिम हदसम्मको सजाय हुन सजाय मागदावी लिइएको अभियोगपत्र ।

मैले जाहेरीमा उल्लेख गरे जस्तो गरी गाडी पछाडि लगेर मृतकको मृत्यु गराएको होइन । जाहेरी झूठा हो, मलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन । मैले २ नं. गियरमा गाडी हाँकेको र लापरवाही नगरेको भन्नेसमेत व्यहोराको गितबहादुर पुनले सुरू अदालतमा गरेको बयान ।

बुझिएका मानिस वसन्तराज भण्डारी, सूर्यबहादुर गुरुङ, बलबहादुर विष्ट, परशुराम ओझा, गौरव भण्डारी, पदमराज गुरुङ, जाहेरवालाद्वय सुकबहादुर गुरुङ, साम्दुक डोल्मा, प्रतिवादीका साक्षी वसन्तकुमार भुजेल, रूद्रनाथ तिमिल्सिनाले गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेछ ।

यसमा यी प्रतिवादीले यसअघि यस्तो कसूर गरेको भन्ने कुरा मिसिलबाट देखिँदैन । दुर्घटना हुँदाका बखत प्रतिवादीले मादक पदार्थ सेवन गरी सवारी चलाएको भन्ने पनि छैन । मृतकका हकदारले कानूनबमोजिम पाउने क्षतिपूर्ति

र किरिया खर्च रकम प्रतिवादीले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्कीमा धरौट राखेको पनि मिसिलबाट देखिन्छ । यस अवस्थामा घटनाको समग्र अवस्थालाई हेर्दा कसूरको मात्रा अनुसार निज प्रतिवादी गितबहादुर पुनलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिम ३ वर्ष कैद हुने ठहर्याई कास्की जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।९।२०।१ मा भएको फैसला ।

उक्त फैसलाउपर चित्त बुझेन । मैले उक्त दुर्घटना हुँदाको अवस्थामा व्यस्त भीडभाड चोकमा अत्यन्त होशियारीपूर्वक, सीमित गतिमा, साइडबत्ती बाल्दै र हर्न बजाउँदै सवारी चलाउँदै गर्दा उक्त मोटरसाइकल एक्कासी मैले चलाएको ट्रकमा ठोक्किन आई दुर्घटना भएको हो । घटना भएको ठाउँको विवरण, मेरा साक्षीहरूको बकपत्र र मेरो बयानसमेतलाई कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी ३ वर्ष कैद गर्ने गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले बदर गरी पूर्णरूपमा सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गितबहादुर पुनको पुनरावेदन अदालत, पोखरामा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा सुरु जिल्ला अदालतको फैसला विचारणीय देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पोखरालाई पेशीको सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट भएको मिति २०६६।४।२८ को आदेश ।

सवारी चलाएको बेलामा भएको चालकको अवस्था, गाडीको अवस्था, घटनास्थल प्रकृति विवरण, सडक दुर्घटनाको प्रतिवेदन स्केच, प्रतिवादीको बयान, ट्रकका खलासीको कागज

एवम् दुर्घटना भएको अवस्थामा तत्काल देखे मानिसहरूको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज प्रमाणहरूको समग्रमा मूल्याङ्कन गरी हेर्दा यसमा सुरु जिल्ला अदालतले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) नं. अनुसारको कसूर गरेको ठहर गरेको फैसला उल्टी हुने ठहर्छ । निज प्रतिवादी गितबहादुर पुनले ट्रक हाँक्दा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा दुर्घटना हुन गई मृतक बुद्ध गुरुङ र तेन्जीन योडदेनको मृत्यु हुन गएकोले ऐ.ऐनको दफा १६१(३) नं. अनुसार १(एक) वर्ष कैद र दुई हजार रूपैयाँ जरीवाना हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।८।१ को फैसला ।

मिति २०६४।८।२४ गते बुद्ध गुरुङले तेन्जीन योडदेनलाई पछाडि राखी ग.३.प.६२८ नं. को मोटरसाइकल चलाई रहेकोमा गितबहादुर पुनले चलाएको ना.२.ख.६८८४ नं. को ट्रकले ठक्कर दिई उक्त मोटरसाइकलमा सवार व्यक्तिहरूको मृत्यु भएको व्यहोरा जाहेरी दरखास्त र बकपत्रसमेतबाट पुष्टि भएको र ट्रकमा मोटरसाइकल ठोक्किन आएकोसमेत नदेख्नु आफैमा लापरवाहीपूर्ण छ । प्रतिवादीले निर्दोषिता पुष्टि गर्न सकेको छैन । यी प्रतिवादीले होशियारीपूर्वक ट्रक चलाएको देखिँदैन । यी प्रतिवादीले तीव्र गतिले चलाएको ट्रकले मोटरसाइकललाई ठक्कर दिएको भनी मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिले लेखाई दिएको, घटनास्थलमा रहेको मोटरसाइकल र ट्रकको अवस्था हेर्दा ट्रक विस्तारै हाँक्दा स्पिडमा आएको मोटरसाइकल ट्रकमा ठोक्किन आई दुर्घटना भएको देखिन्छ भन्ने मनोगत आधार लिई भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । अतः प्रमाणहरूको न्यायोचित मूल्याङ्कन गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट

सुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला केही उल्टी गरी प्रतिवादी गितबहादुर पुनलाई अभियोग दावी भन्दा कम सजाय गर्ने गरी भएको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी निज प्रतिवादीलाई सुरु अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट मिति २०६७।१।१२ मा यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, प्रतिवादी गितबहादुर पुनले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १४७ र दफा १६१(२) मा वर्णित कसूरजन्य अपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम अन्तिम हदसम्मको सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोगपत्र परेको रहेछ । निज प्रतिवादी गितबहादुर पुनलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिम तीन वर्ष कैद हुने ठहर गरी सुरु फैसला भएको देखिन्छ । सुरु फैसला उल्टी हुने गरी ऐ. ऐनको दफा १६१(३) अनुसार प्रतिवादीलाई एक वर्ष कैद र दुईहजार रूपैयाँ जरिवाना हुने गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको रहेछ । उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतको उक्त फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा विवेचना गरी निर्णय गनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मिति २०६४।८।२४ गते गितबहादुरले हाँकेको ना.२.ख.६८८४ को ट्रकले मोटरसाइकल

चालक बुद्ध गुरुङ र सोही मोटरसाइकलमा सवार अर्का व्यक्ति तेन्जीन योङदेनको मृत्यु भएको भन्ने जाहेरी दरखास्तसमेतका कागजातबाट देखिन्छ । मोटरसाइकलमा सवार व्यक्तिहरूको मृत्यु उक्त ट्रक र मोटरसाइकल एक आपसमा ठोक्किएर भएकोमा विवाद नदेखिए तापनि उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिमको “जानी जानी वा लापरवाही” को कसूर कायम गरी सुरु अदालतले निर्णय गरेकोमा ऐ.ऐनको दफा १६१(३) बमोजिमको कसूर हो भन्ने यकीन गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मनासिब छ, छैन सो सम्बन्धमा ठहर गर्नुपर्ने हुन आयो ।

३. अभियोग मागदावी हेर्दा, ट्रक चलाउँदा लापरवाही गरी चलाएको हुँदा उक्त ट्रकले किचेर मोटरसाइकलमा सवार व्यक्तिहरूको मृत्यु भएकोले प्रतिवादी गितबहादुर पुनको सो कार्य सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १४७ र दफा १६१(२) मा वर्णित कसूरजन्य अपराध भएको हुँदा सोही ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम प्रतिवादीलाई हदसम्मको सजाय गरीपाउँ भन्ने अभियोगपत्र भएकोमा उक्त अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन दायर भएको रहेछ । यसै सन्दर्भमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) मा दृष्टिगत गर्दा, “कसैले कुनै सवारी चलाएबाट कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर लागि वा कुनै किसिमले सवारी दुर्घटना भई सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको मानिस त्यस्तो दुर्घटनाको कारणबाट तत्कालै वा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलमा उल्लिखित म्यादभित्र मरेमा त्यस्तो कार्य ज्यान मार्ने मनसाय लिई गरेको नभए तापनि त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानी जानी लापरवाही गरी सवारी चलाएको

कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसूरको मात्रा अनुसार दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

४. अब यी ट्रक चालकले उक्त ट्रक चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना भएको कुरा जानी जानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना भएको हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा उक्त ऐनको दफा १६१(२) को सन्दर्भमा विवेचना गर्नुपर्ने देखिन आयो । उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिमको सवारी ज्यान कसूर स्थापित हुन मूलतः कसैले चलाएको सवारीले मानिसलाई किचेको वा ठक्कर दिएको कारणबाट सवारी दुर्घटना भई मानिसको मृत्यु भएको, उल्लिखित अवस्थाबाट सवारी दुर्घटना भई मानिसको मृत्यु हुँदा ज्यान मार्ने मनसाय लिएको नभए तापनि ज्यान मर्न सक्ने सम्भावना भएको कुरा परिणामको पूर्वकल्पना भएको र जानी जानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गएको, त्यस्तो दुर्घटनाबाट मानिसको मृत्यु भएको हुनुपर्ने भन्ने व्यवस्था छ ।

५. प्रस्तुत विवादमा उक्त कानूनी व्यवस्थानुसारको सवारी ज्यान कसूर भएको हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा मुद्दाको तथ्यावलोकन गरी हेर्दा यी ट्रक चालकले गाडी पछाडि लगेर उक्त मोटरसाइकलमा सवार व्यक्तिहरूलाई किचेको भन्ने जाहेरी दरखास्त र वस्तुस्थिति मुचुल्काबाट देखिए तापनि गाडी पछाडि लगेर मानिस मारेको होइन भनी प्रतिवादी गितबहादुर अधिकारप्राप्त अधिकारी र अदालतसमक्षको बयानमा कसूरमा इन्कार रहेको देखिन्छ । सोही बयानलाई समर्थन हुने गरी ट्रकका सहयोगी बलबहादुर विष्टले कागज गरी दिएकोसमेत देखियो । मैले उक्त दुर्घटना

हुँदाको अवस्थामा होशियारीपूर्वक, सीमित गतिमा, साइडबत्ती बाल्दै र हर्न बजाउँदै सवारी चलाउँदै गर्दा उक्त मोटरसाइकल एक्कासी ट्रकमा ठोक्किन आई दुर्घटना भएको हो भन्ने प्रतिवादीको जिकीर रहेको देखिन्छ ।

६. घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का र सडक दुर्घटना प्रतिवेदन स्केचबाट पनि ट्रक चालकले गम्भीर लापरवाहीयुक्त अवस्थाबाट सवारी हाँकेको थियो भन्नेसमेत कुरा खुल्न आएको छैन । सवारी द्रुत गतिमा हाँक्नु पनि कहिलेकाहीँ आफैँमा दुर्घटनाको कारण हुन सक्ने कुरालाई इन्कार गर्न सकिन्न । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको बयानबाट दुर्घटनाको केही बेरअघि ट्रकको अगाडिबाट एउटा ट्याक्सीले बाटो काटेको कारण आफ्नो ट्रकको गतिलाई तत्काल नियन्त्रण गर्न एक्कासी ब्रेक लगाउनु परेको र सो मोटरसाइकल ट्रकमा ठोकिएर मानिस किचिएको कुरा सडकको दायाँ बायाँ बसेका मानिसहरूको हल्लाबाट थाहा पाएको भन्ने बयानले पनि उक्त ट्रक अत्यधिक गति र लापरवाहीयुक्त अवस्थामा चलाएको भन्ने पुष्टि भएको देखिन आएन । तसर्थ उक्त ट्रकको व्यग्रगति प्रस्तुत वारदातको कारक मान्न सकिने अवस्था पनि देखिएन । व्यवहारिकरूपमा हेर्दा पनि ट्रक र मोटरसाइकलको हाँकाइको बेग एकनास भएकोमा एक्कासी ट्याक्सीले बाटो काट्दा ट्रकले ब्रेक लगाएमा सोही ट्रकको पछि दगुर्दै गरेको मोटरसाइकलले भने आफ्नो गति तत्काल नियन्त्रण गर्न नसक्दा भने उक्त मोटरसाइकल ट्रकमा ठोक्किएर सो दुर्घटना निम्तिएको देखिन्छ ।

७. यान्त्रिकरूपमा कमजोर भएको सवारी साधन सार्वजनिक स्थानमा सञ्चालन गर्नु मात्रले पनि उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिमको “ज्यान मार्ने मनसाय लिई गरेको

नभए तापनि ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानी जानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको” ठहर गर्ने आधार त हुन्छ, तर प्रस्तुत मुद्दामा उक्त ट्रकको यान्त्रिक परीक्षण प्रतिवेदनबाट ट्रकको एक्सिलरेटर, क्लज, ब्रेक, हर्न, लाइटहरूलगायत गियरसमेतका पार्टपूजाहरू ठीक अवस्थामा रहेको भन्ने प्रतिवेदन मिसिल संलग्न रहेको देखिँदा यान्त्रिकरूपमा कमजोर ट्रकलाई सार्वजनिक स्थानमा हाँकेको भन्नेसमेत अवस्था नदेखिएबाट सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना भएको कुरा जानी जानी वा लापरवाही गरी ट्रक चलाएको कारणबाट उक्त वारदात भएको हो भन्ने कुरा पुष्टि हुन सकेन ।

८. सडकको मूल चौडाई ३९ फिट रहेको चोक बजारमा मोटरसाइकल र ट्रकको एकापसको ठक्करबाट वारदात हुन गएको तथ्य लास जाँच मुचुल्काबाट देखिन्छ । दुर्घटना हुने जस्तो सम्भावना नदेखिएको अवस्थामा मोटरसाइकल ट्रकमा ठोक्किएर मानिसलाई किचाएको भन्ने कुरा ट्रक चालक र ट्रकका सहयोगीको बयान भएको देखिन्छ । ट्रक पछाडि लगेर मोटरसाइकलमा सवार व्यक्तिहरूलाई किचाएको भन्ने वस्तुस्थिति मुचुल्कामा कागज गरिदिने व्यक्तिहरूको कथनबाट देखिएको भए तापनि २ नं. गियरमा गाडी हाँकेको र लापरवाही नगरेको भन्ने ट्रक चालकको बयानसमेतबाट देखिएकोले उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने जानी जानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई ज्यान मर्न गएको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न कागजातबाट स्वतन्त्ररूपमा पुष्टि हुन सकेको देखिँदैन ।

९. ऐनको दफा १६१(२) बमोजिमको सवारी ज्यान कसूर पुष्टि हुन नसकेको प्रस्तुत

मुद्दामा ऐ.ऐनको दफा १६१(३) को कानूनी व्यवस्थाको विवेचना गर्नु सान्दर्भिक देखियो । प्रस्तुत ऐनको दफा १६१(३) मा “कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा कसैले कुनै सवारी चलाउँदा सवारी दुर्घटना हुन गई सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा दुई हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

१०. सवारी चलाउँदा ज्यान मर्न सक्ने नदेखिए पनि सवारी दुर्घटनाका कारण मानिस मरेको अवस्था हुनुपर्ने भन्ने उक्त कानूनको व्यवस्था हो । यस सन्दर्भमा ट्रक चालकले २०५६ सालदेखि विधिवत् सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त गरी सवारी चलाएको जिकीर लिएको र यान्त्रिकरूपमा दुरूस्त रहेको उक्त सवारी साधन मादक पदार्थ सेवन नगरी ध्यान दिई तथा होशीयारीपूर्वक साइड बत्ती बाल्दै एवम् हर्नसमेत बजाउँदै र सुस्त गतिमा हाँकदा ३९ फिट चौडा फराकिलो सडक भएको चोक बजारमा ट्याक्सीले एक्कासी बाटो काट्दा ट्रक चालकले आफ्नो सवारीको ब्रेक लगाएपछि पछाडि आउँदै गरेको मोटरसाइकल तत्काल उक्त ट्रकमा ठोक्किएर दुर्घटना भएको मिसिल संलग्न कागजबाट खुल्दछ । सवारी चलाएको बेलामा भएको चालकको अवस्था, उक्त ट्रकको यान्त्रिक अवस्था, घटनास्थल प्रकृति विवरण, सडक दुर्घटना प्रतिवेदन स्केच, प्रतिवादीको बयान, ट्रकका सहयोगीको कागज एवम् दुर्घटना भएको अवस्थामा तत्काल देखे मानिसहरूको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज प्रमाणहरूको रोहमा हेर्दा प्रस्तुत ऐनको

दफा १६१(३) मा वर्णित अवस्थाको सवारी दुर्घटना भई माथि प्रकरणहरूमा विश्लेषण गरिएको आधारमा मोटर साइकल चालकहरूको मृत्यु भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट पुष्टि हुन्छ ।

११. तसर्थ उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम ज्यान मर्न सक्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा यी ट्रक चालक गितबहादुरले ट्रक चलाउँदा मोटरसाइकल ट्रकमा ठोक्किन आई मोटरसाइकलमा सवार मानिसको मृत्यु हुन गएको देखिँदा सुरू जिल्ला अदालतले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) नं. अनुसार कसूर गरेको ठहर्याई भएको फैसला उल्टी हुने गरी उक्त ऐनको दफा १६१(३) बमोजिम एक वर्षसम्म कैद वा दुईहजार रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुबै सजाय हुन सक्ने कानूनी व्यवस्थाबमोजिम निज प्रतिवादी गितबहादुर पुनले ट्रक हाँक्दा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा दुर्घटना हुन गई मृतक बुद्ध गुरुङ र तेन्जीन योङदेनको मृत्यु हुन गएको ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट प्रतिवादी गितबहादुर पुनलाई यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम एक वर्ष कैद र दुईहजार रूपैयाँ जरीवाना हुने ठहर्याई भएको फैसला मनासिवै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल भदौ ३१ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : टीकाभूषण घिमिरे

निर्णय नं.११३८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति :- २०७१।२।२६।२

०६८-CR-११११

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान र ज्यानमार्ने उद्योग ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : सिन्धुपाल्चोक जिल्ला,
नवलपुर गाउँ विकास समिति वडा नं.
९ घर भई हाल कारागार कार्यालय,
काठमाडौं भद्रबन्दीगृहमा थुनामा रहेका
सुवास अधिकारी
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : नविन लामासमेतको जाहेरीले
नेपाल सरकार

०६८-CR-११८१

पुनरावेदक/प्रतिवादी : भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर
ठिमी नगरपालिका, वडा नं. ५ घर भई
हाल कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल,
काठमाडौंमा थुनामा रहेका प्रदिप पौडेल
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : नविन लामासमेतको जाहेरीले
नेपाल सरकार

०६८-CR-११९८

पुनरावेदक/वादी : नविन लामासमेतको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी
नगरपालिका वडा नं. ५ धुन्चेपाखा बस्ने
आशा तामाङ लामासमेत

- मृतकको मृत्यु अमुक कसैको चोटबाट भएको भन्न सकिने अवस्था नभए पनि कुनै खास व्यक्ति वा चोटकै कारणले नै मरेको देखाउन पर्छ भन्न पनि मौजुदा अवस्थामा सम्भव नहुने । एकभन्दा बढी व्यक्तिको र एकभन्दा धेरै कारणले मारिने अवस्था रहने ।
- वारदातको अवस्थासम्म पुर्याउने कुरामा प्रतिवादीहरूको सहभागिता देखिएको र सोलगायतका कारणले वारदात घट्न गएको हुँदा निजहरूलाई दायित्वविहीन मान्न नसकिने । अन्यथा कसूरको कार्य गर्नलाई भीडको संलग्नता निम्त्याउने र त्यसैको आडमा अपराधिक दायित्वविहीन हुने कुराको तर्जुमा गर्ने अवस्था आउँछ । त्यसो गर्नु भनेको प्रकारान्तरमा दण्डहीनता सिर्जना गर्ने हुने ।
- सुरुदेखिको सबै श्रृङ्खलामा प्रतिवादीहरूको सरोकार र संलग्नता भएपछि अन्तिम अवस्थाको भीडसमेतको संलग्नतालाई आधार बनाई प्रतिवादीहरूले आफ्नो असंलग्नता र निर्दोषिताको जिकीर लिन सक्ने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं.३)

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ
अधिवक्ताद्वय प्रा.डा.रजितभक्त प्रधानाङ्ग र
शेखरकुमार जोशी, विद्वान अधिवक्तात्रय

कुमुदकुमार भट्टराई, निर्मला शाक्य र
कृष्णप्रसाद पाण्डे
पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान
उपन्यायाधिवक्ता वालकृष्ण वाग्ले

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको
१, १३(३)

सुरू फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या.श्री पुरुषोत्तमप्रसाद ढकाल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री टीकाबहादुर हमाल

मा.न्या.श्री सत्यराज गुरूड

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन
अदालत, पाटनको फैसलाउपर प्रतिवादीहरू सुवास
अधिकारी, प्रदिप पौडेल र वादी नेपाल सरकारका
तर्फबाट छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत
मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी न.पा.
वडा नं. ८ चपाचोस्थित पूर्व त्रिरत्न शाक्यको
घरदेखि गणेश प्रजापतीको घरसम्म, पश्चिम काजी
प्रजापतीको घरसम्म, उत्तर दक्षिण बाहाखा बजार
पुरानो बाटो ठिमी चोक जाने पक्की सडकको
पश्चिमतर्फ घुमाउने सार्वजनिक पाटी र सो
पाटीसँगै जोडिएर रहेको नेपाल टेलिकमको
टेलिफोन क्याबिनलाई मसुर निसाना मानी मसुर
निसानाबाट ३ फिटको दूरीमा २ फिट लामो
रगतको दाग, ८२ फिट दूरीमा ३ फिट लामो
रगतको दाग भएको १०० फिट दूरीमा रगतका

दागहरू रहेको, घटनास्थलमा झोला तथा २ इन्च लामो २ इन्च चौडाई फलामको तरबारसमेतका झोला र हतियारसमेतका सामानहरू रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी न.पा. वडा नं. ८ चपाचोमा स्थानीय व्यक्तिहरूको समूहले नाम, थर, वतन थाहा नभएका पुरूष व्यक्तिहरूलाई कुटपीट गरी मरणासन्न अवस्थामा छाडी आगोसमेत लगाउने कुरा गरेका छन् भन्ने सूचना प्राप्त भई घटनास्थलमा गई फेला परेका ४ जना नाम, थर, वतन नखुलेका व्यक्तिलाई तत्काल उपचारका लागि प्रहरी गाडीमा राखी वी.एन्ड वी. अस्पताल लगिएकोमा २ जनाको मृत्यु भएको हुँदा कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

मिति २०६६।३।२२ गते सुवास अधिकारीले वसन्त लामालाई बोडेमा हिराउँदा नाकसमेत फुटी फर्किएकोमा मिति २०६६।३।२३ गते सुवास अधिकारीलाई ठीक पार्नुपर्छ भन्ने सल्लाह भई म वसन्त लामा, अनिलसमेत मैले नचिनेका बब दाइ भन्ने र अन्य नचिनेका ६ जनासमेत भई धुन्चेपाखा गई सुवास अधिकारीसँग सामान्य झगडा हुँदा थुप्रै मान्छे जम्मा भई उल्टै हामीलाई लखेट्न थालेकाले भाग्ने क्रममा म खेतमा लडें, नचिनेका व्यक्तिले मलाई कुटपीट गरे धुन्चेपाखाबाट लखेट्ने सुवास अधिकारी र निजका साथीहरूले ठिमीतर्फ लखेट्दै थिए । मलाई प्रहरीले पक्राउ गर्यो । पछि ठिमी चपाचोमा कुटपीट हुँदा घाइते भएका २ जनाको मिति २०६६।३।२३ गते नै र एक जनाको मिति २०६६।३।२६ गते मृत्यु भएको र एक जनाको उपचार भइरहेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ । सुवास अधिकारी र निजका साथीहरू र ठिमी चपाचोका अरू व्यक्तिहरूले कुटपीट गरेका

हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका अनुपम वि.क. ले गरेको कागज ।

तत्कालै नाम, थर, वतन थाहा नभएका हाल बुझिन आएका सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेललगायत अन्य ग्रुपमा रहेका हुलहुज्जतले मोटरसाइकलबाट लखेट्दै आई अपहरणकारीलाई समातौं मारौं भन्दै टोल छिमेकमा होहल्ला गर्दै अन्धाधुन्ध हातहतियार दुङ्गामूढासमेत प्रहार गरी कुटपीट गरी सख्त घाइते बनाएकोमा हामीहरूका भाइ तथा छोराहरूलाई उपचारको लागि वी.एन्ड वी. अस्पताल लगी भर्ना गर्दा घाइतेमध्येका जीवन गाहामगर र सविन महत क्षेत्रीको मिति २०६६।३।२३ गते नै र अर्को घाइते वसन्त लामाको मिति २०६६।३।२६ गते मृत्यु भएको र सो घटना नियतवश मार्ने मराउने उद्देश्य राखी भएकाले घटनाको दोषीलाई हदैसम्मको कारवाही गरी उपचार क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नविन लामासमेतको जाहेरी दरखास्त ।

भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी न.पा. वडा नं. ८ चपाचोमा स्थानीय व्यक्तिहरूले कुटपीट गरी घाइते बनाएका वसन्त लामासमेतका ४ जना व्यक्तिहरूको वी.एन्ड वी. अस्पतालमा उपचारका लागि भर्ना भएकामध्ये यकीन नाम, थर, वतन थाहा नभएका वर्ष अं. १९/२० को पुरूष व्यक्तिको उपचारकै क्रममा ऐ.२३ गते १५.२० बजे मृत्यु भएकोले कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

शरीरको माथिल्लो भाग नाङ्गो, तलको भागमा जिन्स पेन्ट नीलो कट्टु लगाएको, अनुहारमा पूरै रगत लतपतिएको, बायाँ आँखी भौँमाथि २ इन्च लामो गहिरो घाउ, नाकबाट रगत बगेको, टाउकोको दायाँतर्फ पछाडि टाँका लगाएको यु आकारको ४ इन्च लामो गहिरो घाउ, दायाँ

कानबाट रगत बगिरहेको, अनुहार पूरै फुलेको सुन्निएको, बायाँ हातको नाडीमा अङ्ग्रेजीमा ओम लेखिएको ट्याटु रहेको, लिङ्गबाट तरल पदार्थ बगेको, टाउकोको पछाडि भागमा लतपतिएको, मलद्वारबाट केही ननिस्केको मुर्दाघरमा रहेको अं. वर्ष १९।२० को ५ फिट ६ इन्च अग्लो पुरुष व्यक्तिको लास भएको भन्नेसमेत व्यहोराको लास जाँच मुचुल्का ।

मिति २०६६।३।२३ गते भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी न.पा. वडा नं. ८ चपाचोमा कुटपीट भै घाइते भै उपचारको लागि वी.एन्ड वी. अस्पताल भर्ना भएका यकीन नाम, थर, वतन थाहा नभएका वर्ष अं.१९/२० को पुरुष व्यक्तिको उपचारकै क्रममा ऐ.२३ गते १६.३० बजे मृत्यु भएकोले कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

वी.एन्ड वी. अस्पतालको मुर्दाघरमा रहेको लासको शरीरको माथिल्लो भाग नाङ्गो, तल्लो भागमा नीलो खैरो अण्डर पेन्टी लगाएको, टाउकोमा बाँधेको व्यान्डेज खोली हेर्दा रगत जस्तो पदार्थ बगी पूरै टाउको भिजेको, बायाँ कानमाथि कन्चटमा आधा इन्च गोलो गहिरो घाउ, निधार, अनुहार, गालामा रगत लतपतिएको र सुकेको अवस्थामा रहेको, दुबै आँखी भौँ परेलाको भाग सुन्निएको फुलिएको, दायाँ गालामा ३ इन्च लामो २ इन्च चौडाई ददारिएको घाउ लागी काटिएको, नाकको प्वालबाट रगत जस्तो रातो तरल पदार्थ बगेको, बायाँ कानबाट रगत जस्तो रातो पदार्थ बगेको, अनुहार पूरै सुन्निएको फुलेको, छाती, पेट तथा करङ्को भागमा ददारिएको घाउ रहेको, लिङ्ग, मलद्वारबाट केही ननिस्केको, बायाँ हातको नाडीमा ट्याटु देखिएको, अं. वर्ष १८/१९ को ५ फिट ५ इन्च अग्लो पुरुष व्यक्तिको शारीरिक विवरण भएको भन्ने व्यहोराको लास जाँच

मुचुल्का ।

मिति २०६६।३।२३ गते भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी न.पा. वडा नं. ८ चपाचोमा भएको कुटपीटबाट जीवन गाहामगरसमेतको मृत्यु भएको घटनामा संलग्न सुवास अधिकारीसमेतलाई पक्राउ गरी दाखिला गरेको भन्ने व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

मिति २०६६।३।२६ गते यकीन वतन नखुलेको वर्ष १६ को वसन्त लामाको मृत्यु भएको हुँदा कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

वी.एन्ड वी. अस्पतालको मुर्दाघरमा रहेको नाङ्गो लासको टाउकोमा बायाँतर्फ अस्पतालमा अप्रेसन गरी १४ इन्च लामो टाका लगाएको, निधारमा ददारिएको घाउ, दुबै आँखामा नील जमेको, गालाको माथिल्लो भाग नाक, मुख, च्यापु, छाती, पेट, नाडी, पाखुरा, आँलाहरूमा ददारिएको घाउसमेत भएको भन्ने व्यहोराको मृतक वसन्त लामाको लास जाँच मुचुल्का ।

मिति २०६६।३।२२ मा बोडेमा वसन्त लामा र निजको साथीसँग सामान्य झगडा भएको, भोलिपल्ट धुन्चेपाखामा वसन्त लामाको समूहसँग कुटपीट भै त्यहाँ मानिसहरू धेरै जम्मा भएकोले निजहरू भागेकोले ज्वाला, प्रदिप, सन्जु, मसमेत अन्य नचिनेका बोडे धुन्चेपाखाका मानिसहरू भई पछाडिबाट वसन्त लामाको समूहलाई चपाचोसम्म लखेटेका हुँ । नगदेश चपाचोका मानिसहरूले कुटपीट गरेका हुन्, मैले कुटपीट गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुवास अधिकारीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान कागज ।

मसमेत सुवास अधिकारी, ज्वाला तामाङ्, सन्जु लामासमेत भई लखेट्ने कार्य गरेका हुँ । मसमेत भई सानोठिमीसम्म छेक्न गएको

हुँ । चपाचोतिरबाट फर्कने क्रममा बाटोमा राजिन बाडेसँग भेट भयो, निजले कुटपीट गरी फर्केको भनी बताएका हुन्, मसमेत उक्त घटनास्थलमा पुगेको हुँ, कुटपीट गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रदिप पौडेलको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान कागज ।

बिक्रम ज्यापुले अपहरणकारी भागेको छ, लखेट्न जाउँ भनेकाले मोटरसाइकल चढी चपाचोतर्फ गएको हो । चपाचो नगदेशतिरको मानिसहरूले कुटपीट गरिरहेका थिए । हामीहरू समेतले अलिअलि कुटपीट गरेका हौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजिन बाडेको बयान कागज ।

मिति २०६६।३।२३ गते भक्तपुर जिल्ला, मध्यपुर ठिमी न.पा. वडा नं.५ धुन्चेपाखास्थित हिमचुली स्कुलअगाडि पसलमा चिसो खाई बोटल पसलभित्र राख्न लागदा मास्क लगाएका ९/१० जनाको केटाहरूको समूहले सुवासलाई यता आइज भनी वादविवाद झगडा गर्न थाले । झगडा नगरसम्म भनेको हुँ । स्थानीय र खेतमा काम गर्ने मान्छे जम्मा भए, ९/१० जनाको समूहमा आएका केटा भाग्न लागे, भाग्ने क्रममा पक्राउ परेका एक जनालाई मसमेतले कुटपीट गर्न नदिएको हो । सुवास, प्रदिप र ज्वालाले भागेका केटाहरूलाई चपाचोतर्फ लखेट्दै लगेको देखेको हुँ । मैले चपाचोसम्म लखेटेको होइन, क-कसले कुटपीट गरे थाहा छैन । घाइते भएका ४ जनामध्ये ३ जनाको मृत्यु भएको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी आशा लामाको बयान कागज ।

धुन्चेपाखा नगदेश चपाचोतिरका व्यक्तिहरू तथा बटुवाहरूसमेतको अन्दाजी एक हजारको संख्यामा रहेको भीडले मुक्का, लात्ती, रड,

इँट्टा, धारिलो हतियार प्रयोग गरी कुटपीट गरेका हुन् भन्ने त्यहीं हल्ला हुँदा सुनी थाहा पाएको हुँ, को कसले कुटपीट गरे मैले देखिन । सोही कुटपीटका कारण सोही दिन २ जनाको र एक जनाको ३/४ दिनपछाडि मृत्यु भयो भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ, कुटपीट गरी मान्छे मारुं दण्डनीय अपराध हो कानूनबमोजिम कडा कारवाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुनिल नकर्मीको कागज ।

प्रतिवादी प्रदिप पौडेललाई साथमा लिई निजले देखाए खुलाएको ठाउँमा खोजतलास गर्दा खुकुरी फेला नपरेको भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

३ वटा मोटरसाइकलमा आएका ७/८ जना मानिसले बाटो छेकी अपहरणकारी भनी कुटपीट गर्दै गरेको बखत धुन्चेपाखाबाट लखेट्दै गरेका मानिसहरूसमेतको ठूलो भीडले कुटपीट गरेको हो । भीडमा गएका मानिसहरूको हुलिया खुलाउन सकिदैन, ठूलो भीडले कुटपीट गरेको हुँदा सोही कुटपीटको चोटले नै घाइतेहरूको मृत्यु भएको विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको शंकरप्रसाद श्रेष्ठ र प्रकाश शाक्यसमेतको कागज ।

मिति २०६६।३।२३ गते दिउँसोको समयमा घरमा बसिरहेको अवस्थामा चपाचो टोलमा अपहरणकारीलाई कुटपीट गरी रहेछन् भन्ने हल्ला हुँदा त्यसतर्फ मसमेत गएको हुँ । मानिसहरूको ठूलो भीड थियो, कसले पिट्यो थाहा भएन, पछि प्रहरी टोली आई घाइते भएका ४ जनालाई उपचारको लागि अस्पताल लगेकोमा ३ जनाको उपचारकै क्रममा मृत्यु भएको र एक जनाको उपचार भइरहेको छ भनी सुनी थाहा पाएँ भन्नेसमेत व्यहोराको मदन छजुको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६६।३।२३ गते म पसलमा

बसिरहेको थिएँ । सुवास र आशा बाहिर थिए । अं.१२ बजेतिर मिलरोड बोडेतिरबाट १०/१२ जना मुखमा मास्क लगाएका व्यक्तिहरू आई सुवास अधिकारीसँग वादविवाद गर्न थाले । निजहरूमध्येको एक जनाले सुवास अधिकारीलाई हानेपछि दुबै जनाबीच हानाहान भयो । सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेलसमेतले १०/१२ जनाको समूहमा आएका केटाहरूलाई नगदेशतर्फ लखेट्दै गएका हुन्, नगदेश चपाचोसमेतका मानिसहरूले अपहरणकारी भनी भागेका केटाहरूलाई कुट्दा ३ जनाको मृत्यु भएको भन्ने सुनी थाहा पाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विन्दु गुरुडसमेतको कागज ।

मिति २०६६।३।२३ गते दिउँसोको समयमा घरमा बसिरहेको अवस्थामा चपाचो टोलमा अपहरणकारीलाई कुटपीट गरिरहेका छन् भन्ने हल्ला हुँदा त्यसतर्फ मसमेत गएको हुँ । मानिसहरूको ठूलो भीड थियो, कसले कसलाई पिट्यो थाहा भएन । ठूलो भीड भएकाले कुटपीट भएको ठाउँसम्म पुग्न सकिन । पछि प्रहरी टोली आई घाइते भएका ४ जनालाई उपचारको लागि अस्पताल लगेकोमा ३ जनाको उपचारकै क्रममा मृत्यु भएको र एक जनाको उपचार भइरहेको छ भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको विशाल शाक्य, रवि बाडेसमेतको एकै व्यहोराको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६६।३।२३ गते पसलबाहिर नचिनेका १०।१२ जना मानिसहरू हाम्रो पसलबाहिर बसिरहेका सुवास अधिकारीसँग वादविवाद तानातान गरिरहेका थिए । स्थानीय धेरै मानिस जम्मा भई १०।१२ जना केटालाई लखेटे, के कहाँसम्म लखेटे मलाई थाहा भएन, चपाचोमा स्थानीय मानिसहरूबाट सुनी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको सरोज गुरुडको

कागज ।

टाउकोमा लागेको चोटको कारण मृत्यु भएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक वसन्त लामा, जीवन गाहामगर र सविन महत क्षेत्रीसमेतको शव परीक्षण प्रतिवेदन र अचेत बोलन नसक्ने र कुनै निर्णय गर्न नसक्ने, मर्न सक्ने भन्ने व्यहोराको घाइते सरोज राईको घाउ जाँच केश फाराम ।

मिसिल संलग्न घटनास्थल मुचुल्का, प्रहरी प्रतिवेदन, बुझिएका अनुपम वि.क. को कागज, नविन लामासमेतको जाहेरी दरखास्त, मृतकको लास जाँच मुचुल्का, प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेल, राजिन बाडे र आशा लामाको बयान कागज, बुझिएका मानिसहरूको कागज, घाइतेको घाउ जाँच केश फारामसमेतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट मिति २०६६।३।२३ गते दिनको अं.१:०० बजेको समयमा वसन्त लामा, सरोज राई, जीवन गाहामगर, सविन महत क्षेत्रीसमेतलाई बच्चा अपहरणकारी हो मारौँ भन्दै धुन्चेपाखाबाट चुप्पी, खुकुरी, रड, ढुङ्गासमेत प्रहार गरी चपाचोसम्म पुर्याई विरूद्ध खण्डमा उल्लिखित सुवास अधिकारीसमेतका प्रतिवादीहरूले मरणासन्न हुने गरी कुटपीट गरेको र सोही कारणबाट जीवन गाहामगर, वसन्त लामा, सविन महत क्षेत्रीको मृत्यु भएको र सरोज राई घाइते भई अचेत अवस्थामा उपचार भइरहेको वारदातसमेत मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि भएकाले विरूद्ध खण्डमा उल्लिखित प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. र १३(३) नं. को कसूरमा ऐ. १३(३) नं. बमोजिम सजाय हुन साथै प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने उद्देश्यले सरोज राईलाई प्रहार गरेको र निज हाल गम्भीर घाइते भई उपचाररत रहेको, घाउ जाँच केश फारामबाट निज मर्न सक्नेसम्मको अवस्था मिसिलबाट देखिँदा निज प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको

१५ नं. को कसूरमा ऐ.१५ नं. बमोजिमसमेत सजाय हुन माग दावी लिइएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

धुन्चेपाखास्थित रहेको चिया पसलअगाडि सुवास अधिकारी र अन्य १०/१२ जना केटाहरूबीच मिति २०६६।३।२३ गते भएको झगडामा झगडा नगर भनी मैले छुट्याइदिएको र झगडा गर्न आएको १ जना व्यक्तिलाई समातेर म एकछिन बसिरहेँ र त्यसपछि एकहुल ३०/४० जना जति मानिसहरू आएर मसमेतले समातेको मानिसलाई लिएर गए, म घरतिर गएँ । सुवासलाई कुटपीट गरेको देखेर धान रोप्नेहरू आएर कराएपछि उनीहरू आफैँ भागेर गएका हुन् सोपछि म काठमाडौँ गएँ । मैले कोही कसैलाई कुटपीट गरेको होइन । प्रहरीमा भएको बयान व्यहोरा मेरो हो । ममाथिको अभियोग झूठा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी आशा तामाङ लामाले अदालतमा गरेको बयान ।

घटना घटेको मिति २०६६।३।२३ गते दिउँसो १४.०० बजेको समयमा म मेरो बारी मनोहरा फाँटमा थिएँ । घटना सम्बन्धमा मलाई थाहा छैन, सुवास अधिकारीलाई सामान्य चिनेको हुँ, म घटनामा संलग्न नभएकाले अभियोग दावी झूठा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजिन बाडैले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६६।३।२२ गते बोडे भन्ने ठाउँमा म चिया खाजा खान गएको बेला नचिनेका केटाहरूबीच भनाभन भएको र मिति २०६६।३।२३ गते मुखमा माक्स लगाएर आएका १०।१२ जना केटाहरूले मेरो डेरा कोठा धुन्चेपाखास्थित हिमचुली स्कुल नजिक रहेको चिया पसलमा बसिरहेको बेला आई एक्कासी मलाई हात लात मुक्काले कुटपीट गर्न थाले निजहरूसँग हतियारसमेत थिए, के हतियार थिए यकीन

भएन । त्यसरी कुटपीट गर्दा म ढलिसकेको थिएँ र सो समयमा प्रदिप पौडेल, आशा लामालगायतका अन्य गाउँका मानिसहरू आएर मलाई छुट्याएर घर पठाएका हुन् त्यसपछि म, आशा लामा, प्रदिप पौडेल मेरो घरमा केहीबेर बस्यौँ र निजहरू घर गएका हुन् । हामीले निजहरूलाई लखेट्दै गएका पनि होइनौँ । म घाइते भएकोले घरमै बसीरहेँ । चपाचोमा घटना घटेको र मानिस मरेको कुरा समाचारमा मात्र थाहा पाएको हुँ । मैले कुटपीट गरी कर्तव्य गरी कोही कसैलाई मारेको होइन । अभियोग मागदावी झूठा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुवास अधिकारीले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६६।३।२३ गते म कलेजबाट घर आई घरमा बसिरहेको बेला हल्ला भएकाले बाहिर निस्कदा मैले पहिलेदेखि चिनेका सुवास अधिकारीलाई १०/१२ जना केटाहरूले कुटपीट गरिरहेका रहेछन् । त्यसपछि मलगायत खेत रोप्ने मानिसहरू जम्मा भई झगडा नगर भनी छुट्याई दिएर सुवासलाई लिएर म घरमै गएर बसेको हुँ । मैले कोही कसैलाई लखेट्दै गई अपहरणकारी भनी कुटपीट गरेको होइन, छैन, को कसले कुटपीट गरे मलाई थाहा छैन, ममाथि लगाएको अभियोग दावी झूठा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रदिप पौडेलले अदालतमा गरेको बयान ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट यी प्रतिवादीहरूले अभियोगपत्रमा उल्लेख भएबमोजिमको कसूर गरेका रहेछन् भनी विश्वास गर्ने मनासिब आधार देखिएकाले पछि बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाललाई मुलकी ऐन, अ.बं.११८ नं. को देहाय २ नं. को अवस्था विद्यमान हुँदा यी प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेल तथा राजिन बाडैलाई हाललाई मुलकी ऐन, अ.बं.

१२१ नं. बमोजिम थुनुवा पूर्जासमेत दिई थुनामा राख्न कारागार शाखामा पठाउने, प्रतिवादी आशा लामालाई मुलुकी ऐन, अ.बं.४७ नं. बमोजिम साधारण तारिखमा राख्ने गरी मुलुकी ऐन, अ.बं. १२४ग नं. बमोजिम आदेश गरिदिएको छ भन्नेसमेतको मिति २०६६।४।२५ को भक्तपुर जिल्ला अदालतको थुनछेक आदेश ।

प्रतिवादी राजिन बाडे घटना भएको दिन बिहानदेखि बेलुकासम्म आफ्नो खेत मनोहरामा हामीसँग काम गरी फर्किएकाले निज घटनामा संलग्न नभएकाले निजउपर लगाएको आरोप झूठा हो । निजलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजिन बाडेका साक्षी तेजकृष्ण खिचाजु, दिलकृष्ण अवाल तथा कमलभक्त प्रधानाङ्गले गरेको एकै व्यहोराको अलग अलग बकपत्र ।

घटना भएको दिन प्रतिवादी प्रदिप पौडेल आफ्नै घरमा बसेको देखेको हुँ । निज अपराध गरी हिँड्ने मानिस होइन र निजले कसैलाई पनि मारेको छैन र निजले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रदिप पौडेलको साक्षी दिपेन्द्र पौडेल तथा लक्ष्मण थापा मगरले गरेको बकपत्र ।

घटना भएको दिन प्रतिवादी प्रदिप पौडेल आफ्नै घरमा बसेको देखेको हुँ । निज अपराध गरी हिँड्ने मानिस होइन र निजले कसैलाई पनि मारेको छैन र निजले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रदिप पौडेलको साक्षी दिपेन्द्र पौडेल तथा लक्ष्मण थापा मगरले गरेको बकपत्र ।

घटना भएको दिन प्रतिवादी सुवास अधिकारी चपाचो गएको छैन । निज हामीसँगै निज डेरा गरी बसेको घरमा नै थियो । निजले अपराध गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी

सुवास अधिकारीको साक्षी विमली खत्री तथा रीता खड्काले गरेको अलग अलग बकपत्र ।

घटना भएको दिन आशा लामाको संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी आशा लामाको साक्षी ठूलोभाइ तामाङ्गले गरेको बकपत्र ।

जाहेरीको व्यहोरा साँचो हो र सोमा भएको सहीछापसमेत मेरो हो । उक्त घटना भएको दिन मेरो छोरा वसन्त लामा बोडेस्थित उसको साथी मनिस श्रेष्ठको घरमा जाँचको लागि गएको थियो । सोही दिन ३.१५ बजे मैले छोरालाई फोन गर्दा छोराले फोन नउठाई नचिनेको मानिसले तपाईंको छोरा अपहरणकारी हो, तपाईंको छोरालाई प्रहरी चौकी ठिमीमा लगेको छ भनेकोले मैले छोरालाई बुझ्ने क्रममा बेहोश अवस्थामा वी.एन्ड वी. अस्पतालमा भेटेको हो । छोरसँग कुरा हुन सकेन । उपचारको क्रममा छोराको मृत्यु भएकाले मेरो छोरालाई अपहरणकारी भनी कुटपीट गरी मारेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला नविन लामाले गरेको बकपत्र ।

मेरो छोरा जीवन गाहामगर मिति २०६६।३।२३ गते अनिल नगरकोटी निजको साथिले ठिमीबाट फोन गरेर आएको थियो । मलाई ३ बजे आउँछु भनेको थियो । पछि मैले अनिलको आमालाई फोन गर्दा घटनाको बारेमा थाहा भयो र प्रहरी कार्यालयबाटसमेत फोन आई तपाईं टिचिङ अस्पताल जानुहोस् भनेकाले म बेहोश भएँ । अस्पताल जाँदा मेरो छोराको मृत्यु भैसकेको रहेछ । मैले जाहेरी गरेपछि मात्र झगडा गर्ने मानिसहरूको नाम थाहा भयो । निजहरू रमेश पौडेल, आशा लामा, सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेल, राजिन बाडेसमेतका मानिसहरू भन्ने सुनेको थिएँ । घटना घटेको ठाउँमा गएको छैन ।

जाहेरीको व्यहोरा र सही मेरो हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला सिरकुमारी गाहामगरले गरेको बकपत्र ।

मेरा भाइ सरोज राई उक्त घटनामा घाइते भएपछि मसमेतले जाहेरी दिएको हो । घटना घटेपछि बेलुका भाइलाई वी.एन्ड वी. अस्पताल लगेको भन्ने थाहा भयो । अस्पताल जाँदा भाइ बेहोश अवस्थामा थियो । भाइको दाहिने कान काटिएको, टाउकोमा चोटपटक थियो, घाँटीदेखि माथि पूरै सुन्निएको थियो । घटनामा सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेल रहेको भन्ने सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला मनोज राईले गरेको बकपत्र ।

म साथी अनिलसँग घुम्न गई हिँडिरहेको बेलामा झगडा भैसकेको रहेछ । झगडाको कारण मलाई थाहा छैन । म त्यहाँ पुग्दा ५/६ जना मानिसले लखेट्दै आएको मैले देखेकोले मसमेत भागेको हुँ । धुन्चेपाखाबाट बोडेसम्म आउँदासम्म थाहा छ । त्यसपछि मलाई केही थाहा भएन । मलाई कुटपीट गरेको पनि थाहा छैन । म बेहोस् भए पनि मलाई के भयो थाहा भएन । मेरो कान च्यातिएको थियो । ३ जनाको मृत्यु भएको भन्ने सुनेको हुँ । यी प्रतिवादीहरूले मलाई कुटपीट गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको घाइते सरोज राईले गरेको बकपत्र ।

मिति २०६६।३।२६ गते मैले दिएको जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा मेरो हो । सोमा गरेको ल्याप्चे सहीछाप मेरो हो । मेरो छोराको खुकुरी र ढलको बिकोले हिकोएर मृत्यु भएको भन्ने व्यहोरा चपाचोका टोलबासीले भनेपछिमात्र थाहा पाएको हुँ । म छोरो सविन महत क्षेत्री मर्दाखेरी पोखरामा थिएँ । पोखराबाट भोलिपल्ट काठमाडौँ आएँ । फोन गरेर मलाई भने । त्यसपछि म काठमाडौँतिर आएको हुँ भन्नेसमेत

व्यहोराको दुर्गाबहादुर महत क्षेत्रीले गरेको बकपत्र ।

अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको कागज व्यहोरा र सहीछापसमेत मेरो हो । उक्त घटना भइरहेको अवस्थामा ठूलो भीडले अपहरणकारी भन्दै पीटपाट गरी ३ जनाको मृत्यु भएको हो । चपाचोको स्थानीय मानिस कसैको पनि संलग्नता थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति शंकरप्रसाद श्रेष्ठले गरेको बकपत्र ।

अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको कागज व्यहोरा र सहीछापसमेत मेरो हो । उक्त घटना भएको ठाउँमा पुग्दा चारजना केटाहरू लम्पसार परिसकेका थिए । हजारौंको भीडले ती केटाहरूलाई पिट्न छोडेका थिएनन् । पिट्नेहरू को-को थिए मैले चिनिन भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.११५ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति सुनिल नकर्मिले गरेको बकपत्र ।

उक्त तीनैजनाको शरीरमा बहु बोधो फोर्स मार्फत भएका चोटहरू छन्, यी तीनैजनाको मृत्यु अघिल्लो उत्तरमा उल्लेख भए झैं टाउकोमा भएका बहु चोटहरूद्वारा हो । तीनैजनाको शरीरमा अन्य भागमा भएका (टाउको बाहेकका) चोटहरूले मात्र तीनैजनाको मृत्यु हुन सक्तैनथ्यो । यी तीनैजनाको शरीरमा भएका बहुचोटहरू उसै समयमा भएका छन् भने Common Sence को आधारमा एकभन्दा बहु व्यक्ति हुने बढी सम्भावना देखिन्छ । तीनैजनाको शरीरमा भएका बहु चोटहरू एकै समयतिर भएका भए स्वतः यी चोटहरू एक व्यक्तिद्वारा हुन सक्ने सम्भावना बढी छ । टाउकोको Injuries नभएमा शरीरका टाउका बाहेकका भागहरूमा भएका चोटहरूले मात्र तीनैजनाको मृत्यु हुन सक्तैनथ्यो । त्यसैले टाउको बाहेकका घाउहरूको Cumulative effect

भएर मृत्यु भएको भन्न प्रस्तुत मुद्दामा मिल्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षण अस्पताल फोरेन्सिक मेडिसन विभागका चिकित्सक डा. तुलसी कँडेलले गरेको बकपत्र ।

डा. तुलसी कँडेलले गरेको बकपत्रमा हाम्रो पूर्ण समर्थन छ । अरू भन्नु केही छैन भन्नेसमेत व्यहोरा लेखाई डा. हरिहर वस्ती, डा. जेनस श्रेष्ठ र डा. रिजन श्रेष्ठले गरेको बकपत्र ।

मिसिल संलग्न घटनास्थल प्रकृति मुचुल्कामा उल्लिखित विवरण, लास प्रकृति मुचुल्कामा उल्लिखित विवरण, सबै मृतकहरूको मृत्युको कारण Blunt force injuries to the head भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन, मृतकहरूको मृत्यु स्वभाविक नभई कर्तव्यबाट मृत्यु भएकोमा विवाद भएन । सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेललाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. को कसूरमा ऐ. १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ । निजहरूलाई जनही ५ (पाँच) वर्ष कैद गर्नुपर्ने देखिँदा अ.बं.१८८ नं. बमोजिम यो छुट्टै राय पेश गरेको छु । राजिन बाडे र आशा लामाले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । प्रतिवादीहरू उपरको ज्यानसम्बन्धीको महलको १५ नं. बमोजिमसमेत सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न सक्दैन भन्ने मिति २०६७।१०।६।५ को भक्तपुर जिल्ला अदालतको फैसला ।

म पुनरावेदकलाई जन्मकैदको सजाय हुने ठहर गरी भएको सुरू फैसला त्रुटिपूर्ण छ । फौजदारी मुद्दामा जाहेरी दरखास्त आफैमा प्रमाण होइन केवल अनुसन्धानको आधारमात्र हुन सक्छ । प्रहरीमा भएको साबिती बयानलाई अन्य प्रमाणहरूबाट पुष्ट्याँई भएको हुनुपर्दछ । उक्त प्रमाणहरूलाई नहेरी भएको सुरू फैसला बदर गरी मउपर लगाइएको झूठा अभियोगबाट सफाइ पाउँ भन्ने सुवास अधिकारीको पुनरावेदन अदालत,

पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

म पुनरावेदक प्रतिवादी विल्कुल निर्दोष रहेको, मिसिल संलग्न प्रमाणलाई गलतरूपमा मूल्याङ्कन गरी अभियोजन पक्षले अभियोगपत्र दायर गरेकै भरमा कसूर गरेको अनुमान गरी सजाय ठहर गरिएको सुरू जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१, ज्यानसम्बन्धीको महलको १, १३(३) नं. को गम्भीर कानूनी त्रुटि हुनुका साथै प्रतिपादित नजीर सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुँदा सुरू जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भन्ने प्रदिप पौडेलको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीहरूको कुटपीटबाट जना ३ को मृत्यु नै भएको, अर्का एक जना सरोज राईलाई पनि मार्ने नै उद्देश्यले कुटपीट गरेको र सोही कुटपीटको कारणबाट घाइते भै कर्तव्य ज्यानको वारदात घटाउने सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेल, राजिन बाडे र आशा लामासमेतको नेतृत्वमा सङ्गठित समूहबाटै सरोज राईलाई मार्ने नै उद्देश्यले कुटपीट गरी छाडेको तर मौकामा भएको उद्धार र उपचारबाट बाँचन सफल भएको देखिन आएको हुँदा प्रतिवादी सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेललाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १५ नं. बमोजिम सजाय नगर्ने एवम् प्रतिवादी राजिन बाडे, आशा लामालाई सफाइ दिने गरी भएको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण देखिँदा बदर गरी सुरू अभियोग माग दावीबमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा वारदातमा उपस्थित भई पीडित भएका सरोज राईले अदालतसमक्ष बकपत्र गर्दा प्रतिवादीहरू प्रदिप पौडेल र सुवास अधिकारीलाई चिनेको छैन र वारदातमा उपस्थित भएको देखेको

छैन भनी बकपत्र गरेको परिप्रेक्ष्यमा र अन्य प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिएउपर वादी नेपाल सरकारको समेत छुट्टै पुनरावेदन परेको देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ को प्रयोजनार्थ प्रतिवादीहरूको पुनरावेदनको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, पाटनलाई दिई लगाउका मुद्दा साथै राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

विवेचित प्रमाणहरूबाट मृतकहरूको मृत्यु यी प्रतिवादीहरूसमेतकै कुटपीटको कारणबाट भएको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई अभियोग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम जनही जन्मकैदको सजाय गर्ने गरेको सुरूको इन्साफ मिलेकै देखियो । मृतकहरूको र प्रतिवादीहरूको बीचमा गिरोहगत रिसइवि बढ्दै गएर मृतकहरूको समूह हातहतियारसहित बदला लिनको लागि वारदात स्थलमा गएको अवस्थामा दोहोरो कुटपीट भएर हत्याको घटना भएको प्रस्तुत वारदातको प्रकृतिबाट प्रतिवादीहरूलाई अ.बं.१८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद गर्दा कसूरको मात्राको आधारमा पर्याप्त हुने र कानूनको मक्सद पनि पुग्ने देखिँदा सुरूले व्यक्त गरेको राय प्रस्तावसमेत मनासिब देखिन आयो । प्रतिवादीद्वय आशा लामा र राजिन बाडेउपरको अभियोग दावी स्वतन्त्र एवम् तथ्ययुक्त आधार प्रमाणबाट पुष्टि नभएको अवस्था रहेको देखिँदा निजहरूलाई सफाइ दिएको र सरोज राईलाई ज्यान मार्ने उद्देश्यले कुटपीट गरेको भन्नेसमेत प्रमाणित हुन नसकेकोमा त्यसतर्फको दावी नपुग्ने गरेकोसमेत सुरूको इन्साफ मिलेको देखिन आयो । अभियोग दावीबमोजिम सबै प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरी पाउँ भन्ने वादीको

र सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन । सुरू भक्तपुर जिल्ला अदालतले मिति २०६७।१०।६।५ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्तैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।८।२७ को फैसला ।

जाहेरी दरखास्तमा नामसम्म उल्लेख भई अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयानमा लखटेको सम्म हो भनी उल्लेख भएको अवस्था रहेको, सो तथ्य निर्विवाद एवम् स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि नभएको अवस्थामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित *नेकाप* २०६२, अङ्क ६, पृष्ठ ७४२, नि.नं. ७५५५ को कानूनी सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुने गरी सुरू फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।८।२७ मा भएको फैसला बदर गरी मउपर लगाइएको झूठा अभियोगबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुवास अधिकारीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

मउपर लगाइएको अभियोग अपराधमा कसूरदार ठहर हुन आपराधिक कार्य र आपराधिक मनसाय रहे भएको हुनुपर्दछ । वारदातमा म प्रतिवादीको सहभागिता संलग्नताको साथै मेरै चोट र कुटाईबाट मृतकहरूको मृत्यु भएको तथा घाइते भएको भन्ने कुनै पनि स्वतन्त्र र वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुने गरी भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सो फैसला सदर गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी इन्साफ पाउँ

भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रदिप पौडेलको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय ठहर गरी ऐ. को १५ नं. अन्तर्गतको अभियोग दावीबाट उन्मुक्ति दिने तथा प्रतिवादी राजिन बाडे र आशा तामाङलाई आरोपित कसूरबाट सफाइ दिने गरी भएको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकार तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार एवम् पुनरावेदक प्रतिवादीसमेत तर्फबाट पुनरावेदन परेको देखिँदा दुबै पक्षका पुनरावेदनहरू एक अर्कालाई अ.बं.२०२ नं. को प्रयोजनको निमित्त जानकारी गराई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०७०।६।१६।४ को यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक/वादी नेपाल सरकारतर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री वालकृष्ण वाग्लेले प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेलले अदालतमा इन्कारी बयान गरे तापनि मौकामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानमा आफूहरूले भक्तपुर धुन्चेपाखाबाट चपाचो चोकसम्म मृतकहरूलाई हान्दै लखेटेका हौं भनी बयान गरेका र निजहरूसमेतको संलग्नतामा भीड जम्मा भई मृतकहरूलाई कुटपीट गरी सोही चोट पीडाबाट मृतकहरूको मृत्यु भएकाले सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी प्रदिप पौडेलका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय प्रा.डा.श्री रजितभक्त प्रधानाङ्ग र श्री शेखरकुमार जोशी, विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री कुमुदकुमार भट्टराई र निर्मला शाक्यले यी प्रतिवादी प्रदिप पौडेलसमेत संलग्न भई मृतकहरूलाई कुटपीट गरेको भन्ने पुष्टि हुन सकेको अवस्था छैन । भक्तपुर, मध्यपुर ठिमी धुन्चेपाखाबाट चपाचो चोकसम्म ठूलो भीडले लखेट्दै लगी सो भीडका मानिसहरूको चोटबाट मृतकहरू घाइते भै सोही कारणबाट मृत्यु भएको, मेरो पक्षले कुटपीट गरेको भन्ने मिसिल संलग्न तथ्यगत प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा शङ्काको भरमा फौजदारी अपराधमा सजाय गर्नु सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुँदा सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी प्रदिप पौडेललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला उल्टी गरी पूर्णतः सफाइ दिलाई पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी सुवास अधिकारीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पाण्डेले मेरो पक्ष सुवास अधिकारी घटना भएको स्थलमा सहभागी नभएको भनी अदालतमा इन्कारी बयान गरेको अवस्थामा शङ्काको भरमा फौजदारी अपराध जस्तो कसूरमा सहभागी भएको भनी सुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर गरी पूर्णतः सफाइ दिलाई पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपरोक्त उल्लिखित व्यहोराको पुनरावेदक/वादी र पुनरावेदक/प्रतिवादीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता

एवम् विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।८।२७।३ मा भएको फैसला मिलेको छ छैन, सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेलसमेतले मृतकहरू एवम् घाइतेसमेतलाई कुटपीट गरी सोही कारणबाट मृतकहरूको मृत्यु र सरोज राई घाइते भएकाले प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १, १३(३) र १५ नं. को कसूरमा ऐ. १३(३) नं. एवम् १५ नं. बमोजिम सजाय हुन अभियोग माग दावी भएकोमा सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीहरू प्रदिप पौडेल र सुवास अधिकारीलाई ज्यानसम्बन्धीको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहराई फैसला भएको देखिन्छ । सो फैसलाउपर वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट सो फैसला सदर हुने ठहराई फैसला भएकोमा वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादीहरू प्रदिप पौडेल र सुवास अधिकारीको छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको देखियो ।

२. यसमा निर्णयार्थ विचार गर्दा, प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी, प्रदिप पौडेलसमेतको हुल हुज्जतले लखेट्दै बच्चा अपहरणकारीलाई मारौं भन्दै हातहतियार ढुङ्गा मूढासमेतले प्रहार, कुटपीट गरी सोही कारणबाट जीवन गाहामगर, सविन महत क्षेत्री र वसन्त लामाको मृत्यु भएकोले प्रतिवादीहरूलाई हदैसम्म सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेतको जाहेरी भई उठान भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी सुवास अधिकारीले मौकामा गरेको बयानमा मिति २०६६।३।२२ मा भक्तपुर, मध्यपुर ठिमी नगरपालिका, वडा नं. १ बोडेमा बसिरहेकोमा वसन्त लामा र निजको १ जना

साथी आई मलाई जिस्काएपछि हामीबीच झगडा भएको थियो । अर्को दिन २०६६।३।२३ गते अं.१३.२० बजेतिर ९/१० जना केटाहरूको समूह मिल रोड चोकतर्फबाट आई अनिल नगरकोटीले मलाई लात्तीले हानेपछि झगडा सुरु भई म, प्रदिप पौडेलसमेतका मानिसहरूले निजहरूलाई हान्दै लखेटी चपाचो चोकसम्म पुर्याएको हो भनी मृतकहरूलाई कुटपीट गरेकोमा स्वीकार गरेका र अर्का प्रतिवादी प्रदिप पौडेलले मौकामा बयान गर्दा आफूसमेतले मृतकहरूलाई लखेटेको व्यहोरालाई स्वीकार गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले अदालतसमक्ष बयान गर्दा कसूर गरेमा इन्कार रहे तापनि यी प्रतिवादीहरूसमेतको हुल हुज्जतले वसन्त लामासमेतको समूहलाई लखेट्दै चपाचोमा भेट्टाई अपहरणकारी सम्झी कुटपीट गरेको घटनाबाट घाइते भएका वसन्त लामा, जीवन गाहामगर, सविन महत क्षेत्रीको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको र सरोज राई घाइते भएको व्यहोरा मिसिल संलग्न रहेको जाहेरी दरखास्त प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेलको मौकामा भएको बयान, घाइते सरोज राई र जाहेरवाला नविन लामाले अदालतमा गरेको बकपत्र, घटनास्थल मुचुल्का, प्रतिवादी आशा लामाको मौकामा एवम् अदालतमा भएको बयानसमेतका तथ्यगत आधारहरूबाट उक्त वारदात घटना भएको देखिन आउँछ ।

३. प्रतिवादीहरूको विवादको कारणबाटै भीड जम्मा भई भीडको नियन्त्रणमा पुगेको र प्रतिवादीको नियन्त्रण गुमेकोसम्म देखिन्छ । तथापि त्यस बिन्दुसम्म प्रतिवादीहरूले लखेटिरहेको र बाटोमा हान्दै गरेकोसमेत सुवास अधिकारीले स्वीकार गरेकोले निजहरू नितान्त असंलग्न भै कसूरको दायित्वबाट पूर्णरूपेण मुक्त हुने अवस्था रहेको भन्न मिलेन । धुन्चेपाखादेखिको

विवाद भै त्यसको निरन्तरताको रूपमा चपाचो पुगेको भन्ने देखिँदा र चपाचो चोकसम्म पनि प्रतिवादीहरू पुगेको स्वीकारोक्तिले निजहरू कसूर गर्ने सिलसिलामा संलग्न भएको भन्नुपर्ने हुन्छ । मृतकको मृत्यु अमुक कसैको चोटबाट भएको भन्न सकिने अवस्था नभए पनि कुनै खास व्यक्ति वा चोटकै कारणले नै मरेको देखाउन पर्छ भन्न पनि मौजुदा अवस्थामा सम्भव नहुने हुन्छ । एकभन्दा बढी व्यक्तिको र एकभन्दा धेरै कारणले मारिने अवस्था रहन्छ । वारदातको अवस्थामासम्म पुर्याउने कुरामा प्रतिवादीहरूको सहभागिता देखिएको र सोलगायतका कारणले वारदात घट्न गएको हुँदा निजहरूलाई दायित्वविहीन मान्न सकिने भएन । अन्यथा कसूरको कार्य गर्नलाई भीडको संलग्नता निम्त्याउने र त्यसैको आडमा अपराधिक दायित्वविहीन हुने कुराको तर्जुमा गर्ने अवस्था आउँछ । त्यसो गर्नु भनेको प्रकारान्तरमा दण्डहीनता सिर्जना गर्ने हुन्छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दामा वारदातपूर्वको विवादको पृष्ठभूमि छ, त्यसको कारणले मृतक र प्रतिवादीबीच झगडाले निरन्तरता पाएको छ । आ-आफ्नो संरक्षण र बचाउका लागि शक्ति प्रदर्शन भएको छ, एक अवस्थाका झगडापछि त्यसलाई निरन्तरता दिई धुन्चेपाखादेखि चपाचोसम्म लखेट्ने र बाटोमा हान्दै गरेकोसमेत देखिएको छ, सोही सिलसिलाको अन्तमा भीड जम्मा भई भीडको नियन्त्रणमा पुगेपछिको घटनाक्रमले मृतकहरू मारिनेसम्मको अवस्था पुगेको छ । सुरुदेखिको सबै श्रृङ्खलामा प्रतिवादीहरूको सरोकार र संलग्नता भएपछि अन्तिम अवस्थाको भीडको समेत संलग्नताले प्रतिवादीहरूले आफ्नो असंलग्नता र निर्दोषिताको जिकीर लिन सक्ने अवस्था रहेन । तसर्थ कर्तव्यबाट मृतकहरूको मृत्यु भएको कुरामा प्रतिवादीहरूको सारभूतरूपले

संलग्न भै सोसमेतका कारणबाट वारदात भएको देखिएकोले सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १, १३(३) नं. को कसूरमा ऐ. १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहराएको इन्साफलाई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।८।२७ मा सदर गरेको इन्साफ मनासिब हुने ठहर्छ ।

५. प्रतिवादीहरूको कार्यको अतिरिक्त आफ्नो नियन्त्रण नभएको भीडसमेतको संलग्नतामा वारदातले पूर्णता पाएको हुनाले कसूरको प्रकृति र प्रतिवादीहरूको उमेर अवस्थामेत हेरी पुनरावेदन अदालत, पाटनले प्रतिवादी सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेलका हकमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त गरेको उक्त रायबमोजिम पाँच वर्ष कैदसम्म सजाय तोके पनि कानूनको उद्देश्यसमेत पूरा हुने देखिएकोले पुनरावेदन अदालत, पाटनको उक्त रायसमेत सदर हुने ठहर्छ । वादी/प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम जनही जन्मकैद हुने ठहराई निजहरूलाई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १८८ नं. बमोजिम जनही ५(पाँच) वर्ष कैद गर्न राय पेश गरेको भक्तपुर जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।८।२७।३ को फैसला एवम् रायसमेत यस अदालतबाट सदर हुने ठहरी फैसला भएकाले निज प्रतिवादीहरू सुवास अधिकारी र प्रदिप पौडेलको हकमा सोहीबमोजिम कैद सजाय असूल

गर्नु भनी सुरू भक्तपुर जिल्ला अदालतमा लेखी
पठाउनु ----- १
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार
बुझाई दिनु ----- १

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संबत् २०७१ साल जेठ २६ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत :- कमलप्रसाद ज्ञवाली

निर्णय नं.११३९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
फैसला मिति : २०७०।४।३०।४

मुद्दा :- आफ्नो जिम्मामा रहेको सरकारी
हातहतियार खरखजाना बेचबिखन गरेको ।

०६७-CR-०६७४

पुनरावेदक/प्रतिवादी : सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान
कार्यालयमा दरबन्दी भई हातहतियार
उपशाखामा कार्यरत् रही कारागार
शाखा डिल्लीबजारमा थुनामा रहेका
स.प्र.स.ह.महेन्द्रविक्रम शाहसमेत

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : सशस्त्र प्रहरी नायब उपरीक्षक
शान्तिराम थापाको प्रतिवेदनले नेपाल
सरकार

०६८-CR-२४०

पुनरावेदक/प्रतिवादी : सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान
कार्यालय कार्य विभागमा दरबन्दी भई हाल
कारागार शाखा, दोलखामा थुनामा रहेका
स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : सशस्त्र प्रहरी नायब उपरीक्षक
शान्तिराम थापाको प्रतिवेदनले नेपाल
सरकार

०६९-RC-००२२

वादी : सशस्त्र प्रहरी नायब उपरीक्षक शान्तिराम
थापाको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

विरूद्ध

प्रतिवादी : सशस्त्र प्रहरी बल दक्षिणकाली गणमा
दरबन्दी भै ऐ. उपशाखामा कार्यरत्
देवीप्रसाद तिमिल्सेना

- प्रतिवादीहरूले सरकारी गोलीगठ्ठा बिक्री
गर्ने योजना र तयारीसमेत गरेको देखिए
पनि बिक्री गरिसकेको अवस्था नहुँदा
ऐनबमोजिमको सजाय गर्दा चर्को पर्न
जाने देखिँदा अ.बं.१८८ नं. बमोजिम
प्रतिवादीहरूलाई ५ (पाँच) वर्षमात्र कैद
हुने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ
अधिवक्ता लवकुमार मैनाली, विद्वान

अधिवक्ताहरू नारायणप्रसाद देवकोटा
र केदारप्रसाद दाहाल, विद्वान वैतनिक
अधिवक्ता हरिशंकर कर्ण

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा
२७(१)(ग), अ.बं.१८८

सुरू फैसला गर्ने :-

नायब महान्यायाधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद
प्रसाई

सहसचिव श्री विश्वप्रकाश पण्डित

सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षक श्री
नवराज विष्ट

पुनरावेदन फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री मोहनप्रसाद घिमिरे

मा.न्या.श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती : पुनरावेदन अदालत,
पाटनको २०६६।८।९ को फैसलाउपर न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ख)
बमोजिम प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस अदालतमा
पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र
ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६४।६।३० गते करिब
२१.०० बजेको समयमा सशस्त्र प्रहरी बल,
बंगलामुखी विशेष कार्यदल गण कम्पाउन्डबाट
नजिकै रहेको काठमाडौं जिल्ला इंचङ्गुनारायण
गा.वि.स. वडा नं.४ मिलनचोकस्थित कालुभाइ
नगरकोटीको घरमा झैझगडा भै हल्लाखल्ला
भएको गण कम्पाउन्डबाट सुनिएको र सोही
समयमा डेरावालाहरू एकआपसमा झगडा

गरी रहेको भन्ने कार्यदल गणको अफिसमा
टेलिफोनसमेत आएकोले तत्कालै मेरो कमान्डमा
उक्त स्थानमा टोली खटिई जाँदा निज कालुभाइ
नगरकोटीको घरमा डेरा गरी बस्ने सशस्त्र प्रहरी
बल प्रधान कार्यालय, कार्य विभाग दरबन्दीका
आई.डि.नं.१०७०० का स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह
र सोही कोठामा बस्ने जिल्ला झापा काकडभिट्टा
घर बताउने पुष्पा अधिकारीको बीचमा घर जान र
पैसाको सम्बन्धमा झै झगडा कुटपीटसमेत भएको
रहेछ । निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह दर्शै मनाउन
घर जान लागेको र निजले घरमा लैजान ठीक
पारेको झोला शङ्का लागी चेक जाँच गर्दा उक्त
झोलाभित्र अमेरिकन इगल लेखिएको रातो बट्टा
११ प्याकेटमा ९ मी.मी. हतियारको अमेरिकन
लुजर राउन्ड जम्मा ५५० (पाँच सय पचास), ९
मी.मी. हतियारकै नेपाली र भारतीय गोली राउन्ड
७०० (सात सय) ७.६२ हतियारको गोली राउन्ड
१४ समेत फेला परेको र निज स.प्र.ह. सुत्ने
खाटमुनि गोली हाल्ने टिनको रिक्तो बाकस थान १
समेत फेला परेको हुँदा उक्त निषेधित सामानहरू
कानूनबमोजिम तत्कालै बरामद गरी आफ्नो
कब्जामा लिई निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहलाई
के कसो हो भनी सोधनी गर्दा उक्त गोली तथा
सामानहरू स.प्र.स.ह.महेन्द्रविक्रम शाह, स.प्र.स.ह.
भीमबहादुर खड्का, स.प्र.ह.सागर भन्ने देवीप्रसाद
तिमिल्सेना र आफूसमेत भई सशस्त्र प्रहरी
बल प्रधान कार्यालय, भण्डार शाखाबाट झिकी
बेचिबखनको लागि लान लागिएको हो भनेको
हुँदा उल्लिखित सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूउपर
आवश्यक कारवाही हुन बरामदी मुचुल्का तथा
बरामद भएका गोली र सामानहरू यसै प्रतिवेदन
साथ पेश गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.
ना.उ.शान्तिराम थापाको प्रतिवेदन पर्न आएकोले
उक्त सक्कलै प्रतिवेदन तथा बरामदी मुचुल्कासमेत

यसै पत्रसाथ संलग्न राखी आवश्यक कारवाहीको लागि पठाइएको भन्नेसमेत व्यहोराको सशस्त्र प्रहरी बल, वंगलामुखी विशेष कार्यदल गण हल्चोकको च.नं.४१६ मिति २०६४।७।१ गतेको पत्र संलग्न अन्य आवश्यक कागजातहरू ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, सशस्त्र प्रहरी महानिरीक्षकको सचिवालयको च.नं.३५९ मिति २०६४।७।७ गते स.प्र.व.उ. माधवबहादुर थापाको अध्यक्षतामा बोर्ड गठन गरिएको पत्र ।

जिल्ला झापा काकडभिट्टा घर बताउने का.जि.इचङ्गनारायण गा.वि.स. वडा नं.४ स्थित कालुभाइ नगरकोटीको घरमा स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहसँगै डेरा गरी बस्ने वर्ष १८ की पुष्पा अधिकारीले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना ३ को घटना विवरण कागज ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, भण्डार शाखा हातहतियार उपशाखाका प्रमुख स.प्र.ना.नि. मानबहादुर कपरले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना ३ को घटना विवरण कागज ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, भण्डार शाखा हातहतियार उपशाखाका स.प्र. ना.नि. ईश्वरीबहादुर पुनले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना २ को घटना विवरण कागज ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, भण्डार शाखा हातहतियार उपशाखाका स.प्र.व.ह. राजेश पन्तले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना २ को घटना विवरण कागज ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयमा कार्यरत् स.प्र.नि.डिलबहादुर खत्रीले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना २ को घटना विवरण कागज ।

गठित छानबिन समितिबाट का.जि. इचङ्गनारायण गा.वि.स.वडा नं. ४ मिलनटोल

स्थित कालुभाइ नगरकोटीको जग्गामा रहेको स्कुसको झालमुनि लुकाई राखेको गोली गठ्ठाहरू बरामद गरेको पाना ३ को बरामदी मुचुल्का ।

जिल्ला बारा, सिमरा गा.वि.स.वडा नं. ६ बस्ने वर्ष २६ को स.प्र.स.ह. महेन्द्रविक्रम शाहले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना ५ को बयान कागज ।

जिल्ला सर्लाही, वलरा गा.वि.स. वडा नं ४ बस्ने वर्ष २६ को स.प्र.स.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना ५ को बयान कागज ।

जिल्ला दोलखा, माली गा.वि.स. वडा नं १ बस्ने वर्ष २५ को स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खड्काले छानबिन समितिसमक्ष गरेको पाना ३ को बयान कागज ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, कानून तथा अनुगमन शाखाको च.नं.१७१ मिति २०६४।७।१३ गतेको मानिस पक्राउ गरी पठाई दिने सम्बन्धमा जि.प्र.का.बारा र सर्लाहीलाई लेखेको पत्र ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, कानून तथा अनुगमन शाखाको च.नं.१७२ मिति २०६४।७।१३ गतेको मानिस पक्राउ गरी दाखिला गर्ने सम्बन्धमा जि.प्र.ना.नि. गणेश भट्टलाई लेखेको पत्र ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, भण्डार शाखाको च.नं.३४७ मिति २०६४।७।१४ गतेको पत्र र उक्त पत्रसँग संलग्न पाना ३ को कागज ।

बहालवाला तथा भू.पु.सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूमध्ये स.प्र.ह.देवीप्रसाद तिमिल्सेना, स.प्र.स.ह. महेन्द्रविक्रम शाह, स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खड्का सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, भण्डार शाखाअन्तर्गत हातहतियार

उपशाखामा कार्यरत् कर्मचारी भएर आफ्नो ओहदा, कर्तव्य तथा जिम्मेवारीको ख्यालै नगरी आफ्नो जिम्मेवारीमा रहेको सरकारी गोलीगठाहरू आफूखुशी मिलेमतो गरी झिकी स.प्र.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको डेरा कोठामा जम्मा गर्ने र बिक्री गर्ने जस्तो जघन्य अपराधमा संलग्न रहेको साथै स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह पहिले हातहतियार उपशाखामा रहँदा गोलीगठाहरू झिकी बिक्री गर्ने कार्यमा संलग्न रहेको र उक्त उपशाखाबाट कार्यविभागमा काम गर्न थालेपछि भण्डारबाट गोलीगठा झिक्न असफल भए पनि गोलीगठाहरू आफ्नै डेरा कोठामा जम्मा गरी आफ्नो भाइ पर्ने भू.पु.रि.स.प्र.ज.मार्फत भारतीय तस्कर वीरेन्द्र यादवसम्म पुर्याउने मुख्य व्यक्ति भएको प्रष्ट देखिन्छ । भू.पु.रि.स.प्र.ज. राजेशकुमार सिंह पहिले सशस्त्र प्रहरी परिचर पदमा सशस्त्र प्रहरी बलको अस्पतालमा कार्यरत् रहँदादेखि नै गोली लगी बिक्री गर्ने गरेको र पछि स.प्र.ज. पदमा नयाँ भर्ना भई सशस्त्र प्रहरी बल, बंगलामुखी विशेष कार्यदल गणमा सञ्चालन भएको रि.स.प्र.ज. आधारभूत तालिमबाट मिति २०६२।९।२० मा भर्ना भई नोकरीबाट अवकाश पाए पनि उल्लिखित सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूसँग मिलेमतो गरी हालसम्म गोली बेच्ने कार्यमा संलग्न रहेको भन्ने कुरा अनुसन्धानबाट खुल्न आएको र त्यसलाई पुष्टि गर्न बरामदी मुचुल्का, घटनामा संलग्न कर्मचारीहरूको बयानहरूसमेत मिसिल संलग्न रहेकोले स.प्र.ह. देवीप्रसाद तिमिल्सेना, स.प्र.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंह, स.प्र.स. ह. महेन्द्रविक्रम शाह, स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खड्का तथा भू.पु.रि.स.प्र.ज.राजेश कुमार सिंहले सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) विपरीतको कसूर गरेको प्रष्ट देखिएकोले निजहरूउपर सशस्त्र प्रहरी विशेष

अदालत गठन गरी हदैसम्मको कारवाही गर्नुपर्ने देखिन्छ भन्ने छानबिन समितिको प्रतिवेदन ।

बरामद भएका गोलीहरू भारतीय नागरिक तस्कर वीरेन्द्र यादवलाई २०६४।७।१ गते बिहान बेच्ने योजनाअनुरूप स.प्र.स.ह.देवीप्रसाद तिमिल्सेना निज वीरेन्द्र यादवसँग भेट भै अग्रिम रूपैया लिन मिति २०६४।६।२९ गतेको राति बसमा पथलैयातर्फ गै सकेको थिएँ। मैले यहाँबाट उक्त गोलीहरू लिएर जाने र २०६४।७।१ गते बिहान पथलैयामा निजहरूसँग भेट भै रूपैया लिई गोली दिने भनी योजना भएको हो । उक्त गोलीहरू प्रति गोली ४०।- का दरले बेच्ने कुरा मिलेको थियो । उक्त गोलीहरू बेचेको रकम हामी जाहेरीमा उल्लिखित चारै जनाले बराबरी बाँडेर खाने सल्लाह भएको थियो । म सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय कार्यविभागमा सरुवा हुनुपूर्व सशस्त्र प्रहरी बल तालिम महाविद्यालयमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा उक्त महाविद्यालयको जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधिएको बट नं. ५३ बढी नं. ००२४६८ को एस.एम.जि.नाल-१, सोको म्यागजीन थान-१ तथा सो को गोली राउन्ड -३२ समेत चोरी गरी लगी भू.पु.रि.स.प्र.ज. राजेश कुमार सिंहसमेत भई भारतीय तस्कर वीरेन्द्र यादवलाई रु.२५,०००।- भारू मा बिक्री गरेको हुँ र निज वीरेन्द्र यादवसँग एउटा कटुवा पेस्तोल ल्याई रु.५,०००।- मा ट्याक्सी चालकलाई बिक्री गरेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष गरी दिएको साबिती बयान ।

सशस्त्र प्रहरी प्रधान कार्यालयको स्टोरबाट निकालेको गोलीहरू भारतीय तस्करहरू अलीम मियाँ, मुन्ना खाँ भन्ने व्यक्तिहरूलाई कृष्णनगरमा लगी प्रति गोली रु.४०।- का दरले बेच्ने गरेको थिएँ । बिक्री भएको रकम स.प्र.ह.देवीप्रसाद

तिमिल्सेना, स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खड्का र मैले भागबन्डा गरी खाने गर्दथ्यौं । पछि जीतेन्द्रप्रसाद सिंह पनि भण्डारमा गएकोले निजलाई पनि बराबर भाग दिने गरेका थियौं । हालसम्म हामी चारै जना मिली स.प्र.बल, प्र.का. भण्डार शाखाबाट विभिन्न हतियारको गरी करिब १५००० गोली बाहिर लगी बेची सकेका छौं । निज स.प्र.स. जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको साथी भारतीय तस्कर वीरेन्द्र यादवलाई नै सबै गोली बेच्ने गरेका थियौं । मिति २०६४।६।३० गते बरामद भएको गोली बाहेक ७.६२ हतियारको गोली ५०५ राउन्ड र ३०३ हतियारको गोली राउन्ड ५४ निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको डेरा कोठा भएको घर भन्दा पछाडि उत्तरपट्टि रहेको स्कुसको झाल रहेको छाप्राभिन्न झालले छोपी राखेकोमा खोजी गरी बरामद गरी पाउँ । उक्त गोलीहरूसमेत एकैसाथ लान स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले मात्र नसक्ने भएको हुँदा म आफैँ जाँदा लिई जाने भनी उक्त स्थानमा लुकाई राखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.स.ह. महेन्द्रविक्रम शाहले अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष गरी दिएको साबिती बयान ।

मिति २०६४।६।३० गते स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह दशैँ मनाउन घर जाने भएकोले निजको साथमा गोली पठाउने सल्लाह भै मिति २०६४।६।२९ गते दिउँसो कोही नभएको मौका छोपी मैले स्टोरबाट ९ मी.मी. हतियारको अमेरिकन लुजर राउन्ड ५५० थान झिकी स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको डेराकोठामा पुर्याई दिएको थिएँ । ९ मी.मी. कै नेपाली र इन्डियन राउन्ड थान ७०० स.प्र.स.ह.महेन्द्रविक्रम शाहले २०६४।६।३० गते साँझ निज स.प्र.ह.कै डेरामा पुर्याई दिइएको र उक्त गोलीहरू आफ्नो झोलामा प्याक गरी

घर जाने बेलामा निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह र निजसँगै बस्ने पुष्पा अधिकारीबीच घर जाने र घर खर्चको विषयमा झैझगडा भै होहल्ला भएकोले सोहल्ला सुनी कार्यदल गणबाट स.प्र.ना.उ. शान्तिराम थापाको टोली निजको डेराकोठामा पुगी सम्झाई बुझाई गरी निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले बाहिर लान ठीक पारेको व्याग शड्का लागी चेकजाँच गर्दा उक्त गोलीगठ्ठा बरामद भएको हो । स्टोर सफा गर्ने, हातहतियार सफा गर्ने, सामान बाहिर पठाउने, भित्र दाखिला गर्ने बेलामा मात्र स्टोरभित्र प्रवेश गर्न पाउने हुँदा प्रति व्यक्ति ५० देखि १०० राउन्डसम्म एक पटकमा झिकी स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको डेरामा जम्मा गर्ने गरेका थियौं । सुरुदेखि हालसम्म गरी विभिन्न हतियारको १५,०००।- गोलीहरू झिकी बेचबिखन गर्यौं होला । जीतेन्द्र सिंहले चिनाई दिएको निजकै भाइ नाता पर्ने भू.पु.रि.स.प्र.ज.मुन्ना भन्ने राजेशकुमार सिंह मार्फत् भारतीय तस्कर वीरेन्द्र यादवलाई पालैपालो दिने गरेको हो । करिब ६ महिनाअगाडि म र स.प्र.ह.देवीप्रसाद तिमिल्सेना भै ७ वटा नं.३६ ह्यान्ड ग्निनेड स्टोरबाट झिकी निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको कोठामा लगेका थियौं तर ग्निनेडमा इन्माडर्डटर नभएका हुँदा पुनः फिर्ता ल्याई स्टोरमा राखेको थियौं भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.स.ह.भीमबहादुर खड्काले अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष गरी दिएको साबिती बयान ।

प्रतिवादी स.प्र.ह.देवीप्रसाद तिमिल्सेना, स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खड्का तथा स.प्र.स.ह. महेन्द्रविक्रम शाह एक जिम्मेवार सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी र त्यसमा पनि हातहतियार भण्डारण गर्ने संवेदनशील स्थानमा ड्युटीमा खटिएको कर्मचारी भएर आफ्नो कर्तव्य तथा जिम्मेवारीको ख्यालै नगरी आफ्नो जिम्मामा रहेको सरकारी गोली

गठ्ठाहरूको राम्रो सुरक्षा गर्नुपर्नेमा आफैं बिक्री वितरण गर्ने जस्तो जघन्य अपराधमा संलग्न रहेको, प्रतिवादी स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह तस्करहरूसँग साँठगाँठ मिलाई हतियार तथा गोलीगठ्ठाको अर्डर लिने, आफ्नो कोठामा जम्मा गरी भण्डारण गर्ने, सरकारी गोलीकठ्ठाको सुरक्षा गर्नुपर्नेमा आफैंले बिक्री वितरण गरेको, तस्करसँग मिलेमतो गरी सरकारी गोलीकठ्ठाको सुरक्षा गर्नुपर्नेमा आफैंले बिक्री वितरण गरेको, तस्करसँग मिलेमतो गरी सरकारी हतियार बिक्री गर्ने तथा हतियार ल्याई बिक्री गर्ने जस्तो घृणित अपराधमा संलग्न रहेको तथा भू.पु.रि.स.प्र.ज. राजेशकुमार सिंह भारतीय तस्करहरूसँग परिचय गराउने, तस्करहरूसँग हतियार खरीद तथा बिक्री गर्ने, स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहलगायत अन्य प्रतिवादीहरूसँग मिलेमतो गरी हातहतियार एवम् गोलीगठ्ठा बिक्री वितरण गर्ने जस्तो अपराधमा संलग्न रहेको प्रष्ट देखिएकोले यी प्रतिवादीहरू स.प्र.ह.देवीप्रसाद तिमिल्सेना, स.प्र.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंह, स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खडका, स.प्र.स.ह.महेन्द्रविक्रम शाह तथा भू.पु.रि.स.प्र.ज. राजेशकुमार सिंहउपर सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को परिच्छेद ५ को दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) को कसूरमा परिच्छेद ५ को दफा २७ को उपदफा (१) बमोजिम सजाय हुन र प्रतिवादीहरूले हालसम्म १५,०००।- पन्ध्र हजार राउन्ड गोली प्रति गोली रू.४०।- का दरले हुन आउने रू.६,००,०००।- साथै प्रतिवादीमध्येका स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले बिक्री गरेको एस.एम. जी.को खरीद मूल्य रू.४७,८९,७।- (सतचालिस हजार आठ सय सन्तानब्बे) रूपैयासमेत असूलउपर गरी पाउन सङ्कलित सक्कलै मिसिल तथा प्रतिवादीहरू स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह, स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खडका, स.प्र.स.ह.महेन्द्रविक्रम शाह र मिति २०६४।६।३० गते बरामदी भएको ९

मी.मी. हतियारको अमेरिकन लुजर राउन्ड ५५० (पाँच सय पचास) ९ मी.मी. हतियार के नेपाली र भारतीय राउन्ड ७०० (सातसय) ७.६२ हतियारको गोली राउन्ड १४ र गोली हालने टिनको बाकस थान १ र मिति २०६४।७।१३ गते बरामद भएको ७.६२ हतियारको गोली राउन्ड ५०५, ३०३ हतियारको गोली राउन्ड ५४ को टिनको बाकस थान १, गोली राख्ने कपडाको विन्दुली १, गोली राख्ने पाँचर ११ समेत अभियोगपत्रसाथ प्रस्तुत गरिएको भन्ने व्यहोराको अभियोगपत्र ।

प्रतिवादीहरू स.प्र.ह. देवीप्रसाद तिमिल्सेना र स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खडकाले हामीहरूले गोली झिकी स.प्र.स.ह. महेन्द्रविक्रम शाहलाई दिने गरेका छौं । निजले बेची रकम ल्याई हामीहरूलाई दिन्छु तिमी पनि हामीसँग मिली काम गर भनेको र म पनि त्यसै मौका पर्खी बसेकाले निजहरूसँग मिली काम गर्न थालेको हो । पछि निज महेन्द्रविक्रम शाह पनि सरूवा भै हामीसँगै उक्त हात हतियार उपशाखामा काम गर्न आएकोले चारै जना मिली अली अली गोलीगठ्ठाहरू झिकी मेरो डेरा कोठामा थुपार्ने र मागअनुसारको सङ्ख्या पुगेपछि प्रतिवादी राजेशकुमार सिंहसँग पालैपालो गई भारतीय तस्कर वीरेन्द्र यादवलाई बेची रकम ल्याई बाँडी खाने गर्दै आएका थियौं । यस सिलसिलामा मिति २०६४।६।३० गते म दर्शनै मनाउन घर जाने भएकोले घरजाँदा गोलीहरू लिई जाने र बिक्री गर्ने सल्लाह भएअनुसार मिति २०६४।६।३० गते मेरो डेरा कोठामा खडा भएको बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित ९ मी.मी. हतियारको अमेरिकन लुजर राउन्ड ५५० स.प्र.ह. भीमबहादुर खडकाले मिति २०६४।६।२९ गते दिउँसो ल्याई दिएका र ९ मी.मी. कै नेपाली र भारतीय राउन्ड ७०० स.प्र.स.ह.महेन्द्रविक्रम

शाहले मिति २०६४।६।३० गते साँझपख मेरो डेराकोठामा ल्याई दिएका र ७.६२ हतियारको राउन्ड १४ तथा गोली राख्ने बाकस स.प्र.ह. देवीप्रसाद तिमिल्सेनाले पहिले नै ल्याई राखेका थिए । उल्लिखित गोलीहरू झोलामा प्याक गरी हिड्ने तरखर गर्दै थिएँ। मसँगै मेरै डेराकोठामा विगत एक वर्ष अगाडिदेखि बस्दै आएका पुष्पा अधिकारी पनि झपा जान्छु भनेकी हुँदा मैले खर्च स्वरूप रु.३,०००।- रूपैयाँ दिएकोमा निजले पुग्दैन भनी झगडा गरेकीले दुबैजनाको झगडा परी हल्लाखल्ला भएकोले स.प्र.बल वंगलामुखी विशेष कार्यदल गणबाट स.प्र.ना.उ.शान्तिराम थापाको टोली आई हामीहरूलाई सम्झाएको र मैले बाहिर लान ठीक पारेको झोला शङ्का लागी चेकजाँच गर्दा उल्लिखित गोलीगट्टाहरू बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

स.प्र.स.ह. महेन्द्रविक्रम शाहले २०६४।६।३० गते साँझ निज स.प्र.ह.कै डेरा कोठामा पुर्याई दिएको र उक्त गोलीहरू आफ्नो घरमा लैजान ठीक पारेको झोलामा प्याक गरी घर जान लागेको अवस्थामा निज स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंह सँगै बस्ने पुष्पा अधिकारीबीच पैसाको विषयमा वादविवाद र झगडा भएको रहेछ । सो हल्ला सुनी सशस्त्र प्रहरी बल वंगलामुखी विशेष कार्यदल गणबाट सशस्त्र प्रहरी नायब उपरीक्षक शान्तिराम थापाको टोली निजको डेरा कोठामा पुगी स.प्र.ह.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले बाहिर लैजान तयार पारेको झोला शङ्का लागी चेकजाँच गर्दा उक्त गोली गट्टाहरू बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.स.ह. भीमबहादुर खड्काले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी भू.पु.रि.स.प्र.ज. राजेशकुमार सिंहमार्फत भारतीय तस्कर वीरेन्द्र यादवलाई

प्रति गोली ४० रूपैयाका दरले बेची रूपैयाँ खाँदै आएकोमा मिति २०६४।६।३० गते जीतेन्द्रप्रसाद सिंह दशैँ मनाउन घरमा जाने र घरमा जाँदा गोलीहरूसमेत लाने सल्लाह भएबमोजिम मिति २०६४।६।३० गते साँझ मैले ९ मी.मी. हतियारको गोली राउन्ड ७०० निज स.प्र.ह.को डेरा कोठामा पुर्याई दिएको थिएँ । सोही दिन राति करिब २१.३० गतेतिर भण्डार शाखाबाट ७.६२ हतियारको गोली ५०५ राउन्ड र ३०३ हतियारको गोलीसमेत झिकी निज स.प्र.ज.जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको डेराकोठामा राख्नन जाँदा निजको डेरा कोठाबाट गोलीगट्टाहरू बरामद भै बबाल भएको भन्ने थाहा पाई निजको डेरा रहेको घर भन्दा पछाडि स्कुसको झाल रहेको छाप्राभिन्न लुकाई राखेको थिएँ । मिति २०६४।७।१३ गते छानबिन समितिसमक्ष मैले दिएको साबिती बयानअनुसार उक्त गोलीहरू मेरै सामुन्नेमा बरामद गरिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको स.प्र.ह.महेन्द्रविक्रम शाहले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

म मिति २०६१ साल कार्तिकमा सशस्त्र प्रहरी परिचर पदमा भर्ना भै सशस्त्र प्रहरी अस्पतालमा ल्याब असिस्टेन्टको काम गर्दै थिएँ । पछि मेरो दरबन्दी स.प्र.बल त्रिपुरा गण कोहलपुर भएकोले कोहलपुरमा एक महिना जति बसी सशस्त्र प्रहरी निरीक्षक र सशस्त्र प्रहरी जवान पदमा दरखास्त दिन काठमाडौँ आएको थिएँ । सशस्त्र प्रहरी पदमा लिखितमा असफल भएपछि स.प्र.ज.पदमा छनौट भै स.प्र.बल वंगलामुखी विशेष कार्यदल गणमा तालिम गर्दागर्दै शरीरमा सन्चो नभएकोले मिति २०६२।१०।२० मा नोकरी छोडी भागी हिडेको थिएँ । मैले सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) को कुनै कसूर गरेको छैन । त्यसैले अभियोगपत्रमा

उल्लेख भएअनुसारको सजाय मलाई हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको भू.पु.रि.स. प्र.ज. राजेशकुमार सिंहले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६४।७।११ गते छानबिन समितिसमक्ष मैले गरेको बयान कागजमा उल्लेख गरेको व्यहोरा र हस्ताक्षर मैरे हो । हेरी चिनी सनाखत गरी दिएँ भन्ने व्यहोराको स.प्र. नि.मानबहादुर कापर, स.प्र.नि.डिलबहादुर खत्री, स.प्र.व.ना.नि. ईश्वरीबहादुर पुन र स.प्र.व.ह. राजेश पन्तको अदालतसमक्ष भएको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

मिति २०६४।६।३० गते स.प्र.बल वंगलामुखी विशेष कार्यदल गणबाट आएको टोलीले प्रतिवादी जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको कोठा खानतलासी गरेकोमा उक्त स्थानबाट के बरामद भएको हो मलाई थाहा भएन । बरामदी मुचुल्कामा भएको व्यहोरा र दस्तखत मेरो हो । व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका अम्मरबहादुर नगरकोटी र कालुभाइ नगरकोटीको अदालतमा भएको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

मिति २०६४।६।३० गते स.प्र. ना.उ. शान्तिराम थापाको नेतृत्वमा गएको टोलीमा मसमेत गएको थिएँ । निज स.प्र.व.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंह दशैं मनाउन घर जान लागेका रहेछन् । निजले घरजाँदा लान ठीक पारेको व्याग शङ्का लागी चेकजाँच गर्दा गोलीगठाहरू बरामद भएकोले त्यसको मुचुल्का तयार पारी मैले पनि रोहवरमा सहिछाप गरी दिएको हुँ भन्ने व्यहोराको स.प्र.व.ह. मनसिंह ठकुरी स.प्र.ना.उ. शान्तिराम थापा, स.प्र.स.नि. प्रेम सिंह घिसिङ, स.प्र.स.नि. मानबहादुर खत्रीसमेतको अदालतमा भएको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

राजेशकुमार सिंह त्यस किसिमका मानिस होइनन्, भाइभाइको झगडाको कारणले प्रतिवादी

जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले पोलेको होला । निज पहिला सशस्त्र प्रहरीमा जागीरमा थियो, तर पछि विरामी भएर जागीर छोडी दियो भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी राजेशकुमार सिंहका साक्षीहरू राजकिशोर कापड, विश्वमोहन सिंह र धर्मेन्द्र झाको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

यसमा प्रतिवादीहरू राजेशकुमार सिंह, जीतेन्द्रप्रसाद सिंह, भीमबहादुर खड्का, महेन्द्रविक्रम शाह र देवीप्रसाद तिमिल्सेनासमेत मिली सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, भण्डारण शाखा हातहतियार उपशाखामा रहेका विभिन्न हातहतियारका खरखजानाहरू बेच्ने कार्यमा संलग्न रहेकाले राजेशकुमार सिंहका हकमा बाहेक अन्यका हकमा अर्थात् फरार प्रतिवादीहरूका हकमा सो कसूरबमोजिम सजायस्वरूप सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने गरी भएको फैसला तथा अर्को अभियुक्त प्रतिवादी राजेशकुमार सिंहका हकमा भने कसूरमा संलग्न रहेको नदेखिएको र जाहेरवाला प्रतिवेदकले आफ्नो प्रतिवेदनमा समेत यी प्रतिवादीका उपर कारवाही हुन माग दावीसमेत गरेको नदेखिँदा सफाइ पाउने गरी भएको सशस्त्र प्रहरी विशेष अदालतको मिति २०६५।१।२२ को फैसला ।

यसमा स्टोरकिपरलाई सजाय गर्नुपर्नेमा बिनाप्रमाण ममाथि आरोप लगाई गरिएको सशस्त्र प्रहरी बल विशेष अदालतको मिति २०६५।१।२२ गतेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदक स.प्र.ह. जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको मिति पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

गोली चोरी गरी बेचेको अभियोग लगाई अभियोग भन्दा सजायको भारी ठूलो हुने गरी भएको सशस्त्र प्रहरी बल विशेष अदालतको मिति २०६५।१।२२ गतेको फैसला त्रुटिपूर्ण

भएकाले उल्टी गरी पाउँ भन्ने महेन्द्रविक्रम शाह र भीमबहादुर खड्काको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादी देवीप्रसाद तिमिल्सेनाको हकमा सुरु सशस्त्र प्रहरी बल विशेष अदालतले सशस्त्र प्रहरी बलमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा गोली तथा खरखजाना चोरी गरी बिक्रीसमेत गरेको अभियोग लगाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर गरी फैसला गरेकोले निजले म्याद गुजारी बसेको देखिँदा निजको हकमा साधक जाहेर भै साधक दायरीमा दर्ता हुन आएको ।

प्रतिवादीहरूको साबिती बयान, बरामदी सामान तथा मौकामा व्यक्त गरेको कुरा सशस्त्र प्रहरी विशेष अदालतमा उपस्थित भै गरेको बकपत्रसमेतबाट प्रतिवादीहरूको कसूर प्रमाणित भै रहेको अवस्थामा सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७(१)(ग) बमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने सजाय गरेको सशस्त्र प्रहरी विशेष अदालतको मिति २०६५।१।२२ को फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । साथै, पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई उपरोक्तबमोजिम सजाय गर्दा चर्को सजाय हुन जाने देखिएकोले पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादी देवीप्रसाद तिमिल्सेनासमेतका प्र. जीतेन्द्रप्रसाद सिंह, प्र. भीमबहादुर खड्का र प्र. महेन्द्रविक्रम शाहलाई अपराध गरेको अवस्थासमेतलाई विचार गर्दा गोलीसम्म बिक्री गर्ने कार्यमा उद्यत रहेको, हातहतियार खरखजाना मुद्दामा हुने सजायसमेतलाई मध्यनजर राख्दा प्रस्तुत ऐनको सजाय चर्को हुनजाने चिन्तमा लागेकोले निज प्रतिवादीहरूलाई १०(दश) वर्ष मात्र कैद सजाय हुन पर्ने राय व्यक्त गरी मुलुकी ऐन अ.बं.१८८ नं. बमोजिम श्री सर्वोच्च अदालतमा साधक जाहेर गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।८।१।३ को

फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । हामी प्रतिवादीहरूले हातहतियारको बिक्री गरेको नभई गोली गट्टासम्म स्टोरबाट झिकेको कसूरमा सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले उल्टी गरी इन्साफ गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरू महेन्द्रविक्रम शाह र भीमबहादुर खड्काको यस अदालतमा परेको संयुक्त पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । मैले प्रहरी विशेष अदालतमा बयान गर्दा गोली बेचबिखन गरेको कुरामा साबित भएको छैन । बरामदसम्म भएको कुराले कसूरको पूर्णता नहुने हुँदा सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्न मिल्ने होइन । हातहतियार बिक्री गरेको नभई गोली गट्टासम्म स्टोरबाट झिकेको कसूरलाई हतियार नै बिक्री गरेको कसूर गरेको ठहरयाएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदक प्रतिवादीहरू जीतेन्द्रप्रसाद सिंह र भीमबहादुर खड्कातर्फबाट उपस्थित विद्वान वैतनिक अधिवक्ता श्री हरिशंकर कर्णले यी प्रतिवादीहरूले हातहतियार बिक्री वितरण गरेको भन्ने पुष्टि भएको छैन । सञ्चयसम्म गरेको अवस्थामा अपराधले पूर्णता नपाउँदै सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गरेको सुरु र पुनरावेदन तहको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले उल्टी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

पुनरावेदक प्रतिवादी महेन्द्रविक्रम शाहको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ

अधिवक्ता लवकुमार मैनाली, विद्वान अधिवक्ताहरू नारायणप्रसाद देवकोटा र केदारप्रसाद दाहालले सुरू र पुनरावेदन तहका अदालतले प्रतिवादीहरूउपर सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७(१) (ग) बमोजिमको कसूर कायम गरी सजाय गरिएको छ तर प्रतिवादीहरूले सोबमोजिमको कसूर नगरी दुरुपयोगसम्म गरेको स्थापित हुन सक्नेमा लाग्नै नसक्ने दफा प्रयोग गरी चर्को सजाय गरेको दुबै तहको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले उल्टी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको उपरोक्तानुसारको बहस जिकीरसमेतलाई सुनी प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबमोजिम सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७(१) को खण्ड (ग) को कसूरमा दफा २७(१) बमोजिम सजाय हुने ठहर्याएको सुरू सशस्त्र प्रहरी विशेष अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्ने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरूले आफ्नो जिम्मामा रहेका हातहतियार भण्डारका सरकारी गोलीगट्टाहरू बिक्री वितरण गर्ने अपराध गरेकाले सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७(१) को खण्ड (ग) को कसूरमा दफा २७(१) बमोजिम सजायको मागदावी लिई अभियोगपत्र दायर भएको देखिन्छ । सुरू सशस्त्र प्रहरी विशेष अदालतले प्रतिवादीहरूलाई सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७(१) को खण्ड (ग) बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याएको फैसला पुनरावेदन अदालतबाट सदर हुने ठहरी ठहरेकोमा सो फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा पुनरावेदन परी

पेश हुन आएको रहेछ ।

३. यसमा प्रतिवादीमध्येको जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको डेराबाट विभिन्न परिमाणका गोलीगट्टा बरामद भएको भन्ने २०६४।६।३० को बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ । उक्त बरामद भएको गोलीगट्टाहरू अन्य प्रतिवादीहरूसँग मिली भारतीय नागरिक वीरेन्द्र यादवलाई २०६४।७।१९ मा बेचन भनी आफ्नो कोठामा राखेको भनी प्रतिवादी जीतेन्द्रप्रसाद सिंहले अनुसन्धानको क्रममा बयान गरी अन्य प्रतिवादीहरूलाई पोल गरेको देखिन्छ । अन्य प्रतिवादीहरू भीमबहादुर खड्का र महेन्द्रविक्रम शाहले पनि बरामद भएको गोलीहरू बिक्री गर्ने उद्देश्यले राखेको भनी अनुसन्धानको क्रममा बयान गरेको देखियो । प्रतिवादी जीतेन्द्रप्रसाद सिंह, भीमबहादुर खड्का र महेन्द्रविक्रम शाहले सुरू सशस्त्र प्रहरी विशेष अदालतमा बयान गर्दा पनि आफ्नो अनुसन्धानको क्रममा भएको बयानलाई पुष्टि हुने गरी बयान गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले अनुसन्धानको क्रममा र अदालतमा समेत एक अर्कालाई पोल गर्दै आरोपित कसूरमा साबित भई बयान गरेको देखिएको छ । उक्त बयानमा व्यक्त भएको तथ्यलाई बरामदी मुचुल्का र वादी पक्षका साक्षी प्रतिवेदक शान्तिराम थापासमेतको बकपत्रले पुष्टि गरेको देखिन्छ । यसरी प्रतिवादीहरूले विभिन्न परिमाणका गोली गट्टाहरू बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले नै प्रतिवादीमध्येका जीतेन्द्रप्रसाद सिंहको कोठामा र स्कुसको झ्याडमा लुकाई राखेको भन्ने देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २७(१) (ग) बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याएको सुरू फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको २०६६।८।९ को फैसला मिलेकै देखिँदा अन्यथा परिवर्तन गरी रहन

परेन । उक्त फैसला सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादी देवीप्रसाद तिमिल्सेनाको हकमा साधक सदर हुने ठहर्छ ।

४. प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्दा चर्को सजाय पर्न जाने देखिएकाले १० (दश) वर्ष मात्र कैदको सजाय हुन पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट राय व्यक्त भएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा हेर्दा यी प्रतिवादीहरूले सरकारी गोलीगट्टा बिक्री गर्ने योजना र तयारीसमेत गरेको देखिए पनि बिक्री गरिसकेको अवस्था नहुँदा ऐनबमोजिमको सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने देखिँदा अ.बं.१८८ नं. बमोजिम प्रतिवादीहरू महेन्द्रविक्रम शाह, भीमबहादुर खड्का र जीतेन्द्रप्रसाद सिंहलाई ५(पाँच) वर्ष मात्र कैद हुन राय व्यक्त गरिएको छ । अरू तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

१) प्रतिवादीहरू महेन्द्रविक्रम शाह, भीमबहादुर खड्का र जीतेन्द्रप्रसाद सिंहलाई अ.बं.१८८ नं. बमोजिम ५(पाँच) वर्षमात्र कैद सजाय हुने ठहरेकोमा अन्य कुनै मुद्दाको फैसलालगायतका कारणबाट थुनामा राख्नुपर्ने नभए निजहरूलाई आज थुनाबाट मुक्त गरी दिन छुट्टै आदेश भएकाले अब केही गरी रहनु परेन... १
२) दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु १

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल साउन ३० गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं.११४०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।३।१७।३
०६७-CR-०२६८

मुद्दा : भ्रष्टाचार (न.प्र.प.)

पुनरावेदक/प्रतिवादी : पाल्पा जिल्ला, मस्याम
गा.वि.स. वडा नं. २ घर भई राष्ट्रिय
वाणिज्य बैङ्क, शाखा कार्यालय परासीमा
गणक पदमा कार्यरत कृष्णप्रसाद घिमिरे
विरूद्ध

विपक्षी/वादी : अनुसन्धान अधिकृत चन्द्रप्रसाद
गौतमको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६ ले शिक्षासम्बन्धी कुनै योग्यताबारेमा वा झूठा प्रमाणपत्र पेश गरेको कार्य भ्रष्टाचारको कसूर हुने भनी कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । तर उक्त दफाहरूमा नक्कली शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गरी फाइदा नलिएमा कसूर नहुने भन्ने उल्लेख भएको नपाइने ।
- सरकारी सेवामा बहाल रहने व्यक्ति सदैव अनुशासित मर्यादित र इमान्दारपूर्ण तरिकाबाट सेवा प्रवाह गरी सुशासनको संवाहक हुनुपर्ने ।
- जिम्मेवार कर्मचारीले आफूले हासिल नगरेको योग्यताको शैक्षिक प्रमाणपत्र

पेश गर्नु नै कीर्ते (Fraud) कार्य भएको, त्यस्तो कार्यका पछाडि आफ्नो वास्तविक शैक्षिक योग्यताको भन्दा बढी लाभ लिने वा तत्काललाई लाभ नहुने भएपनि आफ्नो स्थिति तुलनात्मकरूपमा अरु भन्दा बढी अनुकूल बनाई राख्ने मनसाय पनि स्वतः सिर्जित भएको मान्नुपर्ने ।

- राष्ट्रसेवक जस्तो व्यक्तिले नक्कली शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गर्ने अमर्यादित कार्य नै अपराधजन्य कार्य भएकाले उक्त प्रमाणपत्रबाट फाइदा नलिएकोबाट कसूर नहुने भन्ने पुनरावेदकको जिकीर उचित नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ११)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता प्रेमबहादुर खड्का

विपक्षी/वादीका तर्फबाट : विद्वान उपन्यायाधिवक्ता शंकरबहादुर राई

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०६८, अङ्क १०, नि.नं.८६९७, पृ.१६७५
- नेकाप २०६५, अङ्क ६, नि.नं.७९७४, पृ.६८७

सम्बद्ध कानून :

- साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ तथा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६

सुरू फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री गौरीबहादुर कार्की
मा.न्या.श्री ओमप्रकाश मिश्र
मा.न्या.श्री केदारप्रसाद चालिसे
विशेष अदालत, काठमाण्डौ ।

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : विशेष अदालत, काठमाण्डौको मिति २०६७।१।६ को फैसलाउपर विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार रहेको छ :

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, केन्द्रीय कार्यालय मानव संसाधन विभागको प.सं.मा.स.वि. शै.प्र.प.११/०६३/०६४, च.नं.५२७, मिति २०६३।७।२६ को पत्रद्वारा शैक्षिक प्रमाणपत्र शङ्कास्पद देखिएका कर्मचारीको विवरण संलग्न गरी निजहरूका प्रमाणपत्रहरूको प्रमाणिकताका सम्बन्धमा सम्बन्धित बोर्ड बुझी दिन सम्बद्ध प्रमाणपत्रका विवरण एवम् कागजातसमेत संलग्न गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई अनुरोध गरिएको तथा शैक्षिक प्रमाणपत्र शङ्कास्पद देखिएका कर्मचारीको विवरण सूचीको सि.नं.७७ मा नाम थर : कृष्णप्रसाद घिमिरे, पद : गणक, शैक्षिक योग्यता : हाइस्कूल, शैक्षिक संस्था : माध्यमिक शिक्षा परिषद् भनी उल्लेख भई आएको उजूरी निवेदनपत्र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त हुन आएको ।

निज गणक (नगद सहायक) कृष्णप्रसाद घिमिरेले माध्यमिक शिक्षा परिषद् उत्तर प्रदेश, भारतबाट सन् १९९४ मा प्राप्त गरेको भनिएको हाइस्कूल परीक्षाको प्रमाणपत्रहरू ठीक हुन् वा होइनन् भन्ने सम्बन्धमा प्रमाणीकरणको लागि उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुर मार्फत माध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय, वाराणसी उत्तर प्रदेश, भारतमा पठाउँदा उक्त परिषद्को पत्राङ्क मा.शि.प/क्षे.का.वा./अभिलेख सत्यापन/१२२ दिनाङ्क ०५.५.०७ को पत्रसाथ

संलग्न सत्यापन सूची (प्रमाणीकरण विवरण) को सि.नं.२० मा परीक्षार्थीको नाम कृष्णप्रसाद घिमिरे, पिताका नाम: मीनप्रसाद घिमिरे, परीक्षा: हाइस्कूल वर्ष: १९९४, अनुक्रमाङ्क: १७५८३८८ योग: ३११, श्रेणी: II, विद्यालय/केन्द्रका नाम: जे.एच.एस.एस. बनियाडिहा सिद्धार्थनगर/कैफियत प्रासाङ्क १८४/६०० नकि ३११/६०० एवम् परीक्षाफल अनुत्तीर्ण नकि द्वितीय श्रेणी मे उत्तीर्ण भनी लेखिई आएको प्रमाणीकरण विवरण उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुरको च.नं.२११२ मिति २०६४।२।६ को पत्रसाथ अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त हुन आएको ।

निज कृष्णप्रसाद घिमिरेलाई आयोगमा झिकाई बयान गराउँदा "म २०३९ सालमा तह ३ को गणक पदबाट राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा नोकरी सुरु गरी २०५३ सालमा तह ४ मा अपग्रेड भई नगद सहायक पदमा कार्यरत रहेको, सेवा प्रवेश गर्दा टेष्ट पासको योग्यता आवश्यक थियो, मैले नेपालबाटै टेष्ट पास गरेको हुँ । भारतको किशान हाइस्कूल ठोठरी बजार सिद्धार्थनगरबाट हाइस्कूल परीक्षा पास गरेको हुँ । उक्त हाइस्कूल परीक्षाको प्रमाणपत्र मैले बहुवा प्रयोजनको लागि राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा पेश गरेको हुँ । ती प्रमाणपत्रहरू मेरै हुन् तर मेरो बहुवा एकमुष्ट अपग्रेडबाट भएको हो, सोधनी भएअनुसार माध्यमिक शिक्षा परिषद्, उत्तर प्रदेश भारतबाट मेरो प्रमाणपत्रको सम्बन्धमा लेखिएको प्रमाणीकरण विवरण हेरेँ मेरो प्रमाणीकरणको सम्बन्धमा प्रासाङ्क १८४/६०० नकि ३११/६०० एवम् परीक्षाफल अनुत्तीर्ण नकि द्वितीय श्रेणी मे उत्तीर्ण भनी लेखिएको रहेछ, उक्त प्रमाणीकरण तथा मेरो उल्लिखित प्रमाणपत्रहरू हेरी सनाखत गरिदिएको छु, प्रमाणपत्र झूटो भन्ने मलाई थाहा

थिएन" भन्नेसमेत व्यहोराको निज प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरिदिएको बयान ।

प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेले माध्यमिक शिक्षा परिषद्, उत्तर प्रदेश भारतबाट सन् १९९४ मा अनुक्रमाङ्क १७५८३८८ बाट हाइस्कूल परीक्षा पास गरिएको भनिएको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुरमार्फत माध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय, वाराणसी उत्तर प्रदेश, भारतमा प्रमाणीकरणको लागि पठाउँदा उक्त परिषद्को पत्राङ्क मा.शि.प./क्षे.का.वा. अभिलेख सत्यापन १२२ दिनाङ्क ०५.५.०७ को पत्रबाट "प्रासाङ्क १८४/६०० नकि ३११/६०० एवम् परीक्षाफल अनुत्तीर्ण नकि द्वितीय श्रेणी मे उत्तीर्ण" भनी लेखिई आएको प्रमाणीकरण विवरण उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुरको च.नं.२११२ मिति २०६४।२।६ को पत्रद्वारा यस आयोगमा प्राप्त भएकोले निज कृष्णप्रसाद घिमिरेले प्राप्त गरेको भनिएको उल्लिखित शैक्षिक प्रमाणपत्र झूट्टा देखिन आयो । निजले बयानको क्रममा उल्लिखित प्रमाणपत्र आफ्नै भएको, आफैले बहुवा प्रयोजनको लागि पेश गरेको भनी बयान दिएको र ती प्रमाणपत्रमा सनाखत पनि गरिदिएको । निज तह ४ को गणक (नगद सहायक) पदमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा कार्यरत रहेको र निजले उल्लिखित प्रमाणपत्र रा.वा. बैङ्कमा पेश गरेको अवस्थाको साविक राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको कर्मचारी नियमावली, २०५० को परिच्छेद ३ दफा २७ तथा हाल प्रचलित राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको कर्मचारी नियमावली, २०६१ को परिच्छेद ३ दफा २४ बमोजिम बहुवा प्रयोजनको लागि प्रयोग हुन सक्ने गरी निज कृष्णप्रसाद घिमिरेले राष्ट्रसेवक पदमा बहुवा लिने प्रयोजनको लागि बदनियतपूर्वक आफ्नो शैक्षिक

योग्यता ढाँटी प्रमाणपत्र पेश गरेको र निजको त्यस्तो कार्य साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ एवम् प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६(१) अनुसार कसूरजन्य देखिन आएको हुँदा निजलाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र २९ प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६(१) बमोजिम हदैसम्म सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको आरोपपत्र विशेष अदालतमा दायर हुन आएको ।

म २०३९ सालमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा तेस्रो तहमा पारिश्रमिकमा सेवा प्रवेश गरी २०४२ सालमा सोही पदमा अस्थाई, २०४३ सालमा सोही पदमा स्थायी भई २०५१ सालमा चौथो तहमा बढुवा भएको हुँ । मैले मिति २०५१।११।२ मा निवेदन दिई माध्यमिक शिक्षा परिषद्, उत्तर प्रदेशबाट हाइस्कुल परीक्षा उत्तीर्ण गरेका प्रमाणपत्र व्यक्तिगत फायलमा समावेश गर्न पेश गरेको हुँ तर सो प्रमाणपत्रबाट कुनै लाभ लिएको छैन, मेरो बढुवा बैङ्कले टेस्ट पास सबैलाई स्वतः बढुवा गर्ने भनी लिएको नीतिअनुरूप भएको हो । मैले प्राइभेट परीक्षार्थीका रूपमा कार्यालयमा बिदा बसी परीक्षामा आफैँ सामेल भई परीक्षा दिएको हो र द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको हुँ । सो प्रमाणपत्रको त्रिभुवन विश्व विद्यालयबाट समकक्षतासमेत निर्धारण गरी सकेको हुँदा प्रमाणपत्र सही साँचो हो । के कति कारणले मिसिल संलग्न पत्रमा गलत देखाएको हो, मलाई थाहा भएन । मलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निज प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेले विशेष अदालतसमक्ष गरिदिएको बयान ।

पछि बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाललाई विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा

७ को (घ) र (च) बमोजिम प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा राखेको नगद धरौट रू.२३,२५०।-लाई नै प्रस्तुत मुद्दाको पुर्पक्षका लागि धरौट कायम गरिदिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालतको मिति २०६४।१०।२४ गतेको आदेश ।

प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेले सन् १९९४ मा हाइस्कुल परीक्षा किसान हाइस्कुल ठोठरी बजार भारतबाट पास गरेको हुन् । उक्त सर्टिफिकेट नेपालको त्रि.वि.वि.बाट समकक्षता निर्धारणसमेत प्राप्त गरेको र निजले आफ्नो व्यक्तिगत फायलमा आफ्ना सर्टिफिकेट समावेशसम्म गरेको हो, सोबाट कुनै बढुवा सुविधा केही नपाएकोले भ्रष्टाचार गरेको होइन । निजले सफाई पाउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी जयराम काफलेले विशेष अदालतमा गरिदिएको बकपत्र ।

प्रतिवादीले निवेदनसाथ पेश गरेको माध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय वाराणसीले उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुरलाई लेखेको २५-०७-२००८ को पत्रको प्रतिलिपिबाट प्रतिवादी द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको भन्ने देखिँदा उक्त पत्र त्यहाँ प्राप्त भएको छ छैन ? प्राप्त भएको भए उक्त दुई विरोधाभाषपूर्ण पत्र एवम् प्रमाणीकरण विवरणमध्ये कुन चाहिँ पत्र एवम् विवरण साँचो हो ? जो जाँहा बुझ्नुपर्ने भए बुझी यकीन जवाफ पठाउनु भनी उपरोक्त पत्रहरूको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्मा लेखी पठाउनु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको आदेशानुसार उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्को च.नं.१५०३ मिति २०६५।११।११ को पत्रमा पुनः प्रमाणीकरणका लागि यस परिषद्बाट

एक टोली मध्यमिक शिक्षा परिषद्, उत्तर प्रदेश, क्षेत्रीय कार्यालय वाराणसी गई निजका प्रमाणपत्र सम्बन्धमा छानबिन गर्दा "क्रम २ परीक्षा हाइस्कूल वर्ष १९९४ अनुक्रमाङ्क १७५८३८८ परीक्षार्थीका नाम Krishna Parsad Ghimire पिताको नाम Min Parsad Ghimire जन्मतिथि २३।०६।१९, प्रासाङ्क १८४/६०० परीक्षाफल अनुत्तीर्ण" भनी उल्लेख गरी प्रमाणपत्र प्रमाणीकरण गरी उपलब्ध गराएको उल्लेख भई जवाफ प्राप्त हुन आएको । पुनः यस अदालतबाट उच्च मध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय वाराणसीबाट प्राप्त भएका प्रमाणीकरण विवरण कागजातहरूको प्रमाणित प्रतिलिपि उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीबाट झिकाउनु भन्ने मिति २०६६।४।९ को आदेशानुसार उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीको च.नं.४९३ मिति २०६६।५।१६ को पत्रसाथ क्रम २ वर्ष १९९४ अनुक्रमाङ्क १७५८३८८ परीक्षार्थीको नाम कृष्णप्रसाद घिमिरे परीक्षाफल अनुत्तीर्ण भन्नेसमेत उल्लेख भएको विवरणको प्रतिलिपि विशेष अदालतमा प्राप्त भएको ।

माध्यमिक शिक्षा परिषद्, उत्तर प्रदेश भारतबाट सन् १९९४ मा प्रतिवादीले प्राप्त गरेको प्रमाण पत्र ठीक बेठीक के हो भन्ने सम्बन्धमा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीमार्फत प्रमाणीकरणको लागि लेखी गएकोमा "प्रासाङ्क १८४/६०० नकि ३११/६०० एवम् परीक्षाफल अनुत्तीर्ण नकि द्वितीय श्रेणी मे उत्तीर्ण" भनी माध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय वाराणसी उत्तर प्रदेश, भारतबाट जवाफ प्राप्त भएको र उक्त परीक्षा उत्तीर्ण गरेको हुँ भनी मिति २०६५।४।२४ को निवेदनसाथ प्रतिवादीले पेश गरेको माध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय वाराणसीको भनिएको पत्र सम्बन्धमा यस

अदालतबाट कुन व्यहोरा साँचो हो भनी यकीन जवाफ पठाउन उच्च मध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीका नाममा मिति २०६५।४।२४ मा आदेश भई गएको र सो परिषद्ले भारत उत्तर प्रदेश माध्यमिक शिक्षा परिषद्, वाराणसीमा बुझ्दा प्रतिवादीको हकमा पूर्वप्रमाणीकरण व्यहोराकै जवाफ प्राप्त भएकाले प्रतिवादीको हाइस्कूल प्रमाण पत्र सद्दे नभै गलत भएको तथ्यमा विवाद रहेन । यसरी प्रस्तुत अभियोग हदम्यादभित्रै दायर भएको र माथि गरिएको विवेचनाका आधारमा प्रतिवादीको हाइस्कूल परीक्षाको प्रमाणपत्र सद्दे नभै गलत भएको देखिएकोले प्रतिवादीले तत्काल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ को कसूर गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले प्रतिवादीलाई उक्त ऐनको दफा १२ र २९(२) ले रू.५००। जरीवाना हुन्छ भन्नेसमेतको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६७।१।६ को फैसला ।

२०३९ सालमा तह ३ को गणक पदमा मेरो नियुक्ति हुँदा उक्त पदको लागि न्यूनतम शैक्षिक योग्यता टेष्ट पास हो । राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क सञ्चालक समितिको मिति २०५३।१२।३ को निर्णयबमोजिम ३ तहका सबै कर्मचारी १ तह स्वतः बढुवाको अवधारणाबमोजिम बढुवा भएकाले मैले सन् १९९४ सालमा प्राप्त गरेको हाइस्कूल तहको प्रमाणपत्रको आधारमा बढुवा भएको भनी ममाथि लगाइएको आरोप सत्य छैन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४ क अनुसार राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई पत्र लेखेको मिति २०५९।८।११ देखि दुई वर्षभित्र मुद्दा चलाउनुपर्नेमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले विशेष अदालतमा मिति २०६४।७।१८ मा मात्र आरोपपत्र दायर

गरेको हुँदा हदम्याद नाघी दर्ता भएको छ । त्यसै गरी मैले २०५१ सालमा प्रमाणपत्र पेश गरेको हुँ । प्रमाणपत्र जाली मान्नुपर्ने भए सोही मितिदेखि मान्नुपर्ने हुन्छ । अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १३(२) को व्यवस्थाले दफा २९ मा लेखिएदेखि बाहेक भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा सो कार्य भएको पाँच वर्षभित्र कारवाही गर्नुपर्नेमा मैले कुन मितिमा पेश गरें र भ्रष्टाचारको कार्य कहिले र कुन मितिदेखि भयो मुद्दा अदालतमा कहिले दर्ता भयो भन्ने हदम्यादका तथ्यमा प्रवेश नै नगरी सम्बन्धित कानूनको प्रयोग र व्याख्यातर्फ ध्यान नदिई कसूरदार ठहर गरेको विशेष अदालतको फैसला उल्टी गरी न्याय पाउँ भनी प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको ।

यसमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४(क) एवम् अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १३(२) मा भएको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थाहरूको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दामा विशेष अदालत, काठमाडौँबाट अभियोग दावी ठहर्याएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. को प्रयोजनार्थ छलफलको निमित्त महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेशीको सूचना दिई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।२।२३ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन सहितको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरियो ।

पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री प्रेमबहादुर खड्काले मेरो पक्षको शैक्षिक योग्यता नक्कली भनी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले पत्र लेखेको मिति २०५९।८।११ बाट साविक

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४क को हदम्यादले दुई वर्षभित्र मुद्दा नचलाई मिति २०६४।७।१८ मा विशेष अदालतमा आरोपपत्र दर्ता भएको देखिँदा हदम्याद नाघी दर्ता भएको कारणबाट मुद्दा नै खारेज हुनुपर्दछ । मेरो पक्षले शैक्षिक प्रमाणपत्र पेशसम्म गरेको हो । उक्त प्रमाणपत्रबाट कुनै लाभ लिएको छैन । अर्थात् नियुक्ति र बढुवामा सो शैक्षिक प्रमाणपत्रबाट मेरो पक्षले फाइदा लिएको छैन । लाभ प्राप्त नभएको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र निष्कृत हुन्छ । हदम्याद विहीन तथा लाभको पदका लागि प्रयोग नभएको शैक्षिक प्रमाणपत्र पेशसम्म भएको अवस्था भएकाले भ्रष्टाचार ठहर गरेको विशेष अदालतको फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री शंकरबहादुर राईले पुनरावेदकले शैक्षिक प्रमाणपत्र पेश गरेको कुरा स्वीकार गरेकै छन् । अपराध भन्नु नै नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्र हुनु हो । शैक्षिक प्रमाणपत्र नक्कली देखिएपछि फाइदा लिए पनि नलिए पनि कसूर हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा जस्तै तथ्य भएको सम्मानित सर्वोच्च अदालत पूर्ण इजलासबाट ने.का.प.२०६५, अङ्क ६, नि.नं.७९७४, पृष्ठ ६८७ (तारा राजभण्डारी वि. नेपाल सरकार) र ने.का.प.२०६८, अङ्क १०, नि.नं.८६९७, भाग ५३, पृष्ठ १६७५ (प्रमिला राई श्रेष्ठ वि. नेपाल सरकार) मा प्रकाशित नजीरहरूबाट पुनरावेदकको हदम्याद र लाभ नलिएको भन्ने जिकीर नक्कली शैक्षिक योग्यतासम्बन्धी भ्रष्टाचार मुद्दामा आकर्षित नहुने भनी व्याख्या भइसकेको हुँदा कसूरदार ठहर गरेको विशेष अदालतको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्णप्रसाद

घिमिरे राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको गणक (नगद सहायक) पदमा कार्यरत रहेको देखिन्छ । निजले २०५१ सालमा पेश गरेको माध्यमिक शिक्षा परिषद्, उत्तरप्रदेश भारतबाट सन् १९९४ सालमा हाइस्कूल परीक्षा पास गरेको प्रमाणपत्र प्रमाणीकरणको लागि उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुरमार्फत् माध्यमिक शिक्षा परिषद्, क्षेत्रीय कार्यालय वाराणसी पठाउँदा उक्त परिषद्को प्रासाङ्क मा.शि.प./क्षे.का.वा./अभिलेख/सत्यापन १२२ दिनाङ्क ०५.५.०७ को पत्रबाट “प्रासाङ्क १८४/६०० नकि ३११/६०० एवम् परीक्षाफल अनुत्तीर्ण नकि द्वितीय श्रेणी मे उत्तीर्ण” भनी लेखी आएकोले पुनरावेदकले शैक्षिक योग्यता ढाँटी नक्कली प्रमाणपत्र पेश गरेको भन्ने आरोपमा पुनरावेदकउपर साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६(१) बमोजिम सजाय माग गरी मुद्दा चलाइएकोमा विशेष अदालतले पुनरावेदकलाई तत्काल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ को कसूर गरेको ठहर गरी दफा २९(२) बमोजिम रु.५००।- जरिवाना गरेको देखिन आउँछ ।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिमको दफा २४ क अनुसार दुई वर्षभित्र मुद्दा चलाउनुपर्नेमा म कार्यरत राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई मिति २०५९।८।११ मा पत्र लेखेकोमा मउपर उक्त हदम्याद नघाई मिति २०६४।७।१८ मा मात्र आरोपपत्र दायर गरिएकोले प्रस्तुत मुद्दा हदम्याद विहीन छ । अर्कोतर्फ मैले पेश गरेको उक्त प्रमाणपत्रबाट मैले नियुक्ति बढुवा जस्ता कुनै लाभ वा फाइदा नउठाएको अवस्थामा मलाई कसूरदार ठहर गरेको सुरु फैसला नमिलेको भन्दै प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको

देखिन्छ । तथ्यको यस रोहमा निम्नानुसारको कानूनी प्रश्नहरूमा निर्णय गरिनुपर्ने देखियो

(क) वादी नेपाल सरकारको अभियोग दावी हदम्याद भित्र छ छैन ?

(ख) झूठा प्रमाणपत्र पेश गर्नु नै अपराधिक कार्य हुने हो वा अपराधिक कार्य हुन त्यसबाट सुविधा पनि लिएको हुनुपर्ने हो ?

(ग) विशेष अदालत काठमाडौंको फैसला मिलेको छ छैन ?

२. पहिलो प्रश्न (क) तर्फ विचार गर्दा आरोपपत्रमा उल्लिखित शैक्षिक प्रमाणपत्र पुनरावेदक स्वयम्ले आफू कार्यरत कार्यालयमा पेश गरेको कुरा स्वीकार गरेको पाइन्छ । निजले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को २४क ले व्यवस्था गरे अनुसार दुई वर्षभित्र आरोपपत्र दर्ता भएको छैन भनी पुनरावेदनमा जिकीर लिएको र विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताबाट पनि बहसको क्रममा आरोपपत्र हदम्याद अनुरूपको छैन भनी जिकीर आएको हुँदा सर्वप्रथम साविकको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ सँग सम्बन्धित ऐनमा हदम्यादको सम्बन्धमा के कस्तो व्यवस्था रहेछ उल्लेख गर्न सान्दर्भिक नै देखिन्छ ।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४क हदम्याद :

“यस ऐनबमोजिम मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद कायम गर्दा सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति वा श्री ५ को सरकारको स्वामित्व भएको संस्थाको सम्पत्ति हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेकोमा कुनै हदम्याद लाग्ने छैन । सो बाहेक अरू भ्रष्टाचारको कसूरमा विभागीय कारवाई समाप्त भएको मितिले ६ महिनाको र विभागीय कारवाही नभएकोमा

अनुसन्धानको कारवाही सुरु भएको मितिले २ वर्षको हदम्याद हुनेछ”

३. प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ ले हदम्यादको व्यवस्था गरेको पाइँदैन । तर अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को परिच्छेद ४ मा भ्रष्टाचारसम्बन्धी व्यवस्था गर्दै दफा १३ मा भ्रष्टाचारसम्बन्धी उजुरी दिने र हदम्यादसम्बन्धी प्रावधान राखेको देखिन्छ ।

१३(१) मा “भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा कसैको उजुरी वा कुनै श्रोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारीको आधारमा आयोगले यस ऐनबमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न वा अन्य कारवाही चलाउन सक्नेछ”

(२) “दफा २९ मा लेखिएदेखि बाहेक भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा सो कार्य भएको पाँच वर्षभित्र आयोगले कारवाही नचलाएमा सो अवधिपछि त्यस सम्बन्धमा यस ऐनअन्तर्गत कारवाही चलाइने छैन”

“तर सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति वा नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको सार्वजनिक संस्थाको सम्पत्ति हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेकोमा कुनै हदम्याद लाग्ने छैन”

४. भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४क मा उल्लिखित अन्तिम तथा तेस्रो “विभागीय कारवाही नभएकोमा अनुसन्धानको कारवाही सुरु भएको मितिले दुई वर्षको हदम्याद हुनेछ” भन्ने व्यवस्था पुनरावेदकको हकमा आकर्षित हुने देखिन आउँछ । उक्त ऐनको व्यवस्थाले विभागीय कारवाही नभएकोमा अनुसन्धानको कारवाही सुरु भएको मितिले

दुई वर्षको हदम्याद हुने छ भनी अनुसन्धानको कारवाही सुरु भएको कार्यबाट नै हदम्याद सुरु हुने भनी कानूनी व्यवस्था गरेको र प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकले २०५९ सालमा विवादित शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गरे पनि कार्यरत राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले निजउपर कारवाही गर्न मिति २०५९।८।१९ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई पत्र लेखेकोमा मिति २०६४।७।१८ मा आरोपपत्र दर्ता गरेकोले आरोपपत्र दुई वर्षको हदम्याद गुजारी सकेको छ भन्ने भनाई पुनरावेदकको रहेको छ । पुनरावेदकउपर अन्य कुनै विभागीय कारवाही नभई नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्रको छानबिनसमेतको अनुसन्धानको लागि मिति २०६४।२।२५ मा अनुसन्धान अधिकृत तोकिएको मिसिल संलग्न प.स.शै.प्र.०६३।६४ मिति २०६४।२।२५ को पत्रबाट देखिन्छ । अनुसन्धान अधिकृत तोकिएपछि मात्र अनुसन्धान कार्यको थालनी हुने हुन्छ । यसरी अनुसन्धान अधिकृत मिति २०६४।२।२५ मा तोकिएपछि सोही मितिबाट अनुसन्धानको कार्य सुरु भएको मान्न पर्ने हुन्छ । अनुसन्धानको कार्य अनुसन्धान अधिकृत मिति २०६४।२।२५ मा तोकिए सुरु भएको हुँदा उक्त मितिबाट दुई वर्षभित्रै पुनरावेदकउपर मिति २०६४।७।१८ मा आरोपपत्र विशेष अदालतमा दर्ता भएको पाइँदा कानूनतः भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४क अनुरूपको दुई वर्षको हदम्यादभित्र नै आरोपपत्र दर्ता भएको देखिन आउँछ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १३(२) को हदम्याद :

“कार्य भएको पाँच वर्षभित्र कारवाही नचलाएमा सो अवधिपछि त्यससम्बन्धमा यस ऐनअन्तर्गत कुनै कारवाही चलाइने

छैन” भनी कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

५. यस प्रकार हदम्याद ५ वर्षको रहेको देखियो । पाँच वर्षको हदम्याद कहाँबाट सुरु हुने हो भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा उक्त दफा १३(२) मा “कार्य भएको पाँच वर्ष” भन्ने व्यहोरा रहेको देखिन्छ । कार्य भएको भन्नाले झूठा प्रमाणपत्र तयार गर्ने कार्य वा पेश गर्ने कार्य वा मुद्दा गर्ने अधिकारीले थाहा पाउने कार्यलाई कार्य भएको मिति मानिने हो भन्ने कुरा छुट्याउन हेर्नुपर्ने देखिन आयो । झूठा प्रमाणपत्र तयार गर्दा तयार कर्तालाई मात्र जानकारी हुन्छ । निजको त्यस्तो कार्यका बारेमा निज स्वयम् बाहेक अन्य निकाय वा व्यक्तिले तयार भएको प्रमाणपत्र सम्बन्धमा जानकारी विहीन हुने हुँदा झूठा प्रमाणपत्र तयार गर्ने मितिबाट भ्रष्टाचारको हदम्याद कायम हुने भन्ने अर्थ गर्न मिल्ने देखिदैन । दोस्रो झूठा प्रमाणपत्र पेश गर्ने कार्यसम्ममा पनि अन्य व्यक्तिलाई थाहा जानकारी नहुने हुन्छ । निजले आफ्नो लाभ वा फाइदा जस्ता अनुकूलताहरूलाई ध्यानमा राखी पेश गर्ने हुँदा पेश हुँदाकै अवस्थामा झूठा मानी हदम्याद कायम हुन्छ भनी व्याख्या गर्न उचित हुँदैन । तेस्रो मुद्दा गर्ने अधिकारीले थाहा पाउने र अनुसन्धान सुरु गर्ने कार्यलाई कार्य भएको मिति मानिने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा पेश गरेको नक्कली प्रमाणपत्रको अस्तित्व रहेसम्म नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्रसँग सम्बन्धित कसूर वारदातको निरन्तरता रहिरहन्छ, नक्कली प्रमाणपत्र कुनै प्राविधिक वा हदम्यादको कारणबाट सक्कली सम्मानपूर्ण प्रमाणपत्र हुन सक्दैन, नक्कली प्रमाण जे गरे पनि सदैव नक्कली नै रहन्छ । यसबाट पेश भएको प्रमाणपत्रमाथि पूर्णरूपमा शङ्का लागि अनुसन्धानका लागि अनुसन्धान अधिकृत

नियुक्त भई अनुसन्धान कार्य सुरु हुन्छ तब मात्र कार्य सुरु भएको मान्नुपर्ने हुन आउँछ । यस्तो अवस्थामा पुनरावेदकमाथि नक्कली शैक्षिक योग्यता पेश गरे सम्बन्धमा छानबिनका लागि मिति २०६४।२।२५ मा अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त गरेको मितिबाट प्रचलित ऐनको म्यादभित्र नै आरोपपत्र दर्ता भएको देखिन आउँछ । पुनश्च: अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १३ वस्तुतः आयोगमा उजूरी पर्ने र आयोगबाट जाँच बुझ हुने र अन्ततः मुद्दाको दायरीसम्बन्धी कार्यविधिगत प्रकृतिको कार्य व्यवस्थित गरिएको देखिन्छ । भ्रष्टाचार मुद्दामा अभियोगपत्र दायर गर्नेसम्बन्धी कुरा सोही ऐनमा हुने कुरा हो । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४(क) ले हदम्यादको व्यवस्था गरेकोले सोही हदम्याद लाग्ने हुन्छ ।

६. अब यस सम्बन्धमा यस अदालतले यसअघि के कस्तो व्याख्या गरेको रहेछ भन्ने उल्लेख गर्न पनि प्रस्तुत विवादका सम्बन्धमा सान्दर्भिक नै देखिन आउँछ । सोतर्फ हेर्दा नेपाल सरकार पुनरावेदक वादी नरहरी रायमाझी प्रत्यर्थी/प्रतिवादी भएको २०६६-CR-०५५० को भ्रष्टाचार (झूठा शैक्षिक प्रमाणपत्र) मुद्दामा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट “सरकार आफैँ वादी हुने मुद्दा मिति २०५८।३।१९ को पत्रबाट सरकार आफैँलाई जानकारी भइसकेपछि दफा २४क लाई ध्यानमा राखी अनुसन्धान गर्ने निकायमा पठाई अनुसन्धान कार्य पूरा गरी मिति २०५८।३।१९ बाट दुई वर्ष हदम्याद कायम गरी दुई वर्षभित्र मुद्दा दायर भैसक्नुपर्नेमा २०६४।११।२१ मा मात्र मुद्दा दायर भएको हुँदा दफा २४क हदम्याद नाघी दर्ता भएको” भनी मिति २०६७।२।१८ मा हदम्यादका आधारमा आरोपपत्र खारेज हुने ठहरी भएको विशेष अदालतको फैसला सदर भएको

देखिन्छ ।

७. प्रमिला राई पुनरावेदक/प्रतिवादी नेपाल सरकार प्रत्यर्थी/वादी भएको भ्रष्टाचार (नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्र) मुद्दामा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट तत्काल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४ क ले विभागीय कारवाही नभएकोमा अनुसन्धानको कारवाही सुरु भएको मितिले २ वर्षको हदम्याद हुनेछ भनी निर्दिष्ट गरेको उक्त हदम्यादभित्र अर्थात् अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त भै अनुसन्धान कारवाही सुरु भएको मितिले २ वर्षभित्र मुद्दा दायर भएको देखिन आएको भनी सुरु फैसला सदर गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४ क को व्याख्याको सम्बन्धमा माथि उल्लेखित २०६६-CR-०५५० को भ्रष्टाचार (झूठा शैक्षिक प्रमाणपत्र) मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६७।२।१८ को फैसलामा गरिएको व्याख्यासँग सहमत हुन नसकी हदम्यादसम्बन्धी कानूनी प्रश्नको यकीन व्याख्याका लागि संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।११।१७ मा पूर्ण इजलासमा पेश गर्न आदेश दिएको देखिन आउँछ । उक्त आदेशानुसार यस अदालतको पूर्ण इजलासमा पेश हुँदा निम्नानुसारको सिद्धान्त प्रतिपादित भएको देखिन्छ ।

“भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दा त्यसमा पनि नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्रसँग सम्बन्धित मुद्दामा वारदात मितिको निर्धारण गर्नु अत्यन्त महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यसमा अभियुक्तले पहिलो पटक त्यस्तो नक्कली प्रमाणपत्र पेश गरेको मितिलाई मात्र वारदात मिति मानेर सो मितिले सीमित हदम्यादको व्यवस्था लागू गर्न नमिल्ने” ।

“नक्कली प्रमाणपत्र पेश गरी त्यसबाट

फाइदा वा सुविधा लिने व्यक्तिले सो फाइदा वा सुविधा लिइरहेसम्म र त्यस्तो फाइदा वा सुविधा नलिए पनि पेश गरेको सो नक्कली प्रमाणपत्रको अस्तित्व रहेसम्म नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्रसँग सम्बन्धित कसूर वारदातको निरन्तरता रहिरहन्छ । त्यसकारण पनि यस्तोमा सीमित हदम्यादको कानूनी व्यवस्था प्रभावकारी हुन नसक्ने हुँदा वर्तमान भ्रष्टाचार निवारण कानूनमा हदम्यादको सीमित व्यवस्था नगरी खुल्ला हदम्याद राखिएको छ । तर पहिलाको वारदातको सम्बन्धमा साविक ऐनअनुसार कारवाही गर्दा पनि अभियुक्तलाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने गरी वा ऐनको उद्देश्य नै पराजित हुने गरी कानूनी प्रावधानको व्याख्या अदालतले नगर्ने ।”

८. यसरी साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २४ क र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को विभिन्न कानूनी व्यवस्थाको वृहत व्याख्या गरी अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त भई अनुसन्धान सुरु भएको मितिबाट हदम्याद सुरु हुने र लाभ वा फाइदा नलिए पनि भ्रष्टाचारको कसूर हुने गरी २०६६-CR-०५५० को भ्रष्टाचार मुद्दामा ०६७।२।१८ मा भएको व्याख्या कायम रहन नसक्ने (Overrule) गरी *ने.का.प.२०६८*, अङ्क १०, भाग ५३, नि.नं.८६९७, पृ.१६७५ मा सिद्धान्त प्रतिपादित भई प्रकाशित भएको पाइन्छ ।

९. अब दोस्रो प्रश्न (ख) तर्फ विचार गर्दा उक्त प्रमाणपत्रबाट कुनै लाभ वा फाइदा नलिएको हुँदा भ्रष्टाचारको कसूरमा सजाय हुने होइन भनी पुनरावेदनमा उल्लेख गरेको र पेश भएको शैक्षिक प्रमाणपत्रबाट मेरो पक्षले कुनै लाभ

वा फाइदा नलिएको हुँदा शैक्षिक प्रमाणपत्रसम्म निष्कृत हुने हो भनी पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताको वहस जिकीर रहेको सम्बन्धमा यस अदालतबाट यसपूर्व के कस्तो व्याख्या भएको रहेछ भन्ने उल्लेख गर्न पनि प्रस्तुत मुद्दामा प्रासङ्गिक नै देखिन आउँछ । पुनरावेदक तारा राजभण्डारी विरूद्ध नेपाल सरकार भएको फौ पू.ई.नं.०६५-CF-००२४ को भ्रष्टाचार नक्कली प्रमाणपत्र मुद्दामा निम्नानुसारको सिद्धान्त प्रतिपादित भएको देखिन्छ ।

१०. “पेश भएको सर्तिफिकेट ओहदा पाउन, ओहदमा बहाल हुन वा कुनै लाभ सुविधा प्राप्त गर्ने उद्देश्यले पेश नगरेको भन्ने भएकोमा पेश गर्न आवश्यकै नभएको सर्तिफिकेट नक्कली बनाई पेश गर्ने कार्यपछाडि ओहदासम्बन्धी सम्भावित लाभ प्राप्त गर्ने अपराधिक अभिप्राय वा उद्देश्य (Mens Rea) रहेको स्पष्ट देखिन आउँदा नक्कली प्रमाणपत्र पेश गर्ने कार्यमा अपराधिक कार्य (Actus Reus) र अपराधिक मन वा उद्देश्य (Means Rea) समेतका दुबै तत्त्व समावेश भएको देखिने” भनी ने.का.प.२०६५, अङ्क ६, नि.नं.७९७४, पृष्ठ ६८७ मा सिद्धान्त प्रतिपादन भै यस अदालतबाट शैक्षिक प्रमाणपत्र पेश गरेको कुनै फाइदा नलिएको भनी नेपाल सरकार विरूद्ध विमला पोखरेल भएको संवत् २०६० सालको फौ.पु.नं.२९९५ को भ्रष्टाचार (नक्कली प्रमाणपत्र) मुद्दामा अभियोगबमोजिम कसूरदार ठहर नगरेको पूर्वरूलिडलाई Over Rule गरेको पाइन्छ ।

११. साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६ ले शिक्षासम्बन्धी कुनै योग्यताबारेमा वा झूठा प्रमाणपत्र पेश गरेको कार्य भ्रष्टाचारको कसूर हुने भनी कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । तर उक्त दफाहरूमा

नक्कली शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गरी फाइदा नलिएमा कसूर नहुने भन्ने उल्लेख भएको पाइँदैन । सरकारी सेवामा बहाल रहने व्यक्ति सदैव अनुशासित मर्यादित र इमान्दारपूर्ण तरिकाबाट सेवा प्रवाह गरी सुशासनको संवाहक हुनुपर्ने हुन्छ । जिम्मेवार कर्मचारीले आफूले हासिल नगरेको योग्यताको शैक्षिक प्रमाणपत्र पेश गर्नु नै कीर्ते (Fraud) कार्य भएको, त्यस्तो कार्यका पछाडि आफ्नो वास्तविक शैक्षिक योग्यताको भन्दा बढी लाभ लिने वा तत्काललाई लाभ नहुने भएपनि आफ्नो स्थिति तुलनात्मकरूपमा अरू भन्दा बढी अनुकूल बनाई राख्ने मनसाय पनि स्वतः सिर्जित भएको मान्नुपर्ने हुन्छ । नैतिकता र सदाचार कायम राख्ने मूलभूत उद्देश्यले भ्रष्टाचारसम्बन्धी ऐनको व्यवस्था भएको सन्दर्भमा राष्ट्रसेवक जस्तो व्यक्तिले नक्कली शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गर्ने अमर्यादित कार्य नै अपराधजन्य कार्य भएकाले उक्त प्रमाणपत्रबाट फाइदा नलिएकोबाट कसूर नहुने भन्ने पुनरावेदकको जिकीर उचित देखिन आएन ।

१२. पुनरावेदक प्रतिवादीले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा विवादित शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र आफूले पेश गरेको कुरा स्वीकार गरेको, नेपाल सरकारको आधिकारिक निकाय उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमी भक्तपुरमार्फत बुझ्दा उक्त शैक्षिक योग्यता नक्कली भनी पुनरावेदक प्रतिवादीलाई शैक्षिक प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने निकाय भारत उत्तर प्रदेश माध्यमिक शिक्षा परिषद्, वाराणसीबाट लेखी आएको पाइन्छ । पेश भएको विवादित शैक्षिक प्रमाणपत्र कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको सक्कली भनी प्रस्तुत पुनरावेदनमा निजले स्पष्टरूपले सप्रमाण जिकीरसमेत लिन नसकेको देखिँदा उक्त प्रमाणपत्र सक्कली नरहेको कुरा तथ्यबाट पुष्टि भै

रहेको देखिन आउँछ ।

१३. अतः माथि उल्लिखित तथ्य कानून र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतका आधार र कारणबाट पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्णप्रसाद घिमिरेलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ को कसूरदार ठहर गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र २९(२) बमोजिम जरीवाना गर्ने ठहर गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६७।१।६ को फैसला मिलेको हुँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल असार १७ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : कपिलमणि गौतम

निर्णय नं.११४१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
आदेश मिति : २०७१।३।४।४
२०६९-WO-०४१३

मुद्दा : उत्प्रेषण/प्रतिषेध/परमादेश

निवेदक : खोटाङ जिल्ला, विजयखर्क गा.वि.स.वडा
नं.३ घर भई हाल का.जि.का.म.न.पा.
वडा नं.११ माइती घरमा सहारा ल फर्म
सञ्चालन गरी बस्ने अधिवक्ता तोयानाथ
ढुङ्गाना

विरूद्ध

विपक्षी : न्याय परिषद् सचिवालय, काठमाडौंसमेत

- हाल प्रचलनमा रहेको न्याय परिषद् ऐन, २०४७ वा नियमावली २०५६ मा न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी मापदण्ड वा यस्तै प्रकारको निर्देशिका आदि बनाई लागू गर्न सकिने भन्ने कानूनी व्यवस्था कर्हिंकरै उल्लेख भएको नदेखिने ।
- प्रचलित ऐन नियममा उल्लेख भएदेखि बाहेक “परिषद्को बैठकसम्बन्धी कार्यविधि” सम्म परिषद् आफैले निर्धारण गर्नसक्ने तर सोदेखि बाहेकका अन्य काम कर्तव्य अधिकार कानूनद्वारा नै व्यवस्थित हुनुपर्ने ।
- बैठकको कार्यविधिसम्म आफै निर्धारण गर्नसक्ने नियमको व्यवस्थाले कतिपय सारभूत प्रकृतिका व्यवस्थाहरूसमेत

अन्तरनिहित रहेको नियुक्ति प्रक्रिया मापदण्ड निर्माण गर्नेसम्मको अख्तियारी प्रदान गर्नसक्छ भनी मान्न मिल्ने अवस्था नदेखिने ।

(प्रकरण नं.१०)

- न्याय परिषद्लाई संविधान वा प्रचलित कानूनले मापदण्ड निर्माण गरी लागू गर्न सक्ने अख्तियारी नै नदिएको भन्ने देखिन आएबाट कानूनी अख्तियारीबिना नै न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ बनाई लागू गरेको देखिँदा त्यसरी मापदण्ड बनाई लागू गर्ने न्याय परिषद्को निर्णय एवम् त्यस्तो निर्णयबाट बनाई जारी गरिएको मापदण्डसमेतमा कानूनको अख्तियारी देखिन नआउने ।
- कानूनको अख्तियारीबिना निर्माण गरिएको न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ मा कानूनको अख्तियारी विहीनताको आधारमा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा निष्क्रिय र बदर हुने ।
(प्रकरण नं.१३)
- सुरु अदालत (Trial Court) मा न्यायिक प्रक्रियाका अधिकतम् कार्यविधि वा औपचारिकताहरू पूरा गर्नुपर्ने स्थिति रहँदा त्यस्तो कार्यसँग बढी परिचित न्याय सेवाका अधिकृतहरूलाई नै अधिकतम् प्राथमिकताका साथ न्यायाधीश नियुक्ति गरिने सामान्य प्रचलन भए तापनि यस सम्बन्धमा संविधानमा नै स्पष्ट व्यवस्था भइसकेको सन्दर्भमा उक्त संवैधानिक प्रावधान कार्यान्वयन अपेक्षितमात्र नभई अपरिहार्यसमेत हुने ।
(प्रकरण नं.१४)

- स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाको

निर्माणको लागि न्यायाधीशको नियुक्तिमा नै योग्यता र क्षमताको मूल्याङ्कनसम्बन्धी प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरिनु जरूरी हुन्छ । योग्यता पुगेका अधिवक्ताहरूलाई जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति गर्दा अनिवार्यरूपमा लिखित र मौखिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने भन्ने संवैधानिक व्यवस्था देखिँदा त्यस्तो परीक्षाबाट अत्यन्त प्रतिभाशाली र सक्षम व्यक्तिमात्र न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति पाउन सक्नु भन्ने सुनिश्चितताको लागि त्यसरी सञ्चालन गरिने परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण, प्रश्न पत्र तयारी, परीक्षा सञ्चालन विधि, उत्तरपुस्तिका परीक्षण पद्धति, उत्तिर्णाङ्क तथा प्रस्तुतीकरण र अन्तर्वार्तासमेत खुला प्रतियोगिताबाट अनिवार्यरूपमा (न्याय सेवा आयोगबाट सञ्चालित) राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीका अधिकृत सरहका हुनुपर्ने ।

- परीक्षा प्रणालीबाटै जिल्ला न्यायाधीशको नियुक्ति गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था न्यायाधीश नियुक्तिका सम्बन्धमा विशेष खालको संवैधानिक व्यवस्था भएकाले यो व्यवस्थाको कार्यान्वयनको सुनिश्चितताको लागि यथाशीघ्र यससम्बन्धी विधेयक तयार गरी कानून निर्माणका लागि संसदमा पेश गर्नु भनी विपक्षीमध्येका कानून, न्याय, संसदीय व्यवस्था तथा संविधानसभा मन्त्रालयका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ।

(प्रकरण नं.१५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय
तोयानाथ ढुङ्गाना र जयनारायण पौडेल
विपक्षीका तर्फबाट : सहन्यायाधिवक्ता किरण
पौडेल

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०५२, अङ्क १०, नि.नं.६०७९, पृष्ठ ८४४

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(घ)(च), १३(१), ९३ को उपधारा (४), १०७(१), १०९(३) (४), ११३, १५५, १५८
- न्याय परिषद् ऐन, २०४७ को दफा ४(१)ख
- न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९
- न्याय परिषद् (कार्यविधि) नियमावली, २०५६ को परिच्छेद २ तथा ३
- नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ६(७)
- सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ५(१)(ख)

आदेश

न्या. गोपाल पराजुली : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ ।

सम्मानित न्याय परिषद् जस्तो गरिमामय निकायबाट स्वीकृत लिई न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया), २०६९ हेर्दा उक्त मापदण्डको स्वघोषणासम्बन्धी फाराम शीर्षकमा क देखि ट सम्मका प्रश्नावलीमध्ये खण्ड (ड) को कालोसूचीमा परे नपरेको ऐ.(ग) को सचेत गराइएको मितिले दुई वर्ष नाघेको छ, छैन, ऐ.(च) को साहुको दामासाहीमा परेको छ, छैन, ऐ.५ को कर तथा राजस्व बक्यौता भए नभएको निर्वाचन कानूनबमोजिम सजाय पाए नपाएको, ऐ.(झ) को अदालतको

आदेश वा निर्णयको पालना गरे नगरेको ऐ.१ को पदीय आचरणविपरीत सार्वजनिक सम्पत्तिको दुरुपयोग नगरेको, ऐ.८ को विभागीय सजाय वा अनुशासनात्मक कारवाहीमा परे नपरेको, ऐ.क को कुनै अभियोगमा अदालतबाट दण्ड जरीवाना लागे नलागेको जस्ता वाक्यांश समाहित प्रावधानका कारण न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियामा राजनीतिक विचारधारा, नातावाद, कृपावाद, पहुँच आदिका आधारमा खिचातानी भई न्याय प्रभावित हुन सक्ने उदाहरणको लागि उजुरी नपरेलाई उजुरी पार्न सकिने, सवारी दुर्घटना भई दण्ड जरीवाना भएको व्यक्तिसमेत उम्मेदवार हुन नसक्ने एवम् दामासाही, राजस्व, कर, सार्वजनिक सम्पत्तिको दुरुपयोग, ऋण, विभागीय कारवाही सचेत आदि सम्बन्धमा तत् तत् क्षेत्रका ऐन नियमले अभियुक्तलाई कारवाही गर्ने हुँदा प्रस्तुत मापदण्ड प्राकृतिक न्यायका मान्य सिद्धान्तहरूसमेतका विपरीत हुने गरी जारी भएको एवम् प्रस्तुत मापदण्ड बन्नुभन्दा अगावै बनेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ समेतले व्यवस्था गर्न नसकेको न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) सम्बन्धी मापदण्ड बनाउने अधिकारसमेत सम्मानित न्याय परिषदलाई कुनै संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्थाले नतोकेको हुँदा उक्त मापदण्डसम्बन्धी निर्णय बदरभागी छ । उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निकट भविष्यमै निर्णय हुन सक्ने प्रबल सम्भावना रहेको न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी निर्णय प्रतिषेधको आदेशद्वारा रोकी पुनः यस्ता असंवैधानिक प्रकृतिका निर्णय नगर्नु, नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ । वर्षौंदेखिको नेपाल बार एसोसिएसन तथा हामी निवेदकहरू जस्ता सरोकारवालाको प्रयासस्वरूप प्रचलित संविधानको धारा १०९ को उपधारा ४ मा “उपधारा ३ बमोजिम कानूनमा स्नातक

अधिवक्तालाई जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्दा न्याय परिषद्बाट लिइने लिखित र मौखिक परीक्षाबाट उत्तीर्ण भएका व्यक्तिलाई नियुक्ति गरिने छ । त्यस्तो परीक्षण प्रणाली र अन्य कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भएबमोजिम हुनेछ” भन्ने व्यवस्था स्थापित गराउन सफल भएकोमा संसद चलुन्जेल कानमा तेल हाली बस्ने गरिमा मय न्याय परिषद् जस्तो निकायले हाल संसद विघटन लगत्तै उक्त व्यवस्थालाई वास्तै नगरी अर्थात् उपरोक्त उल्लिखित कानून र उक्त कानूनको व्यवस्था गर्ने परीक्षा प्रणाली र अन्य कार्यविधिको व्यवस्थै नभई एकतर्फी ढङ्गले बहालवाला कर्मचारीतर्फबाट मात्र जिल्ला न्यायाधीश नियुक्ति गर्ने प्रयासको सुरुवात गरेको कुरा म निवेदकसमेतलाई जानकारी भएको हुँदा उक्त सम्भावित पक्षपाती न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी निर्णयले सम्पूर्ण योग्य कानून व्यवसायीहरूको धारा १२(च) को रोजगारसमेत गर्ने एवम् धारा १३(१) को मौलिक हक हनन् भएको र न्याय परिषद्ले संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम कानून नै नबनेको परिस्थितिमा सोतर्फका तमाम सम्भावित उम्मेदवार हुन योग्य व्यक्तिलाई निजहरूको रोजगारी गर्न सक्ने नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०९(३)(४), ऐ. धारा १२(घ) (च) को स्वतन्त्राको हक र ऐ. धारा १३(१) को समानतासम्बन्धी संवैधानिक हक तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३ ऐ. दफा ६(७) समेतका हकाधिकारबाट वन्चित गर्ने गरी न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रिया अगाडि बढाउने प्रयास गरेकोले प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म उक्त मापदण्ड तोक्नेसमेतको कार्यलाई यथावत् राख्नु वा न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया अगाडि नबढाउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम न्याय परिषद् तथा कानून तथा न्यायमन्त्रीसमेतको

कार्यभार सम्हाल्नु भएका सम्माननीय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र कानून तथा न्याय मन्त्रालयलाई अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी अन्ततः प्रतिषेधको आदेशद्वारा उक्त नियुक्ति कार्यमा रोक लगाई तत् तत् निकायलाई निर्देशनात्मक आदेशसहित परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ । विपक्षीमध्येका कानून बनाउने जिम्मा लिई स्थापना तथा व्यवस्था गरिएको नेपाल कानून आयोगले हालसम्म उक्त धारा १०९(४) बमोजिमको कानून बनाउनेतर्फ तत्परता नदेखाई उदासीनता देखाएकोले उक्त उल्लेखित परीक्षा प्रणालीलगायत माथि प्रकरण प्रकरणमा उल्लेख गरिएबमोजिम सबै तहका न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था मिलाउन विपक्षीमध्येका कानून मन्त्रालय, न्याय परिषद्, कानून मन्त्रीसमेतको पदभार सम्हाल्नु भएका सम्माननीय प्रधानमन्त्रीसमेतसँग समन्वय गरी संसद नभएको वर्तमान परिस्थितिमा अध्यादेश वा धारा १५८ को बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार प्रयोग गरी गराई उपयुक्त संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था मिलाई न्यायाधीश नियुक्ति गर्नु भन्ने निर्देशनात्मक आदेशसहितको परमादेशसमेत तत् तत् निकायलाई जारी गरी पाउँ । विपक्षीमध्येका सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूलाईसमेत संसद विघटन भएको वर्तमान परिस्थितिमा अध्यादेश वा धारा १५८ को बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार प्रयोग गरी धारा १५५ को संसदीय सुनुवाइको वैकल्पिक व्यवस्था गरी सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रिया एवम् माथि प्रकरण प्रकरणमा लेखिएबमोजिमको जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतका न्यायाधीशहरूको नियुक्तिसम्बन्धी संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था मिलाई कानून व्यवसायी तथा कर्मचारीतर्फबाट न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियालाई निकास दिनु भनी निर्देशनात्मक आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने

व्यहोराको निवेदन मागदावी ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार र कारणसहित सूचना प्राप्त भएको मितिले १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी निवेदकले कायम गरेको विपक्षीहरूमध्ये सम्माननीय राष्ट्रपति, राष्ट्रपतिको कार्यालय र नेपाल कानून आयोग बाहेकका अन्य विपक्षीहरूको नाममा सूचना पठाई सोको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । लिखित जवाफ परेपछि वा पर्ने अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम गरी पेश गर्नु । साथै अन्तरिम आदेशसमेतको माग भएकोले त्यसतर्फ विचार गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०९ को उपधारा (४) बमोजिमको कानूनी व्यवस्था भएका बखत उक्त धारा क्रियाशील हुने स्थिति देखिएको भई निवेदनमा उल्लेखित अन्य प्रश्नहरूमा लिखित जवाफ परेपछि पूर्ण सुनुवाइ हुँदाको बखत निर्णय हुने विषय भएकोले निवेदन मागबमोजिम तत्काल अन्तरिम आदेश जारी गरी हस्तक्षेप गर्न पर्ने स्थिति नदेखिएकोले अन्तरिम आदेश जारी गर्न परेन । रिट निवेदनको विषयवस्तुको प्रकृति हेर्दा शीघ्र किनारा हुनुपर्ने देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च५) बमोजिम पेशीमा अग्रधिकार प्रदान गरिएको छ । नियमानुसार गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।६।२४ को आदेश ।

रिट निवेदकले यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रत्याभूत गरेको मौलिक हकमा आघात पुगेको हो रिट निवेदनमा उल्लेख गर्न नसक्नु भएको हुँदा विनाआधार र

कारण यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई रिट दायर गरिएको देखिँदा यस मन्त्रालयको हकमा निवेदन जिकीर औचित्यपूर्ण छैन । विपक्षीको निवेदन जिकीर मूलतः न्यायाधीश नियुक्तिको लागि मापदण्ड बनाउने अधिकार संविधान तथा कानूनले न्याय परिषदलाई प्रदान नगरेको अवस्थामा मापदण्ड बनाई न्यायाधीश नियुक्तिको लागि सूचना प्रकाशन गरेकोले सो मापदण्डबमोजिमको काम कारवाही रोकी पाउँ भन्ने देखिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११३ ले न्यायाधीशहरूको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न न्याय परिषद्को व्यवस्था गरेको छ । न्यायाधीश एक प्रतिष्ठित पद भएकोले त्यस्तो पदमा योग्य, क्षमतावान् र नैतिक चरित्रवान् व्यक्तिको नियुक्ति हुनुपर्ने हुँदा न्यायाधीशको नियुक्तिमा पारदर्शी होस् भन्ने उद्देश्यले निश्चित मापदण्ड बनाउनु नराम्रो विषय होइन । न्याय परिषद् सम्माननीय प्रधानन्यायाधीशसमेत रहेको एक उच्च संवैधानिक निकाय रहेको, त्यस्तो उच्च संवैधानिक निकायबाट पारदर्शिता कायम गर्न न्यायाधीश नियुक्तिको लागि मापदण्ड बनाउन सकिने भएकोले न्याय परिषद्बाट बनाइएको मापदण्डसम्बन्धी विषय बदर हुनुपर्ने निवेदन जिकीर युक्तिसङ्गत देखिँदैन । जहाँसम्म सबै तहका अदालतका न्यायाधीशहरूको नियुक्ति सम्बन्धमा कानून व्यवसायी र सरकारी सेवामा कार्यरत् व्यक्तिलाई पचास पचास प्रतिशत पर्ने गरी कानूनी व्यवस्था मिलाई नियुक्ति गर्नुपर्ने भन्ने विपक्षीको जिकीर छ, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले विभिन्न अदालतमा योग्यता पुगेका कानून व्यवसायीबाट न्यायाधीश नियुक्ति गर्न सक्ने व्यवस्था गरे पनि यति नै प्रतिशत व्यक्ति कानून व्यवसायीबाट प्रतिनिधित्व गराउने संवैधानिक व्यवस्था भएको देखिँदैन । न्यायाधीशको नियुक्ति मूलतः नेपाल न्याय सेवाका कानूनबमोजिम योग्य व्यक्ति र कानून

व्यवसायीहरूबाट नियुक्ति गरिने भए पनि संविधान तथा अन्य कानूनले सेवाबाहिरका व्यक्तिलाईसमेत न्यायाधीश नियुक्त गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा सरकारी सेवाबाहिरका व्यक्तिलाईसमेत न्याय परिषद्बाट न्यायाधीश नियुक्त गर्ने अभ्यास र प्रचलन कायमै छ । परन्तु कुन तहको अदालतमा कानून व्यवसायीबाट के कति प्रतिशत व्यक्ति प्रतिनिधित्व गराउने भन्ने विषय न्याय परिषद्को नीतिगत विषयअन्तर्गत पर्ने भएकोले पचास प्रतिशत रिक्त पदमा कानून व्यवसायीबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी कानून निर्माण गर्नुपर्ने भन्ने निवेदन जिकीर औचित्यपूर्ण र तर्कसङ्गत देखिँदैन भन्नेसमेत व्यहोराको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयका तर्फबाट सचिव भेषराज शर्माको लिखित जवाफ ।

संविधानबमोजिम न्यायाधीश नियुक्ति, सरूवा, अनुशासनसम्बन्धी कारवाही, बर्खासी र न्याय प्रशासनसम्बन्धी अन्य कुराहरूको सिफारिस गर्न वा परामर्श दिन गठन भएको न्याय परिषद्को अधिकार र कर्तव्यका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न न्याय परिषद् ऐन, २०४७ निर्माण भएको छ । ऐनको दफा ३(१) मा परिषद्ले संविधान र अन्य कानूनबमोजिम विभिन्न तहको न्यायाधीशको पदमा नियुक्त हुन योग्यता पुग्ने व्यक्तिहरूको अभिलेख तयार गरी राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने दफा ४(१) मा कुनै व्यक्तिलाई न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्दा न्याय परिषद्ले संविधान र अन्य कानूनबमोजिम न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति हुने योग्यता पुगेको, वरिष्ठता, अनुभव विषयवस्तुको ज्ञान, कार्यकुशलता, इमान्दारिता, निष्पक्षता र नैतिक आचरण इत्यादि कुराहरूको दृष्टिकोणबाट न्यायाधीशको पदमा नियुक्त गर्न उपयुक्त भएका कुराहरूको अतिरिक्त सिफारिस गर्नुपर्ने कारण र आधारसमेत प्रष्टरूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

ऐनको दफा ३(१) बमोजिम संविधानतः विभिन्न तहका न्यायाधीशका लागि योग्य व्यक्तिहरूको अभिलेख तयार गर्ने र दफा ४(१) बमोजिम परिषद्ले विभिन्न तहका न्यायाधीश नियुक्तिका लागि गर्ने सिफारिसको आधार र कारणलाई बढी सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउने उद्देश्यले न्याय परिषद्बाट मापदण्ड निर्माण भएको आन्तरिक प्रक्रियामात्र भएको र मापदण्डको दफा ६ को खण्ड (घ) मा यस मापदण्डमा उल्लेख गरिएका कुराहरू न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियालाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने प्रयोजनका लागि उल्लेख गरिएको हुँदा यस मापदण्डमा उल्लेख भएका कुनै कुरा प्रचलित नेपाल कानूनसँग बाझिन गएको अवस्थामा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम नै हुनेछ भन्ने व्यवस्था रहे, भएको अवस्थामा मापदण्ड संविधान तथा प्रचलित नेपाल कानूनसँग बाझिएको भनी मात्र सकिँदैन । संविधानतः सबै तहका न्यायाधीश नियुक्तिको सिफारिस गर्ने अधिकारप्राप्त न्याय परिषद्ले ऐनको दफा ३(१) बमोजिम न्यायाधीशका लागि योग्यता पुगेका व्यक्तिहरूको अभिलेख निर्माण गर्न र दफा ४(१) (ख) बमोजिम वरिष्ठता, अनुभव, विषयवस्तुको ज्ञान, कार्यकुशलता, इमान्दारिता, निष्पक्षता र नैतिक आचरणलगायत कुराहरूको वस्तुनिष्ठ मूल्याङ्कन गर्न र न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियालाई सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउनका लागि आफ्नो आन्तरिक कार्यविधि नियमित गर्न प्रस्तुत मापदण्ड निर्माण गर्न सक्ने नै देखिन्छ । उल्लेखित मापदण्डका आधारमा न्याय परिषद्बाट जारी भएको सूचना नं.१।०६९।०७० र २।०६९।७० ले निवेदकलगायत योग्य व्यक्तिहरूलाई न्यायाधीश नियुक्तिबाट बाहेक गर्न सक्ने भन्ने विपक्षी निवेदकको दावी छ, सो दावी सत्य होइन । मापदण्डका आधारमा न्याय परिषद्बाट योग्य व्यक्तिहरूको अभिलेख

तयार पार्नका लागि जारी गरिएको उल्लेखित सूचनाबाट निवेदकलगायत सबै योग्य व्यक्तिहरूले निवेदन दिई आफूलाई न्यायाधीशका लागि योग्य व्यक्तिहरूको अभिलेखमा सूचिकृत गर्न सक्ने नै देखिन्छ । साथै प्रस्तुत मापदण्ड र जारी सूचनाबाट न्यायाधीश नियुक्ति गर्दा नियुक्ति प्रक्रियाका बारेमा सूचना नै प्राप्त नहुने अवस्थाको निवारण हुन गई सूचनाको हकको समेत सम्मान र संरक्षण भएको पाइन्छ । न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियाका सम्बन्धमा स्पष्ट मापदण्डको अभावमा न्यायाधीश नियुक्तिमा हुन सक्ने कमी कमजोरी हट्न गई न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रिया संविधानको भावनाबमोजिम अझ बढी सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित भई योग्य व्यक्ति नियुक्ति हुने (Merit System) परिपाटीको समेत पक्षपोषण हुन जाने देखिन्छ । संविधानको धारा १०९(४) को कानूनमा स्नातक अधिवक्ताको रूपमा कम्तीमा आठ वर्ष वकालत गरेको नेपाली नागरिक जिल्ला न्यायाधीशको पदमा योग्य मानिने व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि सर्वप्रथम कानून निर्माण हुनुपर्ने र सो कानून निर्माणका लागि न्याय परिषद् एवम् नेपाल सरकारबाट प्रक्रिया अगाडि बढाएकै अवस्थामा व्यवस्थापिका संसदको अन्त हुन गएकोले तत्काल सो कानून निर्माण हुन नसक्ने भई कानून व्यवसायीलाई जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्न नसकिने अवस्थाको सिर्जना भएको र जिल्ला अदालतहरूमा ठूलो सङ्ख्यामा जिल्ला न्यायाधीश पद रिक्त भई न्याय सम्पादनको कार्य अवरूद्ध हुन गएको र यसबाट न्याय पाउने नागरिकको हकमा समेत नकारात्मक असर पर्न गएको तथ्यलाई मध्यनजर राखी विद्यमान कानूनी व्यवस्थाको आधारमा जिल्ला न्यायाधीश नियुक्तिका लागि सुरु भएको प्रक्रियालाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । अतः उपरोक्त आधार र कारणसमेतबाट मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन । रिट

निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकारका प्रधानमन्त्री डा.बाबुराम भट्टराईका तर्फबाट प्राप्त भएको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ धारा ११३ मा न्यायाधीशहरूको नियुक्ति, सरूवा, अनुशासनसम्बन्धी कारवाही, बर्खासी र न्याय प्रशासनसम्बन्धी अन्य कुराहरूको सिफारिस गर्ने वा परामर्श दिन न्याय परिषद् रहने व्यवस्था छ । न्यायाधीश नियुक्तिका सम्बन्धमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०३, १०९, न्याय परिषद् ऐन, २०४७, न्याय परिषद् (कार्यविधि) नियमावली, २०५६ समेतका कानूनी व्यवस्था छन् । न्यायाधीशका नियुक्तिसम्बन्धी व्यवस्थालाई सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउन न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ लाई न्याय परिषद्को मिति २०६९।६।१८ गतेको बैठकले पास गरी लागू गरेको हो । उक्त मापदण्ड तीनै तहका न्यायाधीश नियुक्तिमा सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित बनाई सिफारिस गर्न सकियोस् भनी ल्याइएको हो । नेपालको अन्तरिम संविधान र न्याय परिषद् ऐन, २०४७ को दफा ४(१) ख बमोजिम जेष्ठता, अनुभव, विषयवस्तुको ज्ञान, कार्य कुशलता, इमान्दारिता, निष्पक्षता र नैतिक आचरण इत्यादि कुराहरूको आधारमा योग्य रहेको व्यक्तिहरूलाई पारदर्शी र व्यवस्थितरूपमा न्यायाधीशको लागि सिफारिस गर्न सकियोस् भन्ने उद्देश्यले नै मापदण्ड पारित गरिएको हो । संविधान र कानूनले दिएको जिम्मेवारीलाई व्यवस्थित गर्न परिषद्ले आफ्नो कार्यविधि तय गर्न सक्ने हुँदा मापदण्ड तयार गरी लागू गरेको हो । संविधानप्रदत्त अधिकारको सुव्यवस्थित सञ्चालनका लागि बनाएको मापदण्ड संविधान र कानूनसम्मत छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०९ बमोजिम कानूनमा

स्नातक अधिवक्तालाई जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्दा न्याय परिषद्बाट लिइने लिखित र मौखिक परीक्षाबाट उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने, त्यस्तो परीक्षा प्रणाली र अन्य कार्यविधि कानूनबमोजिम निर्धारण भएबमोजिम हुनेछ भन्ने संवैधानिक प्रावधान अनुसार मिति २०६५।१।६ मा न्याय परिषद् ऐनको मस्यौदा तयार पारी कानून तथा न्याय मन्त्रालयमा पठाएकोमा परिमार्जन गरी पुनः मस्यौदा तयार पारी पठाउन भनी कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयबाट पत्र प्राप्त हुन आएकोले सो सम्बन्धमा पुनः समिति बनाई जिल्ला न्यायाधीशको रिक्त पदमध्ये परिषद्ले तोकेको प्रतिशतमा कानून व्यवसायीहरू मध्येबाट पूर्ति गरिनेछ भन्ने व्यवस्था सहितको ऐनको मसौदालाई मिति २०६८।११।२२ मा निर्णय भई कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयमा पठाइएको छ । यसरी कानून निर्माण गरी कानून व्यवसायीसमेतलाई जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाउनका लागि परिषद्ले सिफारिस गरेको अवस्था रहेको छ । हालसम्म कानून निर्माण भई नसकेको हुँदा कानून निर्माण भएपछि कानून व्यवसायीलाई समेत जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्ने प्रक्रिया प्रारम्भ गरिने नै हुँदा हाल रिक्त भई काममा समेत बाधा उत्पन्न भएकोले संविधान र कानूनले व्यवस्था गरे अनुसार नै नेपाल न्याय सेवाका राजपत्राङ्कित अधिकृतहरूबाट जिल्ला न्यायाधीश पदमा नियुक्ति गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाइएको हो । यस कार्यबाट रिट निवेदकसमेतको संवैधानिक एवम् कानूनी हकमा कुनै असर नपरेको हुँदा जिल्ला न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया रोक्नुपर्ने कुनै आधार छैन । अतः नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, न्याय परिषद् ऐन, २०४७, न्याय परिषद् (कार्यविधि) नियमावली, २०५६ तथा न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९, बमोजिम

रिक्त रहेको जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति प्रक्रिया प्रारम्भ भएको कार्यले रिट निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक एवम् कानूनी हकमा कुनै असर नपरेकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको विपक्षीमध्येका न्याय परिषद्को तर्फबाट सचिव जीवनहरि अधिकारीको लिखित जवाफ ।

नियमानुसार साप्ताहिक तथा दैनिक पेशीसूचिमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री तोयानाथ ढुङ्गाना र श्री जयनारायण पौडेलले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०९(४) मा जिल्ला न्यायाधीश नियुक्त गर्दा कानून व्यवसायीलाई समेत कानून बनाई परीक्षा प्रणाली लागू गरी नियुक्ति गर्न सकिनेछ भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेकोमा हालसम्म सो विषयमा विपक्षीहरूले कानूनसमेत नबनाई न्याय सेवाका राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीका अधिकृतबाट जिल्ला न्यायाधीश पदमा नियुक्ति गर्ने कार्यको निरन्तरता रहेको छ । अझ संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिको हालसम्म कानून नबनाई विपक्षीहरूले एकतर्फी ढङ्गले बहालवाला कर्मचारीहरूबाट मात्र नियुक्त गर्ने प्रक्रियाको पुनः प्रयासको सुरुवात गरेको कुरा मेरो पक्षलाई जानकारीमा आएको र उक्त सम्भावित पक्षपाती जिल्ला न्यायाधीश नियुक्ति निर्णयले सम्पूर्ण योग्य कानून व्यवसायीहरूको धारा १२(च) को रोजगार गर्ने संवैधानिक हक एवम् धारा १३(१) को समानताको मौलिक हक हनन् हुने प्रवल सम्भावना रहेको छ । अन्तरिम संविधान, २०६३, न्याय परिषद् ऐन, २०४७ तथा न्याय परिषद् नियमावली, २०५६, नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ समेत प्रचलनमा रहेकै अवस्थामा न्याय परिषद्ले जिल्ला न्यायाधीश, पुनरावेदन अदालतका न्यायाधीश तथा

मुख्य न्यायाधीशसमेतको रिक्त पदमा नियुक्ति गर्नका लागि उक्त कानूनी व्यवस्थाको विपरीत हुने गरी न्याय परिषद्ले उक्त पदका संभावित उम्मेदवारहरूलाई न्यायाधीश नियुक्ति मापदण्ड (प्रक्रिया), २०६९ तयार गरेकोले उक्त मापदण्ड प्रचलित संविधान, कानून, नियम एवम् प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसमेत विपरीत भएकोले प्रस्तुत मापदण्ड बन्नुभन्दा अगावै बनेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ समेतले व्यवस्था गर्न नसकेको न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियासम्बन्धी मापदण्ड बनाउने अधिकारसमेत सम्मानित न्याय परिषद्ले संविधान र कानून व्यवस्थाले नतोकेको हुँदा उक्त मापदण्डसम्बन्धी निर्णय बदरभागी छ, उक्त मापदण्ड उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी अबउपान्त धारा १०९(४) मा भएको संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम जिल्ला न्यायाधीश नियुक्ति गर्दा कानूनसमेत बनाई नियुक्ति गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई निर्देशात्मक आदेश जारी गरी पाउँ भनी र नेपाल सरकारका तर्फबाट रहनुभएका सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११३ बमोजिम न्यायाधीशको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न न्याय परिषद्को व्यवस्था गरेको छ । न्यायाधीश पद प्रतिष्ठित भएकोले त्यस्तो पदमा योग्य, क्षमतावान्, नैतिकवान् एवम् चरित्रवान् व्यक्तिको नियुक्ति हुनुपर्ने हुँदा नियुक्ति प्रक्रिया पारदर्शी होस् भन्ने उद्देश्यले निश्चित मापदण्ड बनाउनु नराम्रो विषय नभएकोले बदर हुनुपर्ने होइन । जहाँसम्म अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०९(४) ले जिल्ला न्यायाधीश पदमा नियुक्ति गर्दा न्यायाधीश नियुक्ति गर्न सक्ने व्यवस्था गरे तापनि सो कानून ड्राफ्टसमेत बनी हाल विचाराधीन अवस्थामा रहेको र उक्त जिल्ला न्यायाधीश पदमा यति नै प्रतिशत कानून व्यवसायीबाट नियुक्ति गरिने भन्ने यकीन कानूनी प्रावधान नभएकोले ५० प्रतिशत

रिक्त पदमा कानून व्यवसायीबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी कानून निर्माण हुनुपर्ने भन्ने निवेदन जिकीर औचित्यपूर्ण र तर्कसङ्गत नदेखिँदा खारेज गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा निम्न प्रश्नहरूको निर्णय हुनुपर्ने देखिन आयो :

- (१) न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रिया मापदण्ड, २०६९ संविधान र प्रचलित कानून विपरीत भएकाले बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत मागदावी गरी परेको प्रस्तुत निवेदन संयुक्त वा विशेष कुन इजलासबाट सुनुवाइ हुनुपर्ने हो ?
- (२) न्याय परिषद्ले संविधान तथा प्रचलित ऐन नियमको व्यवस्थाका आधारमा न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया वा मापदण्ड बनाउने अख्तियारी प्राप्त गर्न सक्छ सक्दैन ?
- (३) न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ संविधान एवम् कानूनसम्मत छ छैन ?
- (४) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ?

२. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नको सन्दर्भमा विचार गर्दा प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकले मूलतः न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ ले निर्धारण गरेको, न्यायाधीश नियुक्ति गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने प्रारम्भिक सूची तयार गर्ने लगायतको प्रक्रिया एवम् साहुको दामासाहीमा परे नपरेको, कालोसूचीमा परे नपरेको, अदालतको आदेश वा निर्णय पालना गरे नगरेको, कर, राजस्व बक्यौता भए नभएको र निर्वाचन कानूनबमोजिम सजाय पाए नपाएको जस्ता स्वघोषणा गर्नुपर्ने जस्ता प्रावधान संविधान तथा ऐन नियमविपरीत एवम् प्राकृतिक न्यायका मान्य सिद्धान्तसमेत

प्रतिकूल भएकाले उक्त मापदण्ड बदर गरी पाउँ भन्ने मुख्य दावी लिएको देखिन्छ । निवेदकले निवेदन लेखमा विवाद गरेको विषयमा प्रवेश गर्नुपूर्व संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनविपरीत मापदण्ड निर्माण गरेको भन्ने विषय विशेष वा संयुक्त कुन इजलासले हेर्ने विषय हो भन्ने प्रश्न निकर्षित गर्नुपर्ने देखिन्छ । सोका लागि सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४ र ५ को व्यवस्था हेर्नुपर्ने देखियो । उक्त नियमावलीको नियम ४ को उपनियम (१) को खण्ड (ग) ले संविधानको धारा १०७ को उपधारा (१) अन्तर्गतको मुद्दा विशेष इजलासले हेर्ने र संविधानको धारा १०७ को उपधारा (२) अन्तर्गत परेका निवेदनपत्रहरू संयुक्त इजलासबाट हेरिने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्था कार्यान्वयनको लागि संविधानको तत्सम्बन्धी व्यवस्थासमेत हेर्न आवश्यक देखिन आयो ।

३. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को उपधारा (१) मा संविधानप्रदत्त मौलिक हकउपर अनुचित बन्देज लगाइएकाले वा अन्य कुनै कारणले कुनै कानून संविधानसँग बाझिएको हुँदा सो कानून वा त्यसको कुनै भाग बदर घोषित गरिपाउन कुनै पनि नेपाली नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिन पाउने भन्ने व्यवस्था देखिन्छ भने सोही धाराको उपधारा (२) मा संविधानप्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको वा अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि सर्वोच्च अदालतले उपयुक्त र आवश्यक आदेश जारी गर्न सक्ने भन्ने व्यवस्था

देखिन्छ । उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थाका सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४(१)(ग) र नियम ५(१)(क) को व्यवस्थालाई हेर्दा कुनै कानूनको संवैधानिकताको परीक्षणको प्रश्न उठाइएको मुद्दा विशेष इजलासले सुनुवाइ गर्नुपर्ने देखिन्छ भने सोदेखि बाहेकका यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आउने निवेदनपत्रहरू सामान्यतः संयुक्त इजलासको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने देखिन्छ । नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्थाको आधारमा कुनै कानून वा सो कानूनको कुनै भाग बदर घोषित गर्ने विषयसँग सम्बन्धित विवादहरू मात्र यस अदालतको विशेष इजलासबाट सुनुवाइ हुनुपर्ने देखियो ।

४. नेपाल कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २(ड) ले विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा नेपाल कानून भन्नाले ऐन वा नेपालको कुनै भागमा कानूनसरह लागू हुने ऐन, सवाल, नियम, आदेश वा उपनियम सम्झनुपर्छ भनी कानूनलाई परिभाषित गरेको छ । उक्त परिभाषाबाट मूलतः ऐन नियम र ऐनसरह लागू हुने आदेश (जस्तै गठन आदेशहरू) लाई कानूनको कोटीमा राखेको देखिँदा त्यस्ता ऐन नियम वा आदेशले मौलिक हकमा अनुचित बन्देज लगाएको वा त्यस्तो कानून संविधानसँग बाझिएको भनी दावी लिएका विषय मात्र संविधानको धारा १०७ को उपधारा (१) अन्तर्गत परी विशेष इजलासबाट सुनुवाइ हुनुपर्ने देखिन्छ । कानूनको उल्लिखित परिभाषाभित्र समेटिन नसक्ने कार्यकारी वा यस्तै अन्य प्रकृतिको अन्य निकायको आदेश वा निर्णयबाट निर्मित मापदण्ड, निर्देशिका, दिग्दर्शन, कार्यविधि वा यस्तै आन्तरिक व्यवस्थापन संयन्त्रका सामग्रीहरूलाई कानूनको हैसियतमा राख्न मिल्ने नदेखिँदा त्यस्ता सामग्रीहरू संविधानसँग बाझिएको दावी भएको

अवस्थामा पनि संविधानको धारा (१) अन्तर्गत समाहित हुने विषय रहन सक्दैन ।

५. यस सम्बन्धमा यस अदालतले अवलम्बन गरेको अभ्यासलाई हेर्दा पनि नेपाल कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को २(ड) ले गरेको परिभाषाअन्तर्गत नेपाल कानूनसरहको हैसियतमा नरहेको मन्त्रपरिषद्को मिति २०६७।०३।१५ को निर्णयबाट स्वीकृत गरी जारी गरिएको निजामती कर्मचारीका सन्ततिलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने निर्देशिका, २०६७ बदर गरी पाउँ भन्ने विषयको ०६८-WS-००७३ (सन्तोष यादव विरूद्ध नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय) को निवेदन यस अदालतको विशेष इजलाससमक्ष पेश भएकोमा उक्त इजलासले त्यस्तो निर्देशिकालाई कानून भन्न सकिने अवस्था नहुँदा विशेष इजलासको लगत कट्टा गर्ने गरी मिति २०७०।०९।१५ मा आदेश भएको देखियो ।

६. नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्था एवम् यस अदालतको पूर्वोक्त आदेशसमेतका आधारमा कुनै कानून संविधानसँग बाझिएको भन्ने विवादमात्र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४(१)(ग) बमोजिम विशेष इजलासको क्षोधिकारभित्र पर्ने र सो बाहेकका अन्य विषयहरू नियमावलीको उक्त व्यवस्थाबमोजिम विशेष इजलासको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने देखिएन । यस स्थितिमा प्रस्तुत विवाद पनि संविधानको धारा १०७ को उपधारा (१) बमोजिमको कानूनको संवैधानिकताको विवाद नभई मापदण्डको वैधानिकताको विवादसम्म भएकाले प्रस्तुत निवेदनको निरूपण सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ५(१)(ख) बमोजिम संयुक्त इजलासबाट हुनुपर्ने देखिन आयो ।

७. अब न्याय परिषद्ले संविधान तथा अन्य प्रचलित ऐन नियमअन्तर्गत आफूलाई

प्राप्त अधिकारको प्रयोग गरी न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया वा मापदण्ड निर्माण गर्न सक्छ वा सक्दैन भन्ने दोश्रो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा न्यायाधीशहरूको नियुक्ति, सरूवा, अनुशासनसम्बन्धी कारवाही, बर्खासी र न्याय प्रशासनसम्बन्धी अन्य कुराहरूको सिफारिस गर्न वा परामर्श दिन न्याय परिषद् रहने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११३ मा रहेको छ । न्याय परिषदसम्बन्धी यस्तै प्रकृतिको व्यवस्था साविकको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ९३ मा पनि रहेको थियो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११३ को उपधारा (छ) ले सोही धाराको उपधारा (१) मा उल्लिखित काम कर्तव्य अधिकारका अतिरिक्त अन्य काम कर्तव्य अधिकार कानूनद्वारा निर्धारण भएबमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ ठीक सोही व्यवस्था २०४७ को संविधानको धारा ९३ को उपधारा (४) मा पनि रहेको थियो । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को सोही व्यवस्थाअन्तर्गत रही न्याय परिषद्को अधिकार र कर्तव्यका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न न्याय परिषद् ऐन, २०४७ जारी भै लागू भइरहेको अवस्था छ । न्याय परिषद्ले संविधानबमोजिम गर्ने विभिन्न कार्यहरूमा न्यायाधीशको नियुक्तिको सिफारिस एक प्रमुख कार्य हो । संविधानले परिकल्पना गरेबमोजिमको स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाको लागि न्यायाधीश नियुक्ति गर्दा त्यसरी नियुक्ति गरिने व्यक्तिको योग्यता, क्षमता अनुभव, न्यायप्रतिको निष्ठा र योगदान, सार्वजनिक जीवनमा आर्जन गरेको ख्याती तथा उच्च नैतिक चरित्रसमेतलाई विचार गरिनुपर्ने आवश्यकता वाञ्छनीय मात्र होइन अपितु संवैधानिक व्यवस्थासमेत हो । यद्यपि उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न ऐनको दफा ३ र ४ तथा न्याय परिषद्

(कार्यविधि) नियमावली २०५६ को परिच्छेद २ तथा ३ ले नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्दा अपनाउनुपर्ने कार्यविधिसमेत विस्तृतरूपमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । तापनि प्रस्तुत निवेदनमा बदर गरी पाउँ भनी दावी गरिएको न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड २०६९ ले न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियालाई अझ बढी व्यवस्थित बनाउने भन्ने उद्देश्य लिएको देखिन्छ ।

८. न्यायाधीशको पदमा नियुक्त हुन योग्यता पुगेका कुनै पनि व्यक्तिको योग्यता, क्षमता, निष्ठा र नैतिक चरित्रको कठोर मूल्याङ्कन पश्चात् मात्र त्यस्ता व्यक्तिलाई न्यायाधीशको पदमा नियुक्त गर्ने प्रणालीलाई संसारका सबैजसो मुलुकहरूले आआफना ढङ्गले आत्मसात् गरेका देखिन्छ । भारतमा सन् १९८८ सम्म कार्यपालिकाबाटै न्यायाधीशहरूको नियुक्ति हुँदै आइरहेकोमा न्यायाधीशको नियुक्ति तथा सरूवासम्बन्धी विभिन्न विवादमा त्यहाँको सर्वोच्च अदालतले देखाएको सक्रियताको परिणामस्वरूप जस्तै (Supreme court advocates on records association vs. union of India १९९३, sup (२) SCR ६५९) प्रधानन्यायाधीशले नेतृत्व गरेको वरिष्ठ न्यायाधीशहरूको समूह (Collegiums) बाटै भारतीय सर्वोच्च अदालतबाट त्यहाँका उच्च न्यायालयका न्यायाधीश हुन योग्यता पुगेका व्यक्तिहरूको क्षमता, निष्ठा र नैतिक चरित्रसमेतको विस्तृत अध्ययन गरी न्यायाधीशहरूको सिफारिस गर्ने कार्य हुँदै आइरहेको देखिन्छ । तत्पश्चात् न्यायाधीश नियुक्तिको सिफारिसका क्रममा कार्यपालिका र Collegiums बीच प्रायशः नियुक्तिहरूमा सम्पर्क र परामर्श भएको तथ्य कुनै न कुनैरूपमा सार्वजनिक भएको देखिन्छ । न्यायाधीश नियुक्त तथा सरूवाका सन्दर्भमा गरिने सम्पर्क र परामर्शका सम्बन्धमा उत्पन्न कतिपय विवादहरूमा समेत अदालतबाट Collegiums लाई

अझ बलियो बनाउने गरी आदेश वा व्याख्या भएको देखिन्छ । क्यानडा र वेलायतमा न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी विधायिकी निकायबाट न्यायाधीश नियुक्ति सम्बन्धमा परामर्श गरिने भए तापनि यस्तो परामर्श सार्वजनिकरूपमा सञ्चालन गरेको देखिँदैन । अमेरिकी संविधानले न्यायाधीश हुनका लागि संसदका सदस्य वा राष्ट्रपतिको जस्तो गरी विस्तृत योग्यता निर्धारण गरेको नभई केवल असल आचरण (Good behavior) को व्यक्ति हुनुपर्ने भन्नेसम्म उल्लेख गरेको देखिन्छ । उल्लिखित देशको न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी पद्धतिलाई हेर्दा न्यायाधीश नियुक्तिका सम्बन्धमा संविधान वा कानून वा यस्तै अन्य दस्तावेजमा विस्तृतमा उल्लेख गर्नु भन्दा पनि नियुक्तिको अख्तियारी प्राप्त निकायले संवैधानिक वा कानूनी व्यवस्थाको सकारात्मक अभ्यासबाटै अपेक्षित परिणाम प्राप्त गर्न सफल भएको देखिन्छ ।

९. प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकले बदर हुनुपर्ने भनी माग गरेको न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ बनाउनुपर्नाको औचित्य हेर्दा न्यायाधीशको नियुक्तिसम्बन्धी व्यवस्थालाई सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउन न्याय परिषदले बनाई लागू गरेको भन्ने मापदण्डमा उल्लिखित शिर व्यहोरा (प्रस्तावना) बाट स्पष्ट हुन्छ । सोही मापदण्डको दफा ५ को देहाय (घ) तथा (ङ) मा उल्लिखित व्यवस्थाबाट पनि न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियालाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने आन्तरिक व्यवस्थापन प्रयोजनका लागि उल्लिखित मापदण्ड तयार गरिएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । वास्तवमा कुनै पनि पदमा उक्त पदले अपेक्षा गरेअनुरूप उपयुक्त व्यक्तिको छनौट गर्ने कार्य आफैँमा चूनौतीपूर्ण हो तापनि यसलाई निश्चित प्रक्रियामा आधारित गराई पारदर्शी, सहभागितामूलक र जिम्मेवार बनाउन सकिएमा त्यस्ता नियुक्तिहरूको औचित्यता पुष्टि

हुन सक्छ भन्ने मान्यताका साथ नै न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्ति मापदण्ड बनाई जारी गरेको हो भन्नेमा शंसय गर्नुपर्ने अवस्था देखिँदैन । वि.सं.२०४७ सालमा न्याय परिषद् प्रणालीको सुरुवात भएपछि विगतको दुई दशकको अभ्यास र अनुभवको पृष्ठभूमिमा आधारित भै यसका काम कारवाही (मुख्य गरी न्यायाधीश नियुक्तिको सिफारिस) लाई अझै बढी सहभागितामूलक, पारदर्शी र व्यवस्थित एवम् योग्यता प्रणालीमा आधारित (Merit-base) बनाउने जुन असल अभिप्रायका साथ मापदण्डको निर्माण भएको छ त्यो आफैँमा न्यायाधीश नियुक्तिमार्फत न्याय प्रणालीप्रति सर्वसाधारणको आस्था र जनविश्वास अभिवृद्धि गराउने एउटा प्रशंसनीय प्रयास हुनसक्छ । न्यायाधीश नियुक्ति गर्दा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्ने, यसरी प्रकाशित सूचनामा योग्यता पुगेका इच्छुक व्यक्तिले नैतिक तथा व्यवसायिक आचरण पुष्टि हुने स्वघोषणाकासाथ आफ्नो वैयक्तिक विवरणसहितको आवेदन गर्नुपर्ने, त्यस्ता व्यक्तिहरूको योग्यता र दक्षताको परीक्षण गरिने जस्ता मापदण्डमा निहित व्यवस्था न्याय प्रणालीको प्रभावकारिता कायम गर्नका लागि न्यायाधीश नियुक्ति गर्दा अवलम्बन गरिनुपर्ने प्रक्रियाहरू हुन् भन्नेमा यस इजलासले अन्यथा दृष्टिकोण लिनसक्दैन । तथापि मापदण्डमा अन्तरनिहित यस्तै कतिपय अपेक्षित व्यवस्थाहरूलाई आत्मसात् गर्नुपूर्व प्रथम दृष्टिमा नै परिषद्ले त्यसरी मापदण्ड निर्माण गरी लागू गर्न सक्छ वा सक्दैन भन्ने प्रश्नको समुचित विश्लेषण हुन आवश्यक छ भन्ने यस इजलासको ठम्याई रहेको छ ।

१०. अब न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्तिका प्रक्रियालाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने आन्तरिक व्यवस्थापन प्रयोजनको लागि त्यस प्रकारको मापदण्ड निर्माण गर्ने अख्तियारी

राख्छ वा राख्दैन भन्नेतर्फ विचार गर्दा उल्लिखित मापदण्ड संविधान र कानूनले दिएको जिम्मेवारीलाई व्यवस्थित गर्न परिषद्ले आफ्नो कार्यविधि तय गर्न सक्ने अख्तियारी प्रयोग गरी तयार गरिएको भन्ने विपक्षीमध्येका न्याय परिषद्को मिसिल संलग्न लिखित जवाफ व्यहोराबाट देखिन्छ । त्यस्तै आन्तरिक कार्यविधि नियमित गर्ने प्रयोजनको लागि मात्र प्रस्तुत मापदण्डको निर्माण गरेको हो भन्ने विपक्षीमध्येको नेपाल सरकारका प्रधानमन्त्रीबाट प्राप्त लिखित जवाफ जिकीर रहेको छ । अब यससम्बन्धी कानूनी व्यवस्थातर्फ हेर्दा संविधानको धारा ११३ को उपधारा (६) मा न्याय परिषद्को अन्य काम कर्तव्य अधिकार कानूनद्वारा निर्धारण भएबमोजिम हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । यसप्रकार धारा ११३ को उपधारा ६ मा उल्लिखित “कानूनद्वारा निर्धारण भएबमोजिम हुनेछ” भन्ने वाक्यांशलाई हेर्दा संविधानको धारा ११३ को उपधारा (१) मा उल्लिखित काम कारवाहीका अतिरिक्त न्याय परिषद्बाट सम्पादन हुने सबै काम कर्तव्य अधिकार स्पष्टतः त्यस्तो “कानून” बाट निर्देशित हुनुपर्ने भन्ने देखिन आयो । यस सम्बन्धमा एकातर्फ प्रस्तुत मापदण्ड कानूनसरह लागू हुन सक्दैन भन्ने स्वीकारोक्ति स्वयम् मापदण्डको दफा ६ को देहाय (घ) मा उल्लिखित प्रावधानबाट पुष्टि हुन्छ भने अर्कातर्फ हाल प्रचलनमा रहेको न्याय परिषद् ऐन, २०४७ वा नियमावली २०५६ मा न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी मापदण्ड वा यस्तै प्रकारको निर्देशिका आदि बनाइ लागू गर्न सकिने भन्ने कानूनी व्यवस्था कहिकतै उल्लेख भएको देखिँदैन । अपितु नियमावलीको नियम २७ मा बैठकसम्बन्धी कार्यविधि भन्ने शीर्षकमा “ऐनमा उल्लेख भएदेखि बाहेक परिषद्को बैठकसम्बन्धी कार्यविधि परिषद् आफैँले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ” भन्नेसम्म उल्लेख भएको देखिन आयो ।

नियम २७ को उक्त “परिषद् आफैले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ” भन्ने वाक्यांशले मापदण्ड निर्माण गर्नेसम्मको अधिकारसमेतलाई समेटेछ कि भन्नेतर्फ हेर्दा प्रचलित ऐन नियममा उल्लेख भएदेखि बाहेक “परिषद्को बैठकसम्बन्धी कार्यविधि” सम्म परिषद् आफैले निर्धारण गर्नसक्ने तर सोदेखि बाहेकका अन्य काम कर्तव्य अधिकार कानूनद्वारा नै व्यवस्थित हुनुपर्ने देखिन आयो । बैठकको कार्यविधिसम्म आफै निर्धारण गर्नसक्ने नियमको व्यवस्थाले कतिपय सारभूत प्रकृतिका व्यवस्थाहरूसमेत अन्तरनिहित रहेको नियुक्ति प्रक्रिया मापदण्ड निर्माण गर्नेसम्मको अख्तियारी प्रदान गर्नसक्छ भनी मात्र मिल्ने अवस्था देखिएन ।

११. कुनै निकायलाई प्राप्त नियमहरू बनाउन सक्ने अख्तियारीअन्तर्गत निर्देशिका वा मापदण्ड बनाउने अधिकार स्वतः समावेश हुन सक्दैन भन्ने उदाहरणका रूपमा सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०५६ लाई लिन सकिन्छ । उक्त ऐनको दफा ४४ ले नियम बनाउने अधिकार भन्ने शीर्षकअन्तर्गत नेपाल सरकारले यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्छ भन्ने प्रावधान राखेको देखिन्छ भने उक्त प्रावधानको तत्कालपछि दफा ४५ मा निर्देशिका वा दिग्दर्शन बनाउन सक्ने भन्ने शीर्षकअन्तर्गत सरकारी कार्यालयको काम कारवाहीलाई छिटो, छरितो र मितव्ययीरूपमा सञ्चालन गर्न आवश्यक निर्देशिका वा दिग्दर्शन बनाई लागू गर्न सक्ने भन्ने छुट्टै व्यवस्था राखी निर्देशिका वा दिग्दर्शन बनाउने सम्बन्धमा छुट्टै स्पष्ट अख्तियारी सहितको कानूनी प्रावधान राखेको देखिन्छ । विधायिकाले कानूनको निर्माण गर्दा कुनै व्यवस्थाको पूर्णताको लागि आवश्यक नभएसम्म अनावश्यक प्रावधान राख्दैन र आवश्यक देखेका प्रावधानहरू छुटाउँदैन

भन्ने मान्यता अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म कानून व्याख्यामा स्वीकार गरिन्छ । निर्देशिका वा दिग्दर्शन बनाउन छुट्टै अख्तियारी आवश्यक नपर्ने भए विधायिकाले उल्लिखित कानूनमा यससम्बन्धी छुट्टै अख्तियारीयुक्त प्रावधानको व्यवस्था गरिरहनु आवश्यक नै हुने थिएन ।

१२. प्रचलित कानूनले अधिकार नै नदिएको कुरामा श्री ५ को सरकारले अनधिकृत एवम् गैरकानूनी तवरले आफ्नो गाउँ आफै बनाउँ कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०५१ बनाई जारी गरेकाले उक्त निर्देशिकालाई अमान्य र बदर घोषित गरी पाउँ भनी यस अदालतमा पर्न आएको यस्तै प्रकृतिको निवेदनमा यस अदालतबाट श्री ५ को सरकारले जुन ऐन तथा नियमावलीको अधिकारअन्तर्गत त्यस्तो निर्देशिका बनाई जारी गरेको भनी निर्देशिकामा उल्लेख गरेको छ सो ऐन तथा नियमावलीमा श्री ५ को सरकारलाई नियमावली बनाई लागू गर्न पाउने अधिकार नै प्रदान गरेको नदेखिँदा त्यस्तो निर्देशिका नै अमान्य र बदर हुने आदेश जारी गरेको थियो । निवेदक टंकनाथ पौडेल वि. मन्त्रपरिषद् सचिवालय, संवत् २०५१ सालको रिट नं. २९२४, (नेकाप २०५२, अङ्क १०, निर्णय नं. ६०७९, पृष्ठ ८४४) पुनश्च: न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्डले न्यायाधीश नियुक्तिका लागि आवेदन दिने व्यक्तिहरूमा कर तथा राजस्वको दायित्व बाँकी रहेको वा त्यस्ता व्यक्तिहरूले पदीय आचरणविपरीत सार्वजनिक सम्पत्तिको दुरुपयोग गरेको भन्ने जस्तो फौजदारी दायित्व सिर्जना हुनसक्ने अवस्थासम्मको घोषणा गर्नुपर्ने लगायतका कार्यविधि निर्धारण गरेको अवस्थामा मापदण्डलाई केवल आन्तरिक कार्यविधि व्यवस्थापनसम्म मात्र मिल्ने देखिन आएन । यसप्रकार न्यायपरिषद्लाई प्रचलित संविधान तथा ऐन नियमले परिषद्को बैठकसम्बन्धी कार्यविधि

बाहेकका अन्य न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी कुनै प्रक्रिया वा मापदण्ड वा दिग्दर्शन वा निर्देशिका वा यस्तै प्रकृतिका अन्य Instruments बनाई जारी गर्न सक्ने अख्तियारी दिएको देखिन आएन । यस अतिरिक्त ऐन नियमले स्पष्ट अख्तियारी दिएको अवस्था बाहेक अन्य अवस्थामा निर्देशिका वा मापदण्ड बनाई जारी गर्न सक्ने अख्तियारी नहुने भनी यस अदालतबाट सिद्धान्तसमेत प्रतिपादित भैसकेको देखिँदा सो सिद्धान्तसमेतका आधारमा न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया मापदण्ड बनाउन सक्ने अख्तियारी राख्न सक्छ भन्ने देखिन आएन ।

१३. अब न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ संविधान वा कानूनसम्मत छ वा छैन भन्ने तेश्रो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा माथि विभिन्न प्रकरणमा गरिएको विश्लेषणबाट न्याय परिषद्ले संविधान वा प्रचलित कानूनले मापदण्ड निर्माण गरी लागू गर्न सक्ने अख्तियारी नै नदिएको भन्ने देखिन आएबाट कानूनी अख्तियारीबिना नै न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड, २०६९ बनाई लागू गरेको देखिँदा त्यसरी मापदण्ड बनाई लागू गर्ने न्याय परिषद्को निर्णय एवम् त्यस्तो निर्णयबाट बनाई जारी गरिएको मापदण्डसमेतमा कानूनको अख्तियारी देखिन आएन । कानूनको अख्तियारी बिना निर्माण गरिएको (कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने हुनाले प्रस्तुत) न्यायाधीश नियुक्ति (प्रक्रिया) मापदण्ड २०६९ मा कानूनको अख्तियारी विहीनताको आधारमा आजैका मितिदेखि लागू हुने गरी उत्प्रेषणको आदेशद्वारा निष्क्रिय र बदर हुने ठहर्छ ।

१४. अब निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा निवेदकले मूलतः न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रिया मापदण्ड उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ

भन्ने र संविधानको धारा १०९ को उपधारा (३) बमोजिम योग्यता पुगेका व्यक्तिलाई जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको प्रक्रिया अगाडि बढाउने परमादेश जारी गरी पाउँ भन्ने माग दावी लिएको देखिन्छ । पहिलो माग दावीका सम्बन्धमा माथि प्रश्न नं.(३) को विश्लेषणबाट नै न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रिया मापदण्ड संविधान एवम् कानूनको अख्तियारीबिना बनाइएको पुष्टि भै बदर हुने ठहर भैसकेको अवस्था छ । अब संविधानको धारा १०९ को उपधारा (३) बमोजिम योग्यता पुगेको व्यक्तिलाई जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको प्रक्रिया अगाडि बढाउनु भन्ने परमादेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन माग दावी सम्बन्धमा हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले प्रस्तावनामा प्रयुक्त स्वतन्त्र न्यायपालिकाको अवधारणालाई जीवनतता दिन संविधानको भाग १० मा न्यायपालिकासम्बन्धी आवश्यक विविध व्यवस्थाहरू गरेको छ । ती व्यवस्थाहरूमध्ये अन्य कुराहरूको अतिरिक्त विभिन्न तहका अदालतका न्यायाधीशहरूको नियुक्ति, योग्यता र सेवाका शर्त तथा सुविधाहरू पनि एक रहेको छ । सोअन्तर्गत नै संविधानको धारा १०९ मा पुनरावेदन अदालत, र जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको नियुक्तिको लागि योग्यता निर्धारण गरेको देखिन्छ । उक्त धाराको उपधारा (३) मा गरिएको व्यवस्था अनुसार जिल्ला न्यायाधीशका पदमा नियुक्तिका लागि (१) कानूनमा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीको पदमा कम्तीमा तीन वर्ष काम गरेको हुनुपर्ने वा (२) कानूनमा स्नातक अधिवक्ताको रूपमा कम्तीमा आठ वर्ष वकालत गरेको हुनुपर्ने भन्ने देखिन्छ । न्यायाधीश नियुक्तिका सन्दर्भमा हेर्दा २०६३ मा नेपालको अन्तरिम संविधान जारी हुनुपूर्व कायम रहेका विभिन्न संविधानले उच्च

अदालतका (सर्वोच्च अदालत, पुनरावेदन अदालत वा क्षेत्रीय अदालत) न्यायाधीशको पदमा कानून व्यवसायी वा कानून विषयको प्राध्यापक वा शोधकर्ताको सिधै नियुक्ति हुन सक्ने व्यवस्था समेटेको भए तापनि ती क्षेत्रबाट जिल्ला न्यायाधीशको पदमा समेत नियुक्ति गरिने भन्ने प्रावधान २०६३ को अन्तरिम संविधानबाट मात्र सुरु भएको देखिन्छ । यद्यपि सुरु अदालतमा (Trial court) मा न्यायिक प्रक्रियाका अधिकतम कार्यविधि वा औपचारिकताहरू पूरा गर्नुपर्ने स्थिति रहँदा त्यस्तो कार्यसँग बढी परिचित न्याय सेवाका अधिकृतहरूलाई नै अधिकतम प्राथमिकताका साथ न्यायाधीश नियुक्ति गरिने सामान्य प्रचलन भए तापनि यस सम्बन्धमा संविधानमा नै स्पष्ट व्यवस्था भइसकेको सन्दर्भमा उक्त संवैधानिक प्रावधान कार्यान्वयन अपेक्षितमात्र नभई अपरिहार्यसमेत छ ।

१५. संविधानको धारा ९३ को उपधारा (४) ले कानून व्यवसायीबाट जिल्ला न्यायाधीशमा नियुक्ति गर्दा गर्नुपर्ने परीक्षा प्रणालीसम्बन्धी कार्यविधि कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम हुने भनेकोमा झण्डै आठ वर्षसम्म सोबमोजिमको कानून निर्माण नभई संवैधानिक व्यवस्थाको कार्यान्वयन नै हुन नसकेको अवस्थालाई स्वाभाविक मान्न सकिँदैन । उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थाको राम्रो नराम्रो पक्षको प्राज्ञिक विश्लेषण गर्नु एउटा कुरा हुनसक्ला र यो वा त्यो कुनै पनि तर्कका आधारमा संविधानको व्यवस्था कार्यान्वयन नभई रहेको अवस्थाप्रति भने यो अदालत उदासीन रहन मिल्दैन । संविधानले परिकल्पना गरेको स्वतन्त्र न्यायपालिकाको मर्म न्यायपालिकाको सक्षमतामा निर्भर रहेको हुन्छ । अतः स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाको निर्माणको लागि न्यायाधीशको

नियुक्तिमा नै योग्यता र क्षमताको मूल्याङ्कनसम्बन्धी प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरिनु जरूरी हुन्छ । योग्यता पुगेका अधिवक्ताहरूलाई जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति गर्दा अनिवार्यरूपमा लिखित र मौखिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने भन्ने संवैधानिक व्यवस्था देखिँदा त्यस्तो परीक्षाबाट अत्यन्त प्रतिभाशाली र सक्षम व्यक्तिमात्र न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति पाउन सक्नु भन्ने सुनिश्चितताको लागि त्यसरी सञ्चालन गरिने परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण, प्रश्नपत्र तयारी, परीक्षा सञ्चालन विधि, उत्तरपुस्तिका परीक्षण पद्धति, उतिर्णाङ्क तथा प्रस्तुतीकरण र अन्तर्वार्तासमेत खुला प्रतियोगिताबाट अनिवार्यरूपमा (न्याय सेवा आयोगबाट सञ्चालित) राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीका अधिकृत सरहका हुनुपर्नेतर्फ न्याय परिषद्को ध्यानाकर्षण गराइएको छ । परीक्षा प्रणालीबाटै जिल्ला न्यायाधीशको नियुक्ति गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था न्यायाधीश नियुक्तिका सम्बन्धमा विशेष खालको संवैधानिक व्यवस्था भएकाले यो व्यवस्थाको कार्यान्वयनको सुनिश्चितताको लागि यथाशीघ्र यससम्बन्धी विधेयक तयार गरी कानून निर्माणका लागि संसदमा पेश गर्नु भनी विपक्षीमध्येका कानून न्याय, संसदीय व्यवस्था तथा संविधानसभा मन्त्रालयका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिएको छ । यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् विपक्षीहरूलाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इति संवत् २०७१ साल असार ४ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : रणबहादुर कटवाल

